DIANA DUMITRU, doctor în istorie, conferenţiar universitar la Catedra Istorie Universală a U.P.S. „Ion Creangă” din or. Chişinău, Moldova. Şef interimar al Catedrei Istorie Universală (2007-2008).

Între anii 1995 şi 1999 urmează studii de doctorat U.P.S. „Ion Creangă”, specialitatea istorie universală.

Câştigă premiul de gradul I oferit de Fundaţia Soros Moldova pentru studii de doctorat (1997). În anul 2000 obţine titlul de doctor în istorie. Din septembrie 2000 activează în cadrul Catedrei de Istorie Universală a U.P.S. „Ion Creangă”, unde predă cursuri ce ţin de istoria contemporană a statelor Europei de Est, regimuri totalitare ale secolului XX, naţionalism şi conflicte interetnice, problema Holocaustului. Interesele curente de cercetare includ Holocaustul în România, manipularea politică a istoriei, naţionalismul şi transformările suportate de societăţile în criză. Rezultatele cercetărilor ştiinţifice au fost expuse în peste 25 de articole în reviste ştiinţifice din ţară şi de circulaţie externă, precum şi capitole publicate în culegeri ştiinţifice, enciclopedii etc. Participantă la numeroase conferinţe şi seminare internaţionale, inclusiv România, Ucraina, Germania, Bosnia şi Herţegovina, Norvegia, Israel, SUA, Marea Britanie, Grecia, Bulgaria, Polonia.

Bursieră a mai multor programe şi stagiuni oferite de centrele universitare şi ştiinţifice internaţionale: profesor vizitator la Centrul de Studii Europene, Ruse şi Eurasiatice al Universităţii din Toronto (Canada, 2010); bursă pentru cercetare la Departamentul de Studii ale Naţionalismului al Universităţii Central Europene din Budapesta (Ungaria, 2009); premiul pentru dezvoltare profesională Ronald şi Eileen Weiser pentru studii şi cercetare la Universitatea Michigan din Ann Arbor (SUA, 2009); bursieră a Fundaţiei Gerda Henkel în cadrul Programului Special de Suport al Generaţiei Viitoare a Istoricilor din Rusia, Ucraina, Moldova şi Bielorusia (Germania, Moldova 2006-2008); bursă postdoctorală la Institutul Internaţional de Studiere a Holocaustului din Ierusalim(Israel, 2007); bursieră a programului Open Society Institute Academic Fellowship Program (2006-2007, 2003-2004); bursă pentru cercetare la Centrul de Studii Avansate ale Holocaustului din cadrul Muzeului Memorial al Holocaustului din Washington D.C. (SUA, 2005-2006); bursieră a programului Junior Faculty Development Program, profesor vizitator la Universitatea Carolina de Nord din Chapel Hill (SUA, 2003-2004).

MAREA BRITANIE
ŞI UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE

DIANA DUMITRU

DIANA DUMITRU

MAREA BRITANIE ŞI UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE (1856–1859)

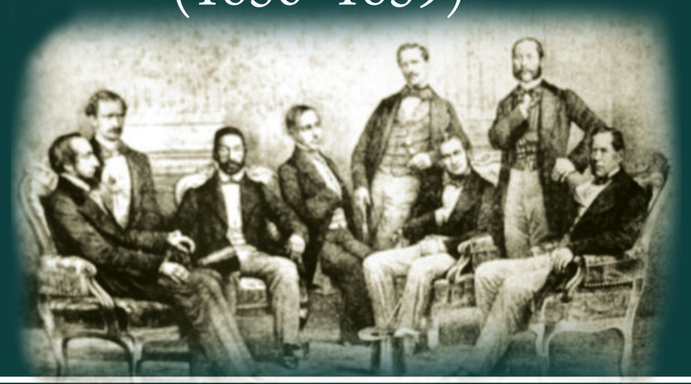

Pontos
EDITURA

Asociaţia Naţională a Tinerilor Istorici din Moldova

MAREA BRITANIE ŞI UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE
(1856-1859)

Asociaţia Naţională a Tinerilor Istorici din Moldova – ANTIM

Monografii
IX

MAREA BRITANIE ŞI UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE (1856-1859)

Chişinău – 2010

Coordonatorii seriei:
Sergiu Musteaţă
Alexandru Popa

Acest volum este editat cu sprijinul financiar al Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul pentru Relaţii cu Românii de Pretutindeni al României

Guvernul României nu poartă răspundere pentru conţinutul lucrării

Diana DUMITRU

MAREA BRITANIE ŞI UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE (1856-1859)

Pontos
Chişinău · 2010

Lucrarea a fost recomandată pentru publicare de către Senatul Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chişinău (proces-verbal nr. 03 din 4.11.2010)

Lucrarea a fost aprobată spre publicare de către Consiliul de Administrare al ANTIM, în şedinţa din 02.08.2010

Recenzenţi:
Eugen Certan, dr. hab., prof. univ.
Andrei Cuşco, dr., lector univ.

Redactor: **Tamara Osmochescu**
Tehnoredactare şi prepress: **Gabriel Andronic**
Coperta: **Ruxanda Romanciuc**

Coperta 1: Pictură. *Unirea Principatelor* (Theodor Aman, 1857)
Litografie. *Comisarii Puterilor garante în Principate* (Carol Pop Szathmari)

CZU 327(410)+94(498)"1856/1859"
D 93

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii

Dumitru, Diana
Marea Britanie şi Unirea Principatelor Române (1856-1859) / Diana Dumitru. – Ch.: Pontos, 2010 (F.E.-P. „Tipografia Centrală"). – 188 p.
Bibliogr.: p. 168. – 500 ex.
ISBN 978-9975-51-202-2
327(410)+94(498)"1856/1859"
D 93

Editura „Pontos"
Bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 180
MD-2004, Chişinău
tel.: (+37322)29 58 04
editura.pontos@gmail.com

Tiparul executat la F.E.-P. „Tipografia Centrală"
Str. Florilor, 1
MD-2068, Chişinău
Comanda nr. 920

© ANTIM, 2010
© Diana Dumitru, 2010

ISBN 978-9975-51-202-2

CUPRINS

INTRODUCERE 7

I. POZIŢIA ANGLIEI FAŢĂ DE "CHESTIUNEA ROMÂNEASCĂ" DE LA CONGRESUL DE PACE DE LA PARIS (1856) PÂNĂ LA CONVOCAREA DIVANURILOR *AD-HOC* 24
1. Anglia şi problema unirii Principatelor la Congresul de Pace de la Paris (1856) 24
2. Retragerea trupelor de ocupaţie austriece din Principatele Române. Implicarea Marii Britanii 40
3. Diplomaţia britanică şi elaborarea firmanului de convocare a Divanurilor *ad-hoc* în Principatele Române 54
4. Marea Britanie şi delimitarea graniţei basarabene 67

II. DIVANURILE *AD-HOC* ŞI DIPLOMAŢIA ENGLEZĂ 77
1. Diplomaţia britanică şi alegerile în primul Divan *ad-hoc* din Moldova 77
2. Acordul de la Osborne 97
3. Anglia şi problema unirii Principatelor Române în ajunul Conferinţei de la Paris 106

III. ACTIVITATEA DIPLOMAŢIEI BRITANICE ÎN PERIOADA CONFERINŢEI DE LA PARIS (1858) ŞI DUBLEI ALEGERI A LUI A. I. CUZA 115
1. Rolul Marii Britanii în rezolvarea "chestiunii româneşti" la Conferinţa de la Paris (1858) 115
2. Poziţia Angliei în problema unirii Principatelor Române după Conferinţa de la Paris 124
3. Marea Britanie şi dubla alegere a lui A. I. Cuza 131

CONCLUZII 141
REZUMAT 154
BIBLIOGRAFIE 168
INDICE 182

CONTENTS

INTRODUCTION 7

I. GREAT BRITAIN'S POSITION TOWARDS THE "ROMANIAN QUESTION" FROM THE 1856 PARIS PEACE CONGRESS UNTIL THE CONVOCATION OF DIVANS *AD-HOC* 24
1. Great Britain and the problem of the union of the Romanian Principalities at the Paris Peace Congress (1856). 24
2. The withdrawal of Austrian occupation troops from the Romanian Principalities. Great Britain's involvement 40
3. British diplomacy and the decree about the convocation of Divans *ad-hoc* in the Romanian Principalities 54
4. Great Britain and the delimitation of the Bessarabian border 67

II. DIVANS *AD-HOC* AND BRITISH DIPLOMACY 77
1. British diplomacy and the elections in the first Divan *ad-hoc* from Moldova 77
2. The Pact of Osborne 97
3. Great Britain and the problem of the union of the Romanian Principalities on the eve of the 1858 Conference of Paris 106

III. BRITISH DIPLOMATIC ACTIVITY DURING THE CONFERENCE OF PARIS (1858) AND THE DUAL ELECTORAL VICTORY OF ALEXANDRU I. CUZA 115
1. Great Britain's role in the solution of the "Romanian question" at the Conference of Paris (1858) 115
2. Great Britain's position regarding the union of the Romanian Principalities after the Conference of Paris 124
3. Great Britain and the dual electoral victory of Alexandru I. Cuza 131

CONCLUSION 141
SUMMARY 154
BIBLIOGRAPHY 168
INDEX 182

INTRODUCERE

Subiectul unificării/dezintegrării statelor moderne a fost şi continuă să fie unul din cele mai importante şi complexe probleme ştiinţifice şi practice ale societăţii contemporane. Evenimentele de la sfârşitul secolului al XX-lea desfăşurate în Centrul, Estul şi Sud-Estul Europei au sporit şi mai mult interesul faţă de fenomenul dat, îndeosebi faţă de premisele şi mecanismele care au generat aceste transformări extraordinare. Înţelegerea adecvată a procesului recent de „integrare-dezintegrare" al unor state şi prevenirea urmărilor potenţial devastatoare, precum şi estimarea corectă a circumstanţelor care ar favoriza anumite schimbări de hotare fără turbulenţe sociale şi politice presupun un studiu minuţios al fondalului istoric şi al condiţiilor formării statelor unitare, şi a colapsului lor. Graţie cercetării istoriei statelor unificate, presupune cunoaşterea condiţiilor particulare ale formării şi evoluţiei lor, pot fi evidenţiaţi factorii ce contribuie la durabilitatea unui stat unificat sau cei care, din contra, preconizează o implozie viitoare.

Unificarea statului român ocupă un loc aparte atât în cadrul istoriei românilor, cât şi al istoriei universale. Istoricul acestui fenomen politic prezintă un caz curios de confluenţă şi rivalitate a factorilor interni, dar mai ales externi, marcând unul dintre cele mai interesante momente ale istoriei europene şi generând o vastă bibliografie privitoare la procesul unităţii româneşti. Cu toate acestea, o parte din autorii care au scris despre problema unirii au „abuzat nepermis de această temă", contribuind la reproducerea şi perpetuarea fenomenului „de inflaţie patriotardă", caracteristică epocii naţional-comunismului din România[1]. În acest context sunt de o relevanţă deosebită noile investigaţii istoriografice, ce dezvăluie fenomenul unirii prin prisma perspectivei perfecţionate, şi care au ca scop demitizarea şi regândirea acestui proces complex şi multidimensional.

Tematica formării naţiunii şi a unirii, precum şi subiectul prerogativelor marilor puteri în regiunea geopolitică din care face parte statul român, dar şi considerentele care au stat [şi în unele cazuri încă mai stau] la baza politicii acestora faţă de această ţară a fost şi va rămâne în continuare un subiect de un viu interes. Desfăşurarea unificării Principatelor Române, la care au participat principalele forţe politice ale Europei, ne oferă cea mai propice posibilitate de cercetare a procesului de ascensiune a principiului naţionalităţilor, întruchipat în problema românească, la rangul de interes internaţional. Iar prin maniera

[1] Alexandru Zub, „Cuvânt înainte", *Vârstele Unirii: de la conştiinţa etnică la unitatea naţională*. Ed. Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec (Iaşi: Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 2001), p. 7.

de rezolvare a problemei româneşti şi consecinţele sale a fost statornicită o nouă ordine europeană care va include în practica sa ulterioară principiul autodeterminării pe baze naţionale.

Către mijlocul secolului al XIX-lea, Marea Britanie era, de rând cu Franţa, cea mai influentă putere la acel moment în Europa, având o putere remarcabilă de decizie în varii probleme internaţionale. Afluenţa sa economică, supremaţia navală şi rolul de lider în dezvoltarea industrială au propulsat Imperiul Britanic într-o poziţie unică printre Marile Puteri europene. În acea perioadă, elitele britanice, sigure în supremaţia modelului economic şi politic englez, promovau ceea ce, în opinia lor, însemna „renovarea lumii", care presupunea în esenţă anglicizarea ei. Comerţul, creştinismul, educaţia şi principiile constituţionale erau acele vehicule prin care progresul se putea atinge, întâietatea revenind comerţului[2]. Astfel, unul din scopurile principale ale politicii externe britanice era de a facilita comerţul şi de a deschide pieţele diferitelor regiuni contactelor externe, iar ameninţarea cu forţa era mereu prezentă pentru a menţine conexiunile comerciale deja stabilite. Prezenţa britanică era palpabilă în cele mai îndepărtate colţuri ale lumii, iar politica sa avea repercusiuni ample.

Deşi de o importanţă de necontestat, rolul Marii Britanii în rezolvarea problemei unirii Principatelor Române a rămas cumva în umbră, în mare parte din cauza poziţiei sale greu de descifrat pentru istorici şi contemporani. Spre exemplu, istoricii au fost mult mai generoşi în studierea poziţiilor clare şi transparente prounioniste sau antiunioniste a statelor ca Franţa, Imperiul Otoman, Austria sau Rusia, iar împăratul Franţei Napoleon al III-lea reuşi să obţină faima principalului susţinător al cauzei unirii şi recunoştinţa perpetuă a românilor[3]. Nicolae Iorga, în 1915, realiza un elogiu împăratului francez, subliniind că acesta a fost puterea care a înlăturat piedicile din calea unirii Principatelor Române şi că „puterea aceasta n-a fost puterea unui stat, ci puterea unui om...opera personală a împăratului care stăpânea absolut, în momentul acela la Paris"[4]. Peste aproape un secol, părerea aceasta rămâne a fi susţinută, iar Napoleon al III-lea considerat a fi „aproape singurul decident

---

2 Andrew Porter, ed., *The Nineteenth Century. The Oxford History of the British Empire,* Vol. III. (Oxford University Press, 1998), p. 107.

3 *Napoleon al III-lea şi Principatele Române*, coord. David Guillet, Emmanuel Starcky, Marie Lionnet, Roxana Teodorescu (Bucureşti, 2008); Iulian Oncescu, „Napoleon III, Europe and the formation of the Romanian national state (1853-1870)", *Valahian Journal of Historical Studies*, 2009, nr.11, pp. 15-34; Nicolae Corivan, *La politica orientale di Napoleone III e l'unione dei Principati Romeni* (Iaşi, 1937).

4 *Partea lui Napoleon III în Unirea Principatelor* (Bucureşti: Editura „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor", 1915), p.15.

în regulile şi aranjamentele prin care erau conduse relaţiile politice internaţionale" după războiul din Crimeea.[5] Nimeni din omenii de stat englezi nu s-a bucurat de o atenţie pe măsură, deşi o parte dintre ei s-au aflat în epicentrul principalelor decizii şi au avut o pondere enormă în modul de rezolvare a problemei româneşti.

În linii mari, studiul dat urmăreşte valorificarea trecutului relaţiilor româno-engleze din perioada premergătoare unirii Principatelor Române, încercând să contribuie la o înţelegere din perspectivă istorică a intereselor regionale şi globale a Marii Britanii şi elucidarea mobilului acţiunilor şi manierei în care aceasta a procedat în problema unirii, precum şi poziţionarea sa vizavi de Principatele Române în contextul dat.

Marea Britanie şi unirea Principatelor Române: repere istoriografice. Studierea fenomenului românesc, cu atâta străduinţă susţinută timp de decenii de istoriografie, a atins şi implicaţiile internaţionale ale edificării statului naţional român. Cu toate acestea, mai există încă suficient spaţiu pentru contribuţii relevante în cercetarea temei respective. În această ordine de idei, vom remarca, poziţia Marii Britanii faţă de unirea Principatelor Române face parte din acele probleme istoriografice în aprecierea cărora nu s-a ajuns la un numitor comun. În istoriografie, rolul atribuit Marii Britanii în rezolvarea problemei unirii Principatelor Române formează o gamă destul de nuanţată: începând de la ipostaza cea mai reprobată a unei ţări ostile dorinţei românilor şi terminând cu recunoaşterea unor merite speciale ale acestui stat în realizarea unirii prin dubla alegere. În plus, după cum au menţionat majoritatea autorilor, atât contemporani acelor evenimente, cât şi istoricii de mai târziu, poziţia Angliei în chestiunea românească n-a fost univocă, ci pe parcurs a suferit o serie de schimbări, care i-a contrariat pe toţi[6]. Într-o perioadă de circa trei ani de zile, politica Marii Britanii faţă de Principatele Române a demonstrat schimbări spectaculoase, ce au trezit o mulţime de întrebări şi interpretări multiple. Un singur lucru rămâne a fi indiscutabil: poziţia ocupată de Anglia rămânea a fi extrem de importantă, iar pledoaria ei „pro" sau „contra" valora enorm pentru modul de soluţionare a problemei unirii Principatelor Române.

Pentru epoca unirii dispunem în prezent de o bogată bibliografie[7]. Lucră-

---

5 Ioana Rieber, *Prusia şi Unirea Principatelor Române.* Teză de doctorat (Iaşi: Universitatea Alexandru Ioan Cuza, 2009).

6 Harold Temperley, „The Union of Roumania in the Private Letters of Palmerston, Clarendon, and Cowley, 1855-1857*", Revue historique du Sud-est Européen*, 1937 nr. 7-9, p. 219.

7 Pentru o cunoaştere mai largă vezi: Vasile Cristian, „Epoca Unirii în istoriografia străină" în *Unirea Principatelor şi puterile europene* (Bucureşti: Ed. Acad. R.S.R., 1984), pp. 248-280;

rile autorilor români şi celor din străinătate au adus contribuţii notabile la studiul atitudinii Marilor Puteri europene faţă de chestiunea unirii Principatelor Române. Unele din ele examinează în mod aparte poziţia Rusiei[8], a Franţei[9], Prusiei,[10] Sardiniei[11] sau chiar a Belgiei[12] în problema unirii Principatelor, însă, printre acestea problema atitudinii Angliei faţă de chestiunea respectivă nu a constituit încă obiectul unei monografii.

Istoriografia română. Primele încercări mai serioase ale istoriografiei române de a pune problema poziţiei Marilor Puteri faţă de unire au fost efectuate în lucrările cu caracter general ale istoricilor Alexandru Xenopol[13] şi Nicolae Iorga[14]. Fără a acorda prea mult spaţiu problemei ce ne interesează, de rând cu poziţia celorlalte state a fost profilată şi cea a Marii Britanii. În contextul dat au fost scoşi în evidenţă ca factori determinanţi ai politicii engleze interesele economice ale Angliei în Orient şi preocuparea acesteia de a nu-i fi împiedicată de către Rusia comunicarea cu India. Xenopol califică atitudinea Marii Britanii faţă de unire ca fiind favorabilă în perioada Congresului din 1856 şi nefavorabilă în perioada ulterioară. Cauza remarcată a acestei schimbări, în interpretarea istoricului, o constituia apropierea survenită între Anglia

Frederick Kellogg, *O istorie a istoriografiei române* (Iaşi: Institutul European, 1996).

8 В.Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва: Изд. АН СССР, 1961); Marian Stroia, „Rusia şi românii de la războiul din Crimea la Unirea Principatelor. Sinteza unei atitudini", *Revista istorică*, 2005, tom. XVI, nr. 1-2, p. 69-86.

9 И.С. Варта, *Проблема объединения Дунайских княжеств в 1855-1859 гг. во внешней политике Франции:* (кандидатская диссертация) (Москва, 1989).

10 Ioana Rieber, *Prusia şi Unirea Principatelor Române* (teză de doctorat, Iaşi: Universitatea Alexandru Ioan Cuza, 2009).

11 Carlo Santonocito, *Il contributo della diplomazia e del governo piemontese alla causa dell'unita rumena* (Napoli: Conte, 1964); Nicolae Corivan, „Les étapes de la politique du Royaume de Sardaigne concernant l'Union des Principautés (1856-1859)", *Revue Roumaine d'Histoire*, 1968, nr. 4, p. 526-541; Raluca Tomi, „Români şi italieni în timpul războiului Crimeii (1853-1856)", *Studii şi materiale de istorie modernă*, tom. XV, 2002, p.237-255; Idem, „Diplomaţi italieni din Constantinopol şi unirea Principatelor Române (1856-1859)", *Revue Roumaine des Sciences Economiques*, 2005, nr. 1, p.197-209.

12 Gheorghe Platon, „Unirea Principatelor şi Belgia", în *Unirea Principatelor şi puterile europene* (Bucureşti: Editura Academiei, 1984), p. 100-125.

13 Alexandru Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană. Ediţia a III-a*. Volumul XII. Revoluţia din 1848 (Bucureşti: „Cartea românească", 1930).

14 Nicolae Iorga, *Istoria românilor*. Vol. IX. Unificatorii (Bucureşti, 1938); Nicolae Iorga, *A History of Anglo-Roumanian Relations*, with a preface by Robert William Seton-Watson (Bucureşti, 1931). Pentru o descriere a contribuţiei lui Nicolae Iorga la cercetarea problemei unirii Principatelor vezi compartimentul „Unirea Principatelor în viziunea lui Nicolae Iorga" din cartea lui Mihai Cojocariu, *Zimbrul şi Vulturul: cercetări privitoare la unirea Principatelor* (Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2010), p. 21-30.

şi Austria, care a rezultat în urma înţelegerii franco-ruse[15]. La rândul său, Nicolae Iorga, în studiul său consacrat chestiunii Dunării, subliniază importanţa relaţiei dintre Franţa şi Marea Britanie ca un factor în sine, ce avea repercusiuni directe asupra modului de rezolvare a problemei unirii de către comunitatea internaţională. Astfel, acesta subliniază că Franţa a cedat în ce priveşte unirea deplină, deoarece „astfel se împiedica un conflict între Franţa şi Marea Britanie care stăruia pentru integritatea Imperiului Otoman"[16].

Cei mai mulţi dintre autorii români în studiile lor au îmbrăţişat teza opunerii Marii Britanii faţă de unirea Principatelor Române pe baza susţinerii principiului integrităţii Imperiului Otoman. Această idee este susţinută, spre exemplu, de către Andrei Oţetea, care, în acelaşi timp, era gata să se alinieze lui Xenopol şi să accepte că, pentru o scurtă perioadă imediat după Congres, Marea Britanie a susţinut unirea „atât timp cât spera să poată face din Principatele Unite un mijloc de a bara înaintarea Rusiei spre Constantinopol"[17]. O opinie similară este expusă de istoricul român Nicole Corivan, care este mai critic în aprecierile acordate poziţiei Marii Britanii, printre altele declarând: „delegatul englez a susţinut la conferinţă [Congresul de la Paris din 1856-n.n.] principiul unirii cu destulă moliciune"[18]. Cercetătorii Alexandru Gonţa[19], Mircea Muşat[20], Paul Cernovodeanu[21], Dumitru Ivănescu[22], Raluca Tomi[23], Irineu Slătineanu[24], atestând „oscilaţiile" politicii engleze, aliniază Marea

[15] Alexandru Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană. Ediţia a III-a.* Volumul XII. Revoluţia din 1848 (Bucureşti: „Cartea românească", 1930), p. 224.

[16] Nicolae Iorga, *Chestiunea Dunării* (Iaşi: Institutul European, 1998), p. 229.

[17] Andrei Oţetea, „Unirea Principatelor", în *Studii privind Unirea Principatelor.* (Bucureşti: Ed. Acad. R.P.R., 1960), p. 24.

[18] Nicolae Corivan, „Unirea Ţărilor Române în cadrul politicii europene", în *Studii. Revista de istorie*, 1951, nr. 1, p. 166.

[19] Alexandru Gonţa, „Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc şi problema unirii Principatelor Române," în *Studii privind Unirea Principatelor*, pp. 281-297.

[20] Mircea Muşat, „Poziţia marilor puteri europene faţă de Unirea Principatelor", în *Unirea Principatelor şi puterile europene*, p. 125-146.

[21] Paul Cernovodeanu, *Relaţiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878*) (Cluj-Napoca: Dacia, 1986).

[22] Dumitru Ivănescu, *Alexandru Ioan Cuza în conştiinţa posterităţii* (Iaşi: Editura Junimea, 2001), p. 65; Idem, „Constituirea statului român modern în context european", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XXXIV, 1997, p. 61-94; Idem, „Principatele Române în raporturile franco-ruse, 1853-1861", în *Unirea Principatelor: momente, fapte, protagonişti* (Jaşi: Junimea, 2005), p. 73-83.

[23] Raluca Tomi, „Români şi italieni în timpul războiului Crimeii (1853-1856)", *Studii şi materiale de istorie modernă*, tom. XV, 2002, p. 239.

[24] Irineu Slătineanu, „Contextul european al unirii Principatelor", *Mitropolia Olteniei*, 2002, 54, nr. 5-8, p. 134.

Britanie alături de Turcia şi Austria în tabăra antiunionistă. Cătălin Turliuc subliniază că Austria şi Imperiul Otoman erau „principalii duşmani ai ideii unirii principatelor", iar Anglia „secunda Imperiul Otoman în poziţia sa"[25].

Alţi autori demonstrează mai multă precauţie şi evită identificarea Marii Britanii drept un agent internaţional antiunionist. Istoricul Leonid Boicu, care a tratat cu multă competenţă în lucrarea sa atitudinea diplomaţiei europene faţă de problema unirii, dezvăluie acţiunile diplomaţiei britanice atât cu efect negativ asupra cauzei unirii Principatelor, cât şi cele cu un impact pozitiv; la general apreciind poziţia Angliei ca o neutralitate, ce-i drept – o „neutralitate răuvoitoare românilor"[26]. O atitudine similară este expusă de către istoricul român Dan Berindei. Într-una din numeroasele sale lucrări Berindei propune o clasificare a ţărilor europene în dependenţă de poziţia lor faţă de problema unirii[27]. După ce autorul nominalizează componenţa taberelor prounioniste, antiunioniste şi neutre, el include ca un stat intermediar între cele antiunioniste şi cele neutre Marea Britanie, care, după cum remarca autorul, „se situa în această problemă pe o poziţie oscilatorie"[28]. Istoricul Constantin Giurescu în monografia sa dedicată lui Alexandru I. Cuza, într-o scurtă trecere în revistă a poziţiei luate de Marile Puteri europene, reuşeşte să detaşeze poziţia Angliei de cea a forţelor opuse unirii şi indică că atitudinea ultimei a evoluat[29].

Deosebit de prolific a abordat tema unirii Principatelor Române cercetătorul Gheorghe Platon[30]. În studiile sale Gheorghe Platon subliniază în mod special rolul primordial al factorului intern în rezolvarea problemei unirii Principatelor, insistând asupra ideii că „problema românească nu reprezintă câtuşi de puţin un rezultat exclusiv al jocului politic, al evoluţiei raporturilor

---

25 Cătălin Turliuc, „Principiul naţionalităţilor în tratatul de la Paris (1856)", în *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 108.

26 Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859*) (Iaşi: Junimea, 1978).

27 Dan Berindei, *L'Union des Principautés Roumaines* (Bucureşti: Ed. Acad. RSR, 1963).

28 Ibidem, p. 100.

29 Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui A. I. Cuza* (Chişinău: Universitas, 1992), p. 38.

30 Gheorghe Platon, *Lupta românilor pentru unitatea naţională. Ecouri în presa europeană. (1855-1859)* (Iaşi: Junimea, 1974); Idem, „4 ianuarie 1859 („Unirea mică") moment hotărâtor pe calea luptei românilor pentru desăvârşirea unităţii naţionale", *Memoriile secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologice*, Seria IV, tom XVII, 1992, p. 97-105; Idem, *De la constituirea naţiunii la Marea Unire,* Vol. I, Studii de istorie modernă (Iaşi: Ed. Universităţii „A. I. Cuza", 1995); Idem, „Diplomaţia europeană şi unirea Principatelor Române. O încercare de reevaluare", în *Vârstele Unirii: de la conştiinţa etnică la unitatea naţională*, ed. Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec (Iaşi: Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 2001), p. 59-76.

între puteri", deci, punând accentul pe lupta românilor înşişi pentru unire[31]. Cu toate acestea, Gh. Platon nu neagă ponderea contextului internaţional propice unirii, subliniind că soluţionarea problemei româneşti a fost facilitată de asemenea factori precum înfrângerea Rusiei în războiul Crimeii şi modificarea atitudinii acesteia faţă de problema dată, izolarea politică a Austriei şi slăbiciunea Imperiului Otoman, susţinerea principiului naţionalităţilor de către Franţa si sprijinul oferit în acest context de Prusia si Austria[32].

În ultimele două decenii, în România au apărut impresionante lucrări ale lui Nicolae Ciachir[33], Gheorghe Cliveti[34] referitoare la contextul internaţional al perioadei unirii. Cu toate că aici nu vom găsi decât informaţii sumare referitor la problema ce ne interesează, aceste lucrări întreprind tentative memorabile de a restabili climatul internaţional de la mijlocul secolului al XIX-lea şi de a ilumina labirintul întunecos al relaţiilor puterilor europene. Vom scoate în evidenţă interpretarea propusă de Cliveti, care considera că Marea Britanie s-a plasat în 1856 şi 1858 pe „poziţii de conferinţă" favorabile Imperiului Otoman şi drepturilor sale de suzerană, pe când în 1859, Londra „nu a ezitat să subscrie" dublei alegeri a lui Cuza[35].

Până în prezent, cea mai amplă şi mai importantă contribuţie a istoriografiei româneşti la subiectul studiat aparţine cercetătoarei Beatrice Marinescu, care s-a preocupat cu investigaţia relaţiilor politice româno-engleze din anii 1848-1877[36]. Lucrarea de bază semnată de B. Marinescu a fost publicată în 1983 în limba engleză, inserând rezultatele unor cercetări semnificative anterioare, concretizate prin publicarea unui şir de articole în anii '70 şi în elabo-

---

31 Gheorghe Platon, *De la constituirea naţiunii la Marea Unire.* Vol. I. Studii de istorie modernă (Iaşi: Ed. Universităţii „A. I. Cuza", 1995), p. 39.

32 Gheorghe Platon, *Românii în jocul politic al Marilor Puteri. Determinism Politic şi acţiune naţională* (Bucureşti: Editura Academiei Române, 1995); Dumitru Ivănescu, „Gheorghe Platon şi Epoca Unirii", *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol*", 2001, XXXVIII, p. 15.

33 Nicolae Ciachir, *Marile puteri şi România. 1856-1947* (Bucureşti: Albatros, 1996); Idem, *Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin*. Ediţia a III-a (Bucureşti, 1998).

34 Gheorghe Cliveti, *România şi puterile garante:1856-1878* (Iaşi: Universitatea „A.I. Cuza", 1988); Idem. *România şi crizele internaţionale. 1853-1913* (Iaşi: Axis, 1997); Idem, „Tratatul din 30 martie 1856, de la Paris. Problema garanţiilor", *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 87-99; Idem, „Unirea Principatelor Române şi concertul european", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XLVI, 2009, p. 7-18; Idem, *Prolegomene la studiu relaţiilor internaţionale. Epoca modernă* (Bucureşti: Academiei române, 2009).

35 Gheorghe Cliveti, „Unirea Principatelor Române şi concertul european", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XLVI, 2009, p. 10.

36 Beatrice Marinescu, *Romanian-British Political Relations, 1848-1877* (Bucureşti: Ed. Acad. R.P.R., 1983), p. 239.

rarea unei teze de doctorat în istorie, susţinute în 1976. Beatrice Marinescu tratează cu multă abilitate şi obiectivitate, poziţia Marii Britanii faţă de Principate, însă, aşa cum studiul său se referă la un cadru cronologic mult mai larg decât perioada unirii, o serie de aspecte importante nu s-a reuşit a fi elucidate. Printre acestea vom menţiona poziţia Angliei în rezolvarea unor probleme, cum ar fi: elaborarea firmanului de convocare a Divanurilor ad-hoc, evacuarea armatelor de ocupaţie din Principatele Române şi alte acţiuni de care a depins direct soarta proiectului unirii. Punctul forte al studiului realizat de Marinescu ţine de faptul că la baza acestuia au stat documentele diplomatice engleze, care, o dată confruntate cu materialele celorlalte diplomaţii europene, solidifică sau pun la îndoială argumentele şi concluziile expuse de diferiţi autori.

O încercare recentă de a investiga poziţia adoptată de diplomaţia britanică faţă de „chestiunea românească" în perioada 1855-1859 este întreprinsă într-un studiu semnat de Tudor Duzinschi.[37] Autorul expune în formă rezumativă politica britanică la Conferinţa de la Viena (1855), la Congresul de Pace de la Paris (1856), precum şi înţelegerea încheiată la Osborne, subliniind că poziţia Marii Britanii în perioada luptei pentru unire a fost „cea mai instabilă dintre Marile Puteri"[38]. În concluziile sale, Duzinschi consideră că factorii de decizie britanici au avut dificultăţi în înţelegerea transformărilor ce aveau loc în Principate şi în Balcani sub influenţa ideii naţionalismului, dar că aceştia sesizase corect efectul potenţial nefast al unirii asupra viitorului Imperiului Otoman, şi respectiv, luase „o atitudine viguroasă"[39].

Merită a fi remarcată şi lucrarea istoricului Constantin Ardeleanu, care analizează interesele economice şi politice ale Marii Britanii la gurile Dunării între anii 1829-1914[40]. Acesta argumentează angajarea masivă a diplomaţiei britanice în procesul de constituire a statului modern român prin faptul că „Marea Britanie a avut de apărat la Dunăre mari interese economice şi politice, care de multe ori i-au dictat o anumită atitudine în chestiuni de maximă importanţă"[41]. În interpretarea sa, Anglia a demonstrat faţă de principiul liberei navigaţii pe Dunăre „o grijă la fel de mare ca şi statul român, depăşind indiferenţa sau bunăvoinţa sterilă pe care, în atâtea alte privinţe, le-a dovedit faţă de România".[42]

---

[37] Tudor Duzinschi, „Marea Britanie şi 'chestiunea română' (1855-1859)", în *Toţi în unu: Unirea Principatelor la 150 de ani*, coord. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2009), p. 225-250.

[38] Ibidem, p. 249.

[39] Ibidem, p. 250.

[40] Constantin Ardeleanu, *Evoluţia intereselor economice şi politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)* (Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2008).

[41] Ibidem, p. 8.

[42] Ibidem, p. 12.

Studiile istorice contemporane din România încearcă să se depăşească, cel puţin în plan declarativ, limitările istoriografiei unirii afişate în perioadele precedente, propunând abordări noi şi teme originale. Astfel, Mihai Cojocariu în lucrarea sa dedicată unirii îşi anunţă intenţia de a depăşi „scenariile-clişee" construite „în mod ocult" în epoca unirii şi preluate „integral şi necritic de către posteritatea istoriografică"[43]. În plus, vom menţiona teme precum semnificaţia mişcării separatiste, tensiunile politice dintre moldoveni-ardeleni, problema evreiască în contextul luptei pentru unire, „ipoteza masonică" cu privirea la alegerea domnitorului A. I. Cuza ş.a.

Istoriografia străină. În istoriografia din afara spaţiului românesc, cele mai notabile lucrări la temă aparţin cercetătorilor englezi William G. East[44], Robert W. Seton-Watson[45], Harold Temperley[46] şi istoricilor americani Thad W. Riker[47] şi Barbara Jelavich[48]. Se cuvine de remarcat că toate aceste lucrări se bazează pe o bogată documentaţie provenită din arhivele engleze, vieneze şi franceze. De o valoare esenţială este lucrarea lui William G. East, care abordează unirea Principatelor Române prin prisma istoriei diplomaţiei şi care prezintă un vast material factologic. Cât priveşte aspectul ce ne interesează, vom sesiza predispoziţia autorului de a justifica unele acţiuni dăunătoare cauzei unirii Principatelor Române întreprinse de diplomaţia engleză, îndreptăţind acţiunile acesteia prin lansarea tezei priorităţii „intereselor supreme ale Europei", în special a alianţei anglo-franceze, în raport cu dorinţele naţionale ale românilor.

Deşi lucrările lui East, Seton-Watson şi Temperley au la bază aceleaşi documente ale diplomaţiei britanice de epocă, vom nota că există deosebiri importante în interpretările şi aprecierile emise de aceşti autori. Spre exemplu, deşi în toate aceste lucrări s-a subliniat că acţiunile ambasadorului britanic la Constantinopol, Stratford de Redcliffe, s-au îndepărtat de punctul de vedere

---

43 Mihai Cojocariu, *Zimbrul şi Vulturul: cercetări privitoare la unirea Principatelor* (Iaşi: Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza, 2010), p. 7.

44 W. G. (William Gordon) East, *The Union of Moldavia and Wallachia, 1859; an Episode in Diplomatic History* (Cambridge: The University Press, 1929).

45 R.W. (Robert William) Seton-Watson, *A History of the Roumanians, from Roman Times to the Completion of Unity* (Cambridge: Archon Books, 1963).

46 Harold Temperley, The Union of Roumania in the Private Letters of Palmerston, Clarendon, and Cowley, 1855-1857*", Revue historique du Sud-est Européen*, 1937 nr. 7-9.

47 T.W. (Thad Weed) Riker, *The Making of Roumania; a Study of an International Problem, 1856-1866* (London: Oxford University Press, 1931), 592 p.; traducere în limba română de Alice Bădescu „*Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale, 1856-1866*", (Bucureşti, 1944). In continuare trimiterile se vor face în baza lucrării în limba româna.

48 Barbara Jelavich, *Russia and the Rumanian National Cause, 1858-1859* (Bloomington: Indiana University Publication, Slavic and East-European Series, v. 17, 1959).

oficial englez, aprecierea acordată acestui fapt de către Seton-Watson se deosebeşte de cea a lui Harold Temperley. Ultimul aprobă întru totul comportamentul negativ al lui Stratford în raport cu unirea Principatelor Române, ba chiar susţine că, dacă guvernul englez ar fi promovat o politică similară celei lui Stratford, s-ar fi putut evita un şir de „consecinţe dezastruoase"[49]. La rândul său, Seton-Watson critica atitudinea turcofilă a ambasadorului britanic şi încearcă să demonstreze că „era zadarnic să se plaseze obstacole artificiale pe drumul Unirii"[50].

Lucrarea profesorului american din Texas Thad W. Riker este cunoscută ca fiind cel mai detaliat studiu al unui autor străin consacrat înfăptuirii unirii României[51]. După cum denotă însuşi titlul lucrării, procesul de constituire al statului român este privit ca o problemă internaţională, analizându-se din exterior deceniul cuprins între anii 1856-1866. Studiul lui Riker se bazează în întregime pe rapoartele diplomaţilor europeni, conturând politica Marilor Puteri faţă de problema formării şi consolidării statului român. Uneori, balanţa înclină în favoarea unor afirmaţii sumare, renunţându-se la explicaţii sau comentarii detaliate ale acestora. Un exemplu relevant în acest sens este declaraţia istoricului precum că la Congresul de la Paris „votul Angliei fusese hotărâtor," fără a desfăşura raţionamentele şi sensul inclus de autor în expresia respectivă[52].

Barbara Jelavich a consacrat mai multe lucrări studierii atitudinii Rusiei faţă de cauza naţională română, bazându-se în special pe corespondenţa oficială şi particulară a consulului rus la Bucureşti Nikolai Giers şi unele materiale din arhivele sovietice[53]. Autoarea scoate în evidenţă principalul factor, care determina politica externă rusă după Războiul din Crimeea: tendinţa de a se apropia de Franţa, pentru a distruge alianţa foştilor adversari şi pentru a întări poziţiile ţarismului în Europa[54]. Foarte multe discuţii au avut loc în jurul

---

[49] Harold Temperley, The Union of Roumania in the Private Letters of Palmerston, Clarendon, and Cowley, 1855-1857, p. 2.

[50] R.W. (Robert Williams) Seton-Watson, *Histoire de Roumains, de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité* (traducere de P. Marcel, D. N. Ciotori), (Paris, P.U.F., 1937), p. 299.

[51] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale, 1856-1866*", (Bucureşti, 1944)

[52] Ibidem, p. 67.

[53] Barbara Jelavich, *A Century of Russian Foreign Policy, 1814-1914* (Philadelphia, Lippincott, 1964), Idem, „Russia, the Great Powers and the Recognition of the Double Election of Alexander Cuza: the Letters of A. P. Lobanov-Rostowskii to N.K. Giers," *Rumanian Studies* I, 1970. Idem, *Russia and the Formation of the Romanian National State, 1821-1878* (Cambridge, 1984).

[54] Barbara Jelavich, *Russia and the Rumanian National Cause, 1858-1859* (Indiana University Publications, 1959), p. 14.

afirmaţiei, lansată de Barbara Jelavich, precum că la Osborne „Franţa a jertfit unirea românilor în numele prieteniei britanice”[55].

Istoriografia franceză a contribuit cu un număr impunător de lucrări la cunoaşterea epocii unirii Principatelor Române. Deşi marea lor majoritate se adresează unui cadru mult mai larg, şi anume studiului istoriei diplomatice a Europei, sau a întregii perioade din istoria universală, autorii francezi reuşesc să consacre subiectului unirii Principatelor Române câteva pagini. Vom menţiona aici lucrările lui Antonin Debidour, Ernest Lavisse şi Alfred Rambaud, Edouard Driault, Jacques Droz ş.a.[56]. Deşi într-un spaţiu destul de restrâns se fac anumite încercări de a explica cauzele oscilaţiei politicii Marii Britanii din această perioadă. Astfel, Jacques Droz, spre exemplu, susţine că deoarece echilibrul european în acea perioadă era instabil, Anglia se vedea obligată de a-şi arunca influenţa sa de pe un platou pe altul al balanţei pentru a face contragreutate în anumite situaţii[57]. Istoricii Ernest Lavisse şi Alfred Rambaud văd cauza părăsirii unirii de către Anglia după Congres în încheierea unui acord secret cu Austria şi Turcia îndreptat împotriva unirii Principatelor[58]. Edouard Driault explica politica Marii Britanii prin intenţia permanentă a acesteia de a contracara şi împiedica răspândirea influenţei franceze în oricare parte a lumii[59].

O tratare originală a poziţiei luate de Marea Britanie la Conferinţa de la Paris din 1858 ne propune Antonin Debidour. Acesta, menţionând despre concesiile reciproce ale statelor pro-unioniste şi ale celor antiunioniste, plasează Franţa şi Marea Britanie pe o poziţie comună, declarând că cedările „din partea Franţei şi Marii Britanii erau doar aparente”[60]. Contribuţii relevante la tema

---

55 Ibidem, p. 16.

56 Antonin Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du Congrès de Vienne jusqu'à la clôture du Congrès de Berlin 1814-1878* (Paris: F. Alcan, 1891); Ernest Lavisse, Alfred Rambaud, *Histoire générale du IVe siècle à nos jours.* Tome XI. „Révolution et guerres nationales. 1848-1870” (Paris: Arman Colin, 1899), pp. 245-251. Edouard Driault, *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à nos jours* (Paris: F. Alcan, 1914); Jacques Droz, Lucien Genet, Jean Vidalenc, *Restaurations et révolutions (1815-1871).* Série „*Epoque contemporaine, 1815-1919”* Vol. I (Paris: P.U.F., 1953).

57 Jacques Droz, Lucien Genet, Jean Vidalenc. *Restaurations et révolutions (1815-1871).* Série „*Epoque contemporaine, 1815-1919”* Vol. I (Paris: P.U.F., 1953), p. 601.

58 Ernest Lavisse, Alfred Rambaud, *Histoire générale du IVe siècle à nos jours.* Tome XI. „Révolution et guerres nationales. 1848-1870” (Paris: Arman Colin, 1899), p. 245-251.

59 Edouard Driault, *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à nos jours* (Paris: F. Alcan, 1914).

60 А. Дебидур, *Дипломатическая история Европы,* т. 2, „Священный союз” (Москва: Изд. ин. лит., 1947), с. 173.

unirii au adus şi istoricii Frédéric Damé[61], Jacques Ancel[62], François Charles-Roux[63], Marcel Emerit ş.a.[64] Istoriografia franceză înclină spre evidenţierea, în special, a meritelor Franţei, în comparaţie cu a celorlalte state în problema unirii Principatelor Române. Damé, în istoria consacrată românilor, scria că reprezentantul francez la Congresul de la Paris din 1856 a pus „clar" problema unirii, pe când Marea Britanie „se arăta mai degrabă rezervată"[65]. Foarte utilă rămâne a fi lucrarea lui François Charles-Roux, care, studiind în profunzime raporturile franco-ruse, oferă o platformă de observaţii centrală asupra repercusiunilor acestor raporturi vizavi de politica Marii Britanii.

Lucrările mai recente din străinătate îşi propun o evidentă tendinţa spre o integrare interdisciplinară a istoriei şi o atenţie mai mică istoriei politice. Semnificativă în acest sens este lucrarea „Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii", care inserează afirmaţia că „liberalii britanici, ca şi alegătorii lor, s-au implicat onorabil în revoltele şi revoluţiile consumate"[66]. Iar în „Istoria Europei" Jean Carpentier şi François Lebrun preiau ideea şi susţin că politica invariabilă a Angliei este „să vegheze asupra echilibrului european"[67]. Unele aspecte ale politicii engleze faţă de Principate sunt dezvăluie şi în lucrarea istoricului american Keith Hitchins[68]. Vom remarca, autorul a încercat să explice distanţarea intervenită între Franţa şi Marea Britanie în „chestiunea românească" prin rivalitatea lor pentru influenţă în această regiune a Europei. Lucrările de sinteză asupra istoriei britanice la mijlocul secolului XIX ne-au ajutat să plasăm într-un context mai larg politica britanică, reliefând particularităţile chintesenţiale ale epocii victoriene, relatate la ideile de progres şi interese globale ale Marii Britanii[69].

Istoriografia sovietică a abordat tematica unirii Principatelor Române prin prisma rolului şi poziţiei Rusiei în această problemă. Lucrările acestor autori

---

61 „Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822-1900)* (Paris: F. Alcan, 1900)".

62 Jacques Ancel, *Manuel historique de la question d'Orient, (1792-1925)* (Paris: Delagrave, 1926).

63 François Charles-Roux, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoléon III* (Paris: Plon, 1913).

64 Marcel Emerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'union* (Bucureşti: Institutul de arte grafice „E. Marvan", 1931).

65 François Dame, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822-1900)* (Paris: F. Alcan, 1900), p. 93.

66 Adriana Babeti, Cornel Ungureanu (coordonatori), *Europa centrală. Nevroze, dileme, utopii* (Iaşi: Polirom, 1998), p. 19.

67 Jean Carpentier, François Lebrun, *Istoria Europei* (Bucureşti: Humanitas, 1997), p. 287.

68 Keith Hitchins, *Românii. 1774-1866* (Bucureşti: Humanitas, 1998).

69 Andrew Porter, ed., *The Nineteenth Century, The Oxford History of the British Empire,* Vol. III. (Oxford University Press, 1998);

sunt valoroase prin faptul că includ în circuitul ştiinţific o serie de documente diplomatice din arhivele ruseşti, care pentru mult timp au fost necunoscute cercetătorilor occidentali. Dintre primele studii apărute pe această temă merită să fie remarcată teza de doctorat a F. Ghinzburg, în care este studiată politica Rusiei în Principate în perioada anilor 1856-1859[70]. Cea mai reprezentativă lucrare o constituie, totuşi, monografia istoricului Vladimir Vinogradov, apărută în 1961 la Moscova, care examinează atitudinea Rusiei faţă de unirea Principatelor Române în anii 1856-1859[71]. Din cadrul acestei lucrări vom depista unele aprecieri referitoare la politica promovată de guvernul englez faţă de problema unirii şi vom constata că poziţia autorului se identifică cu cea a diplomaţiei ruse de epocă, care vedea în Anglia principalul inamic din Europa. Putem observa tendinţa lui Vinogradov de a prezenta acţiunile Marii Britanii într-o lumină nefavorabilă; selectarea anume a acelor momente care ar confirma atitudinea anti-unionistă a acesteia. În acelaşi timp, oricare manifestare pozitivă a guvernului englez faţă de Principate este apreciată ca fiind o manevră sau un rezultat al unui plan ascuns răuvoitor faţă de Principate, cum a fost, spre exemplu, apreciat motivul susţinerii de către Anglia a dublei alegeri[72]. Lucrările lui Vinogradov, publicate în anii '80 ai secolului trecut, şi dedicate politicii Marii Britanii în Balcani şi Orient, vin să întărească teza expansionismului britanic şi al tendinţelor de supremaţie în Europa[73]. Într-un articol mai recent Vinogradov reiterează ideea că „diplomaţia Austriei, Marii Britanii şi Turcii s-au pronunţat hotărât împotriva unirii Principatelor".[74]

Aprecierea oferită de Vinogradov vizavi de poziţia Marii Britanii a fost preluată şi de alţi autori sovietici sau de colective de autori. În lucrarea lui P. Cihacev[75], precum şi într-o lucrare colectivă consacrată formării statelor naţionale în Balcani[76], Marea Britanie a fost calificată drept o putere potrivnică unirii Principatelor Române.

În linii generale, analiza istoriografică a subiectului atitudinii Marii Britanii

---

70 Ф. П. Гинзбург, *Внешняя политика России в Дунайских княжествах Молдавии и Валахии в период борьбы за их объединение (1856-1859 гг.).* (Диссертация, МГУ, 1953).

71 В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва: Изд. АН СССР, 1961).

72 Ibidem, p. 281.

73 В. Н. Виноградов, *Великобритания и Балканы: от Венского конгресса до Крымской войны (*Москва: Наука; 1985); Idem. *Британский лев на Босфоре* (Москва, 1980).

74 Виноградов, В. Н., „Лорд Пальмерстон в европейской дипломатии", *Новая и новейшая история*, 2006, № 5.

75 П. А. Чихачев, *Великие державы и Восточный вопрос* (Москва: Наука, 1970).

76 *Формирование национальных независимых государств на Балканах (конец XVIII – 70-е годы XIX в.)* (Москва, 1986).

faţă de problema unirii Principatelor Române denotă lipsa unei lucrări cu dedicaţie specială, în majoritatea cazurilor problema fiind tratată tangenţial şi într-un context cronologic mult mai larg, atât în istoriografia română, cât şi în cea din afara spaţiului românesc. Acest fapt, precum şi existenţa unei diversităţi de opinii în jurul subiectului dat, vin să impulsioneze efortul nostru de cercetare şi să demonstreze necesitatea unor investigaţii speciale.

Corespondenţa diplomatică de epocă rămâne a fi de o valoare incontestabilă pentru orice cercetător interesat în reconstituirea poziţiei diplomaţiei britanice faţă de problema unirii Principatelor Române. Două colecţii de documente conţin un bogat material ce se referă la perioada ce ne preocupă şi prezintă un interes deosebit pentru studiul propus. Prima colecţie sub denumirea de „Acte şi documente relative la istoria renascerii României" apare la sfârşitul secolului XIX şi se face vizibilă prin preponderenţa documentelor diplomatice franceze, deşi sunt incluse şi materiale ale diplomaţiei engleze, sarde, austriece, turce, prusiene, ruse etc.[77]. Anume corespondenţa diplomatică franceză scoate în evidenţă acea complicată simbioză de „alianţă-rivalitate" ce exista în relaţiile Angliei şi Franţei, în acelaşi timp atestând influenţa enormă a guvernului britanic pe arena europeană, de care era nevoită, în majoritatea cazurilor, să ţină cont inclusiv şi Curtea de la Paris. Tot în colecţia respectivă au fost adunate diverse acte ale conferinţelor internaţionale ce ţineau de problema Principatelor Române, articole din ziare româneşti şi de peste hotare, numeroase protocoale şi decizii ale Divanurilor ad-hoc din Moldova şi Ţara Românească, toate acestea fiind indispensabile pentru o cunoaştere mai bună a temei propuse spre cercetare.

Cea de a doua colecţie, întitulată „Documente privind unirea Principatelor", a constituit o sursă principală în investigaţia noastră[78] . Deosebit de util s-a dovedit a fi volumul al VII-lea al acesteia, care include sute de rapoarte, telegrame, note, instrucţiuni ce provin din arhiva diplomatică a Foreign Office-ului britanic[79]. În cadrul volumului, un interes deosebit prezintă instrucţiunile trimise de către ministrul de Externe englez Clarendon (din 1958 – Malmesbury) ambasadorului britanic la Constantinopol Stratford de Redcliffe consulilor britanici de la Iaşi şi Bucureşti, reprezentantului englez în Comisia Europeană Henry Bulwer, în aceste documente reflectându-se clar

---

77 *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, publicate de D. A. Sturdza (Bucureşti: Carol Gobl, 1889-1900).

78 *Documente privind unirea Principatelor*, Vol. II-VII (Bucureşti: Ed. Acad. Române, 1959-1997).

79 *Documente privind unirea Principatelor*, Vol. VII, Corespondenţa diplomatică engleză (1856-1859) (Bucureşti, 1984), (mai departe: *Documente*... vol. VII).

poziţia guvernului englez faţă de evenimentele din Principatele Române. Noi informaţii asupra crizei din vara anului 1857 ne furnizează corespondenţa dintre ambasadorul de la Constantinopol şi Foreign Office, precum şi rapoartele şi depeşele lui Henry Bulwer către superiorii săi, ultimele conţinând date despre dezbaterile ce aveau loc în Comisia Europeană din Bucureşti.

Documentele din volumul I al colecţiei „Corespondenţa diplomatică engleză" sunt relevante prin detalierea şi nuanţarea opiniei diplomaţilor englezi asupra evenimentului dublei uniri şi a atitudinii acestora faţă de A. I. Cuza[80]. Acestea ne ajută să sesizăm variile motivaţii care au stat la baza susţinerii unirii personale din 1859 de către Marea Britanie, subliniind îndeosebi importanţa impresiei pozitive pe care a produs-o asupra oamenilor politici britanicii personalitatea domnitorului Cuza.

Vom menţiona aici şi volumul „Documente privind istoria modernă şi contemporană a României", care, deşi mai modest în numărul documentelor incluse, compensează cu succes prin diversitatea şi multilateralitatea lor[81]. Astfel, pe lângă textele legilor şi variilor tratate internaţionale vor fi utile pentru revelarea contextului tumultuos al perioadei unirii acele texte doctrinare, literare, analize economice şi discursuri politice care au fost incluse de autorii culegerii.

Materialele ce se păstrează în Arhivele Naţionale din România sunt de o importanţă incontestabilă pentru studiul problemei în cauză. Un interes aparte prezintă fondul Microfilme: Anglia, fondul Alexandru I. Cuza, cât şi fondurile Divanul ad-hoc al Moldovei şi Divanul ad-hoc al Ţării Româneşti. În alte fonduri ale Arhivelor Naţionale ale României, precum şi în secţia manuscrise a Bibliotecii Academiei Române se păstrează corespondenţa oamenilor politici Ion C. Brăteanu, Cristian Tell, Constantin A. Rosetti, Ion Bălăceanu, Mihail Kogălniceanu ş.a., care ne furnizează informaţii suplimentare despre întâlnirile acestora cu personalităţi politice europene şi oglindesc poziţia Marilor Puteri faţă de unirea Principatelor Române. Am încercat să tratăm cu prudenţă corespondenţa oamenilor politici români, deoarece aceştia, fiind influenţaţi de sentimente de partid, în unele cazuri comiteau exagerări vizibile în aprecierea atitudinii statelor europene faţă de problema unirii Principatelor.

Fotocopiile documentelor inedite din Arhivele Prusiei din Berlin, puse la dispoziţia noastră, cu amabilitate, din colecţia personală a profesorului Eugen Certan, ne oferă posibilitatea de a contura politica engleză în Principate prin

---

[80] *Corespondenţa diplomatică engleză,* Vol. I (1859-1862), coordonatori Beatrice Marinescu, Valeriu Stan (Bucureşti: Editura Academiei Române, 2001).

[81] *Documente privind istoria modernă şi contemporană a României,* Gheorghe Sbârnă, Ion Stanciu, Silviu Miloiu, Iulian Oncescu, ed. Dan Mărgărit (Târgovişte: Cetatea de Scaun, 2006).

prisma diplomaţiei prusiene, care, fiind mai puţin cointeresată în „problema românească", dădea dovadă de mai multă obiectivitate, comparativ cu celelalte diplomaţii, în aprecierea evenimentelor derulate.

Un alt grup de izvoare importante pentru cunoaşterea temei date prezintă memoriile foştilor diplomaţi, contemporani ai unirii, precum şi corespondenţa particulară a oamenilor politici ai epocii. Publicarea lucrărilor bazate pe memoriile sau scrisorile lui Antoine-Edouard Thouvenel[82], Alexander Hübner[83], Lordului Malmesbury[84] şi alţi demnitari de stat au contribuit la o mai bună cunoaştere a perioadei ce ne interesează şi a relaţiilor internaţionale stabilite. Indiscutabil, fiecare dintre aceste mărturii poartă amprenta consideraţiilor proprii ale autorului, care frecvent au un caracter subiectiv şi politizat.

Scopul acestei lucrări este de a efectua o analiză complexă şi multilaterală a poziţiei Marii Britanii în problema unirii Principatelor Române în perioada anilor 1856-1859, de a evidenţia în ce mod cadrul extern a influenţat politica britanică. În acest context vom încerca să aducem unele precizări sau să realizăm noi interpretări în privinţa diverselor aspecte subsumate tematicii abordate. Ţinând cont de momentele, realizările şi limitările expuse de investigaţiile anterioare, am înaintat în lucrarea noastră următoarele sarcini:

- *abordarea complexă a poziţiei engleze în probleme ce ţineau nemijlocit de chestiunea unirii Principatelor Române, urmărind să evidenţiem atât atitudinea guvernului de la Londra, cât şi activitatea corpului diplomatic de la Constantinopol, care juca un rol decisiv în rezolvarea problemei unirii, şi activitatea practică a agenţilor săi din Principate;*
- *elucidarea cauzelor „oscilaţiilor" politicii Marii Britanii faţă de Principate în perioada anilor 1856-1859;*
- *stabilirea locului Marii Britanii în amplasarea Marilor Puteri europene vizavi de problema unirii;*
- *reconstituirea modului de repercutare al poziţiei Marii Britanii asupra procesului realizării unificării Principatelor Române.*

Cadrul cronologic.

Segmentul cronologic abordat în lucrarea noastră cuprinde perioada anilor 1856-1859. La extremităţile acestui segment am plasat Congresul de Pace de la Paris (1856) şi „dubla alegere" a lui A. I. Cuza. Aceste două momente repre-

[82] Louis Thouvenel (ed.), *Trois années de la questions d'Orient, d'après les papiers inédits de M. Thouvenel* (Paris, 1897).

[83] Alexander (Compte) Hübner, *Neuf ans des souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche à Paris sous le second empire, 1851-1859,* vol. I (Paris: Plon-Nourrit et cie, 1905).

[84] Malmesbury (Lord), *Mémoires d'un ancien ministre (1807-1869*) (Paris: Ed. „Paul Ollendorff", 1885).

zintă începutul şi sfârşitul logic al unei etape semnificative pentru formarea statului naţional român, în perioada aceasta punându-se bazele statului unitar. Astfel, Congresul de Pace de la Paris apare, în viziunea noastră, ca evenimentul care a creat premisa unificării Principatelor, iar dubla alegere reprezintă fructificarea acestei premise. Esenţa perioadei 1856-1859 este alcătuită de „furtuna diplomatică şi politică" stârnită şi întreţinută de lupta românilor pentru unitate, în mod corespunzător, problematica lucrării noastre se va axa în jurul evoluţiei acesteia. În ceea ce priveşte cadrul geografic, în cele mai multe cazuri acesta va depăşi limita presupusă de titlul lucrării noastre şi va include unele state, cum ar fi: Franţa, Imperiul Otoman, Rusia, Imperiul Habsburgic, Prusia, Sardinia ş.a.

Lucrarea actuală reprezintă o încercare de tratare integră şi multilaterală a poziţiei Marii Britanii faţă de problema unirii Principatelor Române în perioada anilor 1856-1859. În cadrul cercetării noastre au fost reluate discuţii în probleme controversate, cum ar fi implicarea diplomaţiei britanice în primele alegeri în Divanul ad-hoc din Moldova, înţelegerea de la Osborne, rolul Marii Britanii în recunoaşterea „dublei alegeri" a lui Al. I. Cuza şi altele. Pe baza unui vast suport documentar şi istoriografic am încercat să revizuim unele păreri preconcepute, interpretări unilaterale ale temei şi să efectuăm un studiu complex care ar elucida şi nuanţa atitudinea britanică acceptată faţă de diverse probleme ce ţineau de unificarea Principatelor Române, încadrând, totodată, politica Marii Britanii în sistemul relaţiilor politice internaţionale şi reţeaua densă de interese economice şi politice urmărite. A devenit posibil acest fapt în urma sistematizării şi analizei critice a izvoarelor şi literaturii de specialitate, precum şi datorită folosirii noilor surse de arhivă.

Rezultatele obţinute constituie şi o bază pentru fondarea ştiinţifică a dezvoltării relaţiilor ulterioare dintre statul român şi Marea Britanie. Materialul expus poate servi pentru crearea unor lucrări de sinteză sau unor cursuri speciale consacrate atât istoriei românilor, cât şi istoriei universale. Prin cercetarea noastră se va completa studierea unei probleme istorice internaţionale, actul care a preocupat şi continuă să preocupe nu numai pe istorici, dar şi pe oamenii de stat, politici şi cercurile largi ale celor ce se interesează de istoria diplomatică europeană.

CAPITOLUL I
POZIȚIA ANGLIEI FAȚĂ DE „CHESTIUNEA ROMÂNEASCĂ" DE LA CONGRESUL DE PACE DE LA PARIS (1856) PÂNĂ LA CONVOCAREA DIVANURILOR AD-HOC

1.1. Anglia şi problema unirii Principatelor la Congresul de pace de la Paris (1856)

Congresul de Pace de la Paris a marcat începutul unei noi etape în evoluţia problemei orientale, devenind, în aprecierea unui istoric, „acel laborator în retortele căruia principiul naţionalităţilor trebuia să capete contururi concrete", şi marcând începutul unei perioade speciale în lupta pentru unire a românilor[85]. Odată cu încetarea protectoratului special al Rusiei şi plasarea Moldovei şi Ţării Româneşti sub garanţia colectivă a celor şase puteri europene şi suzeranitatea Porţii otomane, problema românească va fi ridicată la nivel de problemă internaţională, solicitând atenţia şi energia principalilor actori politici[86]. Nu este de mirare că, Congresul de Pace de la Paris, în cadrul căruia a fost semnat Tratatul, s-a bucurat de o largă reflectare în literatura de specialitate[87]. Studiile numeroase ale istoricilor români şi din străinătate vin să scoată în evidenţă importanţa deosebită a Tratatului respectiv pentru Principatele Române, gradul de apreciere a acestuia, însă, diferă de la autor la autor.

Cele mai înalte aprecieri aparţin autorilor străini, în special francezi, ca Jean-Baptiste Duroselle, Jacques Droz, Frédéric Damé, Robert Mantran[88],

---

[85] Cătălin Turliuc, „Principiul naţionalităţilor în Tratatul de la Paris (1856)", *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*. Ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 101-111.

[86] În articolul său consacrat problemei garanţiilor puterilor europene asupra Principatelor, Gheorghe Cliveti argumentează că e greşit de a include Poarta Otomană drept una dintre părţile garante, deoarece această calitate se răsfrângea doar asupra celor şase puteri europene – Anglia, Franţa, Rusia, Austria, Prusia şi Sardinia. Vezi Gheorghe Cliveti, „Tratatul din 30 martie 1856, de la Paris. Problema garanţiilor", *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*. Ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 87-99.

[87] Vezi: Gheorghe Cliveti, *România şi crizele internaţionale 1853-1913* (Iaşi, 1997), p. 89; Frederick Kellogg, *O istorie a istoriografiei române* (Iaşi: Institutul European, 1996); E.V. Tarle, *Războiul Crimeii* (Bucureşti, 1952), vol. I, Bibliografia, p. 433-465, vol. II, Bibliografia, p. 539-577.

[88] Jean-Baptiste Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales* (Paris, 1964), p. 194; Jacques Droz, *Histoire diplomatique de 1648 a 1919* (Paris, 1952), p. 291; Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822-1900)* (Paris: F. Alcan, 1900), p. 94; Mantran Robert, *Histoire de*

care afirmă că Tratatul de Pace de la Paris a dus, în cele din urmă, la unirea şi independenţa României. Împărtăşesc această idee şi istoricii englezi Alan J. Taylor[89] şi Paul E. Michelson, ultimul menţionând, că Tratatul de Pace de la Paris a fost începutul unei „noi zile" în mişcarea naţională românească[90]. Spre deosebire de colegii lor din Occident, cercetătorii români sunt mai reticenţi în aprecierile lor la adresa tratatului şi împărtăşesc opinia că, de fapt, Tratatul de Pace de la Paris pur şi simplu a prescris o amânare a problemei unirii Principatelor[91]. Istoricii ruşi, fiind cel mai puţin predispuşi de a recunoaşte meritele Tratatului de la Paris, subliniază că, Congresul n-a dat o soluţie chestiunii româneşti, totuşi, se admite faptul că graţie deciziilor acestui Congres, s-a creat un cadru extern prielnic unirii Principatelor Române[92].

Majoritatea lucrărilor din domeniu evidenţiază influenţa enormă a statului francez în rezolvarea problemei unirii la acest for internaţional, subliniind în mod special aportul pozitiv al acestuia. Leonid Boicu considera că poziţia Franţei oficiale a prezentat „cea mai mare însemnătate pentru dezlegarea pe căi diplomatice, potrivit Tratatului de Pace, a chestiunii române"[93]. În acelaşi context, Boicu a emis ideea că în „chestiunea română", Anglia a jucat faţă de Franţa rolul de partener ce-şi dispută întâietatea şi nu cel de Leporello pe lângă Don Juan[94]. Din păcate, în literatura istorică nu vom găsi o reflectare pe măsura a acestei afirmaţii – a rolului Marii Britanii şi a contribuţiei sale la rezolvarea problemei româneşti în cadrul Congresului de la Paris. Constatările autorilor, de obicei, se rezumă la informaţia că ministrul plenipotenţiar britanic la Congresul de la Paris, Clarendon, a acordat susţinere propunerii de unificare a Principatelor Române, emise de ministrul de Externe francez Walewski în şedinţa din 8 martie 1856, şi că această susţinere a fost slabă sau pur formală[95].

Cauza tratării insuficiente a poziţiei Angliei în problema Principatelor la

la Turquie (Paris: Presses Universitaire de France), 1961, p. 99-100;

89 Alan J. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe. 1848-1918* (Oxford, 1971), p. 95.

90 Paul E. Michelson, *Romanian Politics 1859-1871. From Prince Cuza to Prince Carol* (Iaşi-Oxford-Portland, 1998), p. 28.

91 Vezi: Dan Berindei, *Diplomaţia românească modernă* (Bucureşti, 1995), p. 117; Titu Georgescu, *România în istoria Europei* (Bucureşti: Holding reporter, 1997), p. 53.

92 *Формирование национальных независимых государств на Балканах. Конец XVIII-70-е годы XIX в.*, Отв. ред. И.С. Достян (М., 1986), p. 302.

93 Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859)* (Iaşi, 1978), p. 28.

94 Ibidem, p. 39.

95 В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (М., 1961), p. 98; Nicolae Corivan „La question de l'union dans les projets européens d'organisation des Principautés Roumaines (1855-1857)", *Revue roumaine d'histoire,* 1970, nr. 6, p. 970.

Congres se explică nu atât prin lipsa de interes din partea istoricilor, cât mai ales prin politica oscilatorie britanică, care i-a contrariat pe contemporani, dar şi pe istorici, şi care a ridicat întrebări deloc uşoare. Dacă la Conferinţa de la Viena din martie-iunie 1855 Anglia nu a acceptat unirea Principatelor Române, declarând că iniţiativa în această problemă trebuie să-i aparţină Turciei, atunci pe data de 8 martie 1856, în cadrul şedinţei Congresului de Pace de la Paris, reprezentantul său s-a exprimat în sensul susţinerii acestei propuneri, iar peste câteva luni guvernul britanic a revenit din nou la poziţia de neacceptare a unirii Principatelor Române. Faptului respingerii unirii Principatelor Române de către Anglia i s-a găsit mai uşor o explicaţie, mai ales prin aşa-zisul principiu de menţinere a integrităţii Imperiului Otoman[96], pe când motivele ce au făcut guvernul britanic să susţină unirea la Congresul de Pace de la Paris din 1856 par a fi neclare şi confuze.

Printre primele explicaţii tentative a fost cea propusă de istoricul român Alexandru D. Xenopol. Acesta menţionează că Anglia i-a susţinut pe români la Congresul de Pace de la Paris „numai dintr-un interes momentan," şi de aceea ea a părăsit mai apoi unirea, pe când Franţa îi susţinuse pe români din principiu şi deci până la sfârşit[97]. Din păcate, Xenopol nu descifrează în ce a constat esenţa acestui interes momentan englez. Istoricul britanic Harold Temperley părea a fi convins că consideraţia care a pledat în favoarea unirii în faţa guvernului englez, la acel moment, a fost planul lui Napoleon al III-lea de transferare a ducilor fie a Parmei, fie a Modenei la cârma Principatelor unite, şi în urma unei sau ambelor acestor arii eliberate în Italia să se mărească Regatul Sardinia[98]. Pe când istoricul american T.W. Riker explică situaţia dată prin aceea că plenipotenţiarul englez la Congresul de la Paris, Clarendon, a apreciat chestiunea unirii Principatelor Române ca fiind de o însemnătate relativ mică şi dorind de a-i fi pe plac împăratului francez Napoleon al III-lea, a făcut doar ceea ce găsise el de cuviinţă[99].

Orice tentativă de a dezvălui adevăratele cauze ale poziţiei acceptate de Marea Britanie la acest for internaţional nu poate fi exersată fără a face cunoştinţă cu liniile strategice ale politicii britanice promovate la Congresul de la

---

96 Andrei Oţetea, „Unirea Principatelor", *Studii privind unirea Principatelor* (Bucureşti, 1960), p. 23.

97 Alexandru D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană. Ediţia a III-a*. Volumul XII. Revoluţia din 1848 (Bucureşti: „Cartea românească", 1930), p. 215, nota 82.

98 Harold Temperley, „*The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley, 1855-1857", Revue historique du Sud-est Européen*, 1937, nr. 7-9, p. 222.

99 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 65, nota 100.

Paris şi obiectivele urmărite în încheierea tratatului dat. În această perioadă, politica externă a Marii Britanii se axa pe câteva principii fundamentale, din intercalarea cărora reieşea atitudinea guvernului englez faţă de o problemă sau alta. În opinia unor specialişti, pe întreg parcursul secolului XIX au existat câteva principii de bază care conturau spaţiul politicii externe britanice: dorinţa unei păci trainice; expansiunea comerţului internaţional; grija faţă de „neutralitatea" coastei belgiene; împotrivirea dominaţiei continentului european de către o singură putere[100]. Cât priveşte politica britanică în Orient, aceste principii se transfigurau în următoarele priorităţi: i)menţinerea integrităţii Imperiului Otoman ca factor de bază al echilibrului european; ii) anihilarea pericolului exercitat de către Rusia pentru interesele economice şi politice ale Angliei; iii) păstrarea alianţei anglo-franceze, fără a admite, însă, supremaţia influenţei franceze.

În acest context mai larg descris, scopul central al Marii Britanii la Congresul de Pace de la Paris era de a desfiinţa Rusia ca mare putere prin retrocedarea unor teritorii ale acesteia către „legitimii proprietari." Oamenii de stat englezi îşi plănuiseră să obţină detaşarea de la Rusia a Basarabiei, Caucazului, Ţărilor Baltice, Poloniei, Finlandei, Crimeii, urmărind prin acest mijloc să neutralizeze rivalitatea Rusiei cu Anglia atât în Orient, cât şi în alte zone ale lumii[101]. Un prilej aparte pentru Anglia în dorinţa ei de a stăvili definitiv Rusia era frica de a nu-i fi împiedicată comunicarea cu India, iar în această ordine de idei capătă o atractivitate anumită perspectiva unirii Principatelor Române şi întărirea lor la gurile Dunării, în calitate de stavilă în faţa Rusiei în calea ei spre Constantinopol. Rămânea a fi o ecuaţie cu necunoscută, însă, faptul dacă va reuşi schimbarea dată să slujească scopului dorit de Anglia, sau, din contra, se va opune intenţiei iniţiale, Principatele devenind pe viitor o altă, şi mai mare posesiune a Rusiei.

Pentru a estima impactul unirii Principatelor Române asupra stării ulterioare a lucrurilor, guvernul englez îi ceru ambasadorului său de la Constantinopol Stratford de Redcliffe să-şi prezinte sugestiile sale la temă. Din cauza importanţei deosebite a Turciei şi Orientului Apropiat, către mijlocul secolului al XIX-lea, postul de ambasador la Constantinopol era adeseori încredinţat celor mai demni şi experimentaţi diplomaţi ai Marilor Puteri. Ambasadorul Marii Britanii, Lordul Stratford de Redcliffe, ocupa o poziţie proeminentă printre aceştia, atât graţie aflării sale îndelungate în funcţia respectivă (pentru

[100] C. J. Bartlett, *Defense and Diplomacy. Britain and the Great Powers,1815–1914* (Manchester, 1993).

[101] P. Henry, *Napoléon III et les peuples. A propos d'un aspect de la politique extérieure du Second Empire* (Paris, 1943), p. 45; Gheorghe Cliveti, *România şi Puterile Garante, 1856-1878* (Iaşi, 1988), p. 84-85.

o perioadă de 21 de ani, între anii 1824-1829 şi 1842-1858), dar şi a influenţei copleşitoare ce o obţinuse asupra politicii otomane interne şi externe[102]. Stratford, cunoscut ca un adept al modernizării Imperiului Otoman, încerca să impună sultanilor anumite politici, reforme, sau miniştrii pe care el îi considera potriviţi şi nu permitea ca iniţiativele sale să fie împiedicate de diplomaţii rivali acreditaţi în capitala Imperiului Otoman. In timpul aflării sale în funcţia de ambasador britanic, Stratford a cauzat rechemarea a trei diplomaţi francezi: Edmond de Lacour, contele Achille Baraguey d'Hilliers şi Vincent Benedetti, iar unii contemporani apreciau că opunerea sa misiunii lui Menşikov la Constantinopol ar fi precipitat Războiul Crimeii[103]. Supranumit „Padişahul," sau „Marele Elchi" [titlul turcesc pentru ministru plenipotenţiar-n.n.], Stratford ajunsese cu timpul să devină intolerabil pentru însuşi turcii, care către 1856 întreprinseseră câteva tentative eşuate de a se debarasa de prezenţa ultra-dominantă a acestuia[104].

În vara anului 1855 împăratul francez trimite în calitate de ambasador la Constantinopol unul dintre cei mai iluştri diplomaţi francezi – Antoine Edouard Thouvenel, în vârstă de doar 37 ani, dar care reuşise între timp să obţină postul de director al afacerilor politice, ceea ce reprezenta al doilea post în Ministerul de Externe al Franţei la acea vreme. Apariţia lui Thouvenel la Constantinopol promitea o eclipsare a atotputerniciei lui Stratford şi a stârnit neliniştea acută a ultimului. Thouvenel se va dovedi un bun diplomat, ştiind să-şi mascheze bine opiniile şi comportându-se, în majoritatea cazurilor, destul de curtenitor cu Stratford, el însă va reprezenta mereu în ochii ambasadorului britanic nimic altceva decât „1,90 m de intimidare galică"[105].

Pe data de 2 decembrie 1855 Stratford de Redcliffe prezintă ministrului

---

[102] Referitor la biografia lui Stratford de Redcliffe, vezi S. Lane Poole, *Life of Lord Stratford de Redcliffe*, 2 vols. (London, 1888) şi Elizabeth F. Malcolm– Smith, *The Life of Stratford Canning (Lord Stratford de Redcliffe)* (London, 1933).

[103] Lynn M. Case, „A Duel of Giants in Old Stambul. Stratford Versus Thouvenel," *The Journal of Modern History*, vol. 35, nr. 3 (September 1963), p. 262. Harold Temperley însă a ajuns la concluzia că acesta nu poate fi învinuit în declanşarea războiului din Crimeea, vezi Harold Temperley, *England and the Near East: The Crimea* (London, 1936).

[104] În scrisoarea sa din 4 ianuarie 1856, Clarendon îi scria lui Stratford: „La Constantinopol pare să existe o determinare îndârjită şi dezagreabilă de a rezista dorinţelor tale şi sfatului [tău]...De trei ori guvernul turc actual a cerut ca să fii rechemat. Cu certitudine, ei ţi-au recunoscut pe bună dreptate talentele eminente şi bunăvoinţa faţă de Turcia, dar au declarat că nu mai pot rezista cu tine, deoarece tu ceri ca influenţa ta să fie atât de extremă şi notorie, încât ei au decăzut în ochii lumii, şi că tu nu ai permite nici Sultanului să *co-domnească* împreună cu tine (aceasta fusese expresia lui Ali)." Harold Temperley, „The Last Phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8," *The English Historical Review*, vol. 47, No 186 (April 1932), p. 218.

[105] Harold Temperley, „The Last Phase of Stratford de Redcliffe..., p. 222

său un memorandum destul de lung cu reflecţiile proprii asupra subiectului unirii Principatelor Române. Stratford îşi exprimă părerea, că unirea Principatelor ar fi o măsură binevenită numai în cazul, dacă acestor două teritorii li se va alipi şi Basarabia, care trebuia să fie cedată de către Rusia. În cazul în care, însă, Basarabia nu era obţinută, atunci Stratford aprecia că „starea prezentă [adică ţări separate –n.n.] era cea mai bună pentru Poartă, în ceea ce priveşte menţinerea influenţei ei”[106]. Deşi Stratford recunoştea că ţările româneşti ar câştiga probabil, având o singură cârmuire, analizând până la urmă situaţia în totalitatea sa, el ajunge la concluzia că această măsură în viitor ar putea contribui la o nouă agresiune împotriva Principatelor Române din partea Austriei, dar mai ales a Rusiei.

În ianuarie 1856, Redcliffe a fost autorizat de a se ocupa de acel punct al Tratatului de Pace care se referea la populaţia creştină supusă Porţii. El era cunoscut ca un susţinător energic al modernizării Imperiului Otoman, unul din scopurile sale de lungă durată fiind convingerea sultanului de a-i accepta pe creştini în armata sa, astfel sporind prestigiul creştinilor şi contribuind la producerea unei naţiuni unificate. Stratford se implică în îndeplinirea însărcinării primite cu un zel deosebit, încercând să convingă Poarta să ofere creştinilor drepturi egale cu musulmanii, înainte ca Rusia să ridice la conferinţă problema dată. Totodată, el nu înceta de a discuta cu guvernul otoman problema organizării viitoare a Principatelor Române. La fel, Stratford îl trimise la Bucureşti pe secretarul său Alison într-o vizită confidenţială, a cărei scop, conform informaţiei oferite de ambasadorul francez la Constantinopol Thouvenel, era de a creşte dosarul acuzaţiilor acumulate împotriva prinţului Ştirbei[107]. Barbu Ştirbei, domnitorul Ţării Româneşti, era cunoscut de contemporanii săi ca fiind supus influenţei austriece şi ca un protector al proiectelor economice ale Austriei în Principate, şi, corespunzător, îşi câştigase pe parcursul domniei sale ura ambasadorului englez la Constantinopol şi străduinţa acestuia de a obţine înlăturarea lui Ştirbei de la domnie.

În perioada dată, ambasadorul francez de la Constantinopol manifestă o oarecare reticenţă vizavi de problema unirii, de aceea el atenţiona pe ministrul său de externe că problemele ce ţin de Principate sunt atât de dificile şi atât de complexe, încât el nu înţelege prea mult cum se intenţionează de a le rezolva, înainte ca cabinetele din Paris, Londra şi Viena să-şi dea seama singure de

---

[106] Harold Temperley, „The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley..., p. 221.

[107] *Acte şi documente relative la istoria renascerii României*, Publicate de Gh. Petrescu, D. A. Surdza, D.C. Sturdza, Vol. II (Bucureşti, 1889), (mai departe: Acte şi documente... vol. II), p. 891.

ceea ce ele vor să facă la Dunărea de Jos[108]. Totuşi, într-o scrisoare de pe 11 februarie 1856, Thouvenel îşi exprima părerea că menţinerea statu-quo-ului, chiar şi cu corectări nu va produce un bun rezultat şi că numai stabilirea unei bariere solide şi a unui regim definitiv ar fi convenabil. În această privinţă el constata că ambasadorul englez, „cu excepţia câtorva nuanţe," împărtăşea maniera dată de a vedea lucrurile şi deja şi-a expus părerea corespunzătoare guvernului britanic[109]. Deci, corect sau incorect, Thouvenel considera către acea perioadă că el şi Stratford aveau viziuni identice asupra chestiunii Principatelor Române.

Către acel moment, guvernul englez avea incertitudini referitor la opţiunile valabile în problema dată, opiniile oamenilor de stat britanici divizându-se. Astfel, într-o scrisoare din ianuarie 1856, Palmerston, prim-ministrul englez, scria Lordului Clarendon, secretar de stat pentru afaceri externe, următoarele: „Mi se pare că ar fi mai bine de a păstra cele două Principate separate, decât să fi unite. Poarta ar prefera separarea celor două pe principiul *divide et impera*...[110]. Clarendon, la rândul său, peste câteva zile, îi comunica lui Stratford următoarele: „Eu aş prefera unirea Principatelor drept o barieră mai stabilă împotriva Rusiei şi Austriei, însă Palmerston crede, şi posibil să aibă dreptate, că ar fi mai bine de a le menţine separate, deoarece Unirea ar stârni probleme şi gelozii rele între cele două şi că Poarta ar prefera separaţia în baza principiului *divide et impera*. Cu siguranţă, este adevărat că dacă acum trebuie de încheiat pacea, menţinerea dualităţii prezente ar fi un proces mai scurt decât crearea unei uniri"[111]. La 24 ianuarie 1856, Clarendon a rezumat din nou, în mesajul său către Cowley, poziţia sa în problema respectivă, pronunţându-se „în general împotriva Unirii"[112].

Planului lui Napoleon al III-lea de transferare a ducilor italieni în Principate pare să fi jucat un rol infim în convingerea guvernului englez pentru a pleda la conferinţă în favoarea unirii. Este cert că împăratul francez înaintase această idee (pe care unii autori români au apreciat-o direct bizară), iar diplomaţii Piemontului au preluat-o cu ardoare, încercând să convingă curţile europene s-o susţină[113]. În mai multe scrisori ale lui Cavour, ministru al Afacerilor

---

108 Ibidem, p. 892.

109 Ibidem, p. 922.

110 Harold Temperley, „The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley..." p. 221.

111 Harold Temperley, „The Last Phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8," *The English Historical Review*, vol. 47, No 186 (April 1932), p. 240.

112 Ibidem.

113 Andrei Căpuşan, „Congresul de pace de la Paris, Tratatul de la Paris şi consecinţele sale

Externe şi prim-ministru plenipotenţiar al Piemontului la Congresul de la Paris, adresate lui D'Azeglio, ambasadorul Sardiniei la Londra, sunt incluse cerinţe insistente ca ultimul să obţină sprijinul lui Palmerston pentru unirea Principatelor Române. Una din aceste scrisori îl implora să-l convingă pe prim-ministrul englez, că ar fi o crimă împotriva civilizaţiei susţinerea statu-quo-ului şi ar fi o sfidare a dreptelor dorinţe ale întregii populaţii româneşti[114]. Cu toate aceste eforturi, la 26 februarie Cavour remarca ezitarea lui Clarendon la acest capitol[115], iar peste două zile deja îl găsea „puţin recalcitrant" în această privinţă, explicând că, deşi ministrul de Externe a Marii Britanii a recunoscut că acest proiect ar conveni de minune punctului de vedere italian, totodată, el a remarcat, că s-ar ridica şi destule dificultăţi[116]. Într-un alt context, Clarendon afirma că găsea planurile de aducere în fruntea Principatelor a ducilor italieni „drept un plan nebun şi neinteresant"[117].

Regina Victoria, într-o scrisoare a sa de pe 6 martie, îşi exprima părerea că o monarhie ereditară în Principate, fiind soluţia care ar satisface însuşi poporul, ar fi în acelaşi timp cea mai bună stavilă împotriva uneltirilor ruseşti în această regiune[118]. La 7 martie, Palmerston conchide: „aceste subiecte nu pot fi discutate în prezent," referindu-se la problema unirii Principatelor Române[119]. Clarendon, care pleca la Paris să reprezinte Marea Britanie la lucrările Conferinţei de Pace, primi apriori din partea lui Palmerston sprijinul total pentru orice acţiune întreprinsă şi permisiunea de a acţiona „în deplină latitudine" în apărarea intereselor britanice[120].

Surpriza produsă în cadrul şedinţei din 8 martie 1856 la Congresul de Pace de la Paris a fost în mare parte neplăcută pentru reprezentanţii Porţii şi Austriei. Atunci când Walewski prezintă problema unirii Principatelor Române, argumentând că astfel s-ar satisface interesele adevărate ale acestora, Clarendon declară că sprijină această propunere, subliniind în parti-

---

pentru Principatele Române", în *Identitate naţională şi spirit European* (Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2003), p. 389.

114 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), 65, nota 100.

115 *Acte şi documente*..., vol. IV, p. 1048.

116 Ibidem, p. 1049.

117 Raluca Tomi , „Români şi italieni în timpul războiului Crimeii (1853-1856)", *Studii şi materiale de istorie modernă*, tom. XV, 2002, p. 252.

118 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 65.

119 Harold Temperley, „The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley ..." p. 222.

120 Harold Temperley, „The Last Phase...", p. 241.

cular utilitatea şi necesitatea de a fi luate în serios vocile populaţiei locale[121]. Obţinând în cadrul şedinţei suportul Sardiniei şi Rusiei pentru unire, situaţia capătă o turnură complet diferită de cea de la Conferinţa de la Viena, când majoritatea – care consta din Turcia, Austria şi Anglia – nici nu dorea să audă despre unirea Principatelor Române. De data aceasta raportul forţelor fiind invers proporţional, deveni imposibil de omis discutarea problemei unirii, ci era nevoie de a dezbate subiectul în cauză şi de a emite o oarecare hotărâre în legătură cu aceasta.

În pofida faptului că la şedinţa din 8 martie nu s-a luat nicio hotărâre definitivă asupra problemei unirii, istoricul american T.W. Riker evidenţia că în cadrul acestei conferinţe „votul Angliei fusese hotărâtor”[122]. Deoarece autorul nu elaborează asupra afirmaţiei sale, ne vom permite să desfăşurăm ceea ce, în viziunea noastră, Riker subînţelegea. Prin susţinerea acordată de Anglia propunerii lui Walewski, li s-a răpit şansa Turciei şi Austriei de a exclude din start problema unirii, motivând cu neacceptarea ei de către majoritatea puterilor aliate. Ca dovadă că acest pericol exista şi că era unul destul de real, vom menţiona scrisoarea ministrului de Externe Walewski către Thouvenel, trimisă în ajunul deschiderii Congresului de Pace de la Paris, în care primul recunoştea că încă nu poate prevedea în ce măsură se va putea face să prevaleze bazele de organizare a Principatelor, considerate de Franţa drept favorabile, inclusiv ideea unirii. La 11 februarie 1856 a fost pregătit şi semnat la Constantinopol de ambasadori şi miniştrii otomani un memorandum care prevedea elaborarea sub patronajul Porţii a unei constituţii identice pentru ambele Principate Române, alegerea unei adunări naţionale în fiecare Principat, care urma să propună la alegerea Porţii câte trei candidaţi pentru domnie. Ministrul francez nu punea la îndoială faptul că memorandumul acesta va contribui la formarea deciziei Congresului şi „putea chiar să devină textul deliberărilor, în cazul când sistemul general de separaţie a Principatelor moldo-valahe va fi adoptat”[123]. După cum vedem, Walewski părea a fi suficient de pregătit moral pentru o variantă minimă a planului francez referitor la Principate, opţiune care excludea din start unirea. Acest lucru, însă, nu s-a întâmplat şi, în mare parte, nu s-a întâmplat datorită noului echilibru de forţe, cauzat de poziţia acceptată de Marea Britanie.

Un alt aspect care ar explica de ce votul Angliei poate fi calificat drept unul „hotărâtor” ţine de gradul de formare al taberei prounioniste. Istoricul român

[121] *Acte şi documente...*, vol. II, p. 1016.

[122] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 67.

[123] *Acte şi documente...*, vol. II, p. 962.

Nicolae Corivan specifica, că înainte de Congres lumea diplomatică a fost împărţită în două tabere în problema Principatelor: una – favorabilă unirii şi a doua – opusă unirii, notând că în cea de-a doua grupă intrau Austria, Turcia, Marea Britanie[124]. Autorul nu în zadar indică doar componenţa celei de-a doua, deoarece, dacă aceasta era cât de cât formată şi îşi exprimase o unitate de păreri în problema unirii înainte de 1856, atunci, despre prima grupare nu putem afirma acelaşi lucru. Unicul guvern care se decise ferm să susţină la acel moment unirea era cel francez, însă acesta înţelegea imposibilitatea, în lipsa unei susţineri semnificative, de a realiza acest plan politic. În acea perioadă, Franţa nu avea o susţinere clară din partea altor state în problema unirii, susţinere similară celei acordate Turciei de către Marea Britanie şi Austria.

Către începutul anului 1856, Rusia încă nu se decise asupra opţiunii sale în problema unirii Principatelor Române. După cum observa Vinogradov, însăşi problema unirii nu trezea mare încântare diplomaţilor ruşi[125]. Situaţia critică în care se afla Rusia în urma Războiului Crimeii o făcea să fie foarte atentă în deciziile sale internaţionale, iar instrucţiunile primite de împuterniciţii ruşi la Congresul de la Paris le cereau, ca prin folosirea contradicţiilor apărute între membrii coaliţiei să se obţină o decizie favorabilă Rusiei[126]. Orlov, plenipotenţiarul rus la Congresul de la Paris, a acţionat cu multă ardoare în problema noii delimitări teritoriale între Imperiul Otoman şi Rusia, prevăzută de tratat, însă, când veni rândul discutării organizării viitoare a Principatelor Române, acesta scria cancelarului rus că „interesele cnezatelor au o importanţă secundară," evident în contextul cauzei binelui suprem al Rusiei[127]. Nesselrode îi răspunde, că „Moldova şi Valahia şi-au demonstrat de-atâtea ori ingratitudinea sa pentru toate binefacerile... ruseşti" că nu mai merită deja alte jertfe din partea acesteia[128]. Doar ulterior, după ce a întrezărit posibilitatea de a ieşi din izolare cu ajutorul Franţei, care s-a arătat destul de indulgentă în rezolvarea problemelor vitale ale Rusiei, Orlov s-a decis să susţină proiectul francez de unire a Principatelor Române.

Pentru a se asigura în sensul „temperării" Austriei, Franţa a obţinut participarea Sardiniei, ca parte beligerantă în Războiul Crimeii, la Congresul de

---

[124] Nicolae Corivan, „La question de l'union dans les projets européens d'organisation des Principautés Roumaines (1855-1857)", *Revue roumaine d'histoire,* 1970, nr. 6, p. 965.

[125] В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва: Изд. АН СССР, 1961), p. 96.

[126] Ibidem, p. 89.

[127] С. С. Татищев, *Император Александр II. Его жизнь и царствование*. 2-е изд, Т. I (Спб: Суворов, 1911), p. 193.

[128] Ibidem.

Pace de la Paris şi în cele din urmă a Prusiei, ca semnatară a Convenţiei din 13 iulie 1841. Sardinia avea să susţină unirea Principatelor Române din motivul stabilirii unui precedent favorabil unificării Italiei, însă, în acelaşi timp ea nu dispunea de o influenţă reală printre puterile europene şi bascula în politica sa în dependenţă de cursul promovat de Franţa şi Marea Britanie, dorind să nu-i producă nemulţumiri nici uneia din ele, cu atât mai mult că aliaţii săi îi acordau acum tot sprijinul lor. În timpul Congresului de la Paris, englezii, pentru a obţine suportul Sardiniei în problemele ce se discutau, îşi exprimau convingerea că în viitorul război dintre Austria şi Sardinia ultima nu va fi lăsată singură, ci va obţine ajutorul Marii Britanii[129]. Astfel, Sardinia se străduia să evite cât mai mult posibil orice contradicţie sau rezistenţă faţă de Anglia, indiferent de problemă, şi încerca să convingă guvernul englez să accepte unirea Principatelor exclusiv prin canalele sale diplomatice, dar nu la masa tratativelor.

Prusia a luat parte la şedinţele Congresului de la Paris doar după trei săptămâni de lucrări, atunci când toate problemele majore, în linii generale, au fost deja discutate şi ea, deci, nu a putut să influenţeze deciziile Marilor puteri în această chestiune. Consulul Prusiei la Bucureşti, baronul Meusebach, confirmă că organizarea Principatelor a fost reglată, în principiu, fără cooperarea Prusiei[130]. El sublinia că, totuşi, este în interesul Prusiei ca Principatelor Române să li se garanteze liniştea internă, iar singurul mod eficace de a reuşi acest lucru, în viziunea sa, era unirea lor sub o dinastie străină. Orice altă soluţie, susţinea Meusebach, n-ar dezlega acest „ nod gordian," ci numai ar fi dus la noi complicaţii în viitor; Austria, se presupunea, că va prelua locul Rusiei, iar în acest mod Prusia nu va putea renunţa la participarea activă în conflict[131].

După părerea lui Temperley, declaraţia lui Clarendon de la 8 martie în problema unirii Principatelor a fost o declaraţie nenorocoasă, „ce a avut un foarte mare efect politic şi a adus un şir întreg de consecinţe dezastruoase"[132], menţionând că atitudinea reprezentantului englez a fost viu discutată atât de Turcia şi Austria, cât şi de istoricii care au fost zăpăciţi de ea. Dacă luăm în consideraţie că în şirul „consecinţelor dezastruoase" subînţelese de autor trebuie să includem consultarea Divanurilor ad-hoc, pronunţarea românilor pentru unire şi „dubla alegere" a lui Alexandru I. Cuza, reiese, că, cel puţin,

[129] Alan J. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe. 1848-1918* (Oxford, 1971), p. 126.

[130] Deutsche Zentralarchiv, Nr.720, f. 316.

[131] Ibidem.

[132] Harold Temperley, "The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley, 1855-1857"*, Revue historique du Sud-est Européen*, 1937, Nr. 7-9, p. 222.

pentru români, consecinţele n-au fost deloc dezastruoase, ba chiar favorabile.

Mai mulţi contemporani ai Congresului de la Paris au încercat să dea o explicaţie poziţiei lui Clarendon la acea şedinţă. Referindu-se la motivul ce l-a determinat pe Clarendon să facă o asemenea declaraţie, ambasadorul austriac de la Constantinopol afirma că guvernului englez i se forţase mâna de către opinia publică[133]. Această presupunere se baza mai ales pe faptul că în acel timp pledări de o mare rezonanţă răsunau în toată Europa în favoarea românilor. Pentru multă lume era logic şi de la sine înţeles ca Principatele Române să fie recompensate pentru suferinţele din trecut, astfel, o corespondenţă din Grecia, preluată de un ziar român, se întreba chiar: „Moldo-Românii fi-vor oare singurii numai a se folosi din sfârşitul războiului?"[134]. Iar publicistul francez Edgar Quinet vedea soluţionarea problemei într-un mod destul de categoric: „va fi o Românie, sau nu va fi dreptate în Europa"[135].

Vocile din interiorul Principatelor erau şi ele destul de insistente şi directe în vocalizarea aşteptărilor poporului român. După cum se scria într-un articol din ziarul român „Zimbrul şi Vulturul", speranţa împărtăşită de această populaţie era că „anul 1856 va aduce multă pace, o constituantă pentru Principate şi unirea lor într-o singură Românie"[136]. A putut testa atitudinea românilor faţă de unire şi proiectul întocmit la 11 februarie 1856 la Constantinopol. Valul larg de proteste stârnit de acest proiect a fost sesizat nu numai de presa internă favorabilă ideii naţionale, ci şi de cea de peste hotare, care avea o atitudine opusă. O corespondenţă publicată în „Österreichische Zeitung" comunica că proteste energice au avut loc atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova, unde s-au petrecut mai multe adunări, soldate cu formularea unui protest acoperit cu iscălituri[137]. Deşi manifestările opiniei publice au fost destul de sugestive, ar fi naiv să credem că numai acest factor, singur, ar fi putut determina poziţia Marii Britanii în această problemă. Prea simplistă ar fi şi explicaţia alternativă, fapt recunoscut şi de autorul ei, T.W. Riker, precum că Lordul Clarendon a sprijinit unirea Principatelor din dorinţa sa de a-i fi pe plac lui Napoleon al III-lea[138]. Harold Temperley, într-o manieră similară, invocă că după sosirea sa la Paris în ajunul conferinţei Clarendon „a căzut

---

133 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 65.

134 „*Zimbrul*" IV (1856), Nr. 30, p. 4.

135 Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859*) (Iaşi, 1978), p. 13.

136 „*Zimbrul şi Vulturul*" IV (1856), Nr. 1, p. 1-2.

137 „*Gazeta Transilvaniei*", XIX, (1856), p. 91-92.

138 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 65, nota 100.

sub influenţa lui Napoleon", şi aduce ca argument presiunile personale de a susţine unirea, realizate de împăratul francez asupra lui Clarendon în timpul unui dineu oficial petrecut la 7 martie 1856[139].

După cum demonstrase de nenumărate ori în istorie Marea Britanie, ea niciodată nu mergea gratuit la remorca nimănui şi desigur că nu avea de gând s-o facă nici la Congresul de Pace de la Paris. Într-un discurs devenit proverbial, Palmerston declara că Anglia nu are aliaţi veşnici sau duşmani veşnici; sunt însă permanente şi veşnice interesele sale[140]. Totuşi, Palmerston admitea că statele cu un regim constituţional reprezintă „aliaţii naturali ai acestei ţări [Marea Britanie-n.n.]"[141]. Mijlocul secolului XIX aduce Angliei o prosperitate excepţională, care era atribuită de către englezi comerţului liber, libertăţii persoanei şi presei libere, iar statul britanic este privit ca un exemplu al unui stat modern ce funcţiona cu succes, combinând sistemul constituţional cu economia capitalistă[142]. Reprezentantul Marii Britanii la Conferinţa de la Paris nicidecum nu nutrea gândul de a face jocul Franţei sau al Turciei, ci de a proteja interesele strategice şi comerciale ale statului său, la acea conferinţă urmărind în mod special să slăbească cât mai mult posibil Rusia şi să-i îngrădească pentru viitor căile spre Constantinopol.

Explicaţia precum că oamenii politici britanici nu aveau o poziţie fermă şi bine delimitată la acel moment în chestiunea unirii Principatelor pare a fi o interpretare mult mai justificată a comportamentului afişat de reprezentanţii britanici la conferinţă[143]. Drept confirmare a acestui fapt poate servi scrisoarea prim-ministrului Palmerston către Clarendon, trimisă la o zi după şedinţa din 8 martie 1856, în care anunţa că, deşi el personal ar prefera separaţia, publicul englez ar vedea cu ochi buni unirea, de aceea el nu vedea nici o obiecţie serioasă împotriva ei, cu condiţia că Poarta putea fi convinsă să accepte[144]. Aşa cum opinia politică britanică nu era clar conturată asupra problemei unirii Principatelor Române, ideea emisă de Clarendon – de a da ascultare dorinţelor românilor – era în corelaţie cu scopul britanic de a înlătura în viitor influenţa nefastă a Rusiei în această regiune. O mare parte din

---

139 Harold Temperley, „The Last Phase of Stratford de Redcliffe," p. 240.

140 Philip Guedalla, *Palmerston, 1784-1865* (New York, London: G.P. Putnam's sons, 1927), p. 243.

141 John Lowe, *Britain and Foreign Affairs, 1815-1885* (London, N.Y.: Routlegde, 1998), p.41

142 Ibidem., p. 40

143 Tudor Duzinschi, „Marea Britanie şi 'chestiunea română' (1855-1859)", în *Toţi în unu: Unirea Principatelor la 150 de ani*, coord. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2009), p. 239-240.

144 Ibidem.

contemporani ajunsese să împărtăşească opinia larg răspândită, că de fiecare dată când suferinţele cauzate de turci deveneau insuportabile pentru români, aceştia se reorientau pentru a primi sprijin din partea Rusiei. Este probabil ca, către acel moment, Clarendon să nu fi ştiut clar dacă fiecare dintre Principatele Române s-ar fi pronunţa neapărat pentru unire, însă, consultarea vocii acestora, în ochii săi, era mai degrabă utilă în scop de cunoaşte pentru a evita în viitor prilejurile de maximă nemulţumire, care ar fi aruncat Principatele în braţele Rusiei. În plus, soluţia propusă oferea timpul necesar oamenilor de stat britanici pentru a reflecta mai profund asupra problemei date şi a-şi cristaliza poziţia oficială, fără a respinge sau a accepta imediat această clauză la Congresul de Pace de la Paris.

Nu trebuie de omis cu vederea şi faptul că Marea Britanie venea la Congresul de Pace de la Paris cu anumite resentimente faţă de Austria, ostilitate care în mare parte se datora refuzului ultimei de a-i sprijini pe aliaţi prin acţiuni militare în războiul cu Rusia şi care avea să se întrevadă în timpul şedinţelor Congresului. O reflectare a tensiunilor dintre aceste două state este dezvăluită la sfârşitul anului 1855 în articolele ziarului influent englez „Times" şi a celui oficios austriac „Österreichische Zeitung". „Times"-ul accentua nemulţumirea românilor provocată de ocupaţia austriacă şi propunea unirea Principatelor Române sub un domnitor român, care să stea sub suzeranitatea sultanului[145]. Ziarul austriac riposta energic, că prin această măsură Anglia s-ar putea amesteca în treburile interne ale Principatelor, şi deşi recunoştea că Londra posedă o capacitate de presiune enormă pe care o poate exercita oricând la Constantinopol, se anunţa cu iritare că Austria „nu a intrat în Principate ca un voiajor" şi că „va curge multă apă pe Dunărea în jos" până când va părăsi poziţia impusă de interesele adevărate ale ei [Austriei] şi ale Europei. „Österreichische Zeitung" mai aducea la cunoştinţă, că popularitatea Austriei este „ridicată cu miluri peste aceea a agenţilor englezi, între care se află şi scump plătiţi, şi că aceşti agenţi sunt nemulţumiţi de Barbu Ştirbei deoarece acesta nu i-a plătit după onorar"[146].

Este relevant de menţionat că, atunci când reprezentantul Porţii la conferinţă Ali paşa a refuzat să discute unirea Principatelor Române, motivând că nu dispune de asemenea împuterniciri, guvernul englez împreună cu cel francez au ordonat ambasadorilor săi de la Constantinopol să ceară insistent Porţii să-i trimită lui Ali paşa instrucţiunile necesare pentru a discuta chestiunea unirii. În acelaşi timp, internunţiul provizoriu al Austriei la Constantin-

145 „*Telegraful român*" (Sibiu), III (1855), p. 275-276.

146 Ibidem, p. 276, col. I.

opol, Anton von Prokesch–Osten, primea ordin de a depune toate eforturile pentru a împiedica acest lucru. Vom semnala, că în această confruntare de influenţe opuse, Stratford de Redcliffe nu şi-a folosit autoritatea sa pentru a obține rezultatul cerut de guvernul englez. Explicaţia neglijenței Lordului Stratford poate fi redusă la faptul că acesta îşi păstra cu fermitate opinia proprie, precum că unirea Principatelor Române este acceptabilă numai în cazul în care viitoarea frontieră va fi stabilită pe Nistru şi nu-şi ascundea părerea în faţa demnitarilor turci şi nici chiar în faţa sultanului, urmările fiind uşor de ghicit[147].

Ambasadorul francez , la rândul său, îşi depuse toată străduinţa pentru a rezolva în sens pozitiv problema dată, însă, în pofida efortului depus, recunoştea cu amărăciune într-o scrisoare către guvernul de la Paris, că „succesul este îndoielnic, dacă cele două ambasade [ale Franţei şi ale Angliei –n.n.] nu se vor ține în mod categoric de acelaşi limbaj"[148]. Iar când Poarta a refuzat să trimită instrucţiunile cerute la Paris, n-a rămas neobservat de către diplomaţii prezenți la Constantinopol extrema uşurinţă, dacă nu chiar satisfacţia cu care Stratford îşi lua partea sa de insucces într-o chestiune de o asemenea importanţă[149]. În aceste circumstanţe, Congresul decide, că trebuie să fie consultate Principatele Române înseşi, şi că ulterior, în dependenţă de rezultatele exprimate, cât şi în urma raportului unei Comisii europene speciale ce va acţiona în această perioadă în Principate, se va întruni o Conferinţă internaţională la care se va lua o hotărâre definitivă privitoare la problema în cauză.

Reprezentantul englez la Congres a mai intervenit în cadrul şedinţelor următoare cu câteva precizări şi propuneri, care în linii generale erau favorabile Principatelor Române şi denotau caracterul democratic al acestuia. Spre exemplu, în urma intervenţiei lui Clarendon s-a decis ca „firmanul ce va prescrie convocarea Divanelor ad-hoc să fie pregătit în comun cu reprezentanţii Puterilor contractante, la Constantinopol," iar în redactarea sa se va avea grijă să fie în întregime executat acel articol care prevedea reprezentarea cât mai exactă a intereselor tuturor claselor societăţii[150]. În şedinţa din 8 aprilie, revenind la acest subiect, Clarendon remarca că scopul urmărit de Congresului de la Paris de a organiza aceste Divane pentru exprimarea liberă a dorințelor populațiilor din Principatele Române putea să întâlnească obsta-

147 *Acte şi documente*..., vol. II, doc. 497.

148 Ibidem, p. 1090.

149 Ibidem, doc. 498.

150 Vezi articolul XXIV al Tratatului de pace de la Paris: *Documente privind istoria modernă și contemporană a României,* Gheorghe Sbârnă, Ion Stanciu, Silviu Miloiu, Iulian Oncescu, ed. Dan Mărgărit (Târgovişte: Cetatea de Scaun, 2006), p. 43.

cole serioase, în caz că domnitorii vor rămâne în posesiunea împuternicirilor de care ei dispun şi că ar fi bine de căutat o combinaţie în stare să asigure o libertate deplină a Divanelor ad-hoc[151]. Ca un veritabil adept al sistemului parlamentar, Clarendon susţinea alegerile libere, cinstite şi egale, neîntinate de influenţe externe. În acelaşi timp, nu excludem că un scop aparte al acestei propuneri putea să-l constituie intenţia reprezentantului englez de a-l înlătura pe domnitorul Ţării Româneşti Barbu Ştirbei, a cărui orientare austrofilă era binecunoscută. Nu în zadar propunerea lui Clarendon a stârnit o mare nelinişte anume din partea reprezentantului Austriei, ultimul insistând energic că nu trebuie de atins administraţia într-un moment de tranziţie delicat, ca cel prin care Principatele Române treceau, şi chemând Marile puteri să acţioneze cu o extremă rezervă în acest caz. La fel, reprezentantul Vienei îşi exprima aversiunea faţă de orice schimbări, „care ar putea compromite întreaga situaţie," subliniind riscurile la care se expun Principatele în perioada de tranziţie către autorităţi noi. În concluzie, remarca acesta, ar trebui de lăsat în întregime pe seama Porţii decizia de a lua măsurile care puteau fi considerate necesare[152].

Ali paşa a susţinut poziţia plenipotenţiarului austriac, deşi avu pertinenţa să recunoască că guvernările ce se aflau la cârma Principatelor Române la acel moment poate nu prezentau toate garanţiile cerute de Congres. Totodată, reprezentantul Porţii insista că încercarea de a schimba „ordinea legală" va duce la o anarhie. Clarendon nu s-a lăsat convins de argumentele sus-menţionate şi a amintit că autoritatea domnitorilor actuali le-a fost încredinţată pe baza unui aranjament ce ţine de un termen fixat care era pe cale de a expira şi, pentru a rămâne în limitele ordinii legale, este tocmai cazul de a se lua o hotărâre specială[153]. În plus, reprezentantul Marii Britanii la Congres, alături de Walewski, se pronunţă pentru o retragere cât mai rapidă a armatelor de ocupaţie austriece din Principatele Române, pentru ca acestea să nu poată împiedica libera exprimare a populaţiei[154].

După cum rezultă din cele expuse mai sus, Marea Britanie a luat la Congresul de Pace de la Paris o poziţie, ce în esenţa sa a fost favorabilă cauzei

---

[151] M. A. (Abdolonime) Ubicini, *Question des Principautés devant l'Europe*, *exposé sommaire des faits, accompagné de la collection complète des documents officiels, notes et circulaires diplomatiques, procès-verbaux, etc. depuis les conférences de Vienne (1855) jusqu'à la clôture des divans moldo-valaques (janvier 1858)* (Paris, 1858), p. 49.

[152] *Acte şi documente*.., vol. II, p. 1055.

[153] Ibidem.

[154] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 72.

unirii Principatelor Române. Deşi nu exista o unitate perfectă de păreri în această problemă printre oamenii de stat englezi, deoarece aceştia aveau mari semne de întrebare în privinţa urmărilor acestui act pentru interesele britanice, totuşi, pledarea lui Clarendon a avut o importanţă extraordinară în includerea problemei unirii Principatelor în agenda internaţională. În acea perioadă, Anglia, de rând cu Franţa, deţineau întâietatea pe continentul european dispunând de o putere de decizie incomparabilă cu ale altor state. Totuşi, după cum remarcă îndreptăţit istoricul român Dan Berindei, exista în paralel un echilibru de forţe în ansamblul continentului şi era imposibil ca vreo una dintre puterile europene să-şi impună în exclusivitate punctele de vedere[155]. Şi chiar dacă unii admiratori ai Franţei îi atribuiau acesteia însuşirile zeiţei Atena, pur şi simplu nu exista posibilitatea ca Franţa de una singură sau chiar cu sprijinul Rusiei, care se afla în postura de învinsă, să reuşească în obţinerea unirii Principatelor, în cazul opunerii Turciei, Austriei şi Angliei. Susţinerea acordată Franţei de Marea Britanie a deschis calea diplomatică pentru discutarea la nivel înalt a acestei probleme, într-un sens favorabil românilor, deşi Tratatul de Pace de la Paris din 1856 n-a declarat unirea Principatelor Române.

În dorinţa sa de a crea o stavilă în calea Rusiei spre Constantinopol, Anglia a pledat pentru consultarea românilor din Principate asupra organizării lor definitive şi a insistat ca consultarea acestora să aibă loc într-o manieră cât mai democratică, evitând influenţa unor forţe cointeresate din exterior.

1.2. Retragerea trupelor de ocupaţie austriece din Principatele Române. Implicarea Marii Britanii

Austria şi-a manifestat intenţiile sale de a-şi extinde influenţa economică şi politică în Principatele Române de nenumărate ori. Pentru ea războiul Crimeii a oferit o şansă în realizarea scopului mult râvnit prin stabilirea unui control militar direct asupra acestora şi stăpânirea Dunării de Jos[156]. Economia austriacă era strâns legată de folosirea Dunării, fluviul constituind de mai mult timp una din principalele căi de comunicaţie ale Imperiului Habsburgic cu Orientul. Posedarea gurilor Dunării i-ar fi deschis accesul către Marea Neagră şi Asia, precum şi stăpânirea comerţului statelor dunărene. Acest plan

---

[155] Dan Berindei, „Constituirea statului naţional român în context european", în *Cuza Vodă. In memoriam* (Iaşi: Junimea, 1973), p. 114.

[156] Mihai-Ştefan Ceauşu, „Austria şi sud-estul Europei în perioada războiului Crimeii", în *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 37-46.

era, însă, irealizabil fără ca Austria să dispună de o influenţă covârşitoare în Principatele Române, care stăteau în calea Imperiului Habsburgic spre gurile Dunării. Nu în zadar, una din problemele cele mai importante apărute după războiul din Crimeea a fost retragerea armatelor de ocupaţie austriece din Principatele Române. Rezolvarea acesteia a întâlnit numeroase dificultăţi, rezultate din ciocnirea intereselor şi tendinţelor opuse ale Marilor Puteri.

Din primele şedinţe ale Congresului de Pace de la Paris (1856) o temă indispensabilă de discuţie a fost anume evacuarea armatelor de ocupaţie austriece din Principatele Române. Stabilirea unui termen exact de evacuare nu era o problemă atât de simplă cum ar putea presupune unii şi era direct condiţionată de un alt factor extraordinar de complicat şi delicat. În miezul acestei chestiuni se afla delimitarea noii frontiere între Rusia şi Principatul Moldova, ultimei urmând a-i fi cedată o parte din Basarabia. Până atunci, însă, Rusia avea să-şi păstreze acolo armatele, iar acest fapt, la rândul său, determina reţinerea retragerii flotei engleze din Bosfor, a trupelor otomane din cetăţile Ţării Româneşti şi a celor austriece din Principatele Române.

Ocupaţia austriacă şi pericolul prelungirii ei nelinişteau foarte mult societatea românească, în primul rând deoarece plecarea armatelor austriece era asociată cu posibilitatea exprimării libere a românilor asupra organizării sale ulterioare şi, în special, asupra problemei unirii. Austria, în toată perioadă premergătoare unirii, s-a manifestat ca cel mai îndârjit şi consecvent adversar al creării statului naţional unitar român şi nu îşi ascundea opunerea sa înverşunată acestei cauze naţionale, motivând prin primejdia la care se expunea în acest caz integritatea şi securitatea Imperiului Habsburgic. Mai mult ca atât, Austria îşi făcuse mari planuri în legătură cu crearea aici a unui sistem de căi ferate, stăruia în obţinerea unor concesii bancare şi, desigur, avea nevoie de o influenţă politică puternică în Principate pentru a-şi realiza aceste proiecte economice. Or Principatele Române prezentau o excelentă piaţă de desfacere, precum şi o sursă bogată de materii prime. În plan politic controlul Principatelor însemna pentru Austria înlăturarea posibilităţii constituirii statului naţional român şi stabilitatea viitoare a Imperiului Habsburgic. Din aceste considerente, Austria găsea foarte neplăcută necesitatea de a pleca din Principatele Române, ba chiar devenise tentant gândul că prezenţa armatelor sale ar putea cumva să împiedice viitoarele Divane ad-hoc să se pronunţe în favoarea unirii. Instrucţiunile trimise chiar în ziua tratatului de pace de către ministrul de Externe austriac Karl Ferdinand von Buol reprezentantului austriac la Constantinopol, Prokesch-Osten, scot la iveală aspiraţiile Austriei. Astfel, lui Prokesch i se cerea „să stăruie asupra necesităţii continuării provizorii a

domnitorilor actuali pe tron şi a armatei de ocupaţie austro–turceşti până la definitiva orânduire”[157].

Austria conta foarte mult pe sprijinul Turciei în realizarea intenţiilor sale vizavi de Principatele Române. Buol îi indica subalternului său să convingă Poarta că „cele două puteri [adică Turcia şi Austria – n.n.] vor avea, astfel, în mână mijlocul cel mai sigur de a neutraliza influenţele nefaste care ar putea fie exercitate de alte state, mult mai puţin interesate decât Austria şi Turcia, în hotărârile ce se vor lua cu privire la situaţia politică şi administrativă din Principatele Dunărene”[158]. Prin „alte state” în acest mesaj se avea în vedere Franţa şi Rusia, susţinute de reprezentanţii Sardiniei şi Prusiei, care se exprimau categoric pentru o evacuare cât mai grabnică a trupelor de ocupaţie austriece.

Care era punctul de vedere asupra problemei evacuării trupelor austriece expus de Anglia? Cel mai simplu ar fi să presupunem că prezenţa flotei engleze în Bosfor, pe care britanicii ar fi dorit s-o păstreze, şi neîncrederea obişnuită a Angliei faţă de Rusia ar fi determinat-o să se plaseze alături de Austria şi să susţină prezenţa austriacă în Principate. La o asemenea concluzie a ajuns cercetătorul Vinogradov, când scria că diplomaţii englezi, „din motive binecunoscute”, ocupau o poziţie contrară celei acceptate de curtea rusească referitor la aflarea austriecilor în Principatele Române[159]. Istoricul Leonid Boicu contrazice opinia dată şi afirmă că iniţial Cabinetul englez se pronunţase în favoarea evacuării, însă treptat, pe măsură ce şi-a limpezit poziţia antiunionistă, zelul său a slăbit până în a deveni un susţinător al ocupaţiei austriece[160].

Un studiu detaliat al documentelor diplomatice ne permite să elucidăm subiectul în cauză şi să urmărim evoluţia poziţiei Angliei în problema dată, precum şi factorii de decizie care au modelat această transformare. Prima discuţie relativă la retragerea trupelor aliate a avut loc în cadrul şedinţei din 27 martie 1856 a Congresului de Pace de la Paris. Alexandre Walewski, primministru francez, şi-a exprimat părerea că erau necesare şase luni pentru scoaterea totală a armatelor din teritoriul Imperiului Otoman. În acelaşi timp, el a cerut retragerea imediată a trupelor austriece din Principatele Române, pentru a nu stingheri libera exprimare a dorinţelor de către viitoarele Divanuri ad-hoc[161]. Aluzia era destul de transparentă şi l-a iritat pe Buol, făcându-l să

---

157 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 70.

158 Ibidem, p. 73.

159 В.Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских Княжеств* (М. 1961), p. 125.

160 Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859)* (Iaşi, 1978), p. 101.

161 *Acte şi documente*... vol. II, doc. 490, p. 1044.

declare că această chestiune privea exclusiv Austria şi Poarta[162]. Este relevantă informaţia, că în situaţia creată Clarendon, ministru secretar de stat pentru afaceri externe al Marii Britanii, a acordat toată susţinerea sa propunerii emanate de Walewski.

Atitudinea ministrului englez reieşea dintr-o serie de raţionamente de ordin politic şi economic. După cum remarca un cercetător al politicii externe britanice, „în definirea relaţiilor sale cu alte state, secretarii de stat britanici în mod natural ofereau preponderenţă chestiunilor de securitate şi strategie. Cu toate acestea, relaţiile puteau fi afectate de restricţii dăunătoare comerţului britanic"[163]. Interesele Angliei în această regiune se opuneau întăririi Austriei pe tot cursul Dunării şi creşterii excesive a acesteia din contul Principatelor Române. Englezii realizaseră că Dunărea reprezenta o cale alternativă importantă către posesiunile sale coloniale din Asia, iar posibilităţile economice oferite de piaţa românească deveneau tot mai atractive.[164] Astfel, către anul 1851, importurile britanice de grâne prin porturile româneşti Brăila şi Galaţi se ridicau la 6,49%, în comparaţie cu cele 7,92% de importuri provenite din debuşeurile ruseşti.[165] Oamenii de stat britanici considerau necesar de a ridica în Principate o barieră solidă nu doar în faţa Imperiului Rus, dar şi în faţa Imperiului Habsburgic. În această ordine de idei, Palmerston observa că Austria va trebui supravegheată tot atât de mult ca şi Rusia, iar Clarendon scrie că „ea [Austria – n.n.] năzuieşte să-şi însuşească puterea până acum exercitată de Rusia în Principate sau cel puţin să împartă această putere cu Rusia"[166]. De fapt, prin promovarea energică a proiectului său de formare a unui stat puternic unitar român cu hotarul pe Nistru, ambasadorului englez la Constantinopol insista să se creeze o unitate politică, care ar putea să reziste încercărilor de extindere atât din partea Rusiei, cât şi din partea Austriei[167].

Discuţia din 27 martie s-a soldat cu aprobarea articolului XXXI al Tratatului, care stabilea că toate trupele aliaţilor „vor fi evacuate după un schimb de ratificări al prezentului tratat cât mai curând posibil"[168]. Odată cu semnarea, la 30 martie 1856, a Tratatului de Pace de la Paris, lucrările Congresului nu s-au

[162] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 72.

[163] John Lowe, *Britain and Foreign Affairs, 1815-1885* (London, N.Y.: Routlegde, 1998).

[164] Nicolae Iorga, *A History of Anglo-Roumanian Relations*, with a preface by Robert William Seton-Watson (Bucureşti, 1931), p. 70.

[165] Constantin Ardeleanu, *Evoluţia intereselor economice şi politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)* (Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2008), p.10.

[166] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)*, p. 54.

[167] *Acte şi documente*... vol. II, doc. 497.

[168] Ibidem, doc. 490, p. 1047.

încheiat, ci au continuat până la 16 aprilie, deoarece mai rămâneau a fi discutate unele chestiuni, inclusiv şi cea a evacuării armatelor aliate din provinciile şi apele otomane. Problema respectivă este ridicată din nou la şedinţa din 4 aprilie de către Walewski. În interpretarea lui T.W. Riker, ministrul austriac deja realizase că ar fi fost o fantezie să-şi imagineze că Austria va fi lăsată să procedeze în acest caz după voia sa, în timp ce Walewski îl avea pe Clarendon „pentru a-l ajuta în vederea unei evacuări grabnice”[169].

Din aceste sau alte considerente, cert e că la această şedinţă ministrul austriac şi-a schimbat complet atitudinea în problema dată. Spre surprinderea tuturor celor prezenţi la şedinţă, reprezentantul Austriei a declarat că Austria va avea grijă să-şi retragă pe teritoriul său trupele austriece care ocupă Principatele Române, ba mai mult chiar, acesta şi-a exprimat părerea că operaţia respectivă nu va întâlni acele dificultăţi, ce le ridică îmbarcarea armatelor aliate şi, deci, trupele austriece vor evacua Principatele înainte de timpul când armatele beligerante vor evacua Imperiul Otoman[170]. Se pare că, totuşi, unii dintre cei prezenţi în sală suspectau că intenţiile lui Buol nici pe departe nu coincideau cu declaraţiile sale. Posibil, că această neîncredere o nutrea şi Clarendon, deoarece, după cuvintele omologului său austriac, acesta din urmă l-a prevenit, încă o dată, asupra riscurilor unei ocupaţii îndelungate a Principatelor Române. Hotărârea definitivă luată de reprezentanţii Marilor puteri era de a se ordona armatelor de ocupaţie să înceapă evacuarea imediat după schimbul de ratificări, permiţându-se a face aceasta într-un termen maxim de până la şase luni. Totodată, sosirea Comisiei Europene în Principatele Române fu condiţionată de încetarea ocupaţiei străine[171].

În pofida hotărârii Congresului şi în ciuda declaraţiilor reprezentantului austriac de retragere operativă a trupelor statului său, documentele diplomatice vin să confirme că Buol continua să spere, că i se va permite unui singur batalion austriac să rămână până la întrunirea Divanelor ad-hoc în Principate. Astfel, acesta scria împăratului său, că trebuia de obţinut reţinerea acestui singur batalion cu delicateţe şi precauţie, „evitând crearea aparenţelor precum că Viena ar părea că stăruie în această ocupaţie, sau că ar fi folosit-o în scopurile sale politice”[172]. În acelaşi timp, internunţiul austriac la Constantinopol Prokesch-Osten, chiar şi după stabilirea definitivă a termenilor evacuării, nu

[169] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 73.

[170] *Acte şi documente*... vol. II, doc. 491, protocolul Nr. 21.

[171] Ibidem, protocolul Nr. 22.

[172] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 74.

înceta a sfătui demnitarii otomani de a „se gândi bine dacă oare prelungirea ocupaţiei austriece n-ar conveni intereselor Porţii”[173].

Concomitent, într-o manieră destul de transparentă, reprezentanţii austrieci încercau să răspândească pretutindeni ideea că în lipsa forţelor de ocupaţie austriece liniştea Principatelor, şi deci şi cea a Europei, vor fi tulburate. Spre exemplu, în scrisoarea sa din 24 aprilie 1856, consulul Angliei la Iaşi Samuel Gardner îi redă lui Clarendon conţinutul unei discuţii în acest sens, avută cu generalul austriac, contele Paar. Ultimul îi vorbise lui Gardner despre „satisfacţia completă a guvernului austriac” de a vedea transferată autorităţii locale naţionale „sarcina împovărătoare de a apăra şi păstra liniştea în aceste ţări.” Totodată, Paar nu a uitat să menţioneze că există mari dubii în privinţa stabilităţii şi liniştii serioase în aceste ţări după ce trupele vor fi retrase şi că există presupuneri că în decursul câtorva ani se vor ivi motive care vor pune în pericol pacea Europei[174]. Făcuse cunoştinţă cu această idee răspândită de austrieci şi Robert Colquhoun, consulul general englez la Bucureşti, însă, fiind un diplomat cu o bogată experienţă (din 1835 servea interesele britanice la Dunărea de Jos) şi o cunoaştere bună a realităţilor politice din Principate, nu putea fi indus atât de uşor în eroare prin afirmaţii nefondate. Într-o scrisoare către ministrul său, Colquhoun afirma, fără ezitare, că „nu există nici cel mai mic motiv pentru a ne alarma şi nu se poate nega că plecarea trupelor imperiale va fi salutată cu satisfacţie de întreaga populaţie, pentru că atât ofiţerii, cât şi soldaţii austrieci au reuşit să se facă destul de „nepopulari” printre populaţia autohtonă de la oraşe şi sate din cauza numeroaselor „ciocniri ce au avut loc, de atacuri la proprietate şi la persoane”[175]. Comparând comportamentul acestora cu cel al predecesorilor săi, ruşii, sau a partenerilor de ocupaţie, turcii, Colquhoun a remarcat că această comparaţie nu era în favoarea austriecilor.

Meusebach, consulul general al Prusiei în Principatele Române, la fel, a intuit jocul perfid al Austriei, oferind o apreciere foarte tăioasă adevăratelor motive ce impulsionau Austria în privinţa Principatelor. Într-o scrisoare trimisă la 15 aprilie 1856 lui Manteuffel, ministru de Externe al Prusiei, Meusebach remarca că gândul ascuns „de ambiţie asupra Principatelor” a fost devoalat destul de clar prin poziţia pe care Austria a luat-o faţă de aceste ţări în timpul ocupaţiei lor; şi că comportamentul expus de austrieci l-a ajutat să înţeleagă şi să presupună „interesul pe care trebuie să-l aibă Austria în ceea ce nimic stabil sau de apartenenţă la interese străine să nu se stabilească în

[173] *Acte şi documente*... vol. III, doc. 521, p. 434.
[174] *Documente*.. vol. VII, doc. 4, p. 7.
[175] Ibidem, doc. 3, p. 5.

Principate..., păstrându-şi căile încorporării în cazul când s-ar ivi vreo ocazie favorabilă în urma situaţiei nestabile interne"[176].

Mai mulţi contemporani au insistat asupra faptului că Austria se străduia din plin să contribuie la destabilizarea ordinii interne a Principatele Române, pentru a crea circumstanţe ce i-ar permite păstrarea prezenţei sale militare. Alexandru G. Golescu, care a devenit mai târziu vice-preşedinte al Adunării elective din Moldova, într-o scrisoare către Cristian Tell îi scria acestuia despre „intrigile ofițerilor austrieci", susţinând că aceştia, fiind răspândiţi prin ţară sub pretextul de a ridica planul topografic al ţării, lăsau să iasă la iveală că ei au instrucțiuni de a întărâta pe țărani contra proprietarilor[177]. Oricât de incredibil ar părea acest fapt, totuşi, nu este exclus ca spusele lui Golescu să aibă un grăunte de adevăr. Desigur, ar fi o naivitate de presupus că Viena era preocupată de soarta ţăranilor români, însă o eventuală dezordine în ţară ar fi convins statele europene în necesitatea păstrării unor forţe militare în Principate pentru a asigura liniştea lor. Pe când instigarea ţăranilor devenea posibilă din simplul considerent, că ţăranii, fiind cea mai numeroasă pătură socială, dar şi cu multiple probleme economice, de o reală dificultate, păreau a fi cel mai uşor de manipulat[178]. O altă încercare de a influenţa ţăranii era şi răspândirea zvonului precum că, dacă va fi menţinut separatismul, ei nu numai că vor eliberaţi de boieresc, dar şi vor fi împroprietăriţi. Confruntându-se cu aceste informaţii, consulul francez la Iaşi Victor Place observa că, deşi nu crede în posibilitatea dezordinilor cu o populaţie atât de liniştită, caimacamul şi austriecii nu greşesc croindu-şi drum în acest mod[179]. Robert Colquhoun, la rândul său, informa guvernul britanic asupra faptului că unii dintre boierii români şi-au exprimat regretul şi s-au alarmat la aflarea veştii despre plecarea trupelor austriece, pe când ofițerii austrieci încurajau manifestarea unor astfel de sentimente[180].

În pofida străduinţelor serioase depuse de Austria, pretextul menţinerii

---

176 Deutsches Zentralarchiv. Nr. 721, c. 320.

177 Arhivele Naţionale ale României. Fond Tell Cristian, dosar 19, f. 1.

178 Mihai Cojocariu menţionează, spre exemplu, că acei ţărani care fuseseră aleşi în Adunarea ad-hoc a Țării Românești erau sursa unei spaime permanente pentru liberali-radicali, deoarece ultimii erau îngrijoraţi ca aceştia să nu fie cumva influenţaţi de proprietari, astfel distrugând fragila majoritate din Adunare. În consecinţă „ţăranii au circulat doar în grup, sub straşnică pază, în rest fiind practic sechestraţi la [hotelul] ‚Concordia'". În: Cojocariu, Mihai, *Zimbrul şi Vulturul: cercetări privitoare la unirea Principatelor* (Iaşi: Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza, 2010), p. 49.

179 *Documente*.., vol. VI. *Corespondența diplomatică franceză (1856-1859)* (București: Editura Academiei, 1980), doc. 20, p. 31.

180 *Documente*... vol. VII, doc. 3., p. 6.

liniştii în Principate prin prezenţa armatei austriece n-a întâlnit prea multă credibilitate din partea statelor europene. Franţa şi Anglia cereau în continuare o evacuare cât mai grabnică a trupelor austriece, pentru ca alegerile în Principate să se efectueze cât mai curând posibil[181]. Atunci, Buol se hotărăşte să mizeze în politica sa de prelungire a ocupaţiei pe un alt principiu, şi anume să condiţioneze plecarea austriecilor cu încetarea prezenţei armatelor ruseşti în Basarabia. În urma hărţuielilor necontenite ale lui Clarendon privitoare la evacuarea trupelor austriece din Principate, la un moment dat Buol ripostează că austriecii se vor retrage doar odată cu ruşii. Este foarte curios următorul fapt: în discuţiile la aceeaşi temă cu oamenii de stat francezi, Buol justifica retragerea întârziată prin reţinerea pricinuită de transport[182]. Fiind un politician abil şi perspicace, Buol ştia perfect care motiv anume va impresiona mai mult guvernul englez, de aceea a ales să mizeze pe dușmănia veche a Angliei față de Rusia şi a continuat să profite din plin de acest pretext.

Între timp, armatele austriece în majoritatea lor continuau ocupaţia Principatelor, ba chiar se făceau prezente la evenimente locale importante. Victor Place rămase profund mirat şi indignat când la înmânarea oficială a firmanului, prin care Teodor Balş fu numit caimacam al Moldovei, alături de trupele moldave pe piaţă erau aranjate şi o parte din trupele austriece de ocupaţie[183].

În iulie 1856, un anumit incident a făcut ca Austria să fie suspectată inclusiv şi de către partenera sa de ocupaţie, Turcia, în nutrirea unor gânduri ascunse împotriva sa. Articolul 21 al Tratatului de Pace de la Paris prevedea încorporarea în Principatul Moldova, sub suzeranitatea Porţii, a teritoriului cedat de Rusia. Deşi nu se vorbea nicăieri despre retrocedarea anume către Turcia a gurilor Dunării, Fuad paşa, marele vizir, a pretins că acest lucru este de la sine înţeles, deoarece Moldova nu poate cere decât ce i-a fost atribuit în mod special, restul revenind Imperiului Otoman. Fiind înaintate plângeri în legătură cu insuficienţa farului pus la Sulina, Poarta a expediat un aparat de iluminat la vărsarea Dunării. Considerând că poate, în aşteptarea viitorului, să se substituie autorităţii exercitate în timpul războiului de către austrieci, Poarta a expediat odată cu farul câţiva perceptori şi un detaşament de soldaţi turceşti. Spre uimirea autorităţilor turceşti, Prokesch-Osten a întrebat dacă aceşti oameni n-ar putea îmbrăca uniforma austriacă. În plus, spre marea stupoare a autorităţilor turceşti, el a fixat lui Mehmet Ali paşa, reprezentantul Porţii venit aici, o taxă asupra navelor care trec fluviul, care era de 5-6 ori mai mare decât acea

[181] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 78.

[182] Ibidem.

[183] *Acte şi documente*... vol. III, Nr. 611, p. 678.

stabilită printr-o hotărâre emanată de la Viena[184]. Cu consternare, Poarta a aflat curând că maiorul austriac însărcinat cu supravegherea Dunării de Jos a creat dificultăţi debarcării micii garnizoane turce, precum şi a contestat slujbaşilor Porţii dreptul de a percepe produsul tarifului şi a declarat că fără ordinul guvernului său, el nu va lăsa să fie arborat pavilionul otoman[185].

Aceste împrejurări au făcut Poarta şi Marile Puteri să presupună că Austria nu recunoaşte restituirea de fapt către Turcia a Dunării de Jos, sau urmăreşte să facă din aceasta un teritoriu neutru, supus numai jurisdicţiei comisiei riverane, în care Austria avea preponderenţă. Stratford de Redcliffe în situaţia dată s-a pronunţat categoric pentru ca vărsările Dunării să fie cedate Porţii, argumentând că odată încredinţate Moldovei, gurile Dunării ar risca să recadă sub controlul Rusiei, iar declarate neutre, ele ar deveni curând austriece[186]. În scurt timp, o altă problemă – cea a delimitării graniţei basarabene – va prelua scena europeană, provocând o reală dezbinare a diplomaţiei Marilor Puteri. Această discordie va periclita grav alianţa franco-engleză şi, de rând cu altele, va avea repercusiuni nefaste asupra chestiei evacuării armatei austriece din Principatele Române.

Spre sfârşitul verii anului 1856, atenţia tuturor principalilor actori internaţionali se va îndrepta spre aşa-zisa chestiune a Bolgradului (ne vom referi în detaliu la subiectul dat in următorul compartiment al cărţii noastre). Suportul neaşteptat oferit de Franţa Rusiei în această dispută teritorială dintre Rusia şi Poarta a iritat şi indispus considerabil partea engleză. Palmerston, primministru al Marii Britanii, care fusese unul dintre cei mai neîmpăcaţi duşmani ai Rusiei, cerea ca Rusia să cedeze în această problemă[187]. Situaţia fusese agravată iniţial de faptul că Rusia dărâmase toate fortificaţiile de la Kars înainte de a ceda acest oraş, conform prevederilor Tratatului de Pace de la Paris, Turciei. Vizibil indignată de comportamentul Rusiei, Londra nu se lăsa sedusă de niciunul din compromisurile propuse de Rusia şi sprijinite de Turcia în problema Bolgradului, iar dezacordul dintre Anglia şi Austria, pe de o parte, şi Franţa şi Rusia, pe de altă parte, creştea din zi în zi. Situaţia aceasta părea a fi pe placul ministrului rus de Externe Gorceakov, care nu pierdea nici un prilej de a face comparaţii supărătoare între politica Angliei şi acea a Franţei, şi de a o învinui pe prima în toate neplăcerile survenite Rusiei în urma Tratatului de Pace de la Paris[188].

---

184 Arhivele Naţionale ale României. Colecţia microfilme Franţa, rola 83, c. 859-862.

185 Ibidem.

186 Ibidem.

187 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 91.

188 Ibidem.

O consecinţă imprevizibilă a conflictul apărut era o raliere temporară dintre Austria şi Marea Britanie, care deveni vizibilă în câteva situaţii. Observând că atitudinea cabinetului englez în problema Bolgradului a coincis perfect cu cea acceptată de Buol, Hamilton Seymour, ambasadorul englez la Viena, a fost însărcinat să propună ministrului de Externe al Austriei să înarmeze pe reprezentanţii săi la Petersburg cu instrucţiunea de a discuta în acelaşi sens şi a provoca aceleaşi rezoluţii acceptate de cabinetul englez[189]. În plus, ambasadorul englez la Constantinopol oferă un ajutor decisiv Austriei în obţinerea anulării concesiunii Magnan, ceea ce a răcit şi mai mult relaţiile dintre cele două foste aliate, adică Franţa şi Marea Britanie. Căpitanul francez Magnan reuşise să obţină pentru un timp de treizeci de ani un privilegiu exclusiv de navigaţie cu vapoare pe Prut şi Siret, pe afluenţii lor şi pe lacurile de pe teritoriul Moldovei[190]. Acest fapt a dus la o împotrivire foarte energică a Austriei, deoarece ea lega de respingerea privilegiului Magnan de către Poartă continuitatea influenţei sale în Moldova. Thouvenel a încercat să obţină sprijinul lui Stratford Redcliffe în această luptă, însă Anglia, al cărui reprezentant la Conferinţa din Viena din martie 1855 spunea că ţara sa avea pe Dunăre „interese ce se ating prea mult de comerţul european"[191], s-a alăturat Austriei şi a susţinut protestele împotriva privilegiului acordat lui Magnan. Demersul comun al Austriei şi Angliei s-a soldat cu anularea în august 1856 de către Turcia a acestui privilegiu. Adevărul era acela, că Anglia dorea să îndepărteze orice influenţă excesivă de pe Dunăre, care i-ar periclita navigaţia sa aici, fie aceasta influenţă a Austriei, a Franţei, sau Rusiei, pe care în genere vroia s-o lipsească de orice acces la Dunăre. Iar oamenii britanici de stat, se pare, nu uitaseră cuvintele lui James Harris, om politic şi diplomat englez ce activase la sfârşitul secolului XVIII: „Dacă cândva vom înceta a suspecta Franţa în a fi inamicul nostru, dacă îi vom permite (când este în puterea noastră să prevenim acest fapt) să-şi mărească bogăţia, influenţa şi puterea, şi dacă cândva vom omite posibilitatea de a o îneca, de a o face să sufere şi de a o ţine sub control, noi vom fi vinovaţi de cea mai mare prostie politică".[192]

Trupele franceze printre primele evacuaseră teritoriul otoman încă în august 1856. Foarte curând Franţa constată că prezenţa flotei engleze în

---

189 Arhivele Naţionale ale României. Colecţia microfilme Franţa, rola 137, c. 825-829.

190 Leonid Boicu, „Încercări franceze de pătrundere în economia Moldovei în epoca războiului Crimeii şi a Unirii (1853-1859)", *Studii privind unirea Principatelor*, p. 185.

191 Teodor Codrescu, *Protocolul Conferinţelor de la Viena relative la chestia Orientului* (Iaşi, 1855), p. 21.

192 Jeremy Black, *Trade, Empire and British Foreign Policy, 1869-1815: The Politics of a Commercial State* (New York: Routlegde, 2007), p.102.

Marea Neagră constituia un argument solid pentru orientarea politică a Turciei spre Londra. În scrisoarea sa din 11 septembrie 1856, ambasadorul francez la Constantinopol scria cu sincere regrete că „ansamblul de lucruri aici nu mai este deloc acelaşi care a fost acum două luni." Deşi Thouvenel susţinea că francezii nu au pierdut terenul, el recunoaşte că „Anglia şi Stratford l-au câştigat"[193]. Thouvenel remarca şi faptul că la Constantinopol „se trece foarte repede de la particular la general," iar aşa cum între timp Franţa şi Anglia nu privesc la fel problema Principatelor, „s-a conchis, că ele nu se vor înţelege asupra la nimic mai departe".[194] La o săptămână după această scrisoare, Thouvenel constata apropierea ce se petrecea între francezi şi ruşi în problema evacuării trupelor austriece; o apropiere similară se petrecea între englezi şi austrieci.

Cu toate acestea, Lordul Stratford la începutul lunii octombrie a ţinut să atenţioneze Poarta asupra faptului prelungirii ocupaţiei austriece în Principate şi să se intereseze de modul cum priveşte Poarta acest fapt. Fuad paşa a profitat de ocazie pentru a lansa câteva observaţii referitoare la prezenţa amiralului Lyons (adică a flotei britanice) în apele Bosforului, dar, în acelaşi timp, a menţionat lui Prokesch-Osten, că speră să nu fie cazul să amintească cabinetului din Viena că tratatul de la Paris a pus principiul evacuării totale a teritoriului otoman într-un termen pe cale de expiraţie.

Întârzierea evacuării Principatelor de către austrieci reţinea, la rândul său, efectuarea alegerilor în Divane. Către acel moment Rusia şi Franţa insistau ca până la scoaterea totală a trupelor de ocupaţie, în Principate să nu se înceapă alegerile şi nici să nu vină Comisia europeană. Cât priveşte opinia Angliei, aflăm prin intermediul lui Walewski, că spre sfârşitul lunii octombrie cabinetul de la Londra, „de la care prezenţa escadrei sale în Marea Neagră cerea o mai mare rezervă în această problemă," emite părerea sa oficială că guvernul austriac ar trebui să-şi retragă completamente trupele sale din oraşele de reşedinţă a Principatelor în prealabil operaţiilor electorale, deci practic acceptând prezenţa unor trupe austriece în localităţi de importanţă secundară[195]. Această opinie deja reprezenta un pas înapoi al poziţiei britanice iniţial ireconciliabile privitoare la evacuarea completă a trupelor austrice.

Totul părea că a intrat într-un cerc vicios: Austria insista că nu va pleca din Principate până la retragerea ruşilor, Rusia aştepta soluţionarea litigiului în demarcarea hotarelor Basarabiei, Anglia continua să refuze orice propu-

193 *Acte şi documente*... vol. III, doc. 673, p. 810.

194 Ibidem, p. 812.

195 Ibidem, doc. 724, p. 893.

nere a Rusiei în privinţa Bolgradului, fiind hotărâtă ca nici într-un caz să nu-l cedeze acesteia, iar Franţa sprijinea Rusia în cererile ei, sperând că pe această cale va asigura aderenţa ultimei la politica sa europeană şi va diminua influenţa engleză în Orientul european. După cum constata Charles-Roux, în acea perioadă, „între Franţa şi Anglia totul [era] în materie de conflict: Bolgradul, Insula Şerpilor, Delta Dunării, Principatele, Canalul de Suez. Născut în timpul afacerii Bolgradului, disentimentul privitor la Principate ia din zi în zi proporţii tot mai îngrijorătoare"[196].

Anume în aceste circumstanţe Palmerston se foloseşte de influenţa sa şi o îndeamnă pe Austria la prelungirea ocupaţiei Principatelor[197]. Iar când Turcia, destul de supărată de necontenitele presiuni asupra sa din partea aliaţilor francezi, îi aminti Austriei despre termenul stabilit pentru evacuare, Clarendon îndată îi ceru Porţii să nu stăruie în privinţa retragerii Austriei[198]. Opinia publică engleză, totuşi, rămăsese în continuare împotriva ocupaţiei austriece a Principatelor Române, iar presa periodică britanică vine să confirme acest fapt. Un articol apărut în ziarul britanic „The Press" din 13 decembrie 1856 condamna ocupaţia militară austriacă şi argumenta că prin prezenţa flotei engleze în Marea Neagră nu s-ar urmări vreo cucerire, în timp ce ocupaţia austriacă a Principatelor Române ar avea cu totul altă semnificaţie[199]. În aceeaşi ordine de idei, o corespondenţă de la începutul lui ianuarie 1857 din „Morning Post" denunţa excesele armatelor austriece în Principate, arătând că soldaţii habsburgici au comis aproape 400 de omoruri printre rândurile populaţiei locale de la începutul ocupaţiei sale[200].

O propunere a unui membru francez din comisia pentru delimitare a frontierei basarabene a făcut să se întrezărească o ieşire din criza diplomatică europeană. Sugestia sa propunea de a-i oferi Rusiei o uşoară compensaţie teritorială pentru a ceda Bolgradul. Fiind asigurat că Rusia ar accepta o asemenea propunere, venită din partea Franţei, guvernul englez consimţi la o nouă întrunire la Paris, pentru a concretiza prevederile articolelor referitoare la frontiera basarabeană. Acest lucru l-a făcut de-a dreptul fericit pe Thouvenel, însă Prokesch-Osten se arăta destul de rău dispus, ceea ce l-a făcut pe ambasadorul francez să presupună că „orice circumstanţă proprie de a abroga ocuparea principatelor Moldovei şi Valahiei şi restabilirea armo-

196 François Charles-Roux, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoléon III* (Paris: Plon, 1913), p. 146.

197 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 105.

198 Ibidem, p. 106.

199 „*L'Etoile du Danube*" (Bruxelles), I (1856), p. 48: *La presse européenne sur les Principautés.*

200 „*L' Etoile du Danube*" (Bruxelles), I (1857), p. 67: *La presse européenne sur le Principautés.*

niei între Cabinetele de la Londra şi Paris, nu-i plac deloc Vienei"[201]. În cele din urmă, reprezentanţii celor şapte puteri semnatare ale Tratatului de Pace, reuniţi la Paris în cadrul şedinţei din 6 ianuarie 1857, au rezolvat dificultăţile existente şi au convenit că delimitarea şi remiterea teritoriilor Moldovei trebuia efectuată la 30 martie, pe când trupele austriece trebuiau să evacueze Valahia şi Moldova, iar escadra britanică trebuia să părăsească Marea Neagră şi Bosforul către aceeaşi dată[202].

Austria, văzându-se obligată de a părăsi Principatele până la alegerile în Divanele ad-hoc, insista că ar fi bine ca cel puţin trupele turceşti să rămână aici până la reorganizarea definitivă. Buol a sugerat această idee Porţii şi a împărtăşit-o şi ambasadorului englez la Viena Seymour, remarcând, totodată, că cel puţin câteva trupe puteau fi „lăsate nebăgate în seamă şi prin alte locuri, nu numai în Principatele Dunărene," probabil făcând aluzie la posibilitatea reţinerii trupelor engleze în Bosfor[203]. După spusele lui Apponyi, Clarendon nu ridică personal nici o obiecţiune, însă găsea că, din punct de vedere legal, ideea era inadmisibilă şi sugera că Turcia şi-ar putea retrage trupele sale din Principate la frontieră[204]. În lipsa oricărui sprijin extern şi constrânsă de prevederile înţelegerii între Marile puteri, Austriei nu-i rămânea altceva decât să se conformeze literei legii. La sfârşitul lunii martie, ziarele din Principate, cât şi cele de peste hotare, anunţau despre evacuarea ultimelor trupe de ocupaţie austriece şi otomane din Bucureşti.

Nici după retragerea trupelor de ocupaţie nu au încetat încercările disperate ale Austriei de a insista asupra necesităţii prezenţei militare otomane în Principate, evident urmărind scopul influenţei alegerilor în Divanele ad-hoc în direcţia dorită a rezultatelor. Sfătuită insistent de Buol, la 3 aprilie 1857 Poarta trimite la Paris, Londra şi Viena o notă circulară, prin care cerea avizarea în comun a măsurilor de apărare necesare „în cazul unor tulburări posibile a liniştii în Principatele Române", şi solicită eventuala ocupare a lor de către un corp turcesc în timpul alegerilor în Divanele ad-hoc. Walewski refuză categoric această cerere. Clarendon, la rândul său, răspunde cu o prevenire a Porţii, că agitaţiile electorale nu sunt genul de tulburări care ar justifica o intervenţie militară, iar pentru o asemenea intervenţie, firește, ar fi în mod

---

201 *Acte şi documente*.. vol. III, doc. 755, p. 950.

202 *Acte şi documente*... vol. III, doc. 781, p. 1031-1033.

203 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 125.

204 Vezi nota 72 – T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 126.

obligatoriu necesar acordul tuturor puterilor[205]. Doar Austria sprijini propunerea respectivă. Un articol din ziarul „Wanderer", apărut în acea perioadă la Viena, afirma că „totul fierbe şi spumegă" în Principate şi se pare că foarte curând va răsări aici un alt an 1848. În acelaşi timp, articolul exprima speranţa că puterile europene, dar mai ales Turcia, nu vor îngădui această derulare a evenimentelor[206]. Eforturile şi manipulările Austriei şi Turciei în cele din urmă au întâlnit o împotrivire inechivocă a statelor europene, primele fiind nevoite să se dezică de planul lor de ocupaţie a Principatelor Române şi s-au concentrat asupra metodelor alternative care puteau împiedica cauza unirii.

Poziţia Angliei în această problemă a fost punctată de câteva schimbări de atitudine. În linii generale, interesele Marii Britanii nu permiteau ca Austria să obţină o influenţă nelimitată asupra Principatelor Române şi să pună stăpânire deplină pe navigaţia de pe Dunăre. De aceea, iniţial, Anglia, împreună cu aliatele sale din Războiul Crimeii, s-a pronunţat, atât la Congresul de Pace de la Paris, cât şi în perioada ulterioară acestuia, pentru o retragere cât mai rapidă a trupelor austriece din Principate. Boicu a observat corect că zelul Angliei scăzuse treptat până a deveni un susţinător al ocupaţiei austriece, însă explicaţia sa precum că schimbarea dată avuse loc deoarece între timp Anglia „îşi fixase şi limpezise poziţia sa antiunionistă" pare a fi pripită. De fapt, am constatat doar o schimbare temporară de poziţie în problema evacuării trupelor de ocupaţie austriece, o deplasare de poziţie care se datora, în primul rând, crizei profunde survenite în relaţiile sale cu aliata sa de odinioară, Franţa. Pe când suportul acordat de către Anglia Austriei în momentul cel mai tensionant al acestei crize a avut ca scop de a se opune apropierii dintre Franţa şi Rusia şi de a obţine prin acest mod soluţia dorită în chestiunea Bolgradului. Odată cu satisfacerea dorinţelor sale în problema delimitării graniţei basarabene, Anglia a revenit la cererea sa iniţială ca trupele austriece să evacueze cât mai curând Principatele Române şi de data aceasta o va susţine consecvent până la realizarea ei.

Prin urmare, se cuvine de precizat că sprijinirea ocupaţiei austriece de către Anglia a fost o poziţie susţinută pe durata crizei, fără a contribui în cele din urmă la rezultatul dorit de Viena, iar revenirea ulterioară a Angliei la poziţia sprijinită iniţial a răpit Austriei speranţa de a reuşi în intenţia sa, impunând-o să se supună dorinţei generale a Marilor puteri şi populaţiei locale şi să-şi retragă completamente armatele sale din Principatele Române.

---

[205] Ibidem, p. 127.

[206] Articol preluat în „*Secolulu*", I (1857), Nr. 34, p. 3.

1.3. Diplomaţia britanică şi elaborarea firmanului de convocare a Divanurilor ad-hoc în Principatele Române

Congresul de Pace de la Paris (1856) a convenit în cadrul conferinţelor sale că urmau să fie aflate dorinţele Principatelor şi apoi a se lua o hotărâre definitivă privind reorganizarea lor. Pentru a cunoaşte aceste dorinţe, se prevedea: „Maiestatea sa Sultanul va convoca imediat în fiecare din cele două provincii un divan ad-hoc, compus în maniera de a constitui reprezentarea cât mai exactă a intereselor tuturor claselor sociale"[207]. Dacă sarcina de a elabora firmanul de convocare a acestor adunări ar fi rămas în întregime pe seama Porţii, aceasta i-ar fi deschis căi foarte largi de manevrare pentru a obține efectul dorit în Principate, calea respectivă a fost, însă, închisă din start, atunci când la propunerea lui Clarendon, la şedinţa din 25 martie 1856, se hotărăşte ca „firmanul ce va prescrie convocarea divanelor ad-hoc sa fie pregătit în comun cu reprezentanții Puterilor contractante, la Constantinopol, şi redactat, în aşa fel, încât să se poată executa în întregime articolul ce determină compoziția acestor adunări"[208]. Riker aprecia corect, că scopul acestei hotărâri era de a se lua precauții împotriva nedreptăților în alegerea divanelor[209].

Diplomații englezi au luat parte activă la elaborarea firmanului pentru convocarea Adunărilor ad-hoc, cu atât mai mult că propunerea de pregătire în comun a firmanului a emanat de la reprezentantul guvernului lor. Istoricul român Alexandru Gonța, în studiul său consacrat firmanului de convocare a Divanelor ad-hoc, lansează ideea că în timpul lucrărilor pentru redactarea firmanului „atitudinea negativă a ambasadorului englez, Stratford, a produs noi greutăți"[210]. Gonţa, însă, nu ne oferă o informație concretă referitor la natura greutăților provocate de Stratford, nici nu estimează impactului acestor greutăți asupra documentului final. Un şir de lucrări ale istoricilor români, cum ar fi Xenopol, Oţetea, Corivan, Berindei, Boicu se referă tangențial la problema redactării firmanului, fără a acorda prea multă atenție participării diplomaților englezi la elaborarea firmanului[211]. Vom desprinde dintre

---

207 *Acte şi documente*.. vol. II, doc. 490, p. 1023.

208 Ibidem, p. 1038.

209 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 70.

210 Alexandru I. Gonța, „Firmanul pentru convocarea divanurilor ad-hoc şi problema unirii Principatelor", *Studii privind unirea Principatelor* (Bucureşti, 1960), (mai departe: Alexandru Gonţa, *Firmanul pentru convocarea...*), p. 268.

211 Vezi: Alexandru D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană. Ediția a III-a*. Volumul XII. Revoluția din 1848 (București: „Cartea românească", 1930)*;* Andrei Oţetea „Însemnătatea istorică a Unirii", În *Studii* 12, 1959, nr. 1; Nicolae Corivan, „Unirea țărilor române

aceste lucrări o idee predominantă, în conformitate cu care Marea Britanie către acest timp se alăturase puterilor antiunioniste şi, corespunzător, eforturile ei erau îndreptate spre alcătuirea unui firman care intenţiona să dăuneze cauzei unirii. În această ordine de idei este reprezentativă afirmaţia lui Nicolae Corivan, precum că, graţie Franţei, sprijinită de către Rusia şi Sardinia, s-au creat condiţii propice unirii, ce ofereau românilor posibilitatea de a-şi exprima dorinţele referitoare la formele organizării lor politice, pe când „Turcia, Austria, cu sprijinul Angliei, încercau în timpul întregii perioade care urmă încheierii negocierilor de pace de la Paris de a desfăşura fără rezervă o serie de acţiuni contrare unirii"[212]. Scurte comentarii asupra subiectului în cauză se conţin în scrierile istoricilor englezi W. G. East, R. W. Seton-Watson, a istoricului rus Vinogradov[213]. Ultimul, deşi recunoaşte că „era mai greu de elucidat poziţia diplomaţiei britanice," până la urmă ajunge la concluzia că această diplomaţie, acţionând prin metoda ei preferată, se străduia să se ţină în umbră, lăsând tot „lucrul negru" partenerilor săi austrieci şi turci, care se manifestau ca fiind mai expansivi şi mai nerăbdători[214].

Ceea ce devine evident în urma revistei istoriografice a temei, putem rezuma la faptul că nu există o opinie exhaustivă şi bine argumentată asupra contribuţiei diplomaţiei britanice în elaborarea firmanului pentru convocarea Divanelor ad-hoc. Vom încerca să analizăm corespondenţa diplomatică europeană pentru a obţine o viziune justificată asupra rolului diplomaţiei britanice în procesul de elaborare a firmanului de convocare a Divanelor ad-hoc[215].

În conformitate cu o înţelegere prestabilită, Porţii îi revenea sarcina de a pregăti proiectul iniţial al firmanului ce urma a fi discutat, rectificat şi întărit de Marile puteri. Fiind cunoscute foarte bine opiniile turcilor faţă de unire, Walewski, ministru de Externe al Franţei, la 26 aprilie 1856 trimitea următoarele instrucţiuni lui Thouvenel, ambasador francez la Constantinopol: „...să aveţi mare grijă ca firmanele de convocare să nu poată împiedica nici într-un

în cadrul politicii europene", În *Studii*, 1959, 12, nr. 1, p. 159-190; Dan Berindei, *L'union des Principautés Roumaines* (Bucureşti, 1963); Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859)* (Iaşi, 1970).

212 Nicolae Corivan, „La question d'union dans les projets européens d'organisation des Principautés Roumaines (1855-1857)", *Revue roumaine d'histoire,* 1970, nr.6, p. 970-971.

213 Vezi: W.G. East*, The Union of Moldavia and Wallachia, 1859; an Episode in Diplomatic History* (Cambridge: The University Press, 1929); R.W. Seton-Watson, *Histoire de Roumains, de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité.*– (Paris, 1937); В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских Княжеств* (М., 1961).

214 В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва: Изд. АН СССР, 1961), p. 110.

215 *Documente...* vol. VII; *Documente...* vol. VI.

mod soluţia pe care noi vrem s-o facem să prevaleze [adică unirea-n.n.]"[216]. În acelaşi răvaş el comunică şi faptul că în ultima întrevedere care a avut-o cu Clarendon acesta din urmă „s-a exprimat în modul de a mă face să cred că, asupra acestui punct, ca şi asupra celorlalte, noi mergem în perfect acord, cu excepţia nuanţelor pe care eu încă nu le pot aprecia." Totodată, Thouvenel este anunţat şi despre hotărârea fermă a Prusiei de a-i urma pe francezi în calea în care s-au angajat aceştia în problema unirii[217].

În primăvara anului 1856, atenţia publică privea cu îngrijorare spre perioada când funcţiile de domnitor ale lui Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica aveau să înceteze, respectiv la 9 mai şi 11 iunie 1856, în baza prevederilor Tratatului de la Balta Liman[218]. După cum îşi dădea bine seama toată lumea, alegerea celor doi caimacami în locul foştilor domnitori putea foarte uşor influenţa asupra direcţiei de evoluţie a evenimentelor în Principate. Astfel, pentru moment, o luptă foarte aprigă se desfăşura între reprezentanţii europeni pentru a-şi impune candidaţii lor. În cele din urmă, în Moldova va fi numit Teodor Balş, un protejat al Austriei şi un separatist cunoscut, iar în Ţara Românească Stratford de Redcliffe, ambasadorul englez la Constantinopol, obţinu numirea unui candidat recomandat de Colquhoun, consulul general englez la Bucureşti, şi anume a lui Alexandru Ghica[219]. Ultima alegere, de altfel, s-a dovedit a fi mult mai benefică cauzei naţionale decât prima, fapt care fusese prevăzut de Prokesch-Osten, reprezentantul Austriei la Constantinopol, atunci când se împotrivise cu îndârjire acestei alegeri.

După cum am remarcat deja mai sus, spre sfârşitul verii anului 1856 are loc o modificare a poziţiei guvernului englez în problema unirii Principatelor Române. Istoriografia de specialitate rezumă, că interesele economice de amploare ale Angliei în Imperiul Otoman o făceau să stăruie în necesitatea păstrării integrităţii Imperiului Otoman, iar după multiple deliberări unirea Principatelor Române începu a fi privită ca o ameninţare la adresa acestei integrităţi[220]. Existau anumite zvonuri prin Constantinopol care prezentau această nouă opinie a guvernului englez ca fiind preţul unei promisiuni a Porţii de a nu ratifica, fără agrearea ambasadorului Angliei, concesia relativă la deschiderea Canalului de Suez. Nu cunoaştem cât de aproape de adevăr erau aceste zvonuri, căci persoana care le relatează, adică Thouvenel, singur

---

216 *Acte şi documente*... vol. III, doc. 524, p. 447.

217 Ibidem, p. 448.

218 *Documente*... vol. VII, doc. 5, p. 11.

219 *Documente privind unirea Principatelor*. Vol. IV. *Rapoartele consulatului Austriei din Bucureşti (1856-1859*) (Bucureşti, 1997), doc. 45, p. 71.

220 *România în relaţiile internaţionale* (Iaşi, 1980), p. 148.

recunoştea că n-a putut pătrunde în miezul lor[221]. Oricum, dacă pe 30 mai 1856 Clarendon îi scria lui Stratford: „Nu pot să mă abţin de la gândul că unirea Principatelor sub un prinţ străin şi suzeranitatea Porţii ar fi planul cel mai bun," deja pe 24 august Walewski este în mod oficial informat de către ambasadorul englez la Paris, că guvernul britanic s-a decis împotriva unirii[222]. O expresie clară a reevaluării atitudinii britanice faţă de ideea unirii Principatelor se observă şi în depeşa din 28 august/9 septembrie 1856 trimisă de Clarendon lui Colquhoun, în care primul susţine că guvernul englez după „o matură deliberare împărtăşeşte convingerea că unirea sub un prinţ pământean nu ar fi în avantajul Principatelor şi nu ar fi în interesul general al Europei sau conform cu punctele de vedere şi politica Maiestăţii sale ca ele să se unească sub un prinţ străin"[223]. Deşi plasate în mesajul lui Clarendon pe prim-plan, interesele Principatelor în realitate au ocupat un rol secundar în cadrul acestor deliberări, pe când interesele guvernului englez, fără îndoială, au fost examinate cu atenţie[224]. Consulului englez de la Bucureşti i se aducea la cunoştinţă intenţia guvernului englez „de a se opune unirii prin toate mijloacele pe care le poate folosi în mod justificat" şi îl cheamă să depună toate eforturile „pentru a descuraja proiectul [unirii]"[225]. Indiscutabil, această schimbare de poziţie a Marii Britanii producea o lovitură gravă taberei unioniste. După cum s-a dovedit ulterior, totuşi, această atenţionare grijulie faţă de folosirea mijloacelor „în mod justificat" a însemnat că englezii nu erau pregătiţi să susţină orice măsuri ilegale promovate de colegii săi antiunionişti turci şi austrieci pentru a împiedica unirea Principatelor Române.

În primele zile ale lunii septembrie 1856 încep lucrările de redactare a proiectului firmanului de convocare a Adunărilor ad-hoc propus de Poartă. Miniştrii turci se convinseseră, că oricum nu ar fi formulate prevederile electorale, nu se putea de evitat cu totul posibilitatea pronunţării favorabile a viitoarelor adunări faţă de subiectul unirii. Atunci Prokesch-Osten, internunţiul austriac la Constantinopol, sugerează Porţii să alăture firmanului o notă, care ar conţine un program restrictiv al subiectelor care puteau fi discutate

---

221 *Acte şi documente*..., vol. III, doc. Nr. 706, p. 862.

222 Harold Temperley, The Last Phase of..., p. 241, nota 5.

223 Arhivele Naţionale din România, colecţia microfilme Anglia, r. 51, P.R.O. London F.O. /vol. 1 200.

224 Conform aprecierilor unor specialişti, în anul 1857 apar nu mai puţin de 27 programe politice semnate de personalităţi notorii din Principate, cerând instaurarea unui prinţ străin la domnie. Vezi: Liviu Brătescu, „I.C. Brătianu şi problema prinţului străin", *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol"*, 2004, tom. XLI, p. 264.

225 Ibidem.

de către divan. Evident că cel al unirii lipsea dintre ele. În studiul său Riker afirmă că ideea dată, venind din partea Austriei, părea a fi aprobată iniţial şi de către Stratford de Redcliffe.[226] La baza acestor afirmaţii au stat câteva mesaje ale lui Thouvenel către ministrul de Externe al Franţei, Walewski. Astfel, în scrisoarea sa din 22 septembrie, Thouvenel aduce la cunoştinţă, cu o oarecare mândrie ministrului său, că „se poate de conchis din câteva cuvinte ale Lordului Stratford că el renunţase, în faţa claritǎţii declaraţiilor mele şi certitudinii că d-l Boutenieff [ambasadorul Rusiei la Constantinopol – n. n.], d-1 Wildenbruck [ambasadorul Prusiei – n. n] şi posibil ministrul Sardiniei, erau gata să se asocieze acestora, să sfătuiască Poarta de a persista în a dori să adauge un program [restrictiv-n.n.] firmanului"[227]. Iar într-o altă scrisoare de peste trei zile el menţionează despre concursul care i-a fost acordat în problema respectivă de către colegul său din Anglia, fapt care l-a convins că „el [Stratford-n.n.], cum eu am presupus, a renunţat să sprijine ideile emise de Prokesch pe baza redactării firmanului"[228].

După cum avea să se convingă foarte curând Thouvenel, Poarta însă nu renunţase atât de uşor în faţa cerinţelor ambasadorului francez, ci nutrea mai departe planul său de limitare a subiectelor de discuţie de către divane. În nota informativă din 29 septembrie, Thouvenel relatează în detalii episodul întrevederii sale cu Fuad Paşa, în care primul anunţase că firmanul este gata şi că comunicarea lui va fi făcută francezilor în viitoarea săptămână[229]. La întrebarea ambasadorului francez, dacă ar fi adevărat că alături de firman se avea intenţia de a plasa o notă ce ar conţine anumite interdicţii privitoare la subiectele ce urmează a fi discutate de Divane, Fuad Paşa recunoscuse cu destulă tulburare că „cam aceasta era hotărârea guvernului otoman" şi că despre detalii suplimentare el îi va notifica pe francezi print-o depeşă, a cărei copii expeditorii Turciei la Paris, Londra, Viena, Berlin şi la Torino o înmânaseră deja diverselor cabinete[230]. La aceste cuvinte, Thouvenel a replicat că este iregular şi incorect, din punct de vedere diplomatic, de a anunţa pe simpli agenţi într-o chestiune în afara competenţei lor. Mai mult ca atât, dacă scopul acestei note suplimentare era de a restrânge împuternicirile Divanului ad-hoc, atunci el refuză de a discuta proiectul firmanului[231].

Sub tirul acestor şi altor argumente invocate ulterior şi susţinute de repre-

[226] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 103.

[227] *Acte şi documente*... vol. III, doc. 690, p. 846.

[228] Ibidem, doc. 696, p. 846.

[229] Ibidem, doc. 701, p. 853.

[230] Ibidem.

[231] Ibidem.

zentanţii Franţei, Rusiei, Sardiniei şi Prusiei, la care, după cum observă istoricul Gonţa, „nu se opuse nici chiar Stratford, ca unul ce era reprezentant al unei ţări cu principii constituţionale”[232], guvernul Porţii a fost nevoit să renunţe la ideea notei suplimentare. Gonţa conchide, că astfel „partida unionistă a ambasadorilor învinse opoziţia austro-turcă şi engleză”[233]. După cum observăm, autorul îl include pe ambasadorul englez în „opoziţie”, deşi admite că Stratford s-a abţinut să susţină nota ce împiedica discutarea problemei unirii în Divanele ad-hoc prin intermediul firmanului.

Referindu-se la problema notei adiţionale a firmanului, care ar exclude problema unirii din subiectele discutate de români, Riker presupune că Stratford era lipsit de instrucţiuni de la Clarendon, de aceea „nu se încumetă să se împotrivească rivalului său” şi că astfel, până la sfârşit, Thouvenel ieşi biruitor.[234] Ideea dată este preluată şi de către Gonţa în studiul său. Totuşi, la o examinare mai atentă a situaţiei, inclusiv ţinând cont de caracterul şi istoria profesională a lui Stratford, pare a fi puţin plauzibil să admitem că Stratford „nu se încumeta” să se opună omologului său francez fiindcă nu avea instrucţiuni de la guvernul său. Ambasadorul englez nu o singură dată a dat dovadă de o cutezanţă excesivă şi de o tărie de caracter, care-i aduceau învinuiri la Constantinopol de a fi chiar tiranic, în insistenţa sa de a domina. Însuşi Clarendon într-una din scrisorile sale menţiona existenţa unei ferme convingeri la Constantinopol, în special la ambasada franceză, că Stratford nu putea fi satisfăcut cu o influenţă egală, „ba din contra, că [Stratford] insista asupra superiorităţii influenţei britanice şi era cunoscut şi acceptat în realizarea acesteia”[235]. Spre exemplu, în timpul crizei din vara anului 1857, despre care vom menţiona mai departe, el a reuşit să impună punctul său de vedere guvernului turc referitor la durata amânării alegerilor din Moldova, în pofida faptului că instrucţiunile primite de la Clarendon îi sugerau să accepte o altă propunere, cea a francezilor. Stratford ştia să lupte cu înverşunare pentru a promova ideile pe care le împărtăşea, de aceea este oarecum simplist a presupune că acesta a cedat din „lipsă de curaj” în problema notei suplimentare firmanului. Mai verosimil pare a fi faptul că ambasadorul englez nu susţinuse, în realitate, propunerea notei adiţionale restrictive, situaţie ce ar explica mai convingător indiferenţa manifestată în realizarea ei.

Sursele diplomatice franceze sunt cele care vin să confirme presupunerea

---

232 Alexandru Gonţa, *Firmanul pentru convocarea...*, p. 287.

233 Ibidem.

234 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 104.

235 Lynn M. Case, „A Duel of Giants in Old Stambul. Stratford Versus Thouvenel,” *The Journal of Modern History*, vol. 35, nr. 3 (September 1963), note 33, p. 271.

noastră. În scrisoarea trimisă de Thouvenel către Walewski, imediat după conversaţia (relatată mai sus) cu Fuad Paşa din 29 septembrie, primul anunţă că în aceeaşi zi l-a întâlnit pe Stratford, cu care a vorbit despre firmanul de convocare, şi că îndată a văzut că colegul său „nu ştia că acest document trebuia să fie însoţit de o anexă"[236]. Acest lucru l-a făcut să se gândească că poate se înşela, când a crezut că inspirarea „mijlocului indirect" promovat de Poartă pentru a împiedica unirea provenea din partea ambasadei engleze. De aceea, pentru a verifica bănuielile sale, Thouvenel i-a repetat lui Stratford tot ceea ce-i spusese anterior lui Fuad Paşa. După cum a observat ambasadorul francez, rezultatul a fost acela că „Stratford care este de obicei prompt la replică" a aderat, prin tăcerea sa, la argumentarea ambasadorului francez[237]. Cum maniera reprezentantului englez de a vedea inconvenientele unirii Moldovei şi Ţării Romaneşti era veche şi bine cunoscută, Thouvenel n-a putut să-i suspecteze sinceritatea sa.

În linii generale, Anglia era un stat care se îngrijea de autoritatea sa internaţională şi imaginea promovată în ochii opiniei publice interne şi externe. Ar fi fost, cel puţin straniu, dacă nu cinic, pentru Marea Britanie să se fi pronunţat pentru interzicerea discutării problemei unirii în Principatele Române, odată ce reprezentantul englez la Congresul de Pace de la Paris, în şedinţa din 8 martie 1856, fusese anume acel care promovase consultarea populaţiilor Principatelor, în ordine de a lua o hotărâre definitivă în problema respectivă[238].

Chiar dacă, între timp, preferinţele Marii Britanii au înclinat spre direcţia potrivnică unirii Principatelor, Anglia nu încerca împiedicarea liberei exprimări a românilor, ci mai degrabă se decise să aştepte momentul când Marile puteri vor fi chemate pe baza acestui plebiscit să ia o hotărâre definitivă. Această conduită politică a Marii Britanii l-a făcut pe Walewski să susţină cu optimism în scrisoarea sa din 23 septembrie 1856 lui Thouvenel, că „n-ar fi exact, între timp, de a spune că el [cabinetul de la Londra – n.n.] ar fi fost cucerit de o părere contrară celei care el o împărtăşea de curând cu noi [în favoarea unirii –n.n.], ci el îşi păstrează opinia sa pentru clipa când va fi chemat s-o formuleze"[239]. Peste câteva zile, Thouvenel confirmă şefului său că, deşi sentimentele lui Clarendon referitor la unire se modificaseră, guvernul

---

[236] *Acte şi documente*... vol. III, doc. 701, p. 854.

[237] Ibidem.

[238] M. A. Ubicini, *Question des Principautés devant l'Europe*, *exposé sommaire des faits, accompagné de la collection complète des documents officiels, notes et circulaires diplomatiques, procès-verbaux, etc. depuis les conférences de Vienne (1855) jusqu'à la clôture des divans moldo-valaques (janvier 1858)* (Paris, 1858), Protocolul Nr. 6.

[239] *Acte şi documente*... vol. III, doc. 694, p. 843.

englez, la urma urmelor, nu emise o părere contrarie acestei combinaţii, ba mai mult, „chiar calificase ca o neînţelegere opinia care s-a format la Constantinopol, relativ la legalitatea unei restricţii ce ar fi adusă exprimării libere a vocilor Divanelor ad-hoc”[240]. Guvernul britanic susţinea în mod public, că această cale era unica justă care trebuia urmată în chestiunea unirii Principatelor Române.

Aceeaşi convingere era exprimată şi în memorandumul confidenţial trimis de consulul englez de la Bucureşti Colquhoun către ministrul de Externe, încă la 19 august 1856, în care se remarca: „Ar fi regretabil ca problema Unirii, dacă nu se va duce la bun sfârşit, să nu fie deloc pusă în discuţie, deoarece, în modul cel mai sigur, ar arunca mărul discordiei în mijlocul populaţiei”[241]. Confruntată cu poziţia inechivocă a Marilor puteri faţă de nota adiţională restrictivă, Poarta, sprijinită de a câta oară doar de Austria, a fost nevoită să înfăţişeze primul proiect al firmanului fără nota planificată. Din acel moment, mai departe, exactitatea cu care prevederile firmanului trebuiau să afle doleanţele poporului român testa şi sinceritatea Marilor puteri în intenţia de a le cunoaşte într-adevăr.

Proiectul iniţial propus de Poartă în primele zile ale lunii octombrie conţinea o mulţime de expresii care subînţelegeau separarea Principatelor ca un lucru hotărât. Referindu-se la categoriile de electorat, proiectul propunea de creat colegii electorale pentru diferite pături sociale: clerul, boierii de prima clasă, proprietarii de pământ, orăşenii şi ţăranii, însă, dintre ţărani se recunoştea dreptul electoral numai al „moşnenilor”, adică a celor cu pământ, pe când cei clăcaşi nu au fost incluşi ca alegători[242]. Toţi membrii aleşi şi alegătorii trebuiau să aibă vârsta de cel puţin 30 de ani, scopul acestei prevederi fiind de a înlătura din adunări unii tineri, care erau consideraţi prin concepţiile lor mai naţionalişti şi revoluţionari decât populaţia cu o vârstă mai înaintată. Preşedintele şi secretarii adunării generale urmau să fie numiţi de către caimacam[243].

Prima discuţie a firmanului a decurs într-o atmosferă atât de binevoitoare, încât Thouvenel ajunse să creadă că aceasta este dovada „dorinţei sincere a unei înţelegeri” între participanţi[244]. La 9 octombrie 1856 el relata bucuros ministrului său că „Lordul Stratford mi-a părut foarte dispus să înfăţişeze

---

240 Ibidem, doc. 701, p. 854.

241 Arhivele Naţionale din România, colecţia microfilme Anglia, r. 51, P.R.O. London F.O., 78/vol. 1 200, f. 179-188.

242 *Acte şi documente*... vol. III, doc. 706, p. 864-868.

243 Ibidem, p. 870.

244 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 104.

exact ca mine chestiunea relativ la reprezentarea ţăranilor clacaşi"[245]. Pe neaşteptate, o gravă criză ministerială la Constantinopol opri lucrările pentru redactarea firmanului pentru un timp necunoscut, însă, piedică şi mai serioasă se dovedi a fi chestiunea graniţei basarabene şi mai ales problema Bolgradului, care apăru acum şi complică la maximum relaţiile Franţei şi Rusiei cu Anglia, Austria şi Turcia. Numai în noiembrie, când guvernul englez consimţi la convocarea unei conferinţe de elucidare a problemelor de frontieră, apăru posibilitatea continuării redactării firmanului. Discuţiile principale aveau loc pe baza fixării categoriilor ce urmau să fie alese şi a condiţiilor cărora trebuiau să corespundă. Deoarece cunoştinţele ambasadorilor asupra realităţilor din Principate nu erau atât de vaste, fiecare din ei avea la îndemână informaţiile şi propunerile survenite de pe teren.

Cel mai bine informat părea a fi Thouvenel, lucru care a fost recunoscut chiar şi de rivalul acestuia – Stratford de Redcliffe[246]. Primul, încă din aprilie 1856, se documenta prin intermediul consulului francez la Bucureşti Léon Béclard asupra raţionamentelor care ar urma să stea la baza componenţei viitoarelor Divanuri ad-hoc[247]. Formula sugerată de Béclard era de a forma în fiecare Principat trei Comisii speciale, care ar reprezenta: i)proprietarii, ii) cultivatorii (adică ţăranii), iii)comercianţii. Numărul propus urma să fie de 17 proprietari, 17 ţărani şi 9 comercianţi – în total 43 de oameni[248].

La rândul său, Lordul Stratford, în septembrie 1856, primi şi el de la Colquhoun un memoriu ce conţinea un proiect foarte detaliat şi larg al viitoarelor alegeri[249]. Consulul englez, reacţionând la anumite zvonuri, precum că componenţa divanelor aproape că s-a decis şi că numărul membrilor a fost fixat cam în jur de 48 sau 50 persoane, s-a grăbit să remarce că numărul acesta ar fi mult prea mic pentru a reprezenta interesele diferitor clase, necesităţile şi doleanţele lor[250]. Spre deosebire de Béclard, Colquhoun propune de a împărţi electoratul în 5 clase: nobilimea (în rândurile ei intră şi nobilimea mică), orăşenii (comercianţi şi intelectuali), clerul, reprezentanţi ai proprietăţii funciare (în care îi includea şi pe moşneni), şi dacă nu vor fi restricţii – clasa ţăranilor. Despre ultimii acesta menţiona că starea lor de ignoranţă ar fi o stavilă de nedepăşit, pentru a fi admişi ca membri ai unei camere deliberative,

---

245 *Acte şi documente*... vol. III, doc. 708, p. 872.

246 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 109.

247 *Documente*... vol. VI, doc. 115, p. 181.

248 Ibidem, p. 182.

249 *Documente*... vol. VII, doc. 20, p. 46.

250 Ibidem.

însă „cauza lor este atât de dreaptă, încât pledează prin ea însăşi”[251]. Vârsta propusă a tuturor aleşilor urma să fie de peste 25 de ani, iar numărul total al membrilor Divanului – de 96 de persoane.

Henry Bulwer, reprezentantul Angliei în Comisia europeană a Puterilor garante, nu agrea principiul alegerii în adunări pe clase sociale, fiind de părerea că rezultatul unei asemenea adunări va fi creşterea ostilităţii dintre diferite pături sociale, citând ca exemplu Adunarea Naţională a Franţei din 1789. La rândul său, Bulwer pleda pentru alegerea în mod individual [252]. După cum s-a observat în discuţiile ulterioare din cadrul şedinţelor de redactare a firmanului, Stratford preluase propunerile lui Colquhoun şi le ignorase complet pe cele ale lui Bulwer. În linii generale, relaţia dintre Bulwer şi Stratford era una tensionată de la bun început, ţinând cont de faptul că ambele persoane erau extrem de ambiţioase şi cu experienţă, iar Bulwer era privit ca unul dintre succesorii posibili la postul de ambasador în Turcia. În plus, cei doi se deosebeau radical ca caracter şi la modalitatea lor de acţiune; Thouvenel, sesizând cu ironie disimilitudinea dintre Bulwer şi Stratford, îl asemuia pe primul cu un şarpe, iar pe ultimul – cu un leu[253].

Lucrările de redactare a firmanului au fost sfârşite după trei şedinţe. Redactarea finală a proiectului a avut loc în cadrul unei conferinţe comune a reprezentanţilor şi comisarilor, petrecute la 13 ianuarie 1857 la palatul marelui vizir de pe Bosfor. Bulwer,care se afla deja timp de patru luni la Constantinopol, fiind foarte rănit de a nu fi deloc ascultat sau consultat de către ambasadorul său în timpul discuţiei firmanului, aştepta să găsească în această şedinţă reunită ocazia de a se achita cu Stratford, criticând opera a cărei responsabilitate nu-i aparţinea[254]. Talleyrand, comisarul francez, ulterior a remarcat că această campanie a lui Bulwer împotriva firmanului „n-a fost deloc fără profit” pentru cauza unionistă[255]. Întrebările reînnoite şi afectate de resentimente ale comisarului englez au determinat de două ori Poarta să facă declaraţii importante.

Astfel, prima declaraţie se referea la libertatea candidaţilor de a se exprima prin manifeste electorale sau prin „grai viu” faţă de alegători în timpul alegerilor, iar a doua clarifica dreptul Divanelor ad-hoc de a discuta principiul unirii administrative a Principatelor Române. Cea de a doua declaraţie a fost făcută în contextul cerinţei lui Bulwer de a se elucida sensul ultimei fraze din

[251] Ibidem, p. 50.
[252] Ibidem, doc. 22, p. 55-57.
[253] Harold Temperley, „The Last Phase of...”, p.242.
[254] *Acte şi documente*... vol. III, doc. 784, p. 1040.
[255] Ibidem, doc. 794, p. 1059.

firman, care anunţa că în activitatea lor Divanul/rile „ne va cruţa [Poarta –n.n.] de neplăcerea de a hotărî asupra mijloacelor de a proteja orice atingere, drepturile noastre auguste de suzeranitate" [256]. Comisarul britanic a insistat să cunoască, dacă prin această frază se căuta a exclude subiectul unirii din discuţiile ce urmau a fi ţinute de Divanurile ad-hoc. Referindu-se la întrebarea adresată, marele vizir a declarat că Poarta nu se va opune discutării subiectului unirii, dar că insistă ca această discuţie să fie efectuată într-o manieră corectă şi că urmează să fie clar înţeles, că Poarta nu se consideră în nici un fel legată de dorinţele care ar putea fi exprimate în acea discuţie. Acest schimb de replici l-a supărat nespus de mult pe baronul Prokesch-Osten şi l-a făcut să-i reproşeze lui Bulwer după întrunire că „această întrebare ar fi fost mai bine să fie adusă în discuţie de d-l de Talleyrand" şi nu de reprezentantul britanic, insinuând că prin precizările respective Bulwer a favorizat poziţia pro-unionistă, susţinută de Franţa[257]. Comisarul britanic a rămas imperturbabil în faţa nemulţumirii dlui Prokesch, replicând că reputaţia Porţii ar avea de câştigat în cazul în care ea va permite de bună voie şi din proprie iniţiativă discutarea acestui subiect, ci nu în rezultatul presiunilor aparente ale francezilor asupra sa, la fel precum el consideră benefică declaraţia publică a Porţii de a-şi rezerva drepturile de a decide în problema unirii Principatelor indiferent de aceste rezultate[258].

La 14 ianuarie 1857, firmanul pentru convocarea Adunărilor ad-hoc a fost sancţionat de către sultan. Rezultatul obţinut se deosebea de proiectul iniţial prin includerea în adunare a ţăranilor clăcaşi, sporirea numărului orăşenilor, reducerea numărului reprezentanţilor clerului şi prin aceea că vice-preşedintele şi secretarii urmau să fie aleşi, dar nu numiţi. Hotărârea de a acorda ţăranilor clăcaşi dreptul de a fi reprezentaţi a fost adoptată la propunerea ambasadorului britanic Stratford de Redcliffe, iar partea franceză a aprobat întru totul această dispoziţie a firmanului[259]. Sugerând această redactare, Stratford a acţionat în corespundere cu intenţiile guvernului său şi cu propriile convingeri politice. În cuvântarea din 27 mai 1856 în Camera Lorzilor, Clarendon declara că firmanul adoptat de Poartă trebuie să fie acceptat de Puterile garante, doar în cazul dacă a fost atins scopul guvernului englez, adică „dacă libera reprezentare a Principatelor a fost asigurată"[260]. Pentru cei care cunoşteau

[256] *Documente*... vol. VII, doc. 23, p. 66. În original, textul francez: „*nous épargnera le déplaisir d'aviser aux moyens de protéger contre toute attente nos droits augustes de suzeraineté."*

[257] Ibidem.

[258] Ibidem

[259] *Acte şi documente*...vol. III, doc. 796, p. 1064.

[260] Ibidem, doc. 536, p. 491.

realităţile economice şi sociale ale Principatelor era evident, că nu se putea asigura „reprezentarea" Principatelor Române neglijând o pătură care număra în rândurile sale circa 330.000 de familii în Ţara Românească şi 190.000 în Moldova[261]. Mai târziu, fiind aleşi în Adunare, deputaţii ţărănimii clăcaşe de rând cu alţi deputaţi liberali vor susţine cauza unirii Principatelor Române.

În problema boierimii, opiniile ambasadorului francez şi englez s-au despărţit. Thouvenel era de părerea că numai marii proprietari trebuiau incluşi într-o clasă aparte, restul urmând a-şi găsi loc printre celelalte clase. Istoricul Gonţa subliniază că Stratford, care nu cunoştea prea bine starea de lucruri din Principate şi nici componenţa aristocraţiei de pe aici, acceptase punctul de vedere al proiectului iniţial [propus de Poartă –n.n.], de a se lua nobleţea până la a doua generaţie ca condiţie a eligibilităţii[262]. Fără a risca să apreciem nivelul cunoştinţelor ambasadorului englez asupra realităţilor din Principate, vom remarca doar că acesta singur recunoscuse într-o discuţie publică superioritatea lui Thouvenel la acest capitol. Propunerea ambasadorului francez se baza pe convingerea că „nu există boier de orice rang ar fi în Valahia şi în Moldova, decât acela care ocupă o funcţiune obţinută prin favoarea, capriciul şi cel mai adesea din venalitatea domnitorului"[263]. Scopul lui Thouvenel, de asemenea, urmărea să paralizeze influenţa marilor boieri care, după unele informaţii, erau aproape toţi partizani ai menţinerii separaţiei[264]. Deoarece majoritatea ambasadorilor îl susţinuseră pe Thouvenel, Stratford a fost nevoit să accepte schimbarea propusă în firman. Faptul dat, în sine, nu reprezintă neapărat o dovadă convingătoare, că prin intermediul clauzei respective a firmanului ambasadorul englez încerca să stăvilească unirea Principatelor. În acest context, vom remarca, că chiar şi ambasadorii ai căror guverne susţineau unirea pot fi învinuiţi în înaintarea şi promovarea unor propuneri care, în esenţa lor, nu erau favorabile unirii. Astfel, Thouvenel a reuşit să obţină reducerea numărului ţăranilor şerbi în Adunări, iar reprezentantul Rusiei stăruia în mărirea numărului clerului, care s-a demonstrat a fi antiunionistă[265].

Aprecierile lansate ulterior la adresa firmanului sunt destul de diferite. Cei mai mulţumiţi de rezultat s-au dovedit a fi reprezentanţii contemporani francezi, care considerau că a fost creat ceva „ logic, clar, liberal"[266]. Consulul general austriac la Bucureşti Eder, suspectând influenţa engleză în redactarea

[261] Adăniloaie Nichita, „Ţărănimea şi unirea", în *Studii privind*..., p. 230.
[262] Alexandru Gonţa, *Firmanul pentru convocarea*..., p. 291.
[263] *Acte şi documente*..., vol. III, p. 919.
[264] Ibidem, doc. 779.
[265] Alexandru Gonţa, *Firmanul pentru convocarea*..., p. 290, 293.
[266] Acte şi documente... vol. III, p. 1039.

firmanului, remarca cu amărăciune ţelurile antiruse şi antiaustriece ale politicii Angliei în Principate, precum şi posibilitatea dată prin firman caimacamului Ghica (candidatul susţinut de Stratford) de a-şi înfrânge pe cei doi adversari Bibescu şi Ştirbei[267]. Acelaşi Eder documenta nemulţumirea marilor boieri români vizavi de dispoziţiile firmanului, aceştia fiind ofensaţi de faptul că viitoarele alegeri nu vor mai putea fi „o împrejurare de familie între cunoscuți și rude"[268].

Henry Bulwer, în scrisoarea sa de la 9 februarie 1857 către Clarendon, estima că firmanul o să fie bine primit în Principate, „pentru că măguleşte sentimentele şi este favorabil dorinţelor claselor preponderente, adică micilor boieri, locuitorilor oraşelor şi clerului fiind astfel constituit, încât să dea un vot în favoarea unirii"[269]. În aceeaşi zi de 9 februarie, în timpul şedinţei în Camera Lorzilor , Lordul Lyndhurst îi puse întrebarea lui Clarendon, dacă acesta a citit „Monitorul Universal" apărut cu câteva zile înainte [unde se anunţa că Franţa continua să sprijine unirea Principatelor – n.n.] şi dacă aceasta înseamnă că adunările care se vor reuni în Principate, în virtutea firmanului Porţii, trebuie să discute şi să prezinte într-un raport problema convenienţei unirii celor două Principate, sau această chestiune trebuie să fie rezervată exclusiv dezbaterilor reprezentanţilor marilor puteri la viitoarele conferinţe ce se vor ţine la Paris[270]. Clarendon a răspuns că prin firmanul ce va fi publicat nu s-a intenţionat să se împiedice discutarea chestiunii unirii, de rând cu alte probleme, deoarece această situaţie corespunde prevederilor Tratatului de la Paris. La fel, el a adus la cunoştinţă că guvernul Maiestăţii Sale se abţine în acest moment să discute asupra temei date până nu vor fi consultate popoarele Principatelor Române[271].

În lumina documentelor prezentate mai sus, devine clar că în problema elaborării firmanului de convocare a Adunărilor ad-hoc nu putem egala atitudinea luată de Anglia şi cea acceptată de Turcia şi Austria. Deşi, într-adevăr, Anglia spre toamna anului 1856 îşi schimbase opiniile referitor la dezirabilitatea unirii Principatelor Române, ea nu susţinuse ideea de a împiedica discutarea acestei teme în Divanele ad-hoc şi, corespunzător, n-a fost de acord cu propunerea Austriei şi Turciei de a include în firman o notă respectivă. În plus, în urma propunerii ambasadorului englez, a fost recunoscut dreptul

267 *Documente*... vol. IV, doc. 120, p. 192.
268 Ibidem, doc. 122, p. 197.
269 *Documente*... vol. VII, doc. 28, p. 99.
270 *Acte şi documente*... vol. III, doc. 827, p. 1125-1126.
271 Ibidem.

ţăranilor iobagi de a participa la alegeri, fapt apreciat în literatura de specialitate drept „cea mai mare reformă" efectuată de modificările proiectului[272].

Anglia, alături de Franţa şi alte puteri europene favorabile unirii, a participat la crearea unui firman, care nu era poate perfect, însă, în general, corespundea cu prevederile Tratatului de Pace de la Paris şi asigura reprezentarea tuturor păturilor sociale. Iar faptul că conţinutul prevederilor electorale mai târziu a fost folosit pentru a împiedica alegerea unei adunări unioniste, nu-l putem reproşa autorilor firmanului, ci mai degrabă abuzurilor locale în interpretarea acestor prevederi. După cum remarcase cu perspicacitate istoricul Leonid Boicu, în procesul elaborării firmanului „nici una dintre Puteri nu şi-a atins integral obiectivele, dar fiecare dintre ele nădăjduia într-o izbândă a propriilor vederi în aplicarea firmanului"[273].

1.4. Marea Britanie şi delimitarea graniţei basarabene

În linii generale, rezultatele Congresului de Pace de la Paris au satisfăcut foarte puţin cerinţele iniţiale ale Marii Britanii, făcând extrem de dificilă reconcilierea termenilor Tratatului cu pierderile suferite de britanici în război, care se ridicau la 22.737 victime şi circa 76 milioane de lire sterline[274]. Planurile grandioase de reîntoarcere către „legitimii proprietari" ai teritoriilor cucerite anterior de către Rusia şi anihilarea pe această cale a rivalei permanente a Marii Britanii n-a obţinut decât un succes infim la Conferinţa de la Paris. Astfel, au fost respinse pretenţiile Angliei în legătură cu neutralizarea Marii Baltice, recunoaşterea independenţei Circasiei, iar din teritoriul Basarabiei, aflat în componenţa Rusiei, urma să fie retrocedată Principatului Moldova doar o pătrime din suprafaţa cerută prin cele „patru puncte" ale proiectului austriac, acceptat ca bază pentru negocierile de pace [275]. După aprecierile unor contemporani, pacea nu a putut linişti publicul britanic maliţios şi presa belicoasă, iar în ziua semnării Tratatului de Pace ziarul „Sun" a ieşit în ramă de doliu.[276]

---

[272] Alexandru Gonţa, *Firmanul pentru convocarea...*, p. 292.

[273] Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859*) (Iaşi, 1978), p. 128.

[274] R.W. Seton-Watson, *Britain in Europe, 1789 to 1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 1938), p. 359.

[275] Gheorghe Cliveti, *România în crizele internaţionale* (Iaşi, 1997) p. 91; С. С. Татищев, *Император Александр II. Его жизнь и царствование*. 2-е изд, Т. I (Спб: Суворов, 1911), p. 193; Monica Marţincu, „Conferinţa diplomatică de la Viena (1855) şi ‚chestiunea română'", în *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 29.

[276] В. Н. Виноградов, „Лорд Пальмерстон в европейской дипломатии", *Новая и*

Rusia a reuşit să ţină piept presiunilor înverşunate din partea Angliei în special datorită spiritului conciliant al Franţei, care nu a susţinut cerinţele extreme ale aliatei sale în problema revederii hotarelor. Deşi la şedinţele Congresului de la Paris s-au ivit discuţii aprigi în legătură cu revizuirea frontierelor, nici una dintre ele n-au reuşit să producă acea dezbinare între Marile puteri pe care au creat-o realizarea în practică a deciziilor Congresului privitoare la noua demarcare. Anume problema delimitării graniţei basarabene a pus pe jar lumea diplomatică europeană în timpul verii şi toamnei anului 1856, iar divergenţele n-au încetat decât odată cu întrunirea unei noi conferinţe la Paris, care a concretizat prevederile Tratatului de Pace din 30 martie 1856.

Protocolul cu numărul 21 din 4 aprilie 1856 al Congresului de la Paris prevedea ca comisarii puterilor contractante să se întrunească la Galaţi pe data de 6 mai 1856 şi să înceapă delimitarea noii frontiere în Basarabia, iar după încheierea acestei operaţii autorităţile ruse trebuiau să remită autorităţilor moldovene porţiunea de teritoriu ce urma să fie anexată Principatului Moldova[277]. Articolul 20, redactat la 10 martie, determina noua frontieră în felul următor: „Ea [linia de hotar] va pleca de la Marea Neagră, un kilometru spre est de la lacul Burna Sola (Burnaz), va ajunge perpendicular pe şoseaua Ackerman, va urma această şosea până la Valul lui Traian, va trece la sud de Bolgrad, va urca de-a lungul râului Ialpug până la Sărăţica şi va sfârşi la Katamori pe Prut"[278]. In procesul de delimitare au apărut foarte curând divergenţe de opinii ale delegaţilor puterilor contractante, mai ales cu referire la statutul nou al Insulei Şerpilor, Deltei Dunării şi oraşului Bolgrad. Ceea ce devine foarte clar în urma analizei izvoarelor şi surselor secundare, este că Marea Britanie a acordat un sprijin complet Turciei în disputele teritoriale cu Rusia, indiferent de situaţie şi aspectul legal al problemei.

S-a observat acest lucru mai întâi in incidentul cu Insula Şerpilor. Această insulă, situată în plină mare, se afla înainte de începerea războiului în posesiunea Rusiei şi din punct de vedere economic şi militar nu prezenta nicio valoare, unica ei utilizare fiind întreţinerea unui far de iluminat. Deoarece Tratatul de Pace nu menţionase nimic în legătură cu Insula Şerpilor, Rusia s-a crezut în drept de a o ocupa din nou, însă la mijlocul lunii iunie un detaşament turcesc a sosit aici cu un nou far şi a pus stăpânire pe insulă. Surprinsă de o asemenea situaţie, Rusia asaltează cu un şir de plângeri curţile Marilor puteri,

новейшая история, 2006, № 5.

277 *Acte şi documente*...vol. II, p. 1053.

278 *Documente privind istoria modernă şi contemporană a României,* Gheorghe Sbârnă, Ion Stanciu, Silviu Miloiu, Iulian Oncescu, ed. Dan Mărgărit (Târgovişte: Cetatea de Scaun, 2006), p. 42.

cerând întrunirea unei conferinţe pentru a examina litigiul apărut. Turcia, la rândul său, insistă cu îndârjire asupra dreptului său de posesiune a Insulei Şerpilor. Surprinse de complicaţia apărută, Anglia şi Franţa se consultau reciproc în această problemă pentru a ajunge la o decizie comună. Astfel, la 24 iunie 1856, ministrul de Externe francez Walewski comunica ambasadorului său la Constantinopol, că Londra a întrebat Parisul, dacă oare ruşii nu trebuiau să retrocedeze turcilor Insula Şerpilor. Părerea francezilor a reieşit din faptul că această insulă n-a fost niciodată cucerită de la turci de ruşi sau luată şi de aceea ruşii au dreptul s-o reţină şi să-şi reconstruiască farul pe ea[279]. În pofida argumentelor legale înaintate de ruşi şi susţinute de francezi, oamenii de stat englezi aderă curând la opinia Turciei, care demonstra cu exagerare importanţa strategică a menţinerii acestei insule şi faptul că ea ar putea fi fortificată şi utilizată de Rusia în scopuri militare. În cele din urmă, după mai multe presiuni, Marea Britanic a reuşit s-o convingă pe Franţa să-i accepte poziţia sa, iar la 7 iulie 1856 ministrul de Externe englez Clarendon l-a anunţat prin telegraf pe ambasadorul Angliei la Constantinopol Stratford, că guvernul francez, de comun acord cu cel englez, a recunoscut drepturile Porţii asupra posesiunii Insulei Şerpilor[280]. Doar Rusia insista în continuare asupra unei conferinţe care ar hotărî cui anume trebuie să-i revină posesiunea Insulei Şerpilor.

Divergenţe mult mai serioase au apărut în legătură cu oraşul Bolgrad. În conformitate cu articolul 20 al Tratatului de Pace de la Paris, se prevedea că frontiera va trece la sud de Bolgrad şi va urca de-a lungul râului Ialpug. Sosiţi la începutul lunii iunie în acest loc, comisarii pentru demarcarea frontierei în Basarabia au observat că există o considerabilă diferenţă între aşezarea reală a Bolgradului şi aceea arătată pe planul special pus la dispoziţia comisiei de partea rusească. Pe hartă singurul oraş care figura sub numele de Bolgrad (Tabac) se afla la o oarecare distanţă de malurile râului Ialpug vizavi de Valul lui Traian, pe când noul Bolgrad în care ei au sosit era situat pe malul lacului Ialpug, mai la sud de Bolgradul vechi (Tabac). Cercetătorul Dumitru Vitcu consideră că confuzia dată fusese pusă la cale de către ruşi, pentru a încerca să-şi impună propria soluţie în trasarea hotarului basarabean de sud şi pentru a alimenta controversele diplomatice franco-engleze[281]. Comisarii Austriei, Franţei, Marii Britanii

---

279 *Acte şi documente*... Vol. III, p. 564.

280 Ibidem, p. 612.

281 Dumitru Vitcu, „Tratatul de la Paris (1856) şi avatarurile delimitării hotarului european între Rusia şi Turcia", în *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 120; Idem, „The Treaty of Paris (1856) and the Bolgrad Crisis of its Execution", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, vol. XLIII-XLIV, 2006-2007, p. 336. Într-un alt studiu

şi Porţii Otomane aveau şi ei unele bănuieli referitor la tertipurile Rusiei, de aceea se adresează la 11 iunie cu o notă verbală către comisarii Rusiei, prin care întrebau dacă oare nu Tabacul prezent trebuia să fie considerat drept Bolgradul prevăzut de tratat [282]. Ca argument ei aduc acea clauză a Tratatului de Pace care prevedea că împăratul Rusiei va consimţi la o rectificare a frontierei sale în Basarabia pentru a asigura mai bine libera navigaţie pe Dunăre[283]. Puterile garante înţelegeau prin aceasta abandonarea de către Rusia a tuturor lacurilor care erau în comunicaţie directă sau indirectă cu Dunărea de Jos. Totodată, prevăzând şi posibilitatea ca noul Bolgrad să fie păstrat Rusiei, comisarii europeni indică necesitatea că, în acest caz, trebuia de găsit o modalitate de a separa oraşul de lacul Ialpug, în acelaşi timp menţinându-se un număr de treceri pentru ca locuitorii să se poată folosi de apele lacului[284].

În răspunsul său de peste două zile, comisarii ruşi au indicat că numele de Bolgrad îl poartă din 1820 oraşul nou, format în urma mutării a celei mai mari părţi a locuitorilor din Tabac, la câţiva kilometri spre sud. În acest fel, în Tabac n-au rămas decât „câteva case părăsite şi câţiva colonişti din cei mai săraci," pe când reprezentanţii ruşi aminteau că Rusia la Congresul de Pace a cerut în mod special Bolgradul – capitală a coloniilor bulgăreşti în Basarabia, care era reşedinţă a administraţiei coloniale şi avea o catedrală, şcoli şi alte instituţii publice, cerinţă care a fost acceptată la Congres. Comisarii ruşi erau de părerea că frontiera trebuia să urmeze talvegul lacului Ialpug şi resping proiectul de frontieră înaintat de comisarii celor patru puteri, declarând că, rectificarea frontierei Basarabiei consimţită de împăratul Rusiei, pentru a asigura mai bine libera navigaţie pe Dunăre, nu însemna în nici un caz că „Rusia ar fi privată de apele care îi rămân după trasarea frontierei conform articolului 20"[285].

Pe lângă consideraţiunile politice şi strategice, o anumită influenţă asupra deciziilor guvernelor aveau şi informaţiile survenite de pe teren din partea comisarilor pentru demarcarea frontierei. Comisarul englez, lt. col. Edward Stanton, scria la 15 iunie 1856 lui Clarendon că, după unele investigaţii, comisarii europeni au presupus că Tabacul este originalul Bolgrad, lucru contestat

---

al său, Dumitru Vitcu afirmă că ruşii „au încercat să înşele vigilenţa comisarilor" în cazul Bolgradului, încercând să coboare frontiera. Vezi: Dumitru Vitcu, „România anilor 1854-1856: mărturii străine adnotate", în *Istorie şi societate în spaţiul est-carpatic (secolul XIII-XX),* ed. Dumitru Ivănescu, Marius Chelcu (Iaşi: Junimea, 2005), p. 101.

282 Arhivele Naţionale ale României, colecţia microfilme Anglia, rola 50, f. 82-85.

283 Ibidem.

284 Ibidem, f. 86.

285 Ibidem, f. 90.

de cei ruşi. În acelaşi timp, Stanton sublinia importanţa faptului că prezentul Bolgrad, situat pe linia lacului Ialpug, are o comunicaţie directă cu Dunărea şi în pofida debitului nu prea mare de apă, vasele „de mărimi considerabile" ar putea să navigheze pe el[286]. Din punct de vedere militar, Stanton aprecia că posedarea de către ruşi a unor forţe în acest punct „ar fi o permanentă ameninţare a comunicaţiilor pe Dunărea de Jos şi, în eventualitatea unor ostilităţi, ruşii ar fi într-o poziţie favorabilă pentru o instalare pe râu ori în Principate"[287]. Indiscutabil, astfel de comentarii aveau doar să intensifice înverşunarea poziţiei britanice în chestiunea Bolgradului.

În luna iulie 1856, pe lângă problemele Insulei Şerpilor şi Bolgradului se adaugă şi cea a Dunării de Jos, adică cea legată de posesiunea şi apărarea braţului Sulina, a anexelor şi insulelor sale. Articolul 21 al tratatului încorpora la Principatul Moldova, sub suzeranitatea Porţii, teritoriul cedat de Rusia. Deşi tratatul nu vorbea despre retrocedarea către Turcia a gurilor Dunării, aceasta a hotărât că ele îi revin în mod firesc, în baza dreptului său de proprietate şi caută să obţină sprijinul statelor europene[288]. Cererea sa, în linii generale, n-a întâlnit obiecţii serioase, o oarecare rezervă manifestând Austria, care spera, că în cazul neutralizării Dunării de Jos, statutul său de putere riverană îi va permite să-şi asigure preponderenţa aici. Opinia ambasadorului englez la Constantinopol reieşea anume din dorinţa de a sabota această intenţie ascunsă a Austriei, precum şi de a deturna pericolul iminent din partea Rusiei, în cazul retrocedării Dunării de Jos către Principatul Moldova; de aceea Stratford susţinea cu fermitate că această zonă trebuia să revină Porţii[289]. Folosindu-se de ocazie, colegul său francez, Thouvenel, îi sugeră că aceste pericole puteau fi evitate în cazul unirii Moldovei cu Valahia, Stratford însă se eschivă de la un răspuns direct, declarând, că nimeni nu putea ghici cum se va întoarce „afacerea" la care face aluzie omologul său francez şi, că el nu ştie ce parte va adopta până la urmă guvernul său „în mijlocul încurcăturii care domnea încă în legătură cu această temă în cele mai multe spirite"[290].

În luna august, graţie străduinţelor Franţei, problema Deltei Dunării părea a fi pe cale de rezolvare. Ministrul de Externe francez Walewski îi comunica lui Thouvenel că guvernul francez s-a înţeles asupra acestei chestiuni cu cabinetele din Londra, Viena şi Sankt-Petersburg într-un sens favorabil Porţii, şi că guvernele Marii Britanii şi Austriei sunt dispuse să îi acorde spri-

[286] Ibidem, f. 75.
[287] Ibidem, f. 76.
[288] Arh. Naţ. Rom., colecţia microfilme Franţa, rola 83, c. 860.
[289] *Acte şi documente*... vol. III, p. 724.
[290] Ibidem, p. 724.

jinul în această manieră de interpretare a tratatului[291]. Chestiunea Bolgradului rămânea însă a fi în continuare un punct vulnerabil, iar în luna august se ajunsese la o situaţie critică din cauza acesteia.

Faptul că Rusia, înainte de a evacua teritoriile care urmau să fie cedate, a aruncat în aer Karsul, Ismailul şi Reniul, l-a adus la exasperare pe Palmerston. Acesta, într-o discuţie cu Malmesbury, susţinea că nu-i nimic mai ruşinos decât modul în care Rusia execută Tratatul de Pace de la Paris, deoarece ea dărâmase Karsul, crea dificultăţi în delimitarea graniţei basarabene, pretindea asupra unui Bolgrad care se afla în afara traseului convenit[292]. Anume acum alianţa anglo-franceză trece printr-o perioadă de maximă tensiune şi demonstrează semne de profundă vulnerabilitate. Dacă Napoleon era gata să cedeze Rusiei anume Bolgradul, care era centrul coloniştilor bulgari[293], adică Bolgradul nou, atunci Palmerston, ministrul secretar de stat englez, nici în gând nu avea să accepte această cedare. Răspunsul oficial de la Londra anunţa că încercarea de substituire a unei localităţi cu alta este „un act nedemn de o putere ca Rusia" , gest pe care Anglia şi Franţa nu-l puteau accepta fără a se expune pe sine şi pe proprii comisari dispreţului şi batjocurii[294]. În acest context, la 24 august 1856, Cowley, ambasadorul Marii Britanii la Paris, acţionând în baza instrucţiunilor primite de la guvernul său, anunţă ministrul de Externe francez că partea britanică, în cele din urmă, se decise definitiv împotriva unirii şi lăsă o copie scrisă a comunicării sale[295]. Este greu de apreciat în ce măsură decizia respectivă fusese formată de deliberările teoretice asupra potenţialului impact al unirii Principatelor sau în ce măsură fusese precipitată de criza relaţiilor foştilor aliaţi. Observăm, decizia dată nu era considerată definitivă, iar oamenii de stat britanici ca Bulwer, Clarendon şi Stratford încă mult timp după aceasta cântăreau ideea respectivă. Astfel, Prokesch-Osten îl descria pe Stratford ca fiind „neutru" până în martie 1857[296].

Imperiul ţarist îşi propusese după Congresul de la Paris o nouă strategie, care avea ca obiectiv distrugerea alianţei îndreptate împotriva sa şi neutrali-

---

[291] Ibidem, p. 786.

[292] Malmesbury, (Lord), *Mémoires d'un ancien ministre (1807-1869*) (Paris: Ed. „Paul Ollendorff", 1885), p. 233.

[293] François Charles-Roux, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoléon III* (Paris: Plon, 1913), p. 132.

[294] Dumitru Vitcu, „Tratatul de la Paris (1856) şi avatarurile delimitării hotarului european între Rusia şi Turcia", în *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 123; Idem, „The Treaty of Paris (1856) and the Bolgrad Crisis of its Execution", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, vol. XLIII-XLIV, 2006-2007, p. 343.

[295] Harold Temperley, „The Last Phase of...", p. 241.

[296] Ibidem.

zarea influenţei anglo-austriece în sud-estul Europei[297]. Diplomaţia rusească, foarte abilă în intrigile sale, a văzut că cazul Bolgradului se potriveşte perfect cu rolul mărului discordiei, de care avea atâta nevoie Rusia după războiul din Crimeea şi care va ajuta să-şi dezbine biruitorii săi şi de a revizui Tratatul de la Paris[298]. În rezultat, Rusia profită din plin de situaţie, arătându-se neclintită în dorinţa sa de a obţine Bolgradul, însă, foarte receptivă la orice propuneri din partea Franţei, impunând-o, în acest mod, în rolul de arbitru şi alimentând suspiciunile britanicilor de infidelitate. Reprezentanţii diplomatici englezi urmăreau cu anxietate evoluţia pe teren a relaţiilor franco-ruse. Stanton aducea la cunoştinţa ministrului englez că comisarul francez i-a întrebat pe cei ruşi dacă aceştia ar fi dispuşi să admită varianta propusă de guvernul francez şi că nu s-a primit încă un răspuns[299]. Comisarul englez îşi exprimă convingerea că ruşii, „pentru a menţine sprijinul guvernului francez în pretenţiile lor asupra Bolgradului, vor face concesia care li s-a solicitat”[300].

Napoleon al III-lea se angajase într-un proiect ambiţios, încercând să menţină simultan prietenia ruşilor şi alianţa cu englezii, situaţie ce crea foarte multe dificultăţi. Iritat, Palmerston ironiza asupra situaţiei create, susţinând, că el mai degrabă ar prefera să vadă congresul reunit la Sankt-Petersburg, găsind acest oraş mai puţin rus decât hotelul lui Walewski la Paris[301]. Ministrul englez respinse la rând câteva proiecte de soluţionare a problemei, inclusiv şi proiectul Turciei de a ceda Bolgradul în schimbul Insulei Şerpilor[302]. Anglia rămânea fermă în hotărârea sa de a nu ceda nici un pas şi, întâmpinând susţinerea Austriei în această problemă, ambele state decid să acţioneze în comun acord în rezolvarea problemei. La 10 septembrie 1856, Palmerston îşi reînnoieşte apelul său către Walewski de a acţiona împreună împotriva fostului adversar, etichetând pretenţiile Rusiei asupra Insulei Şerpilor drept „o tentativă de agresiune împotriva turcilor”, iar cererea noului Bolgrad nimic mai puţin decât „un şiretlic dezonorant pentru ea”[303]. Nu se întrevedea nici o ieşire

---

297 Dumitru Vitcu, „Tratatul de la Paris (1856) şi avatarurile delimitării hotarului european între Rusia şi Turcia” *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 116.

298 Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire. 1801-1917* (Oxford, 1967), p. 430.

299 Arh. Naţ. Rom., colecţia microfilme Anglia, rola 50, f. 190.

300 Ibidem.

301 Malmesbury, (Lord), *Mémoires d'un ancien ministre (1807-1869*) (Paris: Ed. „Paul Ollendorff”, 1885), p. 235.

302 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 92.

303 Dumitru Vitcu, „Tratatul de la Paris (1856) şi avatarurile delimitării hotarului european între Rusia şi Turcia”, în *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româ-*

din situaţie atâta timp cât comisarii englez, austriac şi turc aveau instrucţiuni de a considera Tabacul drept Bolgrad, comisarul francez – de a recunoaşte marcarea frontierei la sud de noul Bolgrad, iar comisarii ruşi – de a solicita talvegul lacului Ialpug ca frontieră.

În octombrie 1856 Thouvenel primeşte o scrisoare de la Benedetti, director al afacerilor politice în Ministerul de Externe de la Paris, prin care i se aducea la cunoştinţă faptul că francezii s-au angajat vizavi de Rusia în problema Bolgradului într-un asemenea mod, că „nu trebuie nici prin gând să vă treacă de a reveni înapoi." Benedetti îl încredinţa pe Thouvenel că Anglia nu este mai puţin angajată în sens contrar şi că Palmerston îşi vede amorul propriu atât de compromis, încât nu doreşte nici o soluţie care ar putea lăsa Bolgradul Rusiei[304]. Această depărtare de opinii între guvernul englez şi cel francez se făcu resimţită şi în alte probleme diplomatice. După cum am menţionat anterior, anume către toamna anului 1856 Anglia hotărăşte să se opună unirii Principatelor Române şi plecării armatelor de ocupaţie austriece din Principate. Conform opiniei ambasadorul francez la Londra Persigny, guvernul englez manipula cu poziţia sa în problema unirii Principatelor în scopul soluţionării problemei graniţei basarabene. În acest context Persigny îi scria lui Walewski, că după părerea sa, dacă Franţa „ar ţine seama de greutăţile parlamentare întâmpinate de Cabinetul englez în această chestiune [a delimitării graniţei basarabene-n.n.], Lordul Palmerston s-ar simţi mai dispus a colabora cu ea în chestiunea unirii"[305]. În scurt timp ambasadorul francez la Constantinopol scria lui Walewski că „chestiuni egale sunt acuma cele ale Bolgradului, unirii Principatelor şi deschiderii canalului de Suez. Asupra acestor trei puncte divergenţele celor două cabinete sunt complete, iar dacă se va coborî în afacerile de un grad mai inferior, lectura răvaşelor consulare va denota, aproape fără excepţie, rivalitatea cea mai regretabilă între agenţii celor două ţări"[306].

La 19 septembrie, trimisul Rusiei la Paris, baronul Brunnov, adresă ministrului de Externe francez o notă oficială care repetă cererea de a discuta prevederile Tratatului de Pace referitoare la delimitarea graniţei basarabene într-o conferinţă specială. Prin memorandumul din 27 octombrie 1856, ministrul de Externe rus Gorceakov căuta să obţină acordul celorlalte state semnatare ale tratatului, pentru a convoca conferinţa. Gorceakov, după o desfăşurată

neşti, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 127.

304 Louis Thouvenel, *Trois années de la questions d'Orient, d'après les papiers inédits de M. Thouvenel* (Paris, 1897), p. 41.

305 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 94.

306 *Acte şi documente*.. vol. III, p. 941-942.

relatare a esenţei problemei în corespundere cu punctul de vedere rus, aducea la cunoştinţă hotărârea Rusiei de a se supune deciziei adoptate cu majoritatea voturilor; la fel, Rusia se angaja să susţină drepturile Porţii asupra Dunării de Jos, precum şi asupra Insulei Şerpilor[307].

Poarta, timp de câteva luni, supusă influenţei Marii Britanii şi Austriei, care o secundau în proiectele sale privitoare la Principatele Române, n-a fost deloc favorabilă reunirii unei noi conferinţe. Grava criză ministerială de la Constantinopol din noiembrie şi complicaţiile apărute în urma prelungirii ocupaţiei Principatelor şi prezenţei escadrei engleze au determinat o schimbare în opiniile guvernului otoman. Ambasadorul Prusiei la Constantinopol, Wildenbruch, scria ministrului de Externe Manteuffel la 6 noiembrie că ministrul otoman este zguduit prin problema firmanului de convocare a Divanelor ad-hoc, prin intrigile lui Reşid paşa şi ambasadorului Angliei, nemaivorbind de perspectiva de a vedea o escadră franceză intrând în strâmtori odată cu expirarea termenului relativ la evacuare, termen care se apropia la 28 noiembrie[308].

Soluţia salvatoare în problema Belgradului veni din partea comisarului francez, care propune, ca în schimbul unei mici compensaţii teritoriale, Rusia să lase Bolgradul Principatului Moldova. Numai fiind anterior convinsă, că Rusia va accepta această propunere, Anglia îşi dăduse acordul său pentru o nouă conferinţă la Paris. Majoritatea diplomaţilor au primit cu uşurare această ştire. Astfel, la l decembrie Thouvenel îi scria lui Walewski: „sunt fericit să aflu că guvernul Marii Britanii a consimţit în sfârşit la convocarea unei conferinţe..."[309]. În aceeaşi zi ambasadorul Prusiei la Constantinopol Wildenbruch scrie lui Manteuffel că l-a găsit „radios" pe Reşid paşa ca urmare a unei telegrame sosite din Paris, prin care se anunţa că Anglia acceptase noile conferinţe[310]. Tot din relatările lui Wildenbruch aflăm că marele vizir presupunea că stabilirea înţelegerii între Cabinetele de la Londra şi Paris şi concesia pe care Marea Britanie pare s-o fi făcut Franţei, aderând la principiul reluării conferinţei, n-ar fi avut loc fără ca o concesie reciprocă din partea Franţei să fi fost făcută politicii engleze. Reşid paşa presupunea chiar că această cedare a francezilor ar putea fi abandonarea ideii unirii Principatelor[311]. Informaţia dată, nefiind confirmată din alte surse, pare a fi puţin verosimilă, însă ea ne demonstrează încă o dată cât de mare era dorinţa Turciei ca problema unirii să fie scoasă din circuit prin înţelegerea cordială dintre Anglia şi Franţa.

---

307 *Archives diplomatiques, recueil de diplomatie et d'histoire*, Vol. II (Paris: Amyot, 1866), p. 42-50.

308 Deutsches Zentralarchiv, Nr. 723, f. 17.

309 *Acte şi documente*... vol. III, p. 950.

310 Deutsches Zentralarchiv, Nr. 723, f. 91.

311 Ibidem.

Conferința privitoare la delimitarea graniței s-a întrunit la Paris, iar hotărârile ei au devenit cunoscute prin „Protocolul de la 6 ianuarie 1857". Problemele discutate aici au fost următoarele: stăpânirea Insulei Şerpilor, a Deltei Dunării, a Bolgradului, frontiera pe Ialpug sau Ialpucel şi, desigur, termenul definitiv al plecării corăbiilor engleze din Marea Neagră şi a trupelor austriece din Principatele Române. Franța din nou a apărut aici în rolul de mediator, convingând Rusia să cedeze Bolgradul, iar pe Anglia şi Austria – să se evacueze. Cabinetul de la Viena a fost convins să plece din Principate doar în urma promisiunii că problema Bolgradului şi a Insulei Şerpilor se va rezolva în favoarea Turciei[312]. Franța, simțind că influența sa a scăzut mult în fața Porții, în legătură cu poziția luată în chestiunea graniței basarabene, încerca să-i convingă pe turci, că francezii au manifestat o bunăvoință extremă, contribuind mai mult ca nimeni altul la punerea în posesia Porții a Dunării de Jos[313].

Poziția Marii Britanii în problema delimitării graniței basarabene a coincis perfect cu profilul real şi nu cel declarat de la tribunele înalte al politicii engleze din acea perioadă. Astfel, litigiile legate de delimitarea hotarelor, care, la drept vorbind, în plan european nu prezentau decât un interes minuscul, au stârnit cea mai violentă reacție a Angliei împotriva oricărei soluții ce ar favoriza câtuşi de puțin Rusia, iar întreg comportamentul diplomației britanice era dictat de intenția de a forța Rusia în condiții de „carantină", de a-i anihila pentru o perioadă îndelungată statutul de mare putere maritimă şi militară. Politica aceasta, în circumstanțele internaționale ale mijlocului secolului XIX, era sortită eşecului atâta timp cât ea nu era susținută de Franța. Atitudinea Franței în rezolvarea conflictului legat de delimitarea graniței basarabene a subliniat apropierea ce avea loc între ea şi Rusia. Deşi nu s-a produs o substituire a alianței anglo-franceze cu cea franco-rusă, R.W. Seton-Watson susținea în mod justificat, că în urma disensiunilor din cauza Bolgradului s-a produs o „spărtură interioară" a acesteia, care uneori se dovedea a fi destul de dureroasă[314]. La fel, Anglia a demonstrat încă o dată în cadrul conflictelor legate de demarcarea graniței basarabene, că interesele Principatelor Române erau apreciate de către ea, în primul rând, prin prisma relațiilor sale cu Turcia şi Rusia.

312 *Acte şi documente*..., vol. III, p. 933.

313 Ibidem, p. 1011.

314 R.W. Seton – Watson, *Britain in Europe. 1789-1914* (Cambridge, 1938), p. 362.

CAPITOLUL II
DIVANURILE AD-HOC ŞI DIPLOMAŢIA ENGLEZĂ

2.1. Diplomaţia britanică şi alegerile în primul Divan ad-hoc din Moldova

La începutul anului 1857, chestiunea unirii Principatelor Române intră într-o nouă fază, conţinutul principal al căreia era pregătirea şi petrecerea alegerilor în Divanele ad-hoc. Această fază s-a dovedit a fi una extrem de tumultoasă, însoţită de lupte aprigi între partidul unionist şi antiunionist, evenimente care pentru un scurt timp au pus în pericol atât viitorul Principatelor, cât şi pacea Europei. Vara anului 1857 a fost marcată print-o acută criză internaţională, în dezlănţuirea căreia Marea Britanie a jucat un rol aparte.

Evenimentele din primăvara-vara anului 1857 au fost oglindite în mai multe lucrări istorice, în vizorul cărora a intrat perioada premergătoare unirii Principatelor Române. Majoritatea autorilor impută guvernului englez, în special reprezentantului său de la Constantinopol, vina declanşării crizei şi împingerea Europei în pragul unei noi conflagraţii[315]. Vor face o notă discordantă acestor opinii declaraţiile a câtorva istorici englezi ca, Harold Temperley, care, apreciind comportamentul din perioada dată a lui Stratford, considera că acesta a desfăşurat o activitate care, „deşi dezaprobată de Londra, a fost cel puţin neclintită şi inteligentă”[316]. Pe când Charles Fife, abstractizându-se de la incidente de genul celui din vara 1857, îl prezintă pe Stratford de Redcliffe ca fiind „cel mai remarcabil diplomat, care a reprezentat cândva Anglia în perioada modernă”[317].

Un aspect frecvent menţionat în literatura de specialitate este participarea reprezentanţilor englezi la falsificările electorale din Moldova. În mare parte istoriografia unirii blamează în mod uniform „uneltirile anglo-austro-turce” şi afirmă că guvernul englez încuraja politica de falsificare a lui Vogoride în timpul alegerilor din Moldova[318]. O excepţie remarcabilă reprezintă cerce-

---

315 Marinescu Beatrice, Wagner Gabriela, „The Union of the Romanian Principalities in the Concerns of Stratford Canning as Ambassador in Constantinople. 1853-1858”, *Revue roumaine d'histoire*, tome IX, Nr. 2 (1970), p. 266-267 [pp. 261-269]*; Documente privind unirea Principatelor*. Vol. VII. *Corespondenţa diplomatică engleză (1856-1859*). Bucureşti. 1984. Introducere, p. XXVIII-XXIX.

316 Harold Temperley, „The union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley, 1855-1857*” // Revue historique du Sud-est Européen*, 1937, Nr. 7-9, p. 232.

317 Ч. А. Файфъ, *Исторія Европы XIX века*. Том III. С 1848 по 1878 г. (Москва: Рихтер, 1890), p. 133.

318 В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва, 1961), p. 130, 162; Beatrice Marinescu, „La position des diplomates et émissaires britanniques envers le

tarea istoricului american Riker, care promovează teza neaderenţei guvernului englez la falsificările electorale din Moldova, considerate de autor doar „manopere austro-turce”[319].

Cronica evenimentelor din primăvara-vara anului 1857 pare a fi, în linii generale, destul de amplu studiată în istorie, lăsând mai puţine posibilităţi de a introduce noi surse documentare. Ceea ce ne propunem în acest compartiment vizează cu precădere anumite nuanţări interpretative, care ţin de posibilitatea reconsiderării rolului atribuit Angliei în desfăşurarea acestor evenimente. Mai întâi de toate, ne propunem revizuirea modalităţii, aproape fără de excepţie, de abordare a problemei atitudinii Marii Britanii faţă de alegerile în Divanul ad-hoc din Moldova exclusiv pe baza conduitei ambasadorului englez la Constantinopol. Ca alternativă, vom încerca să analizăm poziţia diplomaţiei engleze în integritatea sa, incluzând, în special, activitatea comisarului englez la Bucureşti Bulwer şi cea a agenţilor englezi din Principate, acţiunile lor fiind coraportoare la politica Marii Britanii din acea perioadă.

Conferinţa din ianuarie 1857 de la Paris a pus capăt neînţelegerilor dintre Franţa şi Anglia, cauzate de delimitarea graniţei basarabene, şi a rezolvat problema evacuării armatelor austriece din Principate. Cu toate acestea, la Constantinopol continua mai departe lupta pentru influenţă între ambasadorii Marii Britanii şi Franţei. Comisarul rus Basily îi comunica la începutul anului lui Gorceakov că unul dintre aceşti ambasadori, probabil, va fi nevoit să plece, şi dacă acesta va fi Thouvenel, atunci Stratford de Redcliffe va obţine nu o influenţă, ci o autoritate deplină atât la Constantinopol, cât şi în Principatele Române[320]. Stratford se folosea de poziţia sa antiunionistă pentru a-şi asigura influenţa asupra guvernului turcesc în detrimentul ambasadorului francez. Se cuvine de remarcat, că acţiunile agenţilor englezi în Principate nu demonstrau o înverşunare similară celei lui Redcliffe împotriva unirii, ba chiar unii dintre ei erau percepuţi drept susţinători ai cauzei unirii Principatelor. Astfel, consulul englez la Bucureşti Colquhoun încă în 1838 se pronunţase pentru unirea Principatelor, iar la sfârşit de februarie 1856 comunica ambasadorului său la Constantinopol dorinţa unanimă ce există în Principate de unire într-un singur stat şi cu un prinţ străin[321]. Consulul austriac la Bucureşti

mouvement unioniste des Principautés”, *Revue roumaine d'histoire*, 1972, tome 11, Nr. 2, p. 278.

319 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 145.

320 Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859*) (Iaşi, 1978), p. 126.

321 *Independenţa României. Documente.* Vol. II, partea I „Corespondenţa diplomatică străină (1853-1877 mai).” (Bucureşti: Editura Academiei R.S.R. 1977), p.4-5.

Eder, într-o nota a sa din 7 ianuarie 1857, scrie despre manevrele concertate ale consulului englez Colquhoun, ale consulul prusian Meusebach şi ambasadorul Belgiei la Constantinopol Blondeel (aflat în trecere la Bucureşti). Eder apreciază că scopurile secrete ale acestor trei diplomaţi erau: reînvierea străduinţelor de la 1848, unirea Principatelor, crearea unei situaţii revoluţionare împotriva Turciei şi Austriei[322].

Fiind încheiate în ianuarie 1857 lucrările asupra firmanului de convocare a Divanurilor ad-hoc din Moldova şi Valahia, evenimentele principale ce ţineau de problema unirii se transferă de la curtea din Constantinopol în Principatele Române. Activitatea autorităţilor locale, care trebuiau să organizeze alegerile, precum şi activitatea Comisiei Europene de informare de la Bucureşti nimereau acum în vizorul atenţiei sporite a publicului larg. Taberele pro-unioniste şi cele antiunioniste se pregăteau pentru o luptă decisivă nu doar la nivel local, ci şi internaţional. Pe cât de hotărâţi erau unioniştii români, susţinuţi de unele Mari Puteri, de a spune „da" unirii prin Divanele ad-hoc, pe atât de hotărâţi erau adversarii lor de a împiedica acest lucru.

Un prim semnal al ocupării poziţiilor de luptă a fost lansat prin nota ziarului francez „Le Moniteur" publicată la 5 februarie 1857 la Paris. Prin această notă guvernul francez îşi reconfirma atitudinea sa prounionistă şi încrederea în realizarea unirii Principatelor Române. Francezii sperau că Anglia, care părea încă indecisă asupra acestei probleme, s-ar lăsa influenţată de fermitatea Franţei şi ar accepta o poziţie identică asupra unirii. Publicaţiile engleze apărute în zilele următoare demonstrau semnale promiţătoare în această direcţie: „The Press" din 14 februarie se pronunţa pentru unirea Principatelor, iar „The Morning Post" afirma că guvernul englez este gata să-şi revadă poziţia şi chiar să-l accepte la conducerea Principatelor pe contele Hesse-Kassel, un favorit al curţii engleze[323]. Franţa era aproape convinsă de iminenta raliere şi, după ce obţinuse susţinerea Rusiei şi Prusiei pentru a se da domnia ţărilor române lui Nicolae de Nassau, stăruia să obţină şi asentimentul Angliei şi Austriei în acest sens[324]. Diverse articole publicate în februarie-martie 1857 în ziarele engleze „Lloyd", „The Leader", „Daily News," într-un fel sau altul, aprobau unirea Principatelor[325]. Însă articolele apărute în „Morning Post" la 28 martie şi 13 aprilie au luat altă turnură, declarând că unirea nu este dorită decât de un partid din Muntenia, pe când în Moldova există o puternică mişcare separatistă[326].

---

322 *Documente*... vol. IV, p. 181-183.

323 Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859*) (Iaşi, 1978), p. 119.

324 *Documente*... vol. IV, p. 209.

325 „*L'Etoile du Danube*" I (1857), *La presse européenne sur les Principautés*, p. 123-124.

326 Ibidem, p. 159, 167.

De fapt, după cum se pare, publicaţia din „Le Moniteur" a avut în realitate un efect opus asupra poziţiei guvernului englez, decât cel preconizat de Franţa, catalizând expunerea publică a unei poziţii antiunioniste în Marea Britanie. Pe 20 februarie 1857, Palmerston rezumă tăios la subiectul dat: „Chiar dacă evenimentele recente şi angajamentele Tratatului nu au obligat Marile Puteri europene să menţină integritatea Imperiului Turc, trebuie să fie evident că crearea acestor Principate într-un stat separat şi independent va fi preludiul anexării lor sau incorporării lor de către Imperiul Rus"[327]. După ce luă cunoştinţă de poziţia dată, comisarul englez Bulwer scria într-o scrisoare datată cu 2 martie 1857 lui Clarendon că, dacă până acum recomanda guvernului britanic cea mai strictă imparţialitate cu privire la problema unirii Principatelor, cel puţin până în momentul când vor fi stabilite dorinţele poporului, el pur şi simplu „nu anticipase recentul articol din *Le Moniteur*." Bulwer susţinea că în noua situaţie se simţea justificat să afirme că, „după linia de conduită urmată de cabinetul de la Tuileries, orice alt guvern este liber să urmeze orice cale va considera convenabilă," şi că orice contra-declaraţie din partea guvernului britanic ar fi oportună şi ar putea descuraja deciziile divanurilor cu referire la unire[328]. Totuşi, acest politician abil şi prevăzător, în urma unei estimări minuţioase a soluţiilor posibile ale problemei unirii, sugera guvernului său că poziţia neutralităţii ar fi în continuare cea mai convenabilă guvernului englez. Raţionamentele lui Bulwer subliniau că, în cazul în care Marea Britanie se declară din start împotrivă unirii, iar divanele se declară ulterior în unanimitate pentru unire (ceea ce el estima ca fiind o realitate probabilă), aceasta ar însemna „să renunţi la avantajele neutralităţii, fără să obţii avantajele asocierii la o cauză"[329]. Bulwer mai preciza că la momentul cuvenit, dacă va fi nevoie de pus o stavilă unirii, un guvern cu o poziţie imparţială, cum ar fi Anglia, ar putea acorda un suport moral Porţii, sprijin care nu poate fi obţinut din partea guvernului Austriei, care de la bun început s-a plasat în cea mai decisă opoziţie. Pe de altă parte, continua Bulwer, dacă s-ar ajunge la acceptarea unirii, atunci guvernul englez va avea numai de câştigat din urma prudenţei şi rezervei sale[330].

În răspunsul la această depeşă ministrul de Externe Clarendon îi declară lui Henry Bulwer că guvernul englez, în general, este de acord cu opiniile comisarului său asupra acestui subiect şi că sunt aşteptate de la el informaţii „pentru a hotărî modificarea politicii pe care am avut-o până acum referitor

[327] Harold Temperley, „The Last Phase of...," p.242.

[328] *Documente*... vol. VII, Nr. 36, p. 124.

[329] Ibidem, p. 125.

[330] Ibidem

la unire"[331]. În acelaşi timp, ministrul britanic remarca că dificultăţile se vor agrava dacă va fi remisă de către Divanuri o decizie unanimă în favoarea unirii şi că „acest lucru, posibil, ar putea fi evitat dacă aici [în Principate –n.n.] s-ar înţelege că nu se va permite în nici un caz un prinţ străin, ci numai unul pământean, precum şi că nu se va accepta de către puterile europene independenţa Valahiei şi Moldovei şi separarea lor de Turcia"[332]. Cum clar reiese din această corespondenţă, către acel moment guvernul britanic era hotărât de a nu admite la conducerea Principatelor unite o dinastie străină, precum şi ieşirea acestora de sub suzeranitatea Porţii, însă rămânea a fi deschis opţiunii prinţului local.

Stratford jubila în urma limpezirii deciziei antiunioniste a guvernului său şi îi scria lui Cowley următoarele: „Este ferma mea convingere că urmează să ne alăturăm cu determinare Austriei şi Porţii în rezistenţa faţă de schema sau fantezia – numiţi-o cum doriţi – dacă Franţa caută să unească Provinciile [Principatele Române – n.n.]"[333]. Atitudinea imparţială în problema unirii Principatelor susţinută de Bulwer nu era deloc pe placul ambasadorului englez la Constantinopol, care pe lângă toate motivele personale de a-l duşmăni pe primul mai era iritat şi de faptul că Bulwer a fost acceptat la postul de comisar în defavoarea candidaturii propuse de Stratford, cea a secretarului său Alison. Atunci când Stratford a aflat că Bulwer, luându-şi rămas bun de la marele vizir pentru a pleca la Bucureşti, i-a vorbit despre linia imparţială de conduită pe care îşi propuse s-o adopte în Principate, el l-a învinuit îndată pe comisar că a ocupat o poziţie considerabil deosebită de cea a guvernului englez[334]. Bulwer a respins acuzaţiile lui Stratford, subliniind că atitudinea sa corespundea instrucţiunilor primite de la Londra, şi, deşi admitea că tendinţa guvernului său era contra unirii Principatelor în acel moment, totuşi, el considera că guvernul englez n-a intenţionat ca comisarul să vină în Principate cu păreri preconcepute şi că acest guvern nu-şi va face o părere definitivă asupra problemei date până ce nu va primi raportul Comisiei[335].

La mijlocul lunii martie comisarii europeni începuseră a sosi la Bucureşti. Primul ajunse comisarul Sardiniei Benzi, apoi aproape concomitent au venit Bulwer şi Talleyrand-Perigord, urmaţi de comisarul francez Leihmann von Palmrode, comisarul Austriei, al Prusiei – Richthofen, şi în cele din urmă de comisarul rus Basily. Sarcina lui Bulwer de a rămânea imparţial, ţinând

331 Ibidem. Nr. 46, p. 160-161.
332 Ibidem, p. 161.
333 Harold Temperley, „The Last Phase of...," p. 242.
334 Ibidem, Nr. 44, p. 153-155.
335 Ibidem, anexa 3, p. 156.

cont totodată de opinia Marii Britanii potrivnică unirii, era una dificilă, ca să nu spunem imposibilă. În această situaţie comisarul englez, om lucid şi slujitor fidel al guvernului său, a depus toate eforturile pentru a găsi în orice problemă discutată acele puncte slabe care puteau fi tratate diferit şi care sprijineau poziţia engleză fără a depăşi limitele bunei-cuviinţe. În plus, sarcina sa era complicată extraordinar de mult din cauza tensiunii existente între el şi Stratford, care veghea pentru a-i percepe orice eroare comisă. Ambasadorul francez la Constantinopol Thouvenel a întrezărit cu iuţime în acest conflict o oportunitate diplomatică, de aceea îi scria lui Benedetti, că din această situaţie s-ar putea obţine ceva profit, iar dacă comisarul francez la Bucureşti va fi în stare să manevreze cu abilitate pe baza opunerii dintre Bulwer şi Stratford, atunci „s-ar putea obţine o strălucită satisfacţie de la Vogoride, ca apoi din aceeaşi lovitură să cadă şi Reşid Paşa [marele vizir –n.n.][336].

Odată sosit la Bucureşti, Bulwer încercă să obţină de la Clarendon subordonarea agenţilor englezi locali către comisarul englez şi nu către Ambasada de la Constantinopol. În justificarea poziţiei sale acesta menţiona că-i va fi suficient de greu să conlucreze cu agenţii diplomatici instruiţi de Stratford, care cu certitudine vor adopta o cale opusă celei promovate de Bulwer[337]. Răspunsul lui Clarendon nu-i acordase satisfacţia dorită, aducându-i la cunoştinţă că nu e cazul ca agenţii consulari britanici să primească instrucţiuni de la comisarul englez, deoarece ei se află sub autoritatea lui Stratford[338]. Bulwer, mai târziu, va mai reveni cu cererea dată, însă din nou fără succes. În timp ce Bulwer descria ministrului său avantajele imparţialităţii în problema unirii Principatelor, Stratford insista în mesajul său către Cowley, ambasadorul englez la Paris, că Anglia „trebuie să se asocieze cu fermitate Austriei şi Porţii pentru a se împotrivi planului Franţei de unire a Principatelor”[339]. Se pare că accentul în această propoziţie Stratford îl punea pe cuvintele „ a se împotrivi planului Franţei”, iar pentru el realizarea practică a acestei idei era de a-i pune piedici ambasadorului francez la Constantinopol, Thouvenel.

Depeşa lui Clarendon către Bulwer din 14 aprilie 1857 anunţa că guvernul său „a aflat cu regret că comisarul francez ia parte activă în favoarea unirii, dar, dacă astfel ar fi cazul”, atunci Bulwer va face cunoscute acolo unde trebuie, şi în modul cel mai eficient, opiniile nutrite de guvernul englez că „unirea Prin-

336 Louis Thouvenel, *Trois années de la questions d'Orient, d'après les papiers inédits de M. Thouvenel* (Paris, 1897), p. 91.

337 *Documente privind*... vol. VII, p. 145.

338 Ibidem, p. 178.

339 Harold Temperley, "The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley, 1855-1857"*, Revue historique du Sud-est Européen*, 1937, Nr. 7-9, p. 230.

cipatelor va fi un prim pas spre dezmembrarea Imperiului Otoman, pentru păstrarea integrităţii căruia a fost întreprins ultimul război şi s-au făcut atâtea sacrificii costisitoare"[340]. Între timp, lupta electorală a devenit foarte violentă mai ales în Principatul Moldova. Aici, după moartea caimacamului Teodor Balş, în martie este numit Nicolae Vogoride. Stratford recunoaşte într-un mesaj către Samuel Gardner, consulul britanic de la Iaşi, că „noul caimacam îşi datorează numirea sa competiţiei care există între partidele pentru sau contra Unirii Principatelor" şi că „Poarta se bazează pe aderarea sa [Vogoride] la punctele ei de vedere în această problemă şi caracterul prinţului chiar dacă nu ar prezenta o garanţie pentru etalarea unei capacităţi administrative, poate fi considerat ca o garanţie pentru un gen de guvernare direct şi fără pretenţii"[341]. Lui Gardner i se cerea ca prin sfaturile oferite noului caimacam să „contribuie la situarea sa pe această linie şi la creşterea rezistenţei sale faţă de spiritual de uneltire şi de clică, indiferent dacă provin de la o sursă autohtonă sau străină"[342].

Vogoride, fiind total supus Porţii, a recurs din plin la corupţie şi intimidări împotriva partidei unioniste. Sunt bine cunoscute maşinaţiile realizate de acesta împreună cu reprezentanţii turci şi austrieci, unii autori aliniindu-i aici şi pe englezi. Deşi au fost expuse o serie de fapte care demonstrează din plin ilegalităţile comise de Poartă şi Austria, nici un autor nu oferă dovezi care ar confirma participarea reprezentanţilor Marii Britanii la acţiunile ilegale ale caimacamului Vogoride. Vinogradov menţionează că Vogoride a obţinut jumătate de milion de ducaţi pentru a-i corupe pe alegători, dintre care 300.000 de la băncile austriece şi 200.000 de la mănăstirile greceşti[343]. De asemenea, sunt bine studiate acţiunile consulului austriac la Iaşi Gödel Lannoy, care dirija toată activitatea caimacamului, participând personal la rectificarea listelor electorale. Consulul francez Victor Place încerca din răsputeri să contracareze această influenţa nocivă a colegului său austriac, rezultatul fiind acela că Vogoride se plângea de faptul că este pus între „ciocan şi nicovală", prin procedeele contrare ale Franţei şi Austriei pe terenul de confruntare pe care l-au ales în Moldova[344]. Samuel Gardner, relatând această situaţie lui Bulwer, îi comunică despre atitudinea neutră acceptată de el în această problemă, şi

---

340 *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană. Documente externe*, ed. Ardeleanu Ion ş.a., vol. I (Bucureşti: Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1984), p. 116.

341 *Documente*...p.138.

342 Ibidem.

343 В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва: Изд. АН СССР, 1961) , p. 142.

344 *Documente*..., vol. VII, Nr. 47, p. 164.

încercarea sa „de a nu se amesteca" în respectiva discuție[345]. Comisarul englez aprobă întru totul comportamentul diplomatului britanic şi îi ceru ca acesta să se străduiască să obțină şi de la ceilalți agenți consulari din Iaşi aceeaşi neutralitate[346]. În linii generale, Samuel Gardner nu era dintre cei mai străluciți diplomați britanici şi rămase în amintirea contemporanilor săi prin atitudinea „pasivă," „imparțială," „indiferentă," uneori ostilă față de problema unirii Principatelor[347].

Manipulările listelor electorale în Moldova au început cu un tempo rapid şi în plină vedere, iar plângerile în scurt timp au început a curge puhoi spre consulatele străine, Comisia Europeană şi chiar spre curțile Puterilor garante. Către sfârşitul acestei „operațiuni", Ehdem Paşa îl anunță cu satisfacție pe Prokesch-Osten că Poarta „făcuse totul pentru a se opune Unirii," inclusiv interzicerea cluburilor, închiderea ziarelor, intimidarea şi coruperea alegătorilor[348]. Bulwer era neplăcut impresionat de nelegiuirile sancționate de Poartă pentru a împiedica alegerea unor divane unioniste în Principatele Române. Într-o scrisoare a sa către Clarendon, trimisă la 11 aprilie 1857, comisarul englez argumenta cu insistență că Poarta nu are decât o singură cale de a urma – să favorizeze executarea corectă a firmanului în Principate – şi nu îşi ascundea aversiunea personală față de manipulările pregătite de turci, remarcând că „a chema aceste țări să-şi spună părerea şi apoi a le împiedica s-o facă ar fi o biată jonglerie, care ar fi imediat descoperită şi neutralizată," concomitent subliniind că „nu prin fraudă sau forță se va reduce la adevăratele ei proporții [chestiunea unirii –n.n.], ci prin expunerea faptelor şi prin schimbarea de argumente"[349].

În a doua jumătate a lunii aprilie comisarii europeni, cu excepția celui englez şi celui rus, au plecat la Iaşi pentru a se cunoaşte cu starea reală a lucrurilor de acolo. Comisarul rus motiva refuzul său de a pleca prin faptul că această expediție ar fi o pierdere de timp şi numai va submina prestigiul şi aşa nu prea mare al Comisiei. Rapoartele laconice şi lipsite de detaliu ale lui Gardner asupra evenimentelor ce aveau loc în Moldova au nemulțumit de mai multe ori pe superiorii săi, acesta fiind învinuit de Henry Bulwer că „astfel de depeşe nu dau deloc informații în plus față de ceea ce ar furniza gazetele"[350]. Nu este de mirare, că Bulwer l-a trimis pentru informare la Iaşi pe secretarul

345 Ibidem.

346 *Documente*..., anexa II, p. 165.

347 *Acte şi documente*...vol. III, p. 972; *Documente privind*...vol. II, p.18.

348 Harold Temperley, „The Last Phase of Stratford...", p.245

349 *Documente privind*..., p. 173-174.

350 *Documente*...p. 297.

său personal Henry Stanley. Instrucţiunile date lui Stanley înainte de plecare reflectau atitudinea complexă a comisarului englez şi guvernului său faţă de evenimentele ce se petreceau în Moldova. Sarcina lui Stanley, după spusele lui Bulwer, era foarte „delicată". Astfel, acestuia i se indica să ia în considerare faptul că „guvernul Reginei este hotărât contra unirii", dar, în acelaşi timp, să ţină seama că „atitudinea comisarului britanic, la drept vorbind a întregii comisii, trebuia să manifeste mai degrabă un spirit de imparţialitate şi de informare decât de asociere la o cauză"[351]. De asemenea, lui Stanley i se cere să comunice despre orice caz de intervenţie a agenţilor diplomatici străini pe lângă caimacam, care l-ar fi îndemnat să favorizeze cauza unirii, iar în cazul în care va constata că „se adoptă măsuri de violenţă făţişă şi de ilegalitate evidentă de către caimacam, pentru a împiedica pe aceia care sunt favorabili unirii de a-şi exprima corect aceste opinii," lui Stanley îi revenea sarcina de a atrage atenţia caimacamului că „o astfel de cale ar fi periculoasă pentru el şi lipsită de înţelepciune pentru guvernul ce-l serveşte"[352]. În plus, Bulwer anunţa că doreşte să cunoască „care a fost şi este comportarea reală a caimacamului şi, de asemenea, care este starea reală a opiniei politice din Moldova, în special în ceea ce priveşte Unirea, a oficialităţilor, pe de o parte, şi a celor oprimaţi, pe de altă parte"[353].

Odată sosiţi la Iaşi între comisarii europeni, va avea loc o puternică confruntare de opinii cu privire la linia aprobată de Vogoride. Comisarii francez, sard şi prusian au atacat vehement activitatea acestuia, pe când cel austriac şi cel turc i-au acordat suportul său. În această luptă dintre două partide, Stanley s-a alăturat celui spre care tindeau vederile guvernului său, sprijinind tabăra antiunionistă. Totuşi, Stanley nu uita de instrucţiunile care îi cereau o anumită „delicateţe" şi „imparţialitate," manifestând un asemenea comportament în problema demiterii ministrului de Interne din Moldova Costin Catargiu, care, făcând abuz de funcţia sa, recurgea la falsificări şi măsuri de intimidare a unioniştilor. În viziunea lui Stanley, Catargiu mai mult a dăunat Porţii decât a ajutat, deoarece „prin violenţa şi imprudenţa sa a dăunat cauzei pe care o susţinea [antiunioniste – n.n.] şi a întărit partidul unionist"[354]. Mai mult ca atât, în mâinile comisarilor europeni ajunsese o parte din documente care confirmau acuzaţiile aduse acestuia. Totuşi, caimacamul Vogoride, hotărât să profite de sentimentele prounioniste şi antiunioniste care existau printre comisari, încercă să obţină susţinerea lui Catargiu din partea comisarului

[351] Ibidem, Nr. 56, anexa, p. 187.
[352] Ibidem, p. 188.
[353] Ibidem.
[354] Ibidem, Nr. 62, p. 206.

englez, ca reprezentant al unui guvern antiunionist, amintindu-i acestuia că demiterea ministrului de Interne este cerută de comisarul francez Talleyrand. Stanley, care anterior fusese instruit de către Bulwer să nu facă nimic în legătură cu această problemă, ci numai să aprobe recomandările comisarului turc Savfet efendi[355], răspunse lui Vogoride că, „dacă domnul Catargiu s-a comportat, după părerea caimacamului, incorect în serviciul său, el trebuie să fie îndepărtat în ciuda capacităţii şi opiniilor sale, iar simplul fapt că comisarul francez dorea îndepărtarea sa, nu era un motiv" în sine pentru ca comisarul englez să se opună la acesta[356].

După cum observă ulterior Bulwer, evaluând prestaţia lui Stanley la Iaşi, modul de exprimare al trimisului său posibil să nu fi fost atât de rezervat ca acel al unui diplomat mai experimentat, însă, în ansamblu, aprobă activitatea acestuia. Totodată, nu vom omite cu vederea faptul că atât comisarul austriac, cât şi cel turc au vorbit în termeni foarte elogioşi despre Stanley, ceea ce ne face să presupunem că comisarul englez a favorizat linia antiunionistă[357]. Ca să putem compara, vom menţiona că cu totul altă apreciere, spre exemplu, primise din partea Austriei comisarul Prusiei în Principate. Referindu-se la activitatea acestuia, reprezentantul Austriei la Berlin s-a pronunţat cu un demers energic pentru a se plânge de conduita sa prounionistă, declarând că guvernul de la Viena nu doreşte nici într-un caz să aibă la hotarele sale „o a doua Sardinie" şi că el se va opune unirii, în caz de necesitate, prin forţa armelor[358].

Poarta, sprijinită de Austria, încearcă din nou să obţină acordul Franţei pentru reocuparea Principatelor, motivând prin posibilele tulburări politice, însă guvernul Franţei şi Marii Britanii ambele resping propunerea lansată, ca fiind total nepotrivită situaţiei din Principatele Române[359]. Orizontul politic era destul de încărcat pentru Marea Britanie către acel moment: de la 10 mai 1857 se începuse răscoala sipailor în India. Este lesne de înţeles, în această situaţie Anglia era cel mai puţin cointeresată de a complica lucrurile în oricare altă parte a lumii. E posibil ca Hübner, ambasadorul Austriei la Paris, să fi avut în vedere acest factor, atunci când îi scria ministrului său la 5 iunie 1857, că Austria nu poate conta pe Anglia, decât în cazul respingerii de către Divane a clauzei unirii şi că Anglia „nu se va strica cu Franţa, cum era gata să se

355 Ibidem.
356 Ibidem, Nr. 77, p. 237.
357 Ibidem, Nr. 76, p. 235.
358 Deutsches Zentralarchiv, Nr. 723, f. 265.
359 *Documente privind...* vol. VII, Nr. 75, p. 231.

întâmple în afacerea Bolgrad"[360]. Hübner avea dreptate în ceea ce priveşte relaţiile Angliei cu Franţa, doar că acest calcul nu era valabil atunci când se răsfrângea asupra ambasadorului englez la Constantinopol şi atitudinea acestuia faţă de colegul său francez Thouvenel.

După cum afirma mai târziu Clarendon: „Stratford ura în mod consecvent şi neîncetat francezii şi a făcut tot ce-a putut pentru a li se opune lor..."[361]. Thouvenel, la rândul său, raporta că „Stratford a făcut din separarea Principatelor şi menţinerea lui Vogoride o chestiune personală" şi „a devenit mai mult prin defectele sale decât prin meritele sale a şasea Mare Putere a Europei"[362]. La rândul său, Bulwer constata sec, că reputaţia Stratford de a se opune la orice nu a fost propus de el [Stratford] însuşi, este o realitate. Reieşind din această caracteristică a ambasadorului englez, Bulwer prevedea încă în luna aprilie că Stratford se va opune lucrărilor Comisiei şi în genere rezolvării problemei unirii, deoarece „Excelenţa sa [Stratford –n.n.] a propus, referitor la aceste principate, o cale diferită de cea adoptată de Congresul de la Paris"[363].

În luna mai, comisarul englez Bulwer, la cererea guvernului său, prezintă un raport foarte detaliat în care analiza problema unirii Principatelor. Printre altele este atinsă, deşi într-o manieră foarte discretă, problema falsificărilor din Moldova. Exprimându-şi părerea asupra acestui subiect, Bulwer observa că orice încercare de a împiedica discutarea problemei unirii în Divane ar fi „nepolitică" şi „necinstită", de aceea roagă să i se semnaleze Porţii „că orice încercare de acest fel... ar fi uşor detectată şi tot atât de uşor contracarată" şi speră că ambasadorul englez nu ar sancţiona o astfel de cale. Linia politică recomandată Porţii de către comisarul britanic era aceea de a se exprima la momentul potrivit „pe cât de clar şi cu câtă forţă va dori, dar între timp să lăsăm aranjamentul pe care şi l-a asumat să fie onorabil ţinut" [364]. După cum reiese limpede din această scrisoare, orice învinuire adusă comisarului englez referitor la contribuirea sa la ilegalităţile din Moldova ar fi lipsită de temei. Bulwer din start nu a acceptat această cale dubioasă şi plină de înşelăciuni, preferând căile legale de soluţionare a problemei, păstrând această atitudine până la sfârşit. Acesta nu îşi ascundea sensibilitatea sa morală faţă de situaţia complicată din Moldova şi poziţia neputincioasă a Comisiei: „Să vezi că se petrec lucruri în completă contradicţie cu intenţiile exprimate la Paris

[360] A. Hübner, (Compte), *Neuf années des souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche a Paris sous le second Empire 1851-1859,* Vol. II (Paris, 1905), p. 32.

[361] R.W. Seton-Watson, *Britain in Europe. 1789-1914* (Cambridge, 1938), p. 362.

[362] Ibidem, p. 363.

[363] *Documente*... vol. VII, Nr. 60, p. 201.

[364] Ibidem, Nr. 89, p. 270-271.

[Congresul de Pace din 1856] de părţile de la care au emanat instrucţiunile comune elaborate pentru Comisie, să vezi că astfel de lucruri au loc fără un cuvânt de imputare, spus la faţa locului, să le împiedicăm sau să le oprim, fără îndoială înseamnă a-ţi asuma o gravă responsabilitate"[365].

O luptă aprigă s-a desfăşurat în lunile mai-iunie 1857 în sânul Comisiei în legătură cu interpretarea unor prevederi ale firmanului. Încă din aprilie, caimacamul Ţării Româneşti Alexandru Ghica se adresează Porţii referitor la mai multe puncte neclare din firman. La 1 mai, Poarta trimite comisarului său Savfet efendi o telegramă prin care i se acordau împuterniciri Comisiei de a elabora o interpretare a firmanului vizavi de aceste neclarităţi. Savfet efendi, însă, nu se grăbea să aducă la cunoştinţă comisarilor instrucţiunile primite, şi, deşi comisarii aflaseră de la reprezentanţii diplomatici de la Constantinopol despre ele, ei nu aveau împuternicirile formale necesare pentru a începe lucrul.

Foarte curând apare întrebarea dacă interpretarea „valahă" a firmanului, care va fi elaborată, trebuia aplicată şi în Moldova. De fapt, sensul acestei ultime probleme era, dacă urmau să fie revăzute listele electorale alcătuite în mod arbitrar în Moldova sau nu. La conferinţa reprezentanţilor Marilor Puteri, petrecută pe 30 mai la Constantinopol, s-a decis ca şi în Moldova să fie acceptată „interpretarea valahă," iar la 31 mai această hotărâre i se trimite lui Savfet efendi pentru a fi comunicată comisarilor. Abia la şedinţa din 2 iunie comisarul turc a dat citirii atât depeşa sa din 31 mai, cât şi cea de la 1 mai, deja învechită de mai mult de o lună. Revolta comisarilor era peste măsură, Talleyrand remarcând: „totul a fost făcut ca să se întârzie alegerile aici [Ţara Românească – n.n.], până ce cele din Moldova pot fi urgentate"[366].

Istoricul Vinogradov înaintează opinia că această maşinaţie a fost pusă la cale de comisarii turc, austriac şi englez, fără a include informaţii referitoare la participarea reprezentantului englez la această afacere. Sursele analizate vin să îl disculpe pe Bulwer de învinuirea dată. În primul rând, faptul că Stratford de Redcliffe i-a adus la cunoştinţa lui Bulwer hotărârea de la 1 mai demonstra lipsa intenţiei de a tărăgăna elaborarea interpretării pentru Valahia. La rândul său, comisarul englez a încercat prin diferite moduri să obţină un răspuns oficial de la Savfet efendi, inclusiv telegrafiindu-i acestuia la Iaşi; adresându-se lui Stratford cu un mesaj în care insista că, dacă comisarul turc „are în buzunar soluţii pentru întrebările la care am aşteptat atât de mult timp un răspuns, cu cât mai repede vine aici şi le scoate din buzunar, cu atât mai bine"[367]. Iar pe

[365] *Documente*...vol. VII, p. 308.
[366] Ibidem, Nr. 95, p. 285.
[367] *Documente privind*...p.239

18 iunie Bulwer îi scria lui Clarendon: „Savfet efendi nu m-a informat nici pe mine nici pe colegii mei, cu excepţia celui austriac, despre instrucţiunea pe care o primise şi numai după întoarcerea sa la Bucureşti la o şedinţă a Comisiei din 2 iunie ne-a adus la cunoştinţă depeşa tuturor în colectiv”[368]. Referindu-se la aceste maşinaţii, Bulwer sugera că guvernul turc trebuie convins să acţioneze simplu şi sincer, şi nu prin „stratageme demne de dispreţ şi banale”, rezultatul cărora a fost numai întârziere şi nemulţumiri[369]. Însuşi Clarendon considera că încercarea lui Savfet efendi de a ascunde instrucţiunile din 1 mai ale Porţii „era blamabilă, iar explicaţia sa nesatisfăcătoare”[370].

După întrunirea comisarilor, Savfet efendi i-a trimis lui Vogoride instrucţiunile venite de la Poartă despre aplicarea în Moldova a prevederilor interpretării pentru Ţara Românească, termenii acestui mesaj lăsând impresia că, totuşi, ea nu este obligatorie. Vinogradov din nou susţine că şi această scrisoare a fost arătată doar comisarului austriac şi celui englez, „care întru totul au aprobat comportamentul său”[371]. Câteva scrisori ale lui Bulwer către Clarendon ne oferă prilejul de a tăgădui şi afirmaţia respectivă. Astfel, comisarul englez, când relatează faptul că Savfet efendi a adus la cunoştinţa lui Vogoride rezoluţia Porţii despre aplicarea firmanului în Moldova, afirmă că Savfet efendi „în acel moment nu a menţionat ceea ce a făcut nici mie nici altcuiva”[372]. Şi doar la câtva timp după aceea, când Richthofen, consulul Prusiei la Iaşi, a propus să-i fie comunicată lui Vogoride decizia în cauză, Savfet i-a răspuns că deja i le-a comunicat. Pe data de 25 iunie 1857 cele patru puteri (Franţa, Rusia, Prusia şi Sardinia) protestează împotriva neregulilor comise în Moldova, însă nu obţin un rezultat imediat.

Este adevărat, Stratford de Redcliffe, împreună cu Prokesch-Osten, considerau, spre deosebire de ambasadorii Franţei, Prusiei, Rusiei şi Sardiniei, că prin hotărârea din 30 mai a Conferinţei s-a intenţionat să i se ofere lui Vogoride posibilitatea de a acţiona conform interpretărilor făcute de Comisie pentru Ţara Românească, însă, că aceste decizii nu erau obligatorii pentru el. Este important de remarcat că comisarul englez a aflat despre această opinie a ambasadorului său după ce depeşa către Savfet a fost primită, discutată şi s-a acţionat conform ei. Bulwer observa într-o scrisoare a sa din 5 iulie 1857 că, totodată, „prinţul [Vogoride – n.n.] nu a aşteptat ocazia pe care

368 Ibidem, Nr. 93, p. 281.

369 Ibidem, Nr. 94, p. 286.

370 Ibidem, Nr. 116, p. 353.

371 В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва: Изд. АН СССР, 1961), p. 155.

372 *Documente*... vol. VII, Nr. 117, p. 356.

ambasadorul Maiestăţii sale observă că era intenţia Porţii să i-o dea, întrucât el publicase listele sale imediat şi înainte ca să fi luat cunoştinţă de sugestiile ce i-am fi putut propune"[373]. Peste câteva zile, comisarul englez din nou abordează tema dificultăţilor apărute din cauza căii urmate de Vogoride şi în legătură cu aceasta el spune că nu poate accepta nici opiniile celor 4 colegi care cereau o revizuire totală a listelor şi demisia lui Vogoride, dar nici cea a comisarului austriac, care aprecia conduita caimacamului mai presus de orice reproş. Remediile propuse de Bulwer pentru a rezolva situaţia erau următoarele: adoptarea de către Vogoride a soluţiilor propuse de Comisie în interpretarea firmanului, înfiinţarea unui tribunal suprem pentru judecarea contestaţiilor şi o amânare suplimentară pentru a fi revăzute listele[374]. În cazul când nu se întreprinde nimic pentru a ieşi din această situaţie, comisarul vedea două alternative pentru guvernul său: sau să rişte totul şi să-l sprijine pe Vogoride şi sistemul său în întregime, sau să-i lasă pe ambii să cadă împreună, susţinând că „în primul caz vom avea o victorie foarte dubioasă, iar în ultimul, o înfrângere importantă"[375].

Bulwer la fel avertiza despre posibilitatea, ca în caz de nu vor fi făcute unele rectificări ale abuzurilor din Moldova, exista posibilitatea ca guvernele Rusiei, Prusiei, Sardiniei şi Franţei să nu recunoască Divanul astfel constituit, care la sigur va fi „aproape unanim contra principiului unirii" şi preîntâmpina „că aceste guverne vor fi capabile să prezinte motive foarte plauzibile pentru conduita lor"[376]. La 7 iulie, Stratford îl trimite pe Charles Alison, secretarul ambasadei sale, într-o misiune de informare la Iaşi. T.W. Riker scrie despre existenţa unor dovezi, care l-au convins că „Stratford vroia sincer să cunoască adevărul"[377]. Este greu de estimat sinceritatea ambasadorului în dorinţa sa de a şti adevărul, deoarece, citind instrucţiunile sale către Alison înainte de plecare, se creează impresia că Stratford se aştepta mai curând la o confirmare a propriei sale opinii, deja formate, în această problemă, astfel, textul scrisorii menţionând printre altele: „mi se pare...că nu există nici o obligaţie pentru caimacamul din Moldova fie să suspende modul său de a proceda, fie să adopte deciziile din Valahia [privitoare la interpretarea firmanului –n.n.], el fiind răspunzător numai pentru aplicarea promptă şi conştiincioasă a firma-

373 Ibidem, Nr. 103, p. 326.
374 Ibidem, Nr. 101, anexa 1, p. 311.
375 Ibidem, p. 310.
376 Ibidem, p.299.
377 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 155.

nului în împrejurările existente în Moldova"[378]. Totuşi, Stratford îi cere lui Alison să afle în mod concret dacă listele au fost alcătuite în corespundere cu termenii şi sensul real al firmanului; dacă prin refuzul interpretării „valahe" a firmanului în Moldova au fost lipsiţi de drepturi anumiţi indivizi; dacă este nevoie de o revizuire a listelor pentru a se face dreptate; dacă există motive dovedite şi bine stabilite că s-au folosit metode arbitrare în cadrul alegerilor[379]. Apărut destul de târziu la Iaşi şi evitând a se consulta cu Bulwer, Alison curând va confirma „regularitatea şi corectitudinea generală" a listelor electorale, deşi admitea anumite abuzuri[380].

Comisia aştepta răspunsul referitor la înţelesul real al instrucţiunilor din 31 mai, în sensul obligativităţii lor pentru ambele Principate sau doar pentru Valahia. Cei patru reprezentanţi de la Constantinopol ai Franţei, Rusiei, Prusiei şi Sardiniei considerau că aceste instrucţiuni erau obligatorii inclusiv pentru Moldova, iar Stratford şi Prokesch subscriau pentru caracterul lor voluntar. Deoarece Poarta era presată de notele identice ale celor patru ambasadori, Consiliul otoman decide la şedinţa din 8 iulie să propună o amânare cu 15 zile lui Vogoride, timp în care vor fi rectificate listele în corespundere cu interpretările firmanului propuse de comisie în Valahia. Reşid paşa a comunicat confidenţial această decizie celor 4 ambasadori, care s-au arătat a fi satisfăcuţi de ea. Propunându-le ambasadorilor englez şi austriac să accepte decizia Consiliului, Reşid paşa a întâlnit o opunere considerabilă din partea Stratford, care, fiind profund lezat de cedarea Porţii în faţa lui Thouvenel, nega dreptul Porţii „de a impune poziţia sa singulară altor părţi semnatare ale tratatului", cu atât mai mult că, insinua Stratford, această decizie posibil „să fi fost luată de comun acord între domnul Thouvenel şi partidul opus lui Reşid paşa"[381]. Ambasadorul britanic împreună cu Prokesch-Osten forţează Poarta să reconsidere părerea anterioară şi să amâne alegerile doar cu o săptămână şi să convoace o conferinţă a ambasadorilor Marilor Puteri la Constantinopol. Aflând despre schimbarea survenită, ambasadorul francez refuză s-o recunoască drept valabilă, recunoscând doar decizia Consiliului otoman şi insistând anume asupra acestei înţelegeri.

Fără a-şi da bine seama de furia nourilor diplomatici care se adunaseră deasupra problemei Principatelor, Clarendon trimite la 9 iulie o telegramă lui Bulwer, prin care-l anunţă că guvernul englez, nefiind complet informat

[378] *Documente privind...* vol. VII, p. 321-323.

[379] Ibidem.

[380] W.G. East, *The Union of Moldavia and Wallachia, 1859; an Episode in Diplomatic History* (Cambridge: The University Press, 1929). p.118-119.

[381] Ibidem. p. 346.

asupra situaţiei din Moldova, rămâne nehotărât în ceea ce priveşte „adoptarea vreunei căi drept remediu al neregulilor." Cu toate acestea, în acelaşi mesaj remarca cu sânge rece că „ar putea să fie utilă o notă a Divanului moldovean contra unirii, chiar dacă au fost unele nereguli în alegeri," făcând aluzie că acestea ar fi putut fi justificate prin influenţa opusă survenită în alegerile din Valahia[382].

La 15 iulie, Stratford primeşte de la Londra o telegramă la care i se comunica că guvernul francez a acceptat amânarea alegerilor ca o satisfacţie completă şi agenţii săi încetează lupta referitoare la alegeri. Mesaje telegrafice în acelaşi sens au primit şi agenţii diplomatici francezi. Stratford a preferat, însă, să se înţeleagă că conţinutul mesajului său se referă doar la o amânare de 8 zile şi împreună cu internunţiul au efectuat o presiune excesivă asupra marelui vizir pentru a nu permite prelungirea acestui termen. În corespundere cu poziţia lui Stratford, alegerile în Moldova urmau să înceapă pe data de 19 iulie, dar cu o zi înainte de aceasta Reşid paşa îi vorbi despre amânarea alegerilor cu încă cinci zile. Stratford şi Prokesch-Osten şi-au depus tot efortul pentru a-l convinge pe Reşid paşa şi Consiliul otoman să refuze amânarea respectivă[383]. Deşi ambasadorul austriac şi cel britanic savurau succesul, victoria lor nu era atât de definitivă după cum părea la acel moment.

Istoricul W.G. East explică că această confruntare de opinii se datora nu atât rivalităţii dintre state, cât rivalităţii personale a ambasadorilor lor la Constantinopol, care, înfuriindu-se, şi-au depăşit instrucţiunile[384]. Cunoscând relaţiile dintre cei doi ambasadori, precum şi faima caracterului lui Stratford, nu putem să nu fim de acord cu această afirmaţie. Deşi, trebuie să remarcăm, că în activitatea sa ambasadorul englez nu scăpa din vizor perspectivele politicii engleze. Chiar dacă Stratford îşi depăşise instrucţiunile, prin perseverenţa sa el practic tindea să contribuie la convocarea unui Divan antiunionist, rezultat care, în alte condiţii, ar fi convenit de minune dorinţei guvernului englez. Efectul scontat de Stratford era ca prin această lovitură dublă să-şi înfrângă în acelaşi timp adversarul, dar şi să-şi satisfacă conducerea. Încrederea în sine excesivă şi estimarea greşită a circumstanţelor i-au dejucat planul şi l-au lipsit atât de bunăvoinţa propriului guvern cât şi, în cele din urmă, de funcţia deţinută.

Clarendon îi trimite pe 20 iulie lui Stratford o telegramă prin care-l anunţă că nu este împotriva unei amânări de 15 zile şi că dacă caimacamul va începe

382 Ibidem, p. 330.

383 Harold Temperley, „The Last Phase...", p. 244.

384 W.G. East, *The Union of Moldavia and Wallachia, 1859; an Episode in Diplomatic History* (Cambridge: The University Press, 1929), p. 134

alegerile, i se va cere de către guvernul francez demisia[385]. Telegrama întârziase, deoarece la 19 iulie alegerile în Moldova se începuseră şi către 25 iulie erau deja încheiate. La fel erau întârziate recomandările din 21 iulie ale lui Clarendon către Bulwer, prin care se propunea o interpretare corectă a firmanului din Moldova[386]. Nu ne vom opri asupra alegerilor şi rezultatelor sale, acestea fiind pe larg prezentate în literatura de specialitate. Alegerile au rezultat într-o victorie pentru antiunionişti, însă absenţele în mase ale alegătorilor, chiar şi în baza listelor trunchiate, reprezentau un mesaj în sine. Vom evidenţia doar că la 23 iulie Bulwer, scriindu-i lui Clarendon despre abţinerile în masă, anunţa că „ din 140 preoţi înscrişi în liste, numai opt s-au prezentat [la urne] şi că în acelaşi oraş [Iaşi], din 40 mari proprietari înscrişi, numai 17 şi-au exprimat voturile"[387]. Bulwer nu ezita să afirme: „fără îndoială că aceasta arăta un mare resentiment din partea celor care nu au votat în ceea ce priveşte ilegalitatea alegerilor şi posibilitatea ca ele să fie anulate", iar rezultatul l-a convins pe el, că „dacă acele practici de care este acuzat guvernul ... au avut loc într-adevăr, ele au fost nu numai criminale, dar şi inutile"[388].

Stratford trimite ministrului englez câteva mesaje la rând prin care încerca să-şi justifice opunerea sa la prelungirea cerută de francezi, printre altele declarând că „alegerile merg înainte în mod favorabil...şi Reşid paşa a renunţat la orice gând de a se retrage şi este mulţumit"[389]. Situaţia nu era nici pe departe atât de favorabilă, cum ar fi vrut să creadă Stratford. Ambasadorul francez la Londra Persigny s-a adresat lui Clarendon cu învinuiri la adresa lui Stratford, cerând soluţionarea problemei prin demiterea lui Vogoride. Ministrul englez în răspunsul său îşi exprimă regretul că politica Europei era tulburată de asemenea interese mărunte, cum ar fi faptul că unele persoane „dintr-o provincie barbară de la capătul Europei" trebuiau sau nu să voteze[390]. Cu toate acestea, la 27 iulie Clarendon îi trimite lui Stratford o telegramă, prin care-i reproşa situaţia critică creată la Constantinopol şi solicita lămuriri[391]. A doua zi, ambasadorul francez la Constantinopol trimite un ultimatum Porţii, prin care cere anularea alegerilor din Moldova, iar în următoarele două zile note identice transmit Porţii ambasadorii Sardiniei, Rusiei şi Prusiei.

---

385 *Documente*... vol. VII, Nr. 127, p. 371.
386 Ibidem, Nr. 125, p. 369.
387 Ibidem, Nr. 130, p. 377.
388 Ibidem, p.378.
389 Ibidem. Nr. 128, 136, 137; Nr. 136, p. 396.
390 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 156.
391 *Documente*... vol. VII, Nr. 139, p. 401.

Pe data de 30 iulie, Clarendon trimite o telegramă lui Stratford prin care contesta dreptul Franței de a face de una singură o asemenea cerere, iar Porții i se contesta dreptul de a anula alegerile din Moldova „fără să se fi asigurat în prealabil de părerea tuturor părților." În schimb, ministrul englez propune să se întrunească o conferință a reprezentanților Marilor Puteri, care va decide dacă alegerile trebuiau să fie anulate sau să rămână în vigoare[392]. Până atunci Divanele ad-hoc trebuiau să nu se convoace. Motivul principal care anima poziția lui Clarendon ținea de strategie politică, astfel, dacă Poarta ar fi cedat în fața demersului colectiv prezidat de francezi, se crea un precedent periculos de reducere a influenței Marii Britanii la Constantinopol, și anume acela de a obține o cedare din partea Turciei printr-un demers coordonat al celor patru puteri, astfel, paralizându-se importanța Angliei ca factor politic de decizie. În aceste circumstanțe, convocarea unei conferințe, chiar și în cazul unui rezultat neplăcut, ar fi oferit cel puțin avantajul participării Marii Britanii la luarea hotărârii.

Ideea conferinței a fost respinsă de cele patru state și ele amenințau cu ruperea relațiilor diplomatice cu Poarta, în caz de nu se anulează alegerile din Moldova. Pe măsură ce cresc complicațiile la curtea otomană, cresc și învinuirile adresate lui Stratford de către ministrul englez. Clarendon îi impută acestuia neacceptarea propunerii „rezonabile" a Porții de amânare a alegerilor cu 5 zile și susține că guvernului englez îi era indiferent dacă era amânarea de 8 sau 15 zile, că scopul principal era „să se pună capăt diferendelor penibile referitoare la alegerile din Moldova"[393]. La 5 august, ambasadorii Franței, Sardiniei, Prusiei și Rusiei au rupt oficial relațiile cu Poarta. Sultanul, în încercarea sa de a îmbuna Franța era gata de a-l sacrifica pe Reșid pașa, marele vizir și alții. Peste două zile Thouvenel îi scria lui Walewski: „Mi s-a propus tot ce vroiam: exilul lui Reșid pașa, concesii etc., mai puțin ceea ce noi am cerut"[394]. Ultima ofertă a Turciei de a fi invitați la Constantinopol cei doi caimacami ambasadorul francez a apreciat-o drept un „refuz derizoriu" la cererea sa. Comisarul englez în Principate, aflând despre această propunere a Porții, considera îndreptățit refuzul lui Thouvenel, argumentând că implicarea în această afacere a prințului Ghica ar fi cel mai „incorect" și „nepolitic" act de care putea da dovadă Poarta[395]. Aducerea acestora la Constantinopol, după părerea lui Bulwer, va apărea ca o hotărâre de a-l pedepsi pe Ghica, oricare ar fi fost conduita lui, în scopul atenuării eventualei pedepse aplicate lui Vogoride. Bulwer remarca că „Poarta nu poate să mai mânuiască cu forța sa din trecut sabia imperiului, de

[392] Ibidem, Nr. 152, p. 427– 428.
[393] Ibidem, Nr. 157, p. 434.
[394] *Acte și documente*... vol. V, p. 415.
[395] *Documente*... vol. VII, Nr. 180, p. 482.

aceea trebuie, cel puţin, să ţină cu o mână nepărtinitoare balanţa justiţiei," de aceea el subliniază, a câta oară, că influenţa Porţii în Principatele Române se poate menţine numai prin corectitudine şi sinceritate, pe când „orice încercări de a fi abilă, şireată şi obscură vor duce numai la distrugerea acesteia"[396].

Disperat, guvernul otoman se întrunea în şedinţe îndelungate pentru a găsi ieşirea din această perturbaţie. Avalanşa de telegrame şi depeşe, dar mai ales scrisorile lui Palmerston către ambasadorul francez la Londra, au exasperat într-asemenea măsură împăratul francez, încât acesta a refuzat la un moment dat de a mai citi orice mesaj[397]. Situaţia era atât de complicată, încât mai mulţi îşi puneau întrebarea dacă oare războiul reprezintă unica ieşire din impas[398]. Soluţia problemei date a survenit în urma întâlnirii dintre regina Victoria şi Napoleon al III-lea, rezultatul ei fiind cunoscut de istorici sub denumirea de „acordul de la Osborne", la care ne vom referi mai jos în detaliu.

Cât priveşte problema implicării Marii Britanii în alegerile din Moldova, putem concluziona că aceasta a avut o atitudine complexă şi multidimensională. Mai mult ca oricând se observă ambivalenţa şi curentele interne ale poziţiei britanice vizavi de Principate. Astfel, Stratford de Redcliffe identifica poziţia extremă antiunionistă, gata să depăşească multe limite şi rigori doar pentru a-şi vedea scopurile realizate. Totuşi, nu trebuie de uitat că la baza multiplelor acţiuni ostile ale ambasadorului englez la Constantinopol stăteau nu doar liniile cursului politic al guvernului britanic, ci lupta personală a sa cu ambasadorul francez Thouvenel. La rândul său, comisarul englez în Principate Henry Bulwer personifica „glasul raţiunii" şi spiritul practic al omului de stat englez, care se vedea obligat să dezaprobe abuzurile şi falsurile care aveau loc în Moldova şi nu evita să se pronunţe pentru o cale sinceră şi onestă de rezolvare a problemei. Chintesenţa politicii britanice poate fi, totuşi, mai degrabă extrasă din poziţia manifestată de Clarendon în acest conflict, care poate fi calificată drept o abordare „utilitară." Problema Principatelor, privită de la nivelul ministrului de Externe, avea importanţă doar în măsura în care avea repercusiuni directe asupra viitorului Porţii, echilibrului de puteri în Europa, sau când ameninţa sau deranja liniştea internaţională; considerentele intereselor locale veneau la urmă pe lista de priorităţi.

---

396 Ibidem.

397 T.W. Riker, „The Pact of Osborne...", p.239.

398 Clarendon declara că urăşte faptul că Marile Puteri au ajuns în pragul unui război din cauza problemei dacă o persoană cu proprietatea gajată poate sau nu vota în Moldova, pe când ziarul *Oestdeutsche Post* publicat la Viena, era îngrijorat de perspectiva unui război din cauza crizei internaţionale apărute. Vezi T.W. Riker, „The Pact of Osborne...", nota 5, p. 239.

Este adevărat, Marea Britanie dorea ca Divanele să se exprime împotriva unirii, deoarece în acest caz ea ar fi fost lipsită de situaţia jenantă de a se opune unei opinii, pe care însuşi reprezentantul britanic a cerut-o la Conferinţa de Pace de la Paris (1856). Cu toate acestea, dorinţa dată nu a devenit o obsesie şi n-a împins guvernul britanic la implicarea sa în măsurile ilegale întreţinute de Austria şi Turcia. Cu toate că Anglia era predispusă de a închide ochii la iregularităţile comise, în cazul în care acestea nu ar fi creat un scandal şi o criza internaţională de amploare, spre deosebire de Austria şi Turcia, Clarendon prefera să-şi pună speranţele în faptul că Divanele ar putea oferi răspunsul aşteptat, în cazul când populaţia din Principate va înţelege că nu se va permite un prinţ străin, ci numai unul pământean la domnie, şi că nu se va permite în nici un caz independenţa şi separarea acestora de Turcia. Consulului general al Prusiei Meusebach, într-o discuţie cu Dalyell, gerant al consulatului Angliei la Bucureşti, a descris cu precizie poziţia Marii Britanii faţă de politica dublă dusă de caimacamul Vogoride, admiţând că „guvernului englez nu i-ar părea rău" să se fi obţinut un rezultat nefavorabil unirii. Totuşi, el remarca că în aceste inegalităţi nu s-a implicat oficial nici un alt guvern, cu excepţia celui austriac şi celui turc.

Criza din vara anului 1857 a fost în mare parte rezultatul luptei dintre Stratford şi Thouvenel pentru influenţă exclusivă asupra Porţii. Deşi guvernul englez i-a adus învinuiri serioase ambasadorului său pentru incitarea conflictului, Clarendon i-a cerut să nu permită Porţii să cedeze în faţa demersului celor patru puteri, străduindu-se să nu admită preponderenţa Franţei la Constantinopol, şi stabilirea precedentului impunerii unei decizii luate fără consimţământul Marii Britanii. Istoricul francez Driault afirma că Anglia întotdeauna a avut ca scop de a o controla pe Franţa, împiedicând influenţei acesteia, idee ce apare în contextul dat oarecum justificată[399]. Dificultăţile apărute în Europa ca urmare a acestei lupte de influenţe au devenit prea serioase şi ele au putut fi înlăturate numai ca urmare a acordului de la Osborne.

[399] Э. Дрио, *История Европы в конце XIX века* (СПб, 1901), p. 167.

2.2. Acordul de la Osborne

În istorie există mai multe momente învăluite în negură şi mister. Dintre acestea deseori fac parte tratatele, convorbirile, acordurile la nivel înalt care au avut loc cu uşile închise şi ale căror subiecte rămân pentru mult timp necunoscute publicului larg. Aceste probleme se prezintă pentru orice istoric ca o permanentă chemare, o tentaţie, poate chiar o sfidare a dorinţei cercetătorului de a le descifra, de a cunoaşte adevărul. În această ordine de idei, acordul de la Osborne din 6-10 august 1857 reprezintă un caz exemplar. Acordul dat a fost obiectul celor mai diverse ipoteze şi interpretări, anume din cauza că nu s-a încheiat cu o apreciere comună devenită publică, iar istoricii l-au examinat cu atenţie în câteva studii speciale, doar pentru a se plasa pe poziţii diferite, misterul esenţei acordului supravieţuind în continuare[400].

O parte din istorici în interpretarea lor au îmbrăţişat ideea abandonării de către Franţa a unirii Principatelor Române în cadrul întrunirii de la Osborne. Aşa, spre exemplu, Barbara Jelavich afirmă că „Franţa a jertfit unirea românilor în numele prieteniei britanice”[401]. Harold Temperley susţine că la Osborne „Napoleon şi Walewski pledează în secret pentru părăsirea unirii în schimbul înţelegerii ca Anglia să anuleze alegerile şi să petreacă noi alegeri”[402]. Această formulare a fost adoptată şi de către W.G. East în cercetarea sa[403]. Vinogradov, la rândul său, afirmă că francezii deja spre lunile iunie-iulie 1857 erau predispuşi spre abandonarea ideii de susţinere a unirii Principatelor Române, fapt ce s-a realizat la Osborne[404]. Totuşi, există istorici care contrazic aceste opinii, precum ar fi T.W. Riker şi Andrei Oţetea, care ajung la concluzii similare: ambele părţi erau atât de îngrijorate să salveze alianţa lor, încât ele n-au intrat în amănunte referitor la viitoarea organizare a Principa-

---

400 T.W. Riker, „The Pact of Osborne: A Controversial Episode in the Making of Rumania*”, The American Historical Review*, Vol.34, Nr. 2 (1929), p. 237-249; Alice M. C. Carter, „New Light on the Pact of Osborne, 9 August 1857”*, Cambridge Historical Journal*, vol. V, 1936, Nr. 2, p. 215-223; Harold Temperley, „More Light in the Pact of Osborne, 9 August 1857”, *Cambridge Historical Journal,* vol. V, Nr. 3 (1937), p. 315-323; Grigore Nandriş, „Napoléon III et le „pacte” d'Osborne (1857)”, *Revue des études roumaines* VII-VIII (1961), p. 115-129; Andrei Oţetea, „L'accord d'Osborne (9 Aout 1857)”, *Revue roumaine d'histoire*, 1964, Nr. 4, p. 677-696.

401 Barbara Jelavich, *Russia and the Romanian National Cause, 1858-1859* (Indiana University, 1959), p. 16.

402 Harold Temperley, *The Union*..., p. 231.

403 W.G. East, *The Union of Moldavia and Wallachia, 1859; an Episode in Diplomatic History* (Cambridge: The University Press, 1929).

404 В.Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва: Изд. АН СССР, 1961), p. 169-170.

telor. Sensul acordului, în viziunea lui Riker şi Oţetea, s-ar reduce la faptul că Napoleon al III-lea a obţinut anularea alegerilor pentru Adunarea ad-hoc din Moldova, plătind-o cu o simplă promisiune de a se înţelege cu Anglia în privinţa organizării Principatelor înaintea Conferinţei de la Paris [ce urma să hotărască organizarea definitivă a Principatelor şi care a avut loc in 1858], pe când englezii ulterior au interpretat abuziv înţelegerea dată.[405] Dan Berindei o contrazice pe Jelavich, susţinând că este „improbabil" ca la Osborne Franţa să fi jertfit unirea românilor în numele prieteniei britanice, dar este cert că Franţa acceptase o amânare şi, cel puţin în prima etapă, încetase de a mai acţiona pentru o unire a Principatelor sub un prinţ străin[406]. Boicu afirma că „Parisul era pregătit pentru concesii, dar concesii de natură să salveze Unirea, realizabilă fie şi pe căi mai întortocheate şi tergiversate"[407].

În anul 1856-1857 izbucnesc mai multe focare de confruntări şi neînţelegeri grave care periclitează situaţia internaţională. Făcând un bilanţ politic al anului 1857, Hübner constată că delimitarea graniţei basarabene, aşazisa chestiune a Bolgradului, organizarea Principatelor Dunărene, afacerea Neuchatel, problema Muntenegrului, Neapole-lui , Greciei, Canalului de Suez şi reglementarea navigaţiei pe Dunăre „umplu acest an şi ocupă diplomaţia marilor puteri"[408]. Anume vara anului 1857, după cum se exprimă Dan Berindei, reprezenta un monument „culminant şi decisiv"[409]. Problema unirii Principatelor Române împărţi marile puteri în tabere opuse. După cum am văzut, din cauza ei în iulie 1857 se ajunse aproape la o nouă stare de război.

Rolul principal în derularea evenimentelor îl jucau Franţa şi Anglia, fiecare dintre ele susţinând cauze opuse. Următoarea piatră grea de încercare, după cazul Bolgradului, devenise alegerile în Divanul moldav petrecute în iulie 1857. Deşi selectate cu grijă de către antiunionişti, listele fiind alcătuite cu multe încălcări şi falsuri, o mare parte din electori au demonstrat sentimentele lor unioniste[410]. Situaţia devenise gravă în urma ruperii relaţiilor celor patru puteri cu Poarta. Anglia o încuraja pe ultima să se opună cererii înaintate din partea francezilor. Palmerston, prim-ministru englez, în scrisoarea sa de la 3 august către Persigny, ambasadorul francez la Londra, avertiza Franţa:

---

405 Andrei Oţetea, *L'accord...,* p. 691.

406 Dan Berindei, *Epoca unirii*, p. 69; Idem, *L'union des Principautés roumaines* (Bucureşti, 1963), p. 126.

407 Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859)* (Iaşi, 1978), p. 188.

408 *România în relaţiile internaţionale* (Iaşi, 1980), p. 155.

409 Dan Berindei, *Epoca unirii* (Bucureşti, 1979), p. 481.

410 Louis. Thouvenel, *Trois années de la questions d'Orient, d'après les papiers inédits de M. Thouvenel* (Paris, 1897), p. 133.

„Suntem gata pentru orice eventualitate, oricât de dureroasă ar fi ea”[411]. T.W. Riker susţine că se ajunsese la o luptă personală, un conflict de voinţe, deoarece „temutul Palmerston” nu era obişnuit să se lase înfrânt într-o luptă diplomatică, iar pentru Napoleon aceasta ajunsese a fi o „chestiune de onoare”[412]. Cu toate acestea, în pofida intransigenţei poziţiei Angliei şi Franţei, ambele priveau cu îngrijorare situaţia ce se crease şi doreau o ameliorare a ei. Motive pentru a dori această apropiere dintre foştii aliaţi erau mai mult decât destule.

Anglia avea dificultăţi enorme în India, create de răscoala sipailor, concomitent fiind implicată în al doilea război al opiului cu China. Publicul britanic brusc conştientizase că evenimentele din Principate aveau o însemnătate prea mică pentru Anglia, în comparaţie cu evenimentele ce se derulau în India sau China, iar ziarele de opoziţie l-au atacat tăios pe Palmerson, învinuindu-l în mânuirea neîndemânatică a problemei orientale[413]. Pe lângă toate acestea, politicii britanici erau ferm convinşi că, dacă alianţa anglo-franceză va ceda, Franţa şi Rusia vor încheia timp de o lună o strânsă alianţă, fondată pe distrugerea Turciei, perspectiva dată fiind una dezastruoasă pentru Londra. În sfârşit, nu trebuie să ignorăm faptul că ruperea relaţiilor de către cele patru puteri cu Poarta o plasa pe Anglia într-o situaţie extrem de dificilă la Constantinopol. Toate aceste consideraţii laolaltă făceau ca partea engleză să fie destul de flexibilă şi să caute insistent diverse forme de compromis.

În scrisorile din 19 şi 23 iunie 1857 ale lui Clarendon către Cowley, ambasadorul britanic la Paris, se menţionează că „trebuie de găsit un compromis în diferenţa de păreri ale Angliei şi Franţei faţă de unire” şi că „amorul propriu al francezilor trebuie menajat”[414]. Bulwer înaintează şi el unele propuneri menite să aranjeze relaţiile dintre Franţa şi Anglia. Astfel, în scrisoarea sa din 20 iunie 1857 el sugestionează, preluând o idee mai veche de a lui Clarendon, ca Franţa să refuze la ideea despre unirea cu un prinţ străin, considerând că prin acest mijloc „noi cu toţii vom scăpa de unire şi, dacă totuşi unirea sub un prinţ local va fi votată de către Divan şi susţinută de către Franţa, Poarta va fi nevoită să accepte”[415].

Dorea să pună capăt litigiului existent şi Franţa, al cărei principiu funda-

---

411 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 171.

412 Ibidem.

413 Asemenea articole apăruse in *The Press* şi *Saturday Review*. Vezi T.W. Riker, „The Pact of Osborne...”, p. 240, nota 10.

414 Harold Temperley, „The Union of Romania in the Private Letters of Palmerston, Clarendon and Cowley, 1855-1857*”, Revue historique du Sud-est Européen*, 1937, Nr. 7-9, p. 23.

415 Ibidem, p. 230-231.

mental în politica externă era alianţa cu Anglia. Ambasadorul rus la Paris Kiselev remarca la 24 iunie 1857, într-o scrisoare a sa către ţar şi cancelarul Rusiei Gorceakov, că „opt luni de studiere şi observaţii m-au convins că Louis Napoleon mai presus de toate pune alianţa sa cu Anglia”[416]. În unele privinţe opiniile lui Napoleon al III-lea – „şef de stat care a crezut în principiul naţionalităţilor”[417] – întâlneau împotrivirea politicienilor francezi ca Thouvenel şi contele Persigny. Acesta din urmă, într-un raport adresat către ministrul francez de Externe Walewski, atenţiona că sprijinul acordat unirii Principatelor Române compromitea nu numai viitorul Imperiului Otoman, dar mai ales constituia o primejdie reală pentru alianţa anglo-franceză[418].

Încă din aprilie 1857 Napoleon al III-lea hotărâse s-o viziteze pe regina Victoria, care se afla atunci la palatul Osborne, de pe insula Wight. Ambele părţi îşi puneau mari speranţe în această întrevedere. Vizita a durat de la 6 până la 10 august 1857. Napoleon era secundat de către Persigny şi Walewski, iar regina Victoria şi prinţul Albert, care nu participaseră activ la găsirea soluţiei, au lăsat rezolvarea problemei pe seama lui Clarendon şi Palmerston[419].

Date referitoare la discuţiile ce au decurs în cadrul conferinţelor avem foarte puţine. Ştim, totuşi, că chiar în prima zi a avut loc un schimb de păreri între Napoleon al III-lea şi prinţul Albert. Conferinţe îndelungate s-au ţinut pe data de 7 şi 8 august. De la Walewski aflăm că miniştrii englezi au fost puşi la curent cu fraudele săvârşite în Moldova şi, deşi la început aceştia sperau că partea franceză nu va insista asupra anulării alegerilor, până la urmă au fost nevoiţi să accepte cerinţa dată. Confirmă acest fapt scrisoarea lui Clarendon către Stratford, în care el scrie că Napoleon al III-lea este calm şi obosit, „însă ferm decis de a nu accepta mai mult nici o altă satisfacţie decât acea pe care a cerut-o, deoarece în caz contrar el va fi dezonorat în ochii Europei”[420]. Tot de la Clarendon aflăm că Napoleon era exasperat de comportamentul turcilor şi îşi exprimă îndoielile sale privitoare la stabilitatea Imperiului Otoman, declarând că puterile creştine ar face un lucru bun, dacă ar alunga turcii din Europa şi i-ar împinge spre Asia[421]. Reprezentanţii britanici s-au străduit din răsputeri să-l convingă că existenţa Imperiului Otoman era o necesitate pentru a susţine echilibrul european şi că dezintegrarea acestuia ar produce un război

[416] В.Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва, 1961), p. 166.
[417] Jean-Baptiste Duroselle, *L' Europe de 1815 à nos jours*, p. 113.
[418] Nicolae Ciachir, *Marile puteri şi România 1856-1894* (Bucureşti, 1996), p. 53.
[419] *Acte şi documente*..., vol. V, p. 395-400.
[420] Alice M. Carter, „New Light...”, p. 215.
[421] T.W. Riker, „The Pact of Osborne...”, p. 241.

european[422]. Cerinţele miniştrilor englezi în cadrul întâlnirii de la Osborne, după spusele lui Walewski, erau următoarele: renunţarea la unirea politică a Principatelor Române, dizolvarea comisiei internaţionale de la Bucureşti, renunţarea de către Franţa la ideea convocării Divanelor ad-hoc şi înaintarea problemei congresului Marilor Puteri"[423]. Tot el afirmă că această propunere a fost respinsă.

Înţelegerea survenită la Osborne pe 9 august n-a fost fixată în termenii unui acord semnat de ambele părţi, iar participanţii la ea au căzut de acord să ţină în secret conţinutul acesteia[424]. Aflăm despre rezultatele ei din Memorandumul englez, redactat la 9 august 1857 de către Palmerston şi Clarendon, pentru a informa cabinetul englez, şi din scrisoarea lui Walewski către Bourqueney cu aceeaşi dată. Conţinutul acestui acord se reduce la două puncte. Primul punct era foarte explicit şi prevedea că guvernul englez şi-a asumat obligaţia să anuleze alegerile moldave şi să revizuiască listele în conformitate cu deciziile de la 30 mai la Constantinopol[425]. Cât priveşte al doilea punct, acordul este mai puţin precis, partea engleză şi cea franceză prezentându-ne variante destul de diferite.

Memorandumul englez susţine că „guvernele englez şi francez vor strădui, pe de o parte, de a garanta suveranitatea sultanului asupra Provinciilor Dunubiene şi, pe de alta, de a asigura provinciilor o organizare destinată de a menţine străvechile privilegii şi de a favoriza progresul lor şi prosperitatea lor". Se preconiza, de asemenea, că, deşi se vor păstra guvernele separate, va exista „un sistem comun în ceea ce priveşte toate chestiunile de ordin civil şi militar"[426]. Riker susţine, bazându-se pe informaţia biografului prinţului Albert, că Palmerston şi Clarendon prezentase textul acestui memorandum pentru a fi semnat de Walewski, însă, că ultimul, deşi a recunoscut acurateţea textului, a refuzat să-şi pună semnătura, argumentând prin dorinţa guvernului francez de a păstra separate forţarea Porţii să anuleze alegerile şi problema unirii[427].

Este foarte interesantă versiunea franceză a acordului, deoarece anume pe

---

422 Ibid.

423 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 173.

424 T.W. Riker, „The Pact of Osborne: a Controversial Episode in the Making of Rumania", *The American Historical Review* Vol. 34, 1929, Nr. 2, p.245.

425 *Acte şi documente...*, vol. V, p. 435.

426 Andrei Oţetea, *L'accord...*, p. 688.

427 T.W. Riker, „The Pact of Osborne: a Controversial Episode in the Making of Rumania", *The American Historical Review* Vol. 34, 1929, Nr. 2,.p. 242.

seama concesiilor făcute de Franţa s-au dus cele mai aprigi discuţii istoriografice. În scrisoarea lui Walewski către Bourqueney, datată cu 9 august 1857, se relatează următoarele: „[guvernele francez si britanic – n. n.] vor ajunge la o înţelegere în privinţa atitudinii pe care vor trebui s-o ia la Congresul [conferinţa –n. n.] de la Paris referitor la organizarea definitivă a Principatelor Române. La baza acestei tranzacţii va sta o largă unire administrativă, care în ochii noştri [a guvernului francez – n. n.] cel puţin poate fi preludiul unirii desăvârşite. Nimic hotărât sau precis nu a fost decis. Am spus, însă, guvernului englez, după ce acesta îşi arătase dorinţa de a interveni „în sensul nostru" [anularea alegerilor în Divanul ad-hoc din Moldova – n. n.] la Constantinopol, că... dacă unirea desăvârşită şi un domnitor străin (formula cea mai bună după părerea noastră) ar întâmpina prea multe piedici, am fi gata să ne schimbăm punctul de vedere pentru a evita un dezacord cu aliaţii noştri. Pentru moment, deocamdată, noi nu putem fi de acord, din frica interpretărilor false, de a discuta bazele a oricărei înţelegeri; trebuie ca mai întâi Comisia să-şi finiseze lucrările, ca Divanele să se pronunţe, şi, când Conferinţa de la Paris se va reuni, ne vom opri într-o manieră mai precisă, împreună cu guvernul englez, asupra combinaţiei la care noi ne vom putea ralia"[428]. Din această scrisoare, semnată de ministrul de Externe francez, rezultă că Franţa promise aliatei sale să renunţe la ideea „unirii desăvârşite" şi cea a domnitorului străin, pentru a pleda în schimb pentru o largă unire administrativă a Principatelor Române.

Şi mai radicale devin afirmaţiile ulterioare ale reprezentanţilor englezi şi francezi referitoare la rezultatele acordului. Clarendon telegrafia lui Cowley: „Am convenit de a-l sfătui pe sultan să revizuiască listele şi să anuleze alegerile, însă, Împăratul renunţă la unirea Principatelor"[429]. Reprezentantul austriac la Londra, Apponyi, scrie la 12 august guvernului său, bazându-se pe cuvintele lui Clarendon, următoarele: văzând că Napoleon este preocupat mai întâi de toate de prestigiul său, englezii au hotărât să jertfească forma pentru a păstra conţinutul şi să fie de acord cu anularea alegerilor în schimbul refuzului Franţei de la Unire a Principatelor[430]. Aceeaşi informaţie a primit-o din partea

[428] Harold Temperley, „More Light...", p. 320; T.W. Riker, „The Pact of Osborne: a Controversial Episode in the Making of Rumania", *The American Historical Review* Vol. 34, 1929, Nr. 2, p. 243, nota 28. Scrisoarea dată conţinea remarca: „Această scrisoare a fost comunicată înainte de a fi expediată Lordului Palmerston şi Lordului Clarendon, care i-au aprobat toţi termenii drept reproducând fidel acordul care a fost stabilit între ei, pe de o parte, şi dl Conte Walewski, pe de alta."

[429] Ibidem, p. 316.

[430] T.W. Riker, „The Pact of Osborne: a Controversial Episode in the Making of Rumania",

lui Buol şi Szechenyi, diplomatul austriac la Petersburg. În mod surprinzător, francezii vor insista să susţină contrariul referitor la înţelegerea atinsă. Astfel, Walewski ceva mai târziu îi declară lui Cowley că, „deşi se renunţase la unire sub un domnitor străin," el „declarase lămurit miniştrilor Maiestăţii sale, care se aflase la Osborne, că el continuă a stărui pentru principiul unirii legislative, adică pentru vreo formă de parlament comun celor 2 provincii, şi că declaraţia lui nu întâmpinase nici o împotrivire." În aceeaşi scrisoare, Walewski sublinia că înţelegerea de la Osborne nu se întemeia pe nici un acord precis în afară de hotărârea luată de guvernul englez, iar lui Hübner îi declara că partea franceză „n-a încheiat nici un acord, n-a făcut nici o tranzacţie"[431]. Între timp, spre marea mirare a lui Bulwer, Talleyrand susţinea în continuare cauza unirii Principatelor Române şi afirma că nu ştie „nimic precis în privinţa vreunui acord intervenit la Osborne" şi că instrucţiunile ce le primise îi cereau numai să fie „împăciuitor"[432]. Thouvenel, la rândul său, reiterează chiar şi în septembrie 1957, că Franţa nu părăsise ideea unirii, deşi, făcând aluzie la „enigma de la Osborne," cum o numea el într-o scrisoare particulară, părea a fi convins că guvernul său nu avea nici o politică precisă[433].

Discordanţa constatată mai sus, în interpretările oferite acordului de diplomaţii francezi şi englezi, nu era atât rezultatul unei neînţelegeri, ci mai degrabă întruchiparea dorinţei fiecărei părţi de a-şi justifica acţiunile întreprinse. Astfel, englezii doreau să-i convingă pe austrieci şi turci că o cedare atât de importantă a avut o recompensă pe măsură, iar francezii, la rândul lor, se preocupau să-şi păstreze buna reputaţie atât în faţa românilor, cât şi în faţa partenerilor săi unionişti.

Multe din relatările epocii refuzau să admită gândul că unirea Principatelor Române ar fi părăsită de francezi la Osborne. Diplomatul italian Villamarina, de exemplu, era ferm convins în iunie 1858 că Napoleon al III-lea nu renunţase la unire, că el o dorea pe cea administrativă pentru a o pregăti pe cea politică[434]. Ion Bălăceanu, fost paşoptist, prefect al poliţiei Bucureşti, menţionează într-o scrisoare de pe 20 octombrie 1857 către Ion Ghica, prinţ de Samos, despre o discuţie avută cu „o persoană influentă la Paris", care pretindea că i-ar fi spus următoarele: „Împăratul ţine mai mult ca niciodată

The American Historical Review Vol. 34, 1929, Nr. 2, p. 237-249.

431 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 176.

432 Ibidem, p. 185.

433 Ibidem, p. 284.

434 Carlo Santonocito, *Il contributo della diplomazia e del governo piemontese alla causa dell'unita rumena* (Napoli: Conte, 1964).

la unire, aceasta este o răzbunare contra Austriei. Ba mai mult, el este atât de animat contra turcilor, încât nu va mai menaja mai mult nimic. Fiţi cerţi că veţi avea unirea în 6 luni sau război în 18." Mai departe, acelaşi autor afirmă: „În ceea ce priveşte prinţul străin, Împăratul îl crede dificil, însă nu imposibil, în circumstanţele actuale; posibil, crede el, că aceasta-i o problemă care se va deznoda singură şi pe care timpul sau voi înşişi o veţi putea rezolva într-o zi sau alta"[435]. Fiind pus între asigurările franceze şi dezvăluirile anglo-austriece referitoare la conţinutul acordului, cancelarul rus Gorceakov înclina spre opinia că concesia făcută de Napoleon al III-lea la Osborne s-ar putea limita la declaraţia sa de a se abţine la Bucureşti de la orice încercare de a face să prevaleze părerea sa personală în privinţa unirii, cu condiţia ca şi celelalte puteri să procedeze la fel[436].

Informaţia oferită de multiplele izvoare, oricât de contradictorii n-ar fi ele, reduce sensul acordului de la Osborne la un compromis. Astfel, ambele părţi participante la această întrunire au mers la unele cedări, doar că englezii realizau o cedare imediată, iar francezii – o cedare viitoare. Cedarea Angliei a fost evidentă pentru toată lumea – acceptarea cerinţei franceze de anulare a alegerilor falsificate din Moldova şi asumarea responsabilităţii de a cere Austriei să se alăture Angliei în convingerea Porţii Otomane în anularea alegerilor din Moldova şi pregătirea listelor electorale noi în baza firmanului interpretărilor adoptate pentru Valahia. Cât priveşte compromisul din partea francezilor, acesta se rezuma la refuzul de la ideea unui prinţ străin în fruntea Principatelor Române (cerinţă care, după cum am văzut, au înaintat-o englezii în ajunul întâlnirii) şi promisiunea de a merge în întâmpinarea aliaţilor săi la viitoarea conferinţă ce urma să se întrunească pentru a decide soarta Principatelor. Ultima promisiune, prin caracterul său vag şi incert, lăsa teren vast pentru diverse speculaţii, francezii fiind printre primii care încercau să-şi insufle că aceasta nu însemna părăsirea ideii unirii. Indiscutabil, către acel moment guvernul francez conştientizase, că în condiţiile raportului de puteri creat putea fi necesară o amânare sau doar o realizare graduală a unirii Principatelor Române. În afară de ideea prinţului străin, francezii încă nu hotărâse ce anume vor reduce din programul unirii definitive a Principatelor, ba chiar sperau că în cazul votării pozitive a unirii de către Divanurile ad-hoc, guvernul englez, sub influenţa opiniei publice, va fi nevoit să cedeze şi să accepte unirea. Mai ales în condiţiile în care răsunau deja învinuiri la adresa Angliei precum că ea „a dezertat cauza liberală, devine un instrument al pasiunilor austriece şi pierde încrederea şi prestigiul în faţa naţiunilor"[437].

---

435 *Documente*... vol. III, p. 327.

436 Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859)* (Iaşi, 1978), p. 194.

437 *Acte şi documente*..., vol. V, p. 390.

Faptul că francezii au refuzat să susţină ideea prinţului străin la cârma Principatelor şi că au trimis indicaţii corespunzătoare agenţilor francezi pe teren este confirmat în corespondenţa diplomatică examinată. Astfel, Victor Place, consul francez la Iaşi, scrie lui Thouvenel pe 10 octombrie 1857 următoarele: „Divanul moldav a votat pe 9 octombrie unirea cu un prinţ străin. Noi putem, deci, să privim campania noastră ca fiind terminată sau aproape sfârşită şi aproximativ în condiţiile pe care le putem dori. Cât priveşte de a vota unirea fără prinţul străin, nu trebuie de sperat la aceasta şi în scrisoarea mea... eu am indicat destul de clar că moldovenii nu înţeleg argumentul acestui punct”[438]. Rămâne să ghicim dacă într-adevăr consulul francez a făcut tot ce-i stătea în puteri pentru a convinge alegătorii moldoveni în indezirabilitatea acestui punct, sau că privea cu satisfacţie un rezultat ce pretindea că nu-l putea controla.

În legătură cu misterul care a învăluit problema unirii la Osborne, istoricii şi-au exprimat opinia bazându-se nu doar pe documente şi scrisori, care, după cum am văzut, sunt atât de puţin edificatoare şi contradictorii, dar şi pe ulterioara evoluţie a poziţiei guvernelor francez şi englez la Conferinţa de la Paris (1858) faţă de problema unirii Principatelor Române. Totuşi, argumentul comportamentului guvernului francez la Conferinţa de la Paris, deseori invocat de istorici, nu poate fi în mod obligatoriu concludent în rezolvarea misterului Osborne-lui, deoarece deciziile adoptate la Paris în 1858 puteau fi dictate nu neapărat de „spiritul Osborne-lui”, ci şi de alte considerente de ordin politic şi internaţional, apărute pe parcurs, şi care ar fi putut să influenţeze schimbările intervenite în politica franceză faţă de unirea Principatelor Române. În mod special, pregătirea pentru războiul cu Austria impunea guvernul francez să menajeze relaţiile sale cu Anglia şi să ţină cont de dorinţele acesteia la Conferinţă de la Paris.

Istoricul francez Antonin Debidour e de părerea că după Conferinţa din august 1858 unirea era realizată pe trei sferturi. Rămânea numai ca Principatele, ocolind noua lege, să-şi aleagă ca domnitor una şi aceeaşi persoană. Şi că anume spre aceasta ei erau din toate puterile influenţaţi de către agenţii francezi şi ruşi[439]. Această afirmaţie conţine o doză evidentă de exagerare, însă adevărul este acela că graţie acordului de la Osborne s-a anihilat una dintre piedicile insurmontabile în calea unirii. Dacă nu ar fi fost obţinută anularea primelor alegeri în Moldova, ci s-ar fi păstrat acolo un Divan antiunionist,

[438] *Documente*... vol. VI, p. 98-99.

[439] Antonin Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du Congrès de Vienne jusqu'à la clôture du Congrès de Berlin 1814-1878*, vol. II, p. 173.

acesta prin votul său împotriva unirii putea să încheie în mod definitiv tema dată.

Acordul de la Osborne nu este primul caz în practica internaţională şi nici ultimul, când două mari puteri hotărăsc viitorul unui al treilea stat mai mic, folosindu-l drept monedă de schimb în relaţiile lor. Marea Britanie, în pofida declaraţiilor sale anterioare, precum că Marile Puteri ar urma să afle dorinţele Principatelor înainte de a lua careva decizii, a extorcat, cu preţul acceptării unor alegeri corecte în Moldova, o platformă nouă a negocierii problemei unirii, neţinând cont de dorinţele românilor care încă nu fusese exprimate, sau recomandările Comisiei internaţionale care încă nu se întrunise[440]. Franţa, pentru a redresa situaţia imediată a Principatelor Române, a oferit la schimb soarta pe lung termen a acestora. Deşi această înţelegere, conform aprecierilor lui T.W. Riker, „nu făcea onoare nici unei părţi," între timp, ea a permis mişcării unioniste să-şi consolideze poziţiile sale şi să poarte o victorie electorală categorică în Moldova, pregătind astfel calea spre unirea totală a Principatelor Române[441].

2.3. Anglia şi problema unirii Principatelor Române în ajunul Conferinţei de la Paris

Unul dintre principalele obstacole apărute în calea unirii a fost înlăturat la Osborne, asigurându-se astfel libertatea acţiunii pentru exprimarea dorinţei naţionale a românilor. Perioada care urmă după acordul de la Osborne şi până la Conferinţa de la Paris a fost de o relativă linişte şi cu implicări mai puţin pronunţate a Marilor Puteri în problemele Principatelor Române. Marea Britanie, fiind confruntată simultan cu conflictul cu Persia pentru Heart, cu marea răscoală a sipailor din India şi cu cel de-al doilea război al opiului cu China, se arăta acum mai conciliantă faţă de Franţa şi Rusia, şi a dat dovadă de mai multă flexibilitate în problemele internaţionale[442].

Ambasadorul englez de la Constantinopol părea a fi unicul care nu se putea împăca cu situaţia impusă prin acordul de la Osborne, de aceea nu se grăbea să convingă Poarta să anuleze alegerile. Deşi primise pe 10 august o telegramă de la Clarendon în care se anunţa esenţa înţelegerii de la Osborne

---

440 T.W. Riker, „The Pact of Osborne: a Controversial Episode in the Making of Rumania", *The American Historical Review* Vol. 34, 1929, Nr. 2, p. 249.

441 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 157-158.

442 Paul Cernovodeanu, *Relaţiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878*) (Cluj-Napoca: Dacia, 1986), p. 195.

şi i se comunica că Austria a fost deja rugată să-şi alăture cerinţa sa de anulare a alegerilor în faţa Porţii, Stratford se străduia să atragă atenţia guvernului său asupra inconvenienţelor acestei înţelegeri, cum ar fi „ascendenţa Franţei," precum şi se străduia să obţină pentru Poartă certitudinea în ceea ce priveşte renunţarea „în orice circumstanţe, la planul de unire a celor două principate în legislaţie, administraţie sau conducere, atât militară cât şi politică"[443]. Telegrama din 13 august 1857 trimisă de Clarendon ambasadorului englez la Constantinopol îi cerea să-şi folosească zelul şi abilitatea sa pentru a-l convinge pe sultan să cedeze[444], iar la 15 august Stratford primeşte o notă de la internunţiul Austriei, prin care este informat că guvernul de la Viena şi-a autorizat ambasadorul său de la Constantinopol să se asocieze demersurilor ambasadorului englez „pentru a face să fie primită de Sublima Poartă anularea alegerilor din Moldova"[445]. Însă nici după acest mesaj Stratford nu a întreprins paşi hotărâţi pentru a realiza instrucţiunile guvernului său, şi pe 19 august îi scrie lui Clarendon că aşa cum Poarta aştepta informaţii bine definite de la ambasadorul său la Londra, el „nu şi-a asumat libertatea de a întreprinde careva paşi în afara concluziilor acordului de la Osborne, până ce nu va fi onorat cu instrucţiuni suplimentare"[446]. Aflat la limita răbdării, în ziua următoare Clarendon trimite o telegramă prin care cere ambasadorului său să acţioneze imediat[447]. Peste câteva săptămâni, ziarul „Times" medita asupra comportamentului ieşit din comun al ambasadorului englez la Londra: „Ce trebuie să facem cu un ambasador refractar? Franţa şi Anglia sunt acum în acord perfect asupra chestiunii Principatelor Dunărene, ţările au căzut de acord, suveranii au căzut de acord, şi fiecare este satisfăcut, însă Lordul Stratford de Redcliffe nu consimte. Dacă acesta nu este un caz clar de *ego et Rex meus* [latină –„eu şi Regele meu"], este cu siguranţă ultra-patriotism"[448].

Este lesne de presupus ce fel de sentimente răscoleau sufletul ambasadorului britanic şi austriac la primirea instrucţiunilor corespunzătoare. De fapt, Prokesch-Osten îşi ceruse demisia la aflarea acestei noutăţi, iar Stratford, în mod privat, ceruse lui Clarendon suspendarea temporară a instrucţiunilor

---

443 T.W. Riker, „The Pact of Osborne: a Controversial Episode in the Making of Rumania", *The American Historical Review* Vol. 34, 1929, Nr. 2, p. 246; *Documente...* vol. VII, p. 503.

444 *Documente...*, p. 506.

445 *Documente...Vol. VII*, p. 517.

446 T.W. Riker, „The Pact of Osborne: a Controversial Episode in the Making of Rumania", *The American Historical Review* Vol. 34, 1929, Nr. 2, p. 247.

447 Ibid.

448 *Times,* 8.09.1857, apud T.W. Riker, „The Pact of Osborne: a Controversial Episode in the Making of Rumania" // *The American Historical Review* Vol. 34, 1929, Nr. 2, p. 247.

sale, sau permisiunea de a abandona ordinele primite[449]. Însuşi Bulwer, care era de acord cu înţelegerea de la Osborne, şi care aprecia că guvernul englez a acţionat „chibzuit şi cu abilitate în această problemă", nu se putea abţine să nu remarce că „agenţii britanic şi austriac trebuie, pentru moment, să suporte o oarecare umilire şi neplăceri"[450]. Cunoscând firea ambasadorului englez la Constantinopol, nu este de mirare că acesta nu şi-a depus îndată armele, ci caută în continuare soluţii, care dacă n-ar fi reparat eşecul său, cel puţin l-ar fi îndulcit. O alternativă ar fi fost acceptarea propunerii comisarului austriac Leihmann, ca după exemplul celor patru guverne, Poarta, Austria şi Anglia să declare imediat că alegerile care se pregătesc în Valahia au un viciu de legalitate[451]. Probabil, Stratford era conştient că această propunere nu avea sorţi de izbândă, dar o lansase ca un balon de încercare. De aceea, el se încăpăţâna de a aştepta alte instrucţiuni de la Londra, neluând nici o măsură în plus, cu excepţia comunicării acordului de la Osborne Porţii.

Clarendon, la rândul său, iritat de tergiversările sterile de la Constantinopol, trimite pe 20 august o telegramă prin care cere să i se pună imediat capăt întârzierii ce a avut loc şi Poarta să adopte recomandarea înaintată de către Anglia şi Franţa[452]. Abia la 24 august Stratford expedia o telegramă prin care anunţa guvernul său că Consiliul otoman a acceptat sfatul englezilor şi că în cursul acelei zile urma să aibă loc sancţiunea lui de către sultan[453]. Guvernul de la Londra, care încă nu o primise, obosit de atâtea aşteptări, în aceeaşi zi trimitea spre Constantinopol o altă telegramă, a cărei conţinut trebuia să-i dea de înţeles Porţii că orice tărăgănare în decizia de a fi anulate alegerile din Moldova nu va mai fi acceptată, pentru că ambasadorului englez de la Constantinopol i se ordona să urmeze exemplul colegilor săi, în caz că reprezentanţii celor patru puteri părăsesc Constantinopolul, ca urmare a refuzului Porţii de a anula alegerile din Moldova[454].

Presa europeană urmărea cu atenţie evenimentele de la curtea din Constantinopol, iar unele jurnale se includeau în discuţii aprigi despre deciziile luate la Osborne. Astfel, „Le Journal de Débats" la 25 august ripostează energic unor jurnale germane din Viena, care susţineau că la Osborne a triumfat politica Austriei şi Angliei. Jurnalul francez neagă afirmaţiile apărute la Viena, precum că românii nu vor mai fi consultaţi, divanurile nu se vor mai convoca, iar

449 Harold Temperley, „The Last Phase of...", p.248.
450 *Documente...,* Vol. VII, p. 504.
451 Ibidem, p. 519.
452 Ibidem, p. 548.
453 Ibidem, p. 550.
454 Ibidem, p. 552.

Conferinţa de la Paris se va întruni în septembrie pentru a decide în corespundere cu punctele de vedere ale Austriei şi Angliei[455]. Totuşi, pe teren, austriecii nu erau atât de încrezuţi în succes şi atât de liniştiţi pe cât pretindeau ziarele germane. La 4 septembrie 1857, Gödel Lannoy, consulul austriac la Iaşi, expedia o telegramă lui Buol, în care aducea la cunoştinţă că, în conformitate cu instrucţiunile primite, a discutat cu caimacamul şi acesta l-a asigurat că va influenţa alegerile potrivit „unui nou plan combinat"[456]. Se pare, guvernul austriac nu se baza pe efectul înțelegerii de la Osborne, ci considera necesară aplicarea unui „plan nou combinat" pentru a readuce lucrurile în albia râvnită de curtea de la Viena.

De data aceasta, Austria şi Turcia erau în căutarea unor metode mai subtile de influențare a evenimentelor. Franţa se arăta mai rezervată în sprijinul său acordat Principatelor, iar noul consul francez la Galaţi Steyert merge atât de departe în această atitudine, încât declară că guvernul francez nu acordă nici o importanţă unirii[457]. Rusia, foarte deranjată de explicaţiile vagi primite de la francezi şi zvonurile răspândite din Constantinopol şi Viena, se încăpăţâna să pretindă că nimic nu s-a schimbat, reprezentantul său la Iaşi, Basily, dând motive de a fi învinuit de Victor Place, că este mai „royalist decât regele" şi că încearcă de a o prezenta pe Rusia de fiecare dată ca ansamblul perfecţiunilor trecute, prezente şi viitoare, punând-o în fruntea la tot ceea ce putea interesa Principatele, raportând totul la curtea rusească cu „o persistenţă dezagreabilă"[458]. Cavour, fiind la curent cu faptele întâmplate la Osborne, îi făcuse confidenţe lui Ion Bălăceanu, cu care a avut o conversaţie la Torino în septembrie, că se va considera foarte mulţumit dacă ar putea să împiedice acest aranjament de a deveni „prea ridicol"[459].

Guvernul englez se arată acum moderat şi ferm decis de a nu permite pe viitor nici o altă complicaţie din cauza Principatelor Române. Clarendon acorda toată aprobarea sa spiritului moderat şi conciliator al lui Bulwer şi eleva necesitatea ca şi ceilalţi comisari europeni să respecte instrucţiunile înaintate de Congresul de la Paris[460]. În septembrie, la Stuttgart, a avut loc o întâlnire senzaţională între Napoleon al III-lea şi Alexandru al II-lea. Suveranii au căzut de acord ca în toate problemele europene şi orientale Franţa şi Rusia să se înţeleagă amiabil, ambasadorii şi consulii urmând a fi instruiţi să

455 „*Secolul*" 1857, Nr. 64, 26 august.
456 *Documente*... vol. II., p. 205.
457 *Documente*... vol. VI., p. 85.
458 Ibidem, doc. 61.
459 *Documente*... vol. III, p. 306.
460 *Documente*... vol. VII, p. 613.

acţioneze în comun acord; se stabilise că Franţa şi Rusia nu vor participa la nici o coaliţie îndreptată împotriva alteia[461]. Cancelarul rus Gorceakov aprecia că această întrevedere depăşise toate speranţele ruşilor, el vorbea deja despre o „alianţă", presupunând că Napoleon al III-lea este dispus să înlocuiască prietenia cu Anglia prin cea cu Rusia[462].

Franţa se grăbi, însă, să calmeze suspiciunile apărute la Londra în legătură cu acest subiect, şi într-un număr apărut în revista semioficioasă „Le Pays" declara că guvernul francez nu caută o nouă alianţă cu Rusia, căci are o alianţă cu Anglia, pe care nu este predispus s-o pericliteze, nici chiar din cauza Principatelor Române, şi că întâlnirea de la Stuttgart nu ameninţa Germania, ci Austria[463].

Fără a intra în detalii bine cunoscute istoricilor unirii Principatelor Române, vom reaminti doar că după anularea primelor alegeri din Moldova au avut loc noi alegeri în luna octombrie în Moldova şi Ţara Românească, la care au obţinut victorie unioniştii. Comisarul englez, aflându-se la Iaşi, a avut o conversaţie îndelungată cu Nicolae Vogoride, conţinutul căreia i l-a relatat ulterior lui Clarendon. În această discuţie caimacamul Moldovei i-a explicat într-o manieră foarte sinceră cauza deosebirii rezultatului alegerilor din octombrie de cel din iulie 1857. Astfel, Bulwer s-a convins încă o dată, că la primele alegeri, în urma sfaturilor Porţii şi Austriei, caimacamul a făcut abuz de influenţă pentru a obţine victoria separatiştilor, însă acum, „când guvernul [moldovean –n-n] nu le-a mai spus (electorilor) ce trebuie să facă la ultimele alegeri", a obţinut victorie partida unionistă[464]. Într-o altă scrisoare, Bulwer contesta afirmaţiile guvernului austriac potrivit cărora alegerile din Ţara Românească şi Moldova ar fi provocat mari tulburări. Comisarul englez declara că niciodată în viaţă nu a văzut „nişte alegeri care să se desfăşoare atât de liniştit cum au fost cele din aceste două principate," subliniind faptul că adunarea Ţării Româneşti avea un caracter democratic[465].

Poarta Otomană avea o opinie de altă natură asupra Divanelor alese. De aceea ea se grăbeşte să trimită două circulare una după alta reprezentanţilor Porţii la Londra, Viena, Paris, Sankt-Petersburg, Berlin şi Torino, acestea urmând să fie aduse la cunoştinţa guvernelor respective. Guvernul turc declara că adunările alese „nu-i inspiră prea mare încredere" vizavi de respectarea drepturilor Porţii, avertiza că „oricare n-ar fi vocile emise de Divanele ad-hoc

[461] François Charles-Roux, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoléon III* (Paris: Plon, 1913), p. 219.
[462] Constantin de Grunwald, *Trois siècles de diplomatie russe* (Paris, 1945), p. 202.
[463] *Documente*... vol. III, p. 316.
[464] *Documente*... vol. VII, p. 623-624.
[465] Ibidem, p. 667.

referitor la unire, ea îşi rezervă dreptul de a susţine separaţia Principatelor, care considera că neapărat trebuia să stea la baza viitorului aranjament[466].

Divanelor ad-hoc adunate în Moldova şi Ţara Românească foarte curând au susţinut aproape în unanimitate clauza unirii acestor două principate într-un singur stat, care urma să fie condus de un prinţ străin dintr-o dinastie europeană, un guvern constituţional şi o unică adunare obştească, care să reprezinte cât mai larg interesele populaţiei române[467]. Deşi activaseră în spaţii diferite, textul rezoluţiilor era de o asemănare extraordinară, explicaţia datorându-se emulării modelelor propuse de Constituţia franceză din 1791 şi cea belgiană din 1831[468]. Extrem de entuziasmat, consulul francez de la Iaşi, a doua zi după votul Divanului moldav, scria că francezii pot considera această campanie a sa ca fiind terminată sau aproape sfârşită şi „aproximativ în condiţiile pe care ei le doresc"[469]. Deputaţii Divanului Ţării Româneşti, votând unirea, au rostit discursuri înflăcărate şi îşi exprimau speranţa că prin această decizie se va pune începutul unei ere noi, care va fi „era civilizaţiei şi progresului"[470].

La Constantinopol continua conflictul lui Stratford cu Thouvenel. În luna octombrie, ambasadorul englez a obţinut ultima sa victorie prin întoarcerea lui Reşid paşa la postul de Mare Vizir. După cum scria pe 1 noiembrie Ion Bălăceanu din Franţa, această redenumire a lui Reşid a fost considerată de guvernul francez „ca o insultă personală", de aceea Franţa nu se va mulţumi numai cu căderea lui Reşid, ci acel care trebuia de asemenea să plece era lordul Stratford[471]. La sfârşitul anului 1857, cabinetul lui Palmerston cade, la putere venind conservatorii, care i-au încredinţat funcţia de ministru de Externe lui Malmesbury. Stratford, care venise în concediu la Londra încă din decembrie, avu imprudenţa să-şi prezinte singur cererea de demisie în februarie 1858, care îndată a fost primită de către noul guvern. După spusele fiului lui Thouvenel, „acesta a fost un mare succes pentru ambasadorul Franţei, care în ochii

---

466 Arhivele Naţionale ale României. F. Ştirbei, Nr. 74, f. 3-4.

467 Vezi: Hotărârea Divanului ad-hoc a Moldovei (7 octombrie 1857) cu privire la Unirea Principatelor şi Hotărârea Divanului ad-hoc a Ţării Româneşti cu privire la Unirea Principatelor (8 octombrie 1857), în *Documente privind istoria modernă şi contemporană a României,* Gheorghe Sbârnă, Ion Stanciu, Silviu Miloiu, Iulian Oncescu, ed. Dan Mărgărit (Târgovişte: Cetatea de Scaun, 2006), p.46-50.

468 Ioan Statomir, „Epoca Adunărilor ad-hoc ca laborator de reflecţie constituţionale", *Analele Universităţii Bucureşti. Ştiinţe politice*, 2000, nr. 2, p. 49.

469 *Documente*... vol. VI., p. 98-99.

470 Arhivele Naţionale ale României, Fondul Divanul ad-hoc al Ţării Româneşti, Nr. 11/1860, f. 23.

471 *Documente*... vol. III, p. 327.

publicului rămânea în posesia terenului după doi ani de luptă înverşunată"[472]. Walewski, superiorul său, împărtăşea sentimentul dat, deşi îi sugera lui Thouvenel să manifeste cumpătare şi să nu-şi expună triumful său în faţa altor oameni referitor la plecarea colegului său englez[473]. Locul lui Stratford de Redcliffe la Constantinopol a fost ocupat de către Henry Bulwer.

Vinogradov propune o versiune destul de curioasă în legătură cu înlăturarea lui Stratford. Astfel, acesta afirmă că ambasadorul englez la Constantinopol avea „misiunea" de a acutiza relaţiile cu Franţa într-o asemenea măsură, ca Napoleon să se sperie şi să meargă la cedarea de la Osborne, iar odată îndeplinită această misiune, Redcliffe pur şi simplu trebuia să plece[474]. De fapt, după cum ne-am convins, demisia lui Stratford a avut loc nu în rezultatul îndeplinirii unei anumite misiuni de sabotare a relaţiilor cu francezii, ci mai degrabă în rezultatul insubordonării sale, care a pus în primejdie elementul fundamental al politicii externe britanice – relaţiile anglo-franceze[475].

La sfârşitul lunii februarie 1858, Malmesbury se arăta foarte îngrijorat din cauza tensiunii existente în aceste relaţii şi considera că este nevoie de multă bunăvoinţă din partea ambelor ţări pentru „a deturna norul care le ameninţă"[476]. Ministrul englez se arătă foarte nemulţumit de activitatea lui Persigny, ambasadorul Franţei la Londra, deoarece considera că acesta, rămânându-i în continuare devotat lui Palmerston, în loc să-l ajute pe noul ministru să restabilească relaţiile amicale care domneau între Franţa şi Anglia, „a făcut tot ce-a putut pentru împiedicarea realizării acestui scop"[477]. În privinţa Principatelor, noul guvern britanic părea că nu şi-a schimbat atitudinea, rămânând în continuare pe poziţii antiunioniste, iar ziarul oficios „Times", aducând la cunoştinţă vocile Divanelor ad-hoc, le etalează ca fiind „ridicole şi impertinente"[478].

În acelaşi timp, se observă că în Marea Britanie creşte interesul public faţă de Principatele Române. O dovadă în acest sens este dezbaterea asupra chestiunii Principatelor Române petrecută în Camera Comunelor[479]. La 4 mai 1858, Gladstone, politican britanic proeminent (din 1868 până în 1894

[472] Louis Thouvenel (ed.), *Trois années de la question d'Orient, d'après les papiers inédits de M. Thouvenel* (Paris, 1897), p.208.

[473] Ibidem. p. 209.

[474] В.Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств*, p. 117.

[475] R.W. Seton-Watson, *Britain in Europe. 1789-1914* (Cambridge, 1938), p. 365.

[476] Malmesbury (Lord), *Mémoires d'un ancien ministre (1807-1869*) (Paris: Ed. „Paul Ollendorff", 1885), p. 256-257.

[477] Ibidem, p. 28.

[478] *Documente*... vol. VII, p. 211.

[479] *Acte şi documente*... VII, p. 160-164.

a deţinut postul de prim-ministru de patru ori), prezintă o moţiune prin care cere să se acorde o susţinere cauzei române. L-au sprijinit în discursurile sale Lordul Russell, Roebuck ş.a., pe când F. Fitzgerald, Palmerston, Disraeli s-au pronunţat împotrivă. Această tentativă însemnată a lui Gladstone a eşuat, rezultatul scrutinului fiind de 292 de voci contra 114. Ceea ce a ieşit la iveală în cadrul acestor dezbateri a fost faptul că oamenii britanici de stat aveau o serie de prejudecăţi, operau cu multiple axiome false privitoare la Principatele Române. Analizând rezultatele obţinute la şedinţa din 4 mai, Béclard, consul francez la Bucureşti, era de părerea că ele au fost provocate de „dubla eroare" care domina atât opiniile generale engleze, cât şi pe cele ale oamenilor de stat britanici. Elementele acestei erori, în aprecierea consulului francez, erau următoarele:

1. Principatele fac parte din teritoriul otoman din acelaşi motiv ca şi alte provincii ale Turciei europene.

2. Orice inovaţie introdusă în regimul Principatelor este destinată să ducă în cele din urmă la emanciparea lor de sub tutela directă a Porţii Otomane[480].

Foarte mulţi erau predispuşi să creadă că înfrângerea suferită de moţiunea lui Gladstone în mare măsură se datora elocvenţei şi argumentelor discursului lui Disraeli. Astfel, acesta, combătând propunerea lui Gladstone, a declarat că există între Anglia şi Franţa un perfect acord de sentimente şi opinii asupra chestiunii Principatelor, avându-se în vedere înţelegerea încheiată la Osborne[481]. Deşi propunerea lui Gladstone a eşuat, însuşi faptul punerii în discuţie a problemei româneşti în Parlamentul englez reprezenta un progres enorm pentru cauza românească, relevând creşterea interesului societăţii engleze faţă de Principate în perioada de după Congresul de la Paris din 1856. În opinia lui Dimitrie Brătianu, care îşi exprimă recunoştinţa sa profundă lui Gladstone, moţiunea dată a sensibilizat linia politică a guvernului britanic şi a încurajat poporul român, oferindu-i exemple vizibile de susţinere în parlamentul britanic[482].

Am putea conclude că, în acest interval, cuprins între întâlnirea de la Osborne şi Conferinţa de la Paris (1858), Anglia a avut o atitudine destul de rezervată şi uniformă faţă de problema Principatelor Române. Această moderare a sa era dictată, în primul rând, de complicaţiile externe şi interne, care absorbeau aproape în întregime atenţia politicienilor englezi. Dificultăţile serioase în India, războiul opiului cu China, schimbarea cabinetului englez de

480 *Documente*... vol. VII, p. 223.

481 *Acte şi documente*... vol. III, p. 164.

482 Trevor Hope, „British Publicists and the Romanian National Cause, 1848-1859", *Studii şi materiale de istorie modernă. Institutul „N. Iorga"*, 1999, nr. 13, p. 98.

miniştri făceau să pălească cu mult chestiunea românească. În cel de-al doilea rând, atitudinea Marii Britanii corespundea întocmai cu spiritul Osborne-lui, al cărui scop era păstrarea alianţei anglo-franceze şi realizarea unor concesii reciproce în problema unirii Principatelor. Este semnificativă în acest sens dezavuarea politicii lui Stratford, care îşi încetează în perioada dată cariera sa de ambasador la Constantinopol, în locul său fiind numit Henry Bulwer, fostul comisar englez, care se manifestase printr-un caracter mai îngăduitor şi tolerant, fiind cunoscut în perioada anilor 1856-1858 drept exponentul „politicii neutralităţii" în problema unirii Principatelor Române.

CAPITOLUL. III
ACTIVITATEA DIPLOMAȚIEI BRITANICE ÎN PERIOADA CONFERINȚEI DE LA PARIS (1858) ŞI A DUBLEI ALEGERI A LUI A.I. CUZA

3.1. Rolul Marii Britanii în rezolvarea „chestiunii româneşti" la Conferinţa de la Paris (1858)

Aşteptată cu multă nerăbdare şi îngrijorare, Conferinţa s-a reunit la Paris la 22 mai 1858 pentru a elabora „înţelegerea finală" a Marilor puteri referitoare la organizarea Principatelor Române. Rezultatele sale, exprimate în întregime în Convenţia din 19 august 1858, fiind binecunoscute şi mult comentate, nu vor fi analizate în lucrarea de faţă, ne vom opri, însă, în mod special asupra poziţiei luate de Marea Britanie la Conferinţă, urmând să stabilim raportul existent între rezultatul obţinut şi activitatea reprezentanţilor englezi.

Vom însemna, că unii istoricii fac o legătură directă între eşecul unirii la Conferinţa de la Paris şi atitudinea luată de Anglia la acest for. Vinogradov, referindu-se la tema dezbaterilor ţinute la Paris, îl deosebea pe reprezentantul Marii Britanii, lordul Cowley, drept cel mai perseverent din cei „trei adversari ai unirii"[483]. Un alt autor remarca, că semiunirea obţinută la Conferinţa de la Paris „se datoreşte numai schimbăcioasei politici engleze, căci dacă ea păstra atitudinea luată în conferinţele [Congresul de la Paris –n. n.] din martie 1856, desigur Unirea pe deplin era câştigată"[484]. Riker, deşi remarca că la baza politicii Angliei la Conferinţă a stat punctul de vedere adoptat de către ea la Osborne, totuşi, vede rolul lui Cowley drept „moderator" în cadrul dezbaterilor Conferinţei[485]. La fel, acesta subliniază convingerea care o împărtăşea ministrul de Externe francez, precum că susţinerea formulei unirii Principatelor sub un domnitor străin „fără Anglia, nu izbutea"[486].

Discuţiile ţinute la prima şedinţă din 22 mai 1858 au stabilit poziţiile pe care s-au plasat puterile relativ la problema Principatelor. După ce Walewski a propus şi plenipotenţiarii au decis că vor păstra un secret absolut asupra lucrărilor Conferinţei, fiecare reprezentant în parte şi-a exprimat părerea sa asupra raportului Comisiei Europene din Principate[487]. Reprezentantul francez a susţinut necesitatea unirii Principatelor sub un prinţ străin, iar Cowley a

---

483 В.Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (М., 1961), p. 224¸ 236.

484 I. Breahnă, *Diplomaţia Europei faţă de Unirea Principatelor Române* (Bucureşti, 1898), p. 64.

485 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 203, 215.

486 Ibidem, p. 207.

487 Archives Diplomatiques. Vol. II. (Paris, 1866), p. 115.

insistat să fie mai întâi ascultaţi plenipotenţiarii curţii suverane şi a puterilor limitrofe, motivând prin faptul că acestea erau în mod special interesate în problema discutată[488]. După ce Poarta şi Austria s-au pronunţat pentru separarea Principatelor, iar Rusia a declarat că este gata să adere la unire, Cowley a luat din nou cuvântul pentru a exprima opinia guvernului său. El a afirmat că, după o analiză profundă, consideră că unirea nu corespunde obiectivului pe care Congresul de Pace de la Paris îl avea în vedere, însă, deoarece populaţiile s-au arătat favorabile unirii, s-ar cuveni de creat prin „asimilarea instituţiilor administrative" un sistem care să poată satisface dorinţele Principatelor, salvgardând, în acelaşi timp, dorinţele legitime ale puterii suverane. Pentru a ajunge la un acord, el a apelat la toate părţile să manifeste un „spirit de conciliere" şi să meargă spre concesii reciproce[489].

Franţa, care în aprecierea lui Leonid Boicu, era pregătită pentru compromis încă din decembrie 1857, a venit la următoarea şedinţă cu un nou proiect ce prevedea doi domnitori, două administraţii, dar o comisie legislativă comună la Focşani[490]. Bulwer înaintase şi el un plan de organizare a Principatelor lui Cowley, pentru a fi discutat la Conferinţă, însă reprezentantul englez la Conferinţă era de părerea că Anglia nu s-ar cuveni să se angajeze în susţinerea unui plan ce nu încuviinţa unirea şi, respectiv, era complet lipsit de popularitate, de aceea nu a recurs la el[491]. Guvernul britanic ţinea cont de faptul că atenţia opiniei publice engleze faţă de Principate crescuse, mai ales în urma evenimentelor din vara anului 1857.

Au încercat să profite de această situaţie remarcabilii activişti naţionali Nicolae Golescu, ulterior candidat la domnie în Ţara Românească, şi Dimitrie Brătianu, deputat în Adunarea ad-hoc a Ţării Româneşti. Ei pleacă în această perioadă la Londra pentru a se întâlni cu oamenii politici şi de stat englezi şi a le cere sprijinul în rezolvarea năzuinţelor românilor. Rezultatele întâlnirilor acestora cu Palmerston, Clarendon, Stratford, Cowley şi alţii n-au fost deloc îmbucurătoare, semnificative fiind cuvintele lui Stratford, care recunoscuse, că el însuşi să fi fost român, n-ar fi cugetat altfel, însă, că „diplomaţia este silită de mai multe ori să nu urmeze aspiraţiile popoarelor"[492]. Ambasadorul englez de la

---

488 *Protocoalele conferinţelor ţinute la Paris de la 22 mai până la 19 august 1858* (Bucureşti (f. a.)) Protocolul Nr. 1, p. 5 (mai departe – Protocolul Nr...).

489 Ibidem, p. 117.

490 Leonid Boicu, „Unirea Principatelor Române în dezbaterea forurilor internaţionale (1855-1859)", *Unirea Principatelor şi puterile europene* (Bucureşti, 1984), p. 72.

491 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 208.

492 Arhivele Naţionale ale României. Fond Tell Cristian, dosar 48/1858, f. 1.

Paris Cowley, în discuţia avută cu Nicolae Golescu, a declarat că este imposibilă rezolvarea problemei în sensul înaintat de cele două Divanuri ad-hoc, adică unirea Principatelor sub un prinţ străin. Golescu a încercat să-l convingă pe ambasadorul englez că românii, în primul rând, doresc unirea, iar Cowley i-a replicat că el nu crede că românii vor unirea „fără un prinţ străin”[493]. În esenţă, încercările acestor oameni politici români nu s-au soldat cu rezultate reale.

Peste o săptămână de la prezentarea planului său propus anterior, Walewski îl înaintează încă o dată la şedinţa din 5 iunie. Vinogradov scrie că Cowley, Hübner şi Fuad paşa se opuneau oricărei menţionări a unirii şi că acest proiect francez „le-a trezit suspiciuni, deoarece, conform spuselor lui Cowley, într-o oarecare măsură atingea unirea”[494]. Citind protocoalele Conferinţei, observăm, că atitudinea reprezentanţilor englez, austriac şi turc n-a fost identică, iar cuvintele atribuite lui Cowley sunt oarecum denaturate. Astfel, din protocolul cu numărul 3 din 5 iunie 1858 reiese că la înaintarea proiectul lui Walewski Austria a răspuns cu un refuz, propunând în schimb să înceapă discuţia conform prevederilor Tratatului de la Paris şi anume, cu revizuirea Regulamentelor Organice. Pentru toţi participanţii era transparent scopul propunerii austriece – ca discuţia să aibă ca punct de pornire principiul separării Principatelor şi să se evite inovaţiile proiectului lui Walewski. Kiselev, reprezentantul Rusiei la Conferinţă, a remarcat că Tratatul de la Paris prevede luarea în consideraţie a dorinţelor poporului şi, deci, trebuie de început cu planul lui Walewski. Deşi Rusia agrea ideea păstrării Regulamentelor Organice în Principate, deoarece acestea fuseseră introduse în perioada protectoratului său asupra Principatelor Române, totuşi, considerentele politice de nivel înalt forţau guvernul ţarist să acţioneze împreună cu Franţa, pentru ca, folosindu-se de dezbinarea statelor în problema unirii, să întărească legătura cu statul francez[495]. Hübner i-a răspuns lui Kiselev că nu crede în exacta expresie de către Divane a dorinţelor poporului român.

După acest schimb de replici între reprezentanţii Marilor Puteri, Cowley a observat că „documentul depus de plenipotenţiarul Franţei pare a fi un fel de uniune şi că acest punct important nu va fi prejudecat în nici o manieră, dacă s-ar adopta modul revizuirii Regulamentelor Organice”[496]. Cowley, prin intervenţia sa, oferea un sprijin poziţiei austriece de începere a discuţiilor pe baza revizuirii Regulamentelor Organice, el însă nu declarase că refuză să discute unirea, ba se străduia să-l convingă pe reprezentantul francez că „acest punct

[493] Beatrice Marinescu, *Romanian-British Political Relations, 1848-1877* (Bucureşti, 1983), p. 102.
[494] В.Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств*, p. 225.
[495] Ibidem, p. 219.
[496] Protocolul Nr. 3, p. 12.

important" [unirea] nu va fi omis în cazul revizuirii Regulamentelor Organice. Walewski se arăta profund nemulţumit de opunerea întâmpinată şi ameninţă că, în cazul neadoptării acestui proiect, guvernul său se va întoarce la susţinerea propunerii iniţiale de unire sub un prinţ străin. În această situaţie plenipotenţiarii Marii Britanii şi Prusiei au închis şedinţa, declarând că necesită să-şi consulte curţile lor, înainte de a-şi exprima ultima opţiune[497]. Malmesbury, în răspunsul său către Cowley referitor la acest subiect, îi indica să urmeze prevederile Tratatului de la Paris şi să neutralizeze „trăsăturile periculoase" ale acestui proiect, dar îl preîntâmpina să nu stăruie asupra unor puncte ce puteau fi cedate de către turci la insistenţa francezilor[498]. Îngrijorată de perspectiva întreruperii negocierilor de către Franţa, în cazul respingerii în continuare a proiectului lui Walewski, partea engleză consimţi la discutarea proiectului propus de francezi şi sfătui insistent pe austrieci să accepte faptul dat. Ministrul de Externe austriac Buol reacţionă cu furie faţă de maleabilitatea manifestată de guvernul englez şi îşi exprimă regretul că acum englezii n-au adoptat acel ton autoritar care-l luaseră în problema Bolgradului[499].

În cadrul şedinţei din 10 iunie 1858, reprezentantul Marii Britanii declară că guvernul său nu este împotrivă să accepte discutarea organizării viitoare a Principatelor Române pe baza documentului prezentat de Walewski. Aceeaşi atitudine au adoptat-o şi reprezentanţii Prusiei, Rusiei şi Sardiniei, pe când Turciei şi Austriei nu le rămânea altă soluţie decât să se alăture colegilor săi. Odată fiind pus în discuţie proiectul lui Walewski, prima problemă care a provocat rezistenţa categorică a Austriei era legată de denumirea preconizată de Principate Unite. Cowley declară că el se învoieşte cu această denumire, cu condiţia ca definitiva organizare a Principatelor să justifice denumirea dată; la fel, el propune de adăugit la Principatele Unite şi cuvintele „ale Moldovei şi României." Franţa, Sardinia, Rusia şi Prusia au căzut de acord cu denumirea de Principate Unite, iar reprezentantul Turciei a declarat că şi el este de acord, numai dacă va reuşi să se înţeleagă cu plenipotenţiarii asupra celorlalte puncte ale proiectului[500].

Opinia Angliei a făcut notă discordantă cu cea a Franţei, Rusiei, Sardiniei, Turciei şi Austriei în problema instituţiei domneşti în Principate. Cowley propunea ca domnii să fie ereditari, motivând prin corupţia şi conflictele dintre grupările de boieri pentru putere, sumele mari de bani plătite la

497 Ibidem, p. 16.

498 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* (Bucureşti, 1944), p. 211-212.

499 Ibidem, p. 213, nota 150.

500 Protocolul Nr. 4, p. 27.

Constantinopol, care provin din jefuirea oamenilor din ţară, precum şi faptul că domnitorii, fiind denumiţi temporar, nu sunt interesaţi în implementarea unor reforme de lungă durată care ar ameliora situaţia ţării[501]. El este nevoit, însă, să renunţe la ideea sa în favoarea principiului alegerii domnitorilor pe viaţă, clauză susţinută mai ales de Turcia.

Paragrafele care au provocat cele mai aprigi discuţii se refereau la instituirea unei Comisii Centrale legislative şi problema drapelului. Reprezentanţii Franţei, Marii Britanii, Prusiei, Rusiei, Sardiniei şi Turciei acceptă, în principiu, formarea unui corp legislativ comun, însă Austria se opunea cu vehemenţă acestei propuneri. Noul ministru de Externe britanic Malmesbury, probabil, a preluat viziunea predecesorului său asupra problemei organului unic legislativ in Principatele Române, considerând că ideea Comisiei Centrale emana de la împăratul francez şi nu de la Walewski, de aceea aprecia drept mult mai înţelept „de a-l face inofensiv [proiectul – n.n.] decât de a-i cere retragerea;" reprezentantului englez la conferinţă revenindu-i misiunea de a face din Comisie nu o veritabilă adunare deliberativă şi legiferatoare, ci un simplu consiliu consultativ compus dintr-un mic număr de membri numiţi de către domnitor[502]. Astfel, prin înaintarea unei serii de modificări importante în instituirea Comisiei Centrale, Cowley cade de acord cu acceptarea existenţei acesteia şi încercă prin diferite promisiuni să convingă partea austriacă să-i urmeze calea, lucru care-i reuşeşte în cele din urmă. Varianta refăcută a proiectului referitor la Comisia Centrală este prezentată la 3 iulie de Walewski şi, în sfârşit, este întărită de către Conferinţă în cadrul aceleiaşi şedinţe.

Este lesne de imaginat că noutăţile de la Paris erau aşteptate cu multă nerăbdare şi anxietate în Principatele Române. Însă, odată aflându-se despre sacrificiile făcute în detrimentul cerinţelor Divanurilor, o „nemulţumire surdă contra puterilor" creşte în Principate, conform spuselor lui Victor Place. La fel, consulul francez la Iaşi a apreciat că „se joacă un joc periculos", prin refuzul de a da o satisfacţie legitimă cerinţelor populaţiei[503]. Béclard, consulul francez la Bucureşti, semnala la rândul său despre marile greutăţi întâlnite de el în încercările de a ridica spiritele abătute. Însă, deşi recunoştea că regretă profund că „Franţa n-a putut să facă să prevaleze opinia sa"[504], părea a se resemna mai uşor cu realitatea decât omologul său de la Iaşi.

Următorul punct în litigiu a fost cel al drapelului, care, conform proiectului

501 Protocolul Nr. 7, 8, p. 35.

502 Malmesbury, (Lord), *Mémoires d'un ancien ministre (1807-1869*) (Paris: Ed. „Paul Ollendorff", 1885), p. 267.

503 *Documente*.., vol. VI, p. 139.

504 Ibidem, p. 228.

francez, era prevăzut să fie comun pentru ambele Principate. Vinogradov scrie despre acest episod: „Englezii, turcii şi austriecii nu doreau să recurgă la cedări [în privinţa drapelului – n.n.]”[505], vom constata, însă, că atitudinea acestor trei n-a fost identică în problema dată. Singurul stat care s-a opus cu disperare adoptării unui steag comun a fost Austria. Aceasta, fiind speriată de perspectiva unei influenţe morale a existenţei unui drapel comun al Principatelor Unite şi atracţiei acestuia pentru românii de pe teritoriul său, se împotrivea din răsputeri, ameninţând chiar cu părăsirea Conferinţei de la Paris. Turcia demonstra o fermitate mai slabă, fiind predispusă să cedeze anumitor modificări. Cowley, neobosit în rolul său de conciliator, depuse toată energia sa pentru a găsi o soluţie intermediară care i-ar satisface pe toţi şi care ar fi acceptată, evitându-se ruperea negocierilor şi blamul ce putea cădea asupra sa şi asupra tuturor celor însărcinaţi cu negocierile de la Paris[506]. Sarcina lui Cowley era extrem de dificilă, pentru că nu numai Austria dădea dovadă de o rigiditate extremă în discuţia acestui punct litigios, dar şi Franţa, a cărui demnitate fusese lezată de numeroase cedări anterioare, se hotărâse să obţină câştigul acestei cauze, ameninţând cu reluarea cerinţei unirii cu un prinţ străin. Poziţia Franţei era secondată cu deosebită fermitate şi de Rusia. Ieşirea din impas fusese găsită în timpul şedinţei din 3 iulie, când Franţa a acceptat drept compromis propunerea reprezentantului Prusiei ca în cazul unirii ambelor miliţii din Principate, ele să folosească un drapel comun, iar în restul timpului să aibă drapele separate. Această propunere a obţinut sprijinul Rusiei, Sardiniei şi a Marii Britanii, pe când Poarta se abţinuse de la exprimarea opiniei sale, invocând necesitatea de a-şi consulta guvernul, iar Austria continua să insiste în refuzul său de a accepta un drapel comun în orice circumstanţe[507].

Ministrul de Externe englez dădea semne de oboseală în faţa derulării evenimentelor şi complicaţiilor de la Conferinţă, trimiţându-i la 4 iulie lui Cowley proiectul Convenţiei, în care propuse unele modificări, şi încurajându-l pe reprezentantul britanic „de a sfârşi cât mai curând cu această afacere”[508]. Concomitent, prin telegramele sale din 6 şi 7 iulie Malmesbury îi cere ambasadorului Angliei la Viena, Loftus, să obţină de la guvernul austriac acceptarea propunerii prusiene, argumentând că aceasta nu ar încălca principiul separaţiei Principatelor[509]. Buol, după o perioadă de împotrivire, văzându-se

505 В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств*, p. 227.

506 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)* , p. 222.

507 Protocolul Nr.7.

508 Malmesbury, (Lord), *Mémoires d'un ancien ministre (1807-1869)*, p. 269.

509 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)*, p. 222, nota 206.

rămas în izolare, apare cu o contra-propunere: de a nu le da Principatelor un drapel comun, ci de a adăuga fiecărui dintre cele două steaguri câte o bandă identică de o anumită culoare. Împăratul Franz Iosif, urmând sfatul tacticos al lui Cowley, obţinu subscrierea francezilor la această propunere prin adresarea nemijlocită către Napoleon al III-lea, în care îi ceru renunţarea la steagul comun al Principatelor drept o favoare personală. A aderat la această propunere, în urma insistenţelor engleze, şi guvernul otoman.[510] Consulul francez de la Bucureşti Béclard, aflând noutăţile de la Paris, se bucura nespus de faptul că „totul merge bine, că norii mari ameninţători s-au risipit."[511]

În cadrul şedinţelor următoare, Marea Britanie susţine propunerea venită din partea Rusiei de a anula tributul extraordinar ce-l plăteau Principatele Române la sosirea pe tron a domnitorului şi de a fixa pentru ele un tribut anual stabil, hotărâre care era, de fapt, în avantajul Principatelor[512]. La fel, în cadrul şedinţei din 22 iulie, reprezentantul englez acceptă propunerea Franţei, ca până la alegerea noilor domni să se încredinţeze administrarea Principatelor unor caimacamii formate în corespundere cu prevederile Regulamentelor Organice[513].

Grija englezilor de a păstra autoritatea supremă a Porţii asupra Principatelor Române a ieşit din nou la iveală în propunerea lui Cowley de a i se permite Porţii să trimită ajutor domnitorilor în cazul unor tulburări, fără a obţine în prealabil avizul Puterilor garante. Vinogradov evidenţiază meritele deosebite ale reprezentantului rus la Conferinţă, afirmând că Kiselev cu „ajutorul lui Walewski l-a înfruntat pe Cowley, pe care l-a susţinut Hübner şi Fuad paşa"[514]. Citim, însă, protocolul Nr. 13 din 30 iulie şi vedem că în răspuns la propunerea repetată a Angliei de a se acorda această autorizaţie Porţii, „plenipotenţiarii Austriei şi Rusiei declară că guvernele lor respective nu i-au autorizat a participa la discutarea chestiunii... şi ei cred că dl Cowley nu va străduí aşa de mult asupra propunerii sale"[515]. Deci, în această problemă, precum şi în multe altele, consideraţiile pro sau antiunioniste nu erau unicele ce stau la baza propunerilor şi deciziilor puterilor europene. Cowley argumenta propunerea sa prin faptul că Tratatul de la Paris nu garanta integritatea Imperiului Otoman, şi că, în mod teoretic, o mare putere străină ar putea pune stăpânire pe Principatele Române înainte ca Puterile garante să sanc-

[510] Ibidem, p. 224, nota 218.
[511] *Documente*... Vol. VI, p. 236.
[512] Protocolul Nr. 10, Nr. 12.
[513] Protocolul Nr. 12, p. 45.
[514] В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств*, p. 230.
[515] Protocolul Nr. 13, p. 47.

ţioneze în comun apărarea lor. Este semnificativ că anume Austria şi Rusia, statele limitrofe Principatelor, se opun acestei propuneri, intenţia lor de a îngrădi drepturile Porţii asupra Principatelor, fiind interpretată ca o încercare simultană de a-şi face loc pentru unele manevre proprii în viitor.

Nu s-a adeverit nici afirmaţia lui Vinogradov, precum că nici una dintre puteri nu a dorit să se despartă de privilegiile jurisdicţiei consulare şi n-a susţinut propunerea Rusiei[516]. În corespundere cu înregistrările din Protocolul de la 16 august 1858, propunerea Rusiei a fost susţinută de Franţa şi Sardinia, iar Austria şi Turcia au respins-o, motivând că această problemă trebuie rezolvată la Constantinopol şi nu la Paris. Prusia manifesta unele rezerve în atitudinea sa, iar Cowley a declarat că „nu poate aproba o propunere atât de limitată ca cea a D-lui Kiselev", însă, că guvernul său este întotdeauna gata de a se asocia „la o revizie generală a jurisdicţiei consulare din Principate"[517]. În cadrul aceleiaşi şedinţe se trece la discutarea regulamentului navigaţiei pe Dunăre. În acest caz Marea Britanie se asociază cu Franţa, pentru a insista asupra unor modificări în regulamentul propus de Austria. Observaţiile sale erau menite de a lichida privilegiile exclusive acordate statelor riverane. Ea urmărea să sprijine libertatea navigaţiei pe Dunăre a tuturor altor state, apărând astfel interesele economice şi comerciale ale Marii Britanii la Dunăre.

La 19 august 1858 are loc ultima şedinţă, a XIX-a, în cadrul căreia, subsumându-se toate deciziile discutate anterior, este semnată Convenţia „pentru organizarea definitivă a Principatelor"[518]. Este neîndoielnic faptul că Convenţia a violat drepturile românilor de a-şi decide soarta, istoricul român Gheorghe Cliveti apreciind-o drept „un pas înapoi faţă de tratatul din 30 martie 1856"[519]. Pentru românii care anterior votaseră unirea Ţării Româneşti şi a Moldovei sub un singur guvern şi sub un singur prinţ străin ales din dinastiile domnitoare în Europa, denumirea de „Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei" era o slabă consolare.[520] Cu toate acestea, datorită acestui document internaţional şi promisiunilor sale vagi românii nu şi-au pierdut speranţa în întregime, ci şi-au amânat victoria pentru „epoca alegerilor"[521]. Dan Berindei

---

516 В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств*, p. 234.

517 Protocolul Nr. 18, p. 67.

518 Vezi articolele sale în: *Acte şi documente*... Vol. III, p. 306-314; *Documente privind istoria modernă şi contemporană a României,* ed. Dan Mărgărit (Târgovişte: Cetatea de Scaun, 2006), p. 55-59.

519 Gheorghe Cliveti, *România şi Puterile Garante, 1856-1878* (Iaşi, 1988), p. 44.

520 Vezi deciziile Divanelor ad-hoc din Moldova şi Ţara Românească din 7 şi 8 octombrie 1857, în *Documente privind istoria modernă şi contemporană a României,* p. 46-50.

521 Arhivele Naţionale ale României. Fond familial Brătianu, dosar 597, f. 2.

sublinia un alt aspect nefast al Convenţiei de la Paris: deşi aceasta prevedea un plan de reformare, ea limita grav numărul celor care puteau deţine mandatul de deputaţi, astfel elementele conservatoare obţinând o întâietate şi acţionând paralizant timp de câţiva ani de zile[522].

Rezultatul obţinut la Conferinţă în întreaga sa ambiguitate se datorează anume atitudinii Angliei, care a apărut la Conferinţă în ipostaza de mediator, încercând să combine două cauze opuse: dorinţa Porţii Otomane de a menţine separate aceste două teritorii şi cea a Principatelor Române, care îşi declarase votul său pentru unire. Reprezentantul britanic, deşi gravita spre susţinerea primei părţi, evita de a se angaja tranşant pentru sau împotriva unei părţi, ci realizase cu succes presiuni asupra ambelor pentru a obţine un consens. Desigur, dacă Marea Britanie şi-ar fi menţinut poziţia demonstrată la Congresul de la Paris, rezultatele Conferinţei ar fi putut fi mult mai favorabile pentru cauza românească; tot atât de cert este şi faptul că în cazul unei împotriviri ferme a Angliei, de rând cu Austria şi Turcia, faţă de unirea Principatelor rezultatele puteau fi şi mai nefaste pentru Principate. Marea Britanie, prin autoritatea sa impunătoare şi influenţa deosebită care o avea asupra puterilor europene, reuşise să salveze fuziunea între statele care se plasau pe poziţii opuse în problema Principatelor, mai ales Franţa şi Austria, evitându-se, astfel, pericolul întreruperii lucrărilor Conferinţei.

Deşi Cabinetul lui Palmerston a căzut, politica în problema română continuată de succesorul său a rămas practic neschimbată: Anglia era de partea unei sau altei ţări atâta timp cât îi dictau interesele sale. Deşi în cadrul unor şedinţe ale Conferinţei se observă tendinţa reprezentantului britanic de a contribui la instaurarea unui regim mai liberal, care ar favoriza dezvoltarea economică şi socială a Principatelor, în cele mai multe cazuri Anglia apărea cu propuneri care erau în favoarea Porţii şi în detrimentul cauzei naţionale a românilor. A câta oară Anglia demonstra că interesele Imperiului Otoman aveau prioritate în comparaţie cu cele ale Principatelor Române.

[522] Dan Berindei, „Unirea de la 1859", *Academica*, 2006, nr. 46, p. 32.

3.2. Poziţia Angliei în problema unirii Principatelor Române după Conferinţa de la Paris

După Conferinţa de la Paris, chestiunea Principatelor trece pentru un timp pe planul secund al politicii europene. Marile Puteri considerau că problema care timp de doi ani a tulburat liniştea Europei a fost rezolvată odată cu semnarea Convenţiei din 19 august 1858 şi, deci, însărcinarea lor a luat sfârşit. Românii, care până acum aşteptau o hotărâre favorabilă pentru ei din partea Marilor Puteri, nu mai puteau spera la nimic din partea protectorilor, iar situaţia rămânea cu preponderenţă în mâinile forţelor locale care se pregăteau pentru alegerea Adunărilor legislative şi, în cele din urmă, a domnitorilor. De aceea istoricii care s-au ocupat cu studierea acestei perioade atrag atenţie anume asupra acestui aspect al problemei[523], iar cercetători ca Boicu[524], Vinogradov[525], care au ca obiect de studiu aspectul extern al problemei, nu ating decât tangenţial problema şi etapa dată. Dacă în aceste lucrări vom găsi fragmentar informaţii despre poziţia luată de Anglia la Congresul de Pace de la Paris (1856), implicarea sa în criza din vara anului 1857, activitatea diplomaţiei britanice la Conferinţa de Pace de la Paris (1858), vom observa că perioada de după Conferinţă (august 1858) până la dubla alegere a lui Al. I. Cuza rămâne eclipsată. De exemplu, Boicu şi Vinogradov în studiile lor omit în întregime perioada august 1858 – ianuarie 1859[526].

Presa europeană anticipa posibilitatea iniţiativei românilor pentru a desăvârşi hotărârea Conferinţei. Ziarul englez oficios „Times" scria că în „Convenţie nu se constată nici urmă din autoritatea sultanului" şi că noile puteri locale vor putea să realizeze, atunci când vor dori, „unirea pe care Conferinţa de la Paris a refuzat să o consacre"[527]. „Le Constitutionnel", editat la Paris, afirma că „unirea poate veni odată, şi cu dânsa şi prinţul străin ereditar"[528], iar „Gazeta Transilvaniei" observa că „rezultatele Conferinţei de la Paris... reprezintă tot ceea ce se putea face în acel moment pentru Principate" şi că de aici înainte totul va depinde de „sănătatea organismului naţiunii"

---

523 Dan Berindei, *Epoca Unirii* (Bucureşti, 1979), pp. 73-80; Idem, *Diplomaţia românească modernă* (Bucureşti, 1995), pp. 120-122.

524 Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859) (*Iaşi, 1978).

525 В.Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских Княжеств* (М., 1961).

526 Vezi lucrările lui Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859*) (Iaşi, 1978), şi В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва: Изд. АН СССР, 1961).

527 Gheorghe Platon, *Lupta românilor pentru unitatea naţională*, p. 80-81.

528 «*Romanul*», II, (1858), Nr. 69, p. 275, col. III, 276, col. I.

romane[529]. Mersul evenimentelor în Principate era încredinţat acum celor trei caimacami din ambele ţări, numiţi de către Poartă.

Diplomaţia europeană şi-a micşorat zelul în problema Principatelor, presupunând că hotărârea în „problema românească" a fost luată şi că rămânea numai de a o îndeplini. Atenţia diplomaţiei era, în plus, sustrasă şi de indicii alarmanţi ai situaţiei internaţionale ce se profila în Europa. Napoleon al III-lea, împreună cu Cavour, prim-ministrul piemontez, şi-au propus să atragă Austria într-un conflict militar care le-ar permite să-i ia ultimei posesiunile italiene şi să realizeze în acest fel începutul unificării Italiei sub egida Piemontului, însă acest plan era irealizabil fără o neutralitate binevoitoare a Europei. De aceea Napoleon al III-lea şi-a luat asupra sa sarcina de a obţine neutralitatea necesară, mai ales din partea Angliei, Rusiei şi Prusiei, precum şi obţinerea unei izolări politice a Austriei, iar lui Cavour îi revenea sarcina de a găsi un mod de provocare a Austriei, care ar face-o pe ultima să declanşeze conflictul. Orizontul politic se învăluia în norii războiului, iar relaţiile dintre Franţa şi Austria se înrăutăţeau din zi în zi. În sfârşit, apăruse speranţa că Austria, cuprinsă de pregătirile de război, va înceta intrigile sale în Principatele Române.

Dacă ar fi să privim în general politica Marii Britanii în această perioadă, s-ar părea că nu existau factori noi care au condiţionat-o. Un rol important îl avea, ca şi mai înainte, în politica externă a Angliei alianţa cu Franţa, mai ales acum, când se profila viitorul război al ultimei cu Austria. Şi cu toate că unii miniştri englezi compătimeau pretenţiile Austriei în Italia, ei ştiau că opinia publică engleză niciodată nu va suferi un război cu scopul de a păstra dominaţia austriacă în Italia[530]. Ceva mai înainte Bulwer spunea că nu se poate de făcut nimic pentru Principate, deoarece „starea Europei n-o permite, pentru că ar fi o nebunie şi sminteală să nu ţii cont de stăruinţele Turciei şi Austriei şi că în politică nu trebuie niciodată să sacrifici unui interes mic un interes mare"[531]. Însă, în noile circumstanţe, se pare, rolul de interes mic îi revenea Austriei, iar cel de interes mare – Franţei.

Tensiuni şi conflicte de interese au existat în repetate rânduri între Marea Britanie şi Austria. Astfel, după cum declarase mai devreme Palmerston, prim-ministru al Angliei, el bănuise că prin „jocul perfid" Austria, susţinută de Rusia, urmărea să-i lipsească pe englezi şi francezi de avantajele Războiului Crimeii, iar în problema Principatelor Române intenţiona să-i „arunce peste bord"[532]. În plus, interesele britanice şi austriece se ciocniseră direct

[529] «*Gazeta Transilvaniei*», XXI, (1858), p. 227.

[530] А.Д. Тэйлор, *Борьба за господство в Европе. 1848-1919* (Москва, 1958).

[531] *Acte şi documente*... vol. V, p. 844-846.

[532] Craven Augustus, *Lord Palmerston. Sa correspondance in time pour servir a l'histoire diplomatique*

în problema regulamentului navigaţiei pe Dunăre[533], apoi în cazul opunerii Austriei de a convoca o conferinţă care să discute problema căimăcămiei moldovene[534]. Cu toate acestea, au existat şi situaţii când Marea Britanie şi Austria au făcut front comun pentru a contracara, în primul rând, orice măsură care putea fi interpretată drept favorizarea expansiunii Rusiei în Orient.

Marea Britanie făcea tot posibilul să menajeze alianţa sa cu Franţa, sperând că aceasta din urmă astfel se va îndepărta de Rusia. Şi într-adevăr, în darea de seamă pentru anul 1858 a lui Gorceakov, ministrul rus de afaceri Externe, spunea cu iritabilitate, că guvernul francez până acum şi-a demonstrat afecţiunea sa mai mult în cuvinte decât în fapte şi că în ceea ce priveşte faptele, el a rămas în orbita politicii engleze[535]. Andrei Oţetea afirma că printre factorii ce condiţionau politica engleză în Principate nu trebuie desconsiderat acordul de la Osborne din 9 august 1857[536]. Reieşind din aceste considerente generale, reprezentanţii englezi în Principate şi la Constantinopol au primit instrucţiuni stricte de a păstra neutralitatea şi de a urmări dacă şi ceilalţi colegi ai lor procedează la fel. Bulwer, ambasadorul englez la Constantinopol, raporta la 4 ianuarie 1859 lui Malmesbury, ministru secretar de stat pentru afaceri Externe al Marii Britanii, că: „Alte guverne au urmat exemplul dat de guvernul Maiestăţii sale [în atitudinea perfect neutră – n.n.] şi printre acele guverne aş numi guvernul Franţei, ai cărui reprezentanţi la Constantinopol au avut o atitudine, trebuie să recunosc, perfect corectă, sinceră şi onorabilă."[537] În acelaşi mesaj, acesta menţionează că Victor Place, consulul francez la Iaşi, a manifestat în „împrejurările recente acelaşi spirit [de susţinere a ideilor favorabile unirii – n.n.] pe care l-a manifestat şi în timpul disputei anterioare." Însă, Bulwer nu pare a fi indispus de faptul dat şi explică atitudinea acestuia mai mult ca o relaţie personală, sau poate chiar „o atitudine opus luată, într-un spirit oarecum similar, de consulul general austriac"[538].

Politica Angliei în perioada respectivă a fost pusă în funcţiune în Moldova de Robert Ongley, ce deţinea poziţia de consul în mod provizoriu până la venirea noului reprezentant Henry A. Churchill, iar în Ţara Românească de

de l'Europe (Charleston, 2008), p. 479-480.

533 A. Hübner, *Neuf années des souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche a Paris sous le second Empire 1851-1859,* vol. I, (Paris, 1905).

534 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)*, p. 243.

535 В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств*, p. 277.

536 Andrei Oţetea, „Acordul de la Osborne (9 august 1857)", *Revue roumaine d'histoire*, 1964, Nr. 4, p. 677-697.

537 *Documente*..., vol. VII, doc. 306.

538 Ibidem.

consulul general Colquhoun. Relatările acestor diplomaţi confirmă că linia principală de conduită politică a diplomaţiei engleze în privinţa Principatelor era cea spre o strictă neutralitate, linie care oarecum se deosebea de atitudinea expusă anterior de diplomaţii britanici[539]. Astfel, consulul englez la Bucureşti scrie către lordul Malmesbury cu câteva zile înainte de numirea oficială în funcţie a caimacamilor următoarele rânduri: „Aceeaşi cale a celei mai stricte imparţialităţi, ce mi-a fost indicată de Excelenţa voastră, voi încerca să o inspir şi lor [caimacamilor –n.n.] şi am primit de la fiecare din ei în mod separat asigurarea cea mai fermă că se vor strădui să acţioneze în spiritul Convenţiei"[540]. Peste câteva zile Colquhoun, adresându-se lui Malmesbury, menţiona că a fost contactat de mai multe persoane pentru a afla părerea lui despre candidaţii la domnie şi, că „având în vedere instrucţiunile guvernului Maiestăţii sale, că agentul britanic nu trebuie în nici un fel să intervină în alegeri", el s-a limitat în discuţiile sale cu acele persoane la sfatul de a alege „pe cei mai buni oameni pe care ţara îi oferă, indiferent de sentimentele de partid"[541].

Informaţii similare vom găsi şi în corespondenţa diplomaţilor englezi din Iaşi. La 7/18 noiembrie 1858, Robert Ongley, adresându-se lui Bulwer, ambasadorul Marii Britanii la Constantinopol, remarca că „instrucţiunile guvernului Maiestăţii sale îmi indică să nu intervin între alegeri şi să informez dacă şi ceilalţi consuli procedează la fel"[542]. Diplomaţii francezi, la fel, anunţau despre instrucţiunile de a nu interveni în alegerile ce se pregăteau în Principate. Astfel, Lallemand, însărcinatul cu afaceri al Franţei la Constantinopol, îi comunica agentului turc din Ţara Românească Aristarchi, că „guvernul Împăratului [francez –n.n.] trimisese agenţilor săi în Principate ordinul absolut de a nu se interesa de nici un candidat, oricine n-ar fi"[543].

În urma unui concurs de împrejurări, componenţa caimacamilor Moldovei şi Ţării Româneşti erau de o orientare complet diferită. Sau dacă ar fi să-l citãm pe Henry Bulwer: cum „în Moldova partidul adus la putere de Regulament este violent progresist, aşa şi în Valahia el este violent conservator"[544]. Într-adevăr, în Ţara Românească, căimăcămia, formată din componenţa sa majoritară conservatoare cu Ioan Manu şi Emanuil Băleanu, în condiţiile opunerii

[539] Beatrice Marinescu, „La position des diplomates et émissaires britanniques envers le mouvement unioniste des Principautés", *Revue roumaine d'histoire*, 1970, Nr. 2, p. 275-279.

[540] *Documente*... vol. VII, doc. 277.

[541] Ibidem, doc. 282.

[542] Ibidem, doc. 291.

[543] Arhivele Naţionale ale României. Fond Ion Manu, dosar 72, f. 2.

[544] *Documente*... vol. VII, doc. 295.

repetate a caimacamului Ion A. Filipescu, a procedat la înlocuiri în administraţie, inclusiv şi în rândurile miniştrilor şi a mers atât de departe, încât a îndepărtat şi de paznicii de la barierele de intrare în Bucureşti. Tot ei au interzis întrunirile şi au întrerupt libertatea presei. Pe când în Moldova majoritatea era deţinută de doi fruntaşi ai mişcării naţionale – Anastasie Panu şi Vasile Sturdza, în minoritate aflându-se Ştefan Catargiu, conservator care dorea să-şi asigure aspiraţiile sale la domnie[545]. Anastasie Panu şi Vasile Sturdza, la rândul lor, au făcut şi ei numeroase demiteri în favoarea partidei naţionale, însă, pe lângă toate acestea, au rechemat de la Constantinopol capuchehaia predecesorului lor, socotindu-l supus Porţii, i-au interzis lui Afif Bei, comisarul otoman, de a coresponda cifrat cu guvernul său şi chiar i-au pretins acestuia să părăsească ţara. Aceste acţiuni ale lor au dus la o permanentă discordanţă cu al treilea caimacam Ştefan Catargiu, care s-a adresat cu numeroase plângeri Puterilor garante, precum şi a alarmat Poarta.

Marea Britanie nu ezită să se pronunţe pentru protejarea intereselor Imperiului Otoman, de aceea la 12/24 noiembrie 1858, Bulwer scrie lui Malmesbury „că este periculos şi ridicol pentru Poartă să stea de o parte şi să permită ca ceea ce pare să aibă loc [în Moldova –n.n.], să treacă ne condamnat" şi că este necesar ca „intervenţia să fie exercitată cu un tact şi o moderaţie considerabilă şi ar fi de dorit ca să fie sprijinită de toate puterile"[546]. Având în memorie proaspătă imaginea conflictul cauzat de primele alegeri în Divanul ad-hoc din Moldova, graţie eforturilor depuse de Marea Britanie, la 15/27 noiembrie 1858, la Constantinopol, la ambasada engleză, se întruneşte o conferinţă a reprezentanţilor Puterilor garante, care adoptă în unanimitate un memorandum privitor la situaţia din Principatele Române. Acest document critică serios „conduita neregulară urmată în unele privinţe de către caimacamii din Principatele Moldova şi Ţara Românească"[547] şi le cere să manifeste respect faţă de Poartă şi să nu depăşească limitele prevăzute de firman[548]. Trebuie să menţionăm, Marea Britanie încerca să dea dovadă de obiectivitate, propunând atât schimbarea căimăcămiei moldoveneşti, cât şi a celei din Ţara Românească. Vinogradov aprecia că această obiectivitate era doar „de ochii lumii"[549], însă o telegramă cifrată, trimisă din partea Porţii de Aristarchi Miltiade, capuchehaie al Ţării Româneşti la Constantinopol, către caimacamii Ţării Româneşti şi interceptată de Eder, consulul general austriac la Bucureşti,

[545] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)*, p. 237.
[546] *Documente*... vol. VII, 295.
[547] Arhivele Naţionale ale României. Fond Ion Manu, dosar 69, f. 1.
[548] Ibidem, f. 2.
[549] В. Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских княжеств*, p. 270.

vine să demonstreze că poziţia britanică nu era o simplă făţărnicie. Această telegramă îi previne pe caimacami, că rapoartele consulilor Franţei, Rusiei şi Austriei sunt favorabile căimăcămiei însă nu se poate de spus acelaşi lucru despre consulii din Marea Britanie şi Prusia. Poarta îşi lua asupra sa misiunea de a-l convinge pe Henry Bulwer, că „nu întotdeauna ceea ce i se scrie din Bucureşti este exact." La rândul său, căimăcămia din Ţara Românească era insistent sfătuită să-i adreseze cât mai curând o scrisoare justificativă cu rugămintea căimăcămiei de a-i acorda sprijinul său puternic. Totodată, Miltiade cerea caimacamilor să dea dovadă de abilitate şi sofisticare în ticluirea scrisorii date, ca nu cumva „să facă impresia, literă cu literă toată aceasta, că s-a dorit a-i scrie lui [adică Bulwer – n. n] într-un scop cointeresat la Bucureşti"[550]. Aceeaşi telegramă îi atenţiona pe caimacami, că este de prevăzut că se va sfârşi prin schimbarea căimăcămiei neascultătoare din Moldova şi că „se dă silinţa de a vă pregăti aceeaşi soartă"[551].

Efectul memorandumului elaborat de Marile Puteri asupra celor doi caimacami moldoveni poate fi calificat, în cel mai bun caz, ambiguu. Invocând concluziile reprezentanţilor Puterilor garante, caimacamii au refuzat să suspende libertatea presei şi să amâne ţinerea alegerilor. Iar dacă ar fi să credem afirmaţiile consulului englez la Iaşi, cei doi caimacami au refuzat să-şi schimbe atitudinea şi să ia în seamă mustrările pe care Bulwer le transmise prin consulul său[552]. Totuşi, Panu şi Sturdza, se pare, au încercat să pună capăt conflictului cu cel de al treilea caimacam, iar consulul englez de la Iaşi Henry Churchill primi de la Bulwer sarcina să-i ajute la realizarea acestei reconcilieri. În scurt timp Churchill anunţa despre eşecul tentativelor sale, recunoscând că rugăminţile lui stăruitoare nu au fost de folos, deoarece Ştefan Catargiu nu dădea dovadă de spirit împăciuitor, fapt ce l-a forţat pe consulul englez să presupună că „din altă parte el [Catargiu] fusese sfătuit cu totul altfel," gândindu-se, posibil, la Austria[553].

La Bucureşti, Colquhoun încerca să rezolve probleme de o natură similară. La 2/14 decembrie 1858 acesta îi aduce la cunoştinţă lui Henry Bulwer că i-a comunicat deschis caimacamului Manu părerile ambasadorului britanic la Constantinopol „asupra stării generale de lucruri" şi că a încercat să-l convingă că, „pentru a merita bunăvoinţa Europei această căimăcămie trebuie să lase deoparte atitudinea de partid şi să nu piardă niciodată din vedere obiectivul pentru care a fost instituită"[554].

---

[550] *Documente*... vol. IV, doc. 408, p. 559

[551] Ibidem.

[552] T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)*, p. 240.

[553] *Documente*... vol. VII, doc. 304.

[554] Ibidem, doc. 301.

Între timp, Poarta, nefiind satisfăcută se rezultatul multiplelor sale mustrări aduse căimăcămiei din Moldova şi supusă influenţei excesive realizate de Buol, ministrul de Externe al Austriei, anunţă ambasadorii Puterilor garante despre dorinţa de a amâna alegerile în Moldova. Lordul Malmesbury reacţionează prin reluarea unei propuneri mai vechi, de a convoca Conferinţa de la Paris pentru a interpreta sensul Convenţiei. În interpretarea lui Cowley, Malmesbury avea ca scop ratificarea memorandumului din 28 noiembrie 1858, semnat la Constantinopol de reprezentanţii Marilor Puteri, pentru a condamna „atitudinea insolentă a zisei majorităţi din Moldova faţă de Poartă şi comisarul ei”[555] şi să demonstreze caimacamilor moldoveni că „nu vor fi apropiaţi, nici susţinuţi în împotrivirea lor faţă de Poartă”[556]. Această propunere a fost însă respinsă de Austria, ce nu dorea o adunare în care ea să se afle în minoritate. N-a acceptat propunerea nici Poarta, care primind asigurări anticipate din partea francezilor şi englezilor, că nu se va consimţi nici o amânare a alegerilor în Adunarea legislativă a Moldovei, nu vedea perspective favorabile pentru această conferinţă.

Malmesbury a rămas nemulţumit, văzându-şi neglijat proiectul, mai ales că împotrivirea Austriei dorinţelor engleze devenea iritantă. Rezultatul acestei situaţii a fost acela că lucrurile au rămas la voia întâmplării, iar Puterile garante au rămas cu un sentiment de îngrijorare în urma ameninţărilor Porţii de a suspenda alegerile din Moldova. Anglia era decisă de a nu admite în nici un caz o nouă criză internaţională şi refuza de a fi un simplu spectator al deciziilor Porţii. La sfârşitul lunii decembrie au loc alegerile în Adunarea legislativă din Moldova. Majoritatea deputaţilor aleşi s-au dovedit a fi unionişti[557]. La 29 decembrie 1858/10 ianuarie 1859 lordul Malmesbury trimitea următoarele indicaţii ambasadorului la Constantinopol Henry Bulwer: „Nu permiteţi ca Poarta să anuleze alegerile din Moldova. Cu cât mai curând se pune capăt intrigilor prin guvern regulat, cu atât mai bine”[558]. Consulii englezi din Principate sunt informaţi în aceeaşi zi, că guvernul Maiestăţii sale a insistat ca Poarta să supună cazul Conferinţei de la Paris pentru a interpreta sensul legii electorale, iar Poarta a refuzat „şi de aceea problema trebuie să se rezolve atât cât este posibil”; că guvernul englez apreciază că „trebuia să se acorde o anumită libertate noii stări de lucruri şi lucrul esenţial este să se stabilească un guvern în Principate”[559].

---

555 Ibidem, p. 808.

556 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)*, p. 242.

557 Andrei Oţetea, „Însemnătatea istorică a unirii”, *Studii*, 1959, Nr. 1, p. 33.

558 *Documente*... vol. VII, doc. 312.

559 Ibidem, doc. 313.

După mai multe presiuni ale ambasadorului britanic la Constantinopol asupra Porţii pentru a recunoaşte alegerile, aceasta, la 2/14 ianuarie 1859, cade de acord de a nu anula alegerile, dar, motivând prin conduita neautorizată a caimacamilor Sturdza şi Panu, îşi rezerva dreptul de a dezaproba alegerea domnitorului, dacă va considera că este cazul[560]. Pentru contemporani era evident, că Partida naţională, deţinând majoritatea în Adunarea legislativă din Moldova, va face o alegere corespunzătoare ţelurilor poporului român. Cât priveşte evenimentele din Ţara Românească, acestea derulau cu o întârziere de câteva săptămâni, în comparaţie cu Principatul Moldova. Abia în a doua jumătate a lunii ianuarie aveau să fie petrecute alegerile în Adunarea legislativă şi mai târziu alegerile domnitorului Ţării Româneşti.

După cum reiese din materialele expuse mai sus, odată cu încheierea Convenţiei de la 19 august 1858, Marea Britanie a urmat linia unei stricte neutralităţi faţă de chestiunea românească. Fiind forţată de noile circumstanţe internaţionale, care anunţau izbucnirea unui nou război în Europa, şi animată de dorinţa de a rezolva definitiv problema Principatelor Române, Marea Britanie cere ca autorităţile locale să-şi încadreze perfect acţiunile în limitele hotărârilor Conferinţei de la Paris (1858). Anglia dorea şi insista ca aceeaşi atitudine să fie demonstrată şi de celelalte părţi semnatare ale Tratatului de la Paris, mai ales urmărind atent activitatea diplomaţiei franceze, a cărei neutralitate o considera obligatorie în virtutea înţelegerii de la Osborne. Guvernul englez considera că doar în urma realizării obiectivelor propuse de Convenţie şi stabilirea unor puteri regular transmisibile la Iaşi şi la Bucureşti va fi evitată declanşarea unei alte crize legate de Principatele Române. Evenimentele din Principate vor reveni însă foarte curând pe prim-plan cu o nouă forţă, problema dublei alegeri impunând o reînnoită tensiune.

3.3. Marea Britanie şi dubla alegere a lui A. I. Cuza

Eveniment de o maximă importanţă – dubla alegere a lui Alexandru I. Cuza – s-a bucurat de o studiere atentă din partea cercetătorilor. Numeroase lucrări elucidează diverse aspecte ale acestui eveniment istoric deosebit al poporului român, iar unele dintre ele abordează tangenţial rolul Marii Britanii în recunoaşterea lui A. I. Cuza ca domn al Principatelor Unite. Vom constata că în acest subiect opiniile istoricilor pot fi divizate, în linii generale, în două grupe. Istorici ca Beatrice Marinescu[561] şi Raoul V. Bossy[562] scot în evidenţă impor-

[560] Ibidem, doc. 318.

[561] Beatrice Marinescu, *Romanian-British Political Relations. 1848-1877*, p. 111.

[562] Raoul V. Bossy, *L'Autriche el les Principautés – Unies* (Bucarest, 1938), p. 23.

tanţa susţinerii acordate de către guvernul englez, apreciind-o drept un fapt care a înclinat balanţa în favoarea recunoaşterii unirii Principatelor Române. Opinia a doua este formulată de autori care privesc cu scepticism atitudinea Marii Britanii faţă de dubla alegere a lui A. I. Cuza şi, cu atât mai puţin, îi atribuie acesteia merite speciale în recunoaşterea internaţională a faptului realizat. Printre reprezentanţii ultimului grup se includ Nicolae Corivan, cu afirmaţia că „Anglia avut o atitudine oscilatorie şi nehotărâtă"[563], şi Paul Cernovodeanu, care apreciază că faţă de dubla alegere „Marea Britanie s-a plasat pe aceeaşi poziţie falsă şi echivocă"[564].

La 5/17 ianuarie în Moldova are loc alegerea lui A. I. Cuza ca domnitor. În aprecierea lui Mihai Cojocariu acest eveniment avu efectul „loviturii de trăsnet" asupra unor diplomaţi[565]. Poarta a primit cu multă animozitate vestea alegerii unui prinţ care era cunoscut prin concepţiile sale unioniste, de aceea ea contestă rezultatele votării, motivând prin iregularităţile comise în alegerea Adunării şi cere convocarea unei conferinţe la Londra pentru a discuta alegerea lui Cuza[566]. Franţa şi Rusia erau de părerea că noul ales trebuia să primească investitura, chiar dacă n-au fost îndeplinite toate condiţiile prescrise de Convenţie[567]. Bulwer comunica ministrului său că, la prima vedere, alegerea i se părea ilegală datorită unor erori procedurale şi că Poarta ar fi preferat să se ţină o conferinţă asupra acestui subiect, întrunire care să aibă loc la Londra şi nu la Paris[568]. Lui Bulwer, personal, nu-i displăcea ideea de a slăbi poziţia Franţei prin convocarea conferinţei reprezentanţilor Puterilor garante la Londra, însă curând acceptă, că impresia sa asupra ilegalităţii procedurale a alegerii lui Cuza la Iaşi fusese eronată[569]. Guvernul englez, pentru început, se abţinea să-şi exprime opinia asupra acestui subiect, străduindu-se să obţină cât mai multe informaţii despre situaţia din Moldova, cât şi despre personalitatea lui A. I. Cuza. Într-o telegramă cifrată trimisă ambasadorului Marii Britanii la Constantinopol pe data de 11/23 ianuarie 1859, lordul Malmesbury recunoştea despre incapacitatea sa de a judeca de la Londra asupra situaţiei din Principate, de aceea, el sublinia că aştepta în condiţiile create careva apre-

563 Nicolae Corivan, „Lupta diplomatică pentru recunoaşterea dublei alegeri a lui A. I. Cuza", în *Studii privind unirea Principatelor* (Bucureşti, 1960), p. 411.

564 Paul Cernovodeanu, *Relaţiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878*) (Cluj-Napoca: Dacia, 1986), p. 200.

565 Mihai Cojocariu, *Zimbrul şi Vulturul: cercetări privitoare la unirea Principatelor* (Iaşi: Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza, 2010), p.145.

566 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)*, p. 253.

567 Ibidem, p. 254.

568 *Documente*...vol. VII, p.870, 874.

569 *Documente*...vol. VII, p. 882.

cieri şi recomandări de pe loc, subliniind că este foarte important ca în acest moment în Principatele Române să fie liniște[570].

Ambasadorul britanic la Constantinopol era adeptul petrecerii unei conferințe care ar formula o opinie referitoare la alegerile petrecute în Moldova. Din start acesta prevedea că opinia enunțată poate fi în favoarea confirmări rezultatelor alegerilor, de aceea recomanda ca, în acest caz, să fie emisă suplimentar o declarație a Marilor Puteri, care să le reamintească românilor despre „necesitatea de a se respecta strict, pe viitor, Convenția"[571]. Printre cauzele ce au convins Anglia să susțină alegerea lui A. I. Cuza în Moldova, în ciuda îndoielilor în validitatea alegerilor, a fost acea impresie favorabilă ce o creau guvernului englez rapoartele agenților săi din Principate, Henry Churchill şi Robert Colquhoun, referitor la personalitatea lui Cuza. Aceştia subliniau că domnul Cuza „nu este un om de opinii extreme"[572] şi are „calități care îl situează de asupra oricărui alt candidat de pe listă. Reputația sa fiind acea a unui om cinstit şi sincer, cu o judecată bună şi cu fermitate de caracter"[573]. Consulul englez de la Iaşi menționa şi promisiunile lui Cuza de a nu arăta preferințe nici unei influențe străine[574].

Guvernele austriac şi otoman au primit cu amărăciune refuzul Angliei de a anula alegerea lui Cuza în Moldova. Malmesbury îi explica lui Apponyi, reprezentantul Austriei la Londra, că Poarta nu trebuie să se folosească de dreptul de a refuza investitura decât în cazul în care cele două Adunări vor alege aceeaşi persoană, încălcând astfel Convenția din 19 august 1858[575]. Considerentele care au stat la baza deciziei respective a guvernului englez sunt elucidate în telegrama cifrată trimisă de către Malmesbury lui Henry Bulwer la 20 ianuarie/1 februarie 1859. Prin telegrama respectivă ambasadorului englez i se cerea să determine Poarta „să accepte orice guvern" în Moldova, cu scopul de a evita o „revoluție" împotriva ei, în condițiile iminentului război cu Austria[576]. Efectul telegramei este imediat vizibil în conduita ambasadorului Bulwer, care a cerut de la Poartă confirmarea alegerii lui Cuza şi acceptarea lui „tel qu' il est"[577].

---

570 *Documente*... vol. VII, doc. 328.

571 Ibidem, doc. 330.

572 *România la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiința europeană. Documente externe.* Vol. I (Bucureşti, 1984), p. 307-310.

573 Ibidem, p. 328-331.

574 Ibidem.

575 Raoul V. Bossy, *L'Autriche el les Principautés – Unies* (Bucarest, 1938), p. 11.

576 *Documente*... vol. VII, doc. 339.

577 Raoul V. Bossy, *L'Autriche el les Principautés – Unies*, p. 12.

Alegerea lui Cuza la Bucureşti a stârnit un val de sărbători în Principate, în acelaşi timp lăsând perplexă lumea diplomatică europeană[578]. Guvernele europene îşi puneau întrebări asupra atitudinii ce trebuia să fie luată faţă de acest rezultat. Guvernele Marilor Puteri nu aveau îndoieli asupra faptului că dubla alegere era în opoziţie cu clauzele tratatului, deşi exista şi opinia precum că dubla alegere a ocolit „fără a încălca în mod formal prevederile Convenţiei de la Paris"[579]. Francezii şi sardinienii acţionau cu prudenţă, demonstrând că sunt predispuşi să aprobe recunoaşterea faptului împlinit, însă nu pentru că existau oarecare baze legale, ci deoarece Franţa şi Sardinia doreau să găsească o soluţie care ar fi preîntâmpinat un nou conflict din cauza problemei date[580]. Până şi Rusia nu credea că va fi posibil de a susţine validitatea dublei alegeri[581].

Marea Britanie se plasează pe o poziţie expectativă, dorind să afle mai întâi părerile celorlalte guverne, în special a Franţei şi a Porţii Otomane vizavi de problema dublei alegeri. Henry Bulwer, în baza instrucţiunilor primite de la Londra, recomanda Porţii o atitudine similară: „ca la reunirea Conferinţei să expună pur şi simplu ceea ce s-a întâmplat şi să-şi rezerve exprimarea completă a propriilor vederi până ce le va cunoaşte pe acelea ale puterilor pe a căror prietenie se poate bizui", cu certitudine, având în vedere, în primul rând, opinia Marii Britanii[582]. Fără a pierde timpul, Malmesbury se adresează către consilierii juridici regali de la Londra pentru a stabili caracterul dublei alegeri în raport cu Convenţia, şi află că Turcia avea dreptul de a refuza confirmarea candidatului ales[583]. După cum observă cercetătorul Duzinschi, aceeaşi concluzie este exprimată astăzi de o parte a istoriografiei româneşti, iar violarea flagrantă a Convenţiei este evidentă din însăşi denumirea de „fapt împlinit", pe care românii au atribuit-o dublei alegeri a lui Cuza[584]. Totuşi, anume acest pas al ministrului englez l-a făcut pe Nicolae Corivan să declare că „între Franţa şi Anglia, în chestiunea dublei alegeri, dezacordul exista de la

---

578 Manifestaţii au avut loc la Bucureşti, Craiova, Iaşi, dar şi în multe alte centre. Vezi: *Documente privind unirea Principatelor*, Vol. V, „Documente interne (1858-1859)" (Bucureşti: Editura Academiei Române, 2007), doc. 725, 726, 727, 733, 735, 736, 737.

579 Paul Cernovodeanu, *Relaţiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, p. 200.

580 Gheorghe Cliveti, *România şi crizele internaţionale. 1853-1913* (Iaşi, 1997), p. 106-108.

581 Raoul V. Bossy, *L'Autriche el les Principautés – Unies*, p. 15.

582 *Documente privind*... vol. VII, doc. 352.

583 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale (1856-1866)*, p. 273.

584 Tudor Duzinschi, „Marea Britanie şi chestiunea română (1855-1859)", în *Toţi în unu: Unirea Principatelor la 150 de ani*, coord. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2009), p. 247-248; Cliveti, Gheorghe, „Unirea Principatelor Române şi concertul european", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XLVI, 2009, p. 9.

început"[585], iar pe Vinogradov să afirme că „opoziţia Angliei fusese chiar mai periculoasă ca cea a Austriei, care avea mâinile legate"[586]. În realitate, peste două săptămâni de la împlinirea faptului dat, Anglia se va pronunţa pentru validarea ambelor alegeri. Informaţiile păstrate în corespondenţa diplomatică engleză din perioada celor două săptămâni includ detalii ce clarifică considerentele care au stat la baza adoptării acestei decizii.

Astfel, îngrijorarea în faţa complicaţiilor, care se presupunea că ar fi putut apărea în cazul constrângerii Principatelor să renunţe la dubla alegere a lui A. I. Cuza, preocupa într-o măsură semnificativă partea engleză. Consulul britanic Churchill era de părerea că românii vor da puţină atenţie refuzului Porţii de a recunoaşte noua stare de lucruri, iar dacă Marile Puteri se vor opune dublei alegeri, va fi nevoie numai de o constrângere pentru a putea impune această decizie[587]. Tot el, într-un alt mesaj informativ, afirma că Principatele sunt gata „să-şi verse ultima picătură de sânge pentru autonomia sau independenţa lor[588]. Pe când Colquhoun, la 1/13 februarie, îl anunţa pe Malmesbury că la Bucureşti guvernul organizase o inspecţie a oştirii Ţării Româneşti şi aprecia drept fezabilă posibilitatea unioniştilor „de a ridica 150.000 oameni pentru a rezista oricărei încercări de ocupaţie străină"[589].

Ambasadorul britanic de la Constantinopol, deşi contrariat de unele informaţii ce susţineau că „a fost format un plan de către unele dintre Curţile europene pentru a separa provinciile depărtate ale Imperiului şi de a stabili o confederaţie independentă," rămânea în continuare în aşteptarea indicaţiilor guvernului asupra poziţiei care urmează s-o ia Marea Britanie faţă de problema dublei alegeri[590]. La 2/14 februarie, Malmesbury îi scrie lui Bulwer să nu-şi exprime nici o opinie până ce se va întruni conferinţa, dar să informeze guvernul britanic dacă există posibilităţi reale ca Poarta să accepte vreun aranjament în această problemă[591]. Deja peste o săptămână, adică la 9/21 februarie 1859, punctul de vedere al guvernului britanic s-a concretizat, iar noile instrucţiuni înaintate lui Bulwer cereau acestuia să convingă Poarta, ca din proprie iniţiativă „să recomande marilor puteri recunoaşterea lui Cuza ca domn unic," cu condiţia „că nu se va permite nici un prinţ străin, că cele

---

585 Nicolae Corivan, Lupta diplomatică pentru recunoaşterea dublei alegeri a lui A. I. Cuza, *Studii privind unirea Principatelor*(Bucureşti, 1960), p. 393.

586 В.Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских Княжеств*, p. 279.

587 *Documente privind*... vol. VII, doc. 355.

588 Ibidem, doc. 357.

589 Ibidem, doc. 361.

590 *Documente privind*...vol. VII, p. 933

591 Ibidem, doc. 362.

două adunări vor continua [să existe – n.n.] şi că drepturile sultanului rămân neatinse”[592].

În istoriografia românească, cel mai frecvent este menţionată drept cauză a cedării Angliei în problema dublei alegeri identitatea de vederi franco-ruse cu privire la neadmiterea intervenţiei armate în Principate şi pericolul de a crea un dezacord în alianţa anglo-franceză[593]. Fără a nega importanţa acesteia, vom nota că decizia Marii Britanii a fost influenţată şi de un alt factor semnificativ. După spusele sub-secretarului de stat britanic Seymour Fitzgerald, în acea perioadă guvernul englez sesizase faptul că „Franţa era dispusă mai degrabă să creeze greutăţi Austriei, decât să le facă să dispară” şi reacţiona cu mare grijă în aceste circumstanţe[594]. Atât Austria, cât şi Rusia aveau mari interese faţă de Principatele Române, mai ales în condiţiile în care se contura un nou război. Atitudinea diferită a acestor state faţă de dubla alegere putea servi ca motiv pentru a începe ostilităţile anume aici. Anglia era hotărâtă să evite acest scenariu şi intenţiona să facă tot ce-i stătea în puteri pentru ca Principatele Române să rămână neutre, nefiind atrase în orbita Rusiei sau Austriei.

Acceptarea dublei alegeri a lui Cuza în Principatele Române, oricât n-ar părea de ciudat la prima vedere, era în viziunea englezilor unica soluţie rezonabilă pentru a proteja existenţa Imperiul Otoman. Anglia considera că era cu mult mai înţelept în cazul Porţii să se îngrijească pentru a avea la hotarele sale un vecin binevoitor, decât un teritoriu supus Rusiei sau Austriei, cu atât mai mult în ajunul unui război european. La 22 februarie 1859, ziarul semioficios „The Times” făcea cunoscută atitudinea guvernului britanic faţă de dubla alegere în Principatele Române. Într-un articol consacrat subiectului în cauză se menţiona că unirea sub un prinţ pământean mai degrabă îmbunătăţea, decât deteriora poziţia Turciei în Principate. Totodată, se sublinia că în luptă personală, care se derula între Franţa şi Austria din cauza dublei alegeri, Anglia ar trebui să ocupe o poziţie moderatoare[595].

Ambasadorul englez de la Constantinopol, personal predispus numai pentru recunoaşterea lui Cuza ca domn al Moldovei, a fost nevoit să-şi rectifice opiniile sale în corespundere cu cele ale guvernului său şi să insiste pe lângă Poartă ca aceasta să ia la conferinţă iniţiativa propunerii de a recunoaşte

---

592 Ibidem, doc. 369.

593 Nicolae Corivan, „Lupta diplomatică pentru recunoaşterea dublei alegeri a lui A. I. Cuza”, *Studii privind unirea Principatelor* (Bucureşti, 1960), p. 396; Beatrice Marinescu, *Romanian-British Political Relations, 1848-1877* (Bucureşti: Ed. Acad. R.P.R., 1983), p. 123.

594 Deutsches Zentralarchiv, Nr. 734, f. 130, 19 februarie 1859.

595 Beatrice Marinescu, Valeriu Stan, Ecouri ale domniei lui Alexandru Ion Cuza în presa engleză, *Studii şi materiale de istorie modernă* Vol. XII, 1998, p. 144-145.

alegerea lui Cuza în ambele Principate[596]. Cu toate acestea, Bulwer îi făcea cunoscută lui Malmesbury opinia sa, subliniind necesitatea de a „[rămâne] ferm în limitele tratatului [Convenţiei din 1858] sau [a aduce] schimbări mari şi radical acestuia," propunând ca soluţie temporară numirea lui Cuza în calitate de caimacam în ambele Principate pentru un timp de 18 luni, pentru ca apoi să fie ridicat în funcţia de domnitor[597]. Totuşi, în expunerile sale publice Bulwer are grijă să reproducă doar poziţia oficială britanică, care transpare într-o conversaţie a sa cu ambasadorul Prusiei la Constantinopol. Astfel, în cadrul discuţiei date, ambasadorul englez menţiona că Marile Puteri trebuie să abordeze chestiunea dublei alegeri la viitoarea conferinţă în mod franc, sincer şi să ştie ce doresc; dacă dorinţa lor va fi independenţa Principatelor, Poarta va fi obligată să se resemneze şi „certitudinea îi va fi de o mie de ori mai avantajoasă decât prelungirea unei stări de lucru care o pune în mod obligatoriu în opoziţie contra unor ţări, pe care ea are cel mai mare interes să nu şi le facă ostile." Bulwer părea a fi convins că în cazul menţinerii tensiunilor între Principate şi Poartă, forţele externe şi interne îşi vor uni eforturile în scopul stabilirii influenţei unei singure puteri [a Rusiei sau Austriei – n.n.] sau se va pregăti „cu tot sufletul" partajarea între cele două vecine [Poarta şi Principate][598].

Thouvenel, în răvaşul său de pe 2 martie 1859 adresat ministrului de Externe francez, desfăşoară unele raţionamente, despre care afirmă că era de acord şi ambasadorul britanic Bulwer. Astfel, el susţine că nu există nici o garanţie că românii nu vor încălca din nou Convenţia, realizând o unire mai completă şi presupune că aceste lucruri se vor realiza liniştit, fără dezordini, deoarece ele sunt conforme dorinţelor generale ale ţării. Thouvenel avertiza, că în acest caz Puterile garante se vor afla din nou în faţa dilemei de a impune respectarea Convenţiei, posibil printr-o intervenţie militară, sau să accepte violarea Convenţiei. O soluţie alternativă considerată era revizuirea Convenţiei, pentru a se acorda „un loc suficient de larg voinţei comune a moldo-valahilor", astfel liniştindu-i pe aceştia şi asigurând Poarta că nu se vor încălca relaţiile de vasalitate cu ea. Thouvenel sublinia că Henry Bulwer era de acord cu această ultimă idee, ba chiar că „l-a lăsat pe Marele vizir să întrevadă aceasta"[599]. Poarta însă rămânea recalcitrantă, ba chiar mobiliză în preajma Dunării douăzeci de batalioane, secondate de unităţi de artilerie[600].

---

596 *Documente*...vol. VII, p. 949

597 Ibidem, p.963.

598 Deutsches Zentralarchiv, Nr. 734, f. 180-181.

599 *România. Documente străine despre români* (Bucureşti, 1992), p. 221, 229.

600 Informaţia respectivă fusese anunţată de către ziarul german „Itsehoer Naschrichten"

În perioada respectivă are loc o apropiere considerabilă între Anglia şi Prusia. Lui Bulwer i se cerea prin telegraf să se înţeleagă fără amânare cu Prusia nu numai asupra unei propuneri identice ce urma a fi supusă conferinţei relativ la dubla alegere, dar şi asupra unei atitudini comune, ferme şi totodată moderate pe care cele două curţi o vor lua în faţa complicaţiilor ce ameninţă pacea Europei[601]. Reprezentantul Prusiei la Constantinopol raporta guvernului său, că după o discuţie întreţinută cu Bulwer nu i-a rămas nici o îndoială, că „diplomaţia engleză, nedisimulându-se de pericolul unei noi concesii, este foarte dispusă de a renunţa până la suzeranitatea Porţii asupra Principatelor Române, cu scopul de a strâmtora cercul complicaţiilor, care puteau servi ca pretext al războiului"[602].

Vinogradov apreciază că cedările din partea Marii Britanii în problema dublei alegeri erau superficiale şi că, în realitate, Malmesbury, nefiind în stare să schimbe situaţia din Principate, îşi punea toate speranţele pe „reacţia internă românească;" că Foreign Office-ul colabora cu Franţa „în mod exclusiv pentru a pune cât mai multe piedici în calea deplinei uniri a Principatelor"[603]. Documente diplomatice pun la îndoială punctul de vedere dat. Astfel, din nota informativă a reprezentantul Prusiei la Constantinopol aflăm că acesta, în discuţia sa cu Bulwer, şi-a exprimat unele rezerve în privinţa longevităţii ideilor unioniste, la care ambasadorul englez i-a răspuns în felul următor: „Nu trebuie de făcut iluzii, atâta timp cât nu va fi obţinută independenţa, ele vor rămâne unite, numai după ce vor atinge acest scop, va izbucni sciziunea"[604]. După cum reise din acest dialog, reprezentantul Angliei la Constantinopol nu îşi punea speranţe într-o reacţie internă împotriva unirii şi considera că dezbinarea politică nu era un fenomen la ordinea zilei în Principatele Române.

Guvernul de la Viena încerca să reînvie atitudinea mai veche a cabinetului englez, amintindu-i despre înţelegerea de la Osborne. Răspunsul lui Malmesbury fu acela că, după câte ştie el, la Osborne a fost exclusă doar soluţia prinţului străin, iar despre numărul de gospodari nu s-a vorbit nimic[605]. Interlocutorii austrieci şi turci ai lui Malmesbury nu-şi puteau veni în fire în urma unei asemenea schimbări de poziţii a cabinetului britanic. Apponyi la fel încercă să câştige suportul Angliei pentru aplicarea unor măsuri coercitive

în martie 1859. Vezi: Eugen Glück, „Presa germană despre formarea statului naţional modern român", *Revista de istorie militară modernă*, 2000, nr. 1, p. 6.

601 Deutsches Zentralarchiv, Nr. 734, f. 290.

602 Ibidem, f. 292, 1 martie 1859.

603 В.Н. Виноградов, *Россия и объединение Румынских Княжеств*, p. 281.

604 Deutsches Zentralarchiv, Nr. 734, f. 292.

605 Raoul V. Bossy, *L'Autriche el les Principautés – Unies*, p. 24.

sau chiar pentru o intervenţie armată. Malmesbury, în replică, puse problema cine anume ar urma să înfăptuiască acest război în Principate, argumentând că nu are cine, deoarece turcii sunt prea cruzi şi urâţi în Principate, Austria nu putea, deoarece Rusia nu ar fi permis-o şi viceversa, iar Franţa şi Anglia nu aveau nici o posibilitate să intervină[606]. În sfârşit, rezumă prim-ministrul britanic, chiar dacă se accepta ideea că unirea era rezultatul agitaţiilor artificiale ale partidelor rivale şi indivizilor, totuşi, remarcă el, „acesta era strigătul timpului şi cu cât am vrea să mergem împotrivă, cu atât vom întimpina rezistenţă"[607]. Sfatul britanicilor, de a accepta alegerea lui Cuza în ambele Principate, nu a fost urmat de către curţile de la Constantinopol şi Viena, iar din acel moment se petrece o oarecare distanţiere între acestea şi guvernul de la Londra. Concomitent, cabinetul londonez intră în contact cu guvernul francez şi participă activ la prelucrarea proiectului de hotărâre, care urma să fie propus la următoarea conferinţă.

În recunoaşterea dublei alegeri a lui A. I. Cuza de către Marea Britanie nu ultimul rol l-a jucat şi personalitatea domnitorului. A. I. Cuza a înţeles că „moderat" este cuvântul-cheie în relaţiile cu oamenii de stat britanici, or pentru ei idealul omului politic de stat este acel al unui om prudent, fără extreme, cu vederi practice, de aceea, contactând cu ei, se străduia să producă anume această impresie. Aceeaşi conduită a urmat-o şi Vasile Alecsandri, care, fiind trimis la Londra, Paris şi Torino pentru a cere sprijinul Puterilor garante, în timpul întrevederii sale cu Malmesbury îl asigura pe acesta că românii intenţionează să păstreze legăturile cu Poarta şi să se conformeze Convenţiei. Ministrul englez îi răspunse prin promisiunea de a avea cele mai amicale sentimente faţă de A. I. Cuza, declarând că Anglia era cointeresată în prosperitatea Principatelor Române[608]. Secretarul de stat britanic, se pare, acceptase ideea, că unirea era un deziderat al populaţiei româneşti şi că împotrivirea Marilor Puteri nu ar fi provocat decât creşterea rezistenţei Principatelor. Deoarece priorităţile politice britanice urmăreau evitarea unor noi complicaţii în Orient, cât şi menţinerea integrităţii Imperiului Otoman în condiţiile în care, pe plan internaţional, aveau loc pregătiri pentru răscularea provinciilor supuse dominaţiei otomane, acceptarea dublei uniri părea soluţia cea mai rezonabilă.

Indiferent de motivele ce au contribuit a acceptarea unirii „personale" a Principatelor Române de către Marea Britanie, trebuie să admitem că suportul ei în acel moment a constituit anume greutatea decisivă pusă pe

606 Ivănescu, Dumitru, *Alexandru Ioan Cuza în conştiinţa posterităţii* (Iaşi: Editura Junimea, 2001), p. 73-74.

607 Ibidem, p.74.

608 *Documente*... vol. III, pp. 542-543.

cântarul statelor prounioniste împotriva celor antiunioniste. Conferinţa, ţinută la Paris la 1/13 aprilie 1859 prin majoritatea Puterilor garante, hotărăşte de a recomanda Porţii să acorde în mod excepţional investitura lui A. I. Cuza ca domn al Moldovei şi Ţării Româneşti[609]. Aflându-se în pragul unui război cu Austria, Franţa şi Sardinia erau puţin predispuse pentru măsuri radicale pentru a sprijini hotărârea romanilor, aşa cum au făcut-o în vara anului 1857[610]. Rusia, asumându-şi obligaţia de a o seconda pe Franţa în problema Principatelor, ar fi urmat, probabil, atitudinea acestora[611]. În cazul unui refuz categoric al Angliei de a adera la poziţia primei tabere, era puţin probabil ca Franţa, Sardinia şi Rusia să-şi fi asumat riscul de conflict cu Marea Britanie din cauza problemei româneşti. Pe când Poarta şi Austria, obţinând acordul Angliei, erau să lupte cu o deosebită insistenţă împotriva dublei alegeri, iar urmările cele mai bune pentru romani, în acest caz, ar fi fost obţinerea recunoaşterii lui A. I. Cuza ca domn al Moldovei. Nu în zadar, Koller, reprezentantul austriac la Berlin, insista să-l convingă pe ministrul prusian de Externe că Franţa şi Rusia vor ceda în chestia Principatelor „dacă ele se vor întâlni cu un bloc solid constituit din Austria, Prusia şi Marea Britanie”[612].

Din fericire pentru români, Marea Britanie a ocupat o altă poziţie în problema dublei alegeri a lui A. I. Cuza, Prusia urmându-i exemplul, iar Austria şi Poarta au rămas în minoritate, fiind impuse să accepte faptul împlinit. După încheierea ostilităţilor la 26 august/7 septembrie 1859, la acea de a III-a şedinţă a Conferinţei de la Paris, Turcia şi Austria sunt nevoite să recunoască faptul dublei alegeri[613]. Astfel, a fost recunoscută dubla alegere a lui A. I. Cuza şi s-a realizat acel prim şi important pas spre unirea definitivă a Principatelor Române.

609 *Documente*... vol. IV, doc. 403, p.555

610 Vezi: Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859*), p. 167.

611 François Charles-Roux, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoléon III* (Paris: Plon, 1913).

612 Raoul V. Bossy, *L'Autriche el les Principautés – Unies*, p. 25.

613 *Documente*... vol. III, pp. 652-653.

CONCLUZII

Către mijlocul secolului al XIX-lea, Marea Britanie se afla în zenitul puterii sale politice şi economice, dispunând de o flotă de neegalat şi un capital enorm, care-i asigurau protejarea intereselor engleze în orice colţ al lumii. Politica externă britanică, deşi apreciată de unii experţi drept politica „splendidei izolări," veghea să păstreze această influenţa decisivă pe arena europeană şi internaţională, instaurând o perioadă de pace relativă, ce va rămâne cunoscută în istorie drept un secol de *Pax Britannica*[614]. Încrezătoare în supremaţia modelului politic şi economic al statului său, elitele britanice susţineau ideea „renovării universale" pe baza principiilor comerţului, creştinismului, educaţiei şi constituţiei ca principale vehicule ce puteau asigura progresul umanităţii. Politica externă britanică urmărea în mod special facilitarea comerţului şi deschidea pieţe în diferite regiuni pentru contacte exterioare, pe când ameninţarea cu utilizarea forţei trebuia să menţină conexiunile deja existente.

Deşi orizonturile politice britanice erau mult prea largi pentru a acorda o atenţie specială Principatelor Române, în perioada dintre 1856 şi 1859 acestea intră tot mai aproape în vizorul Angliei, graţie internaţionalizării cauzei unirii. Acum, Foreign Office-ul britanic se vede forţat să chibzuiască serios asupra problemei unirii Principatelor Române şi să-şi formeze o poziţie vizavi de subiectul dat, poziţie pe care timp de aceşti trei ani o va modifica şi adapta ulterior la condiţiile mereu schimbătoare ale scenei politice internaţionale. Ceea ce părea a fi o serie de oscilaţii contradictorii ale diplomaţilor britanici în problema unirii, în realitate reflecta o activitate politică constantă şi bine chibzuită, care încerca să exploateze contradicţiile existente între Marile Puteri şi să-şi promoveze propriile interese în această regiune.

Chestiunea românească, fiind parte componentă a unei probleme mai mari – Problema Orientală, condiţiona atitudinea guvernului englez în dependenţă de strategia adoptată în direcţia de est. Rusia, deşi înfrântă în războiul din Crimeea, rămânea a fi privită ca principalul adversar cu ambiţii imperiale şi capacităţi de temut, care potenţial putea periclita dominaţia engleză în India şi în alte părţi ale lumii. Rivalitatea de interese anglo-ruse în sud-estul Europei a determinat în perioada respectivă: i)susţinerea de către Anglia a principiului integrităţii Imperiului Otoman, ca unică soluţie în calea expansiunii Rusiei spre strâmtorile Bosfor şi Dardanele; şi ii)păstrarea alianţei anglo-franceze pentru a se evita o posibilă alianţă franco-rusă. Problema unirii Principatelor

[614] James S. Olson, Robert Shadle, eds., *Historical Dictionary of the British Empire* (Westport: Greenwood Publishing Group, 1996), p.285; Andrew Porter, *The Nineteenth Century, The Oxford History of the British Empire,* Vol. III. (Oxford University Press, 1998), p.332.

Române, fiind privită prin prisma factorilor sus-numiți, prezenta interes pentru guvernul de la Londra în special ca măsură prin care s-ar pune o barieră solidă la hotarele de nord ale Imperiului Otoman şi ca un mijloc de luptă pentru a-şi păstra influenţă în această regiune geopolitică. În funcţie de evoluţia acestor două aspecte, Marea Britanie se situa în tabăra puterilor care sprijineau unirea Principatelor Române sau în tabăra opusă, de fiecare dată influenţând într-un mod însemnat viaţa politică şi internaţională a Principatelor.

Activitatea diplomaţiei engleze referitoare la Principatele Române în timpul celor trei ani premergători unirii a trecut prin câteva etape succesive cu un conţinut şi efect diferit. În prima etapă, care a durat începând cu Congresul de Pace de la Paris până la sfârşitul anului 1856, au prevalat acţiunile politice şi diplomatice cu un efect pozitiv pentru cauza românească. Astfel, Marea Britanie s-a exprimat favorabil în problema unirii la Congresul de Pace de la Paris; a stăruit pentru elaborarea unui firman de convocare a Divanurilor ad-hoc care să redea cât mai exact voinţa populaţiilor locale; a insistat, cu excepţia unui scurt timp (toamna anului 1856), asupra evacuării armatelor de ocupaţie austriece din Principate, pentru a nu influenţa alegerile în adunările ad-ho. Explicaţia acestei atitudini specifice ţinea de noutatea relativă a problemei unirii Principatelor pentru politicienii britanici.

Către începutul anului 1856, printre oamenii de stat britanici nu exista un consens asupra problemei unirii Principatelor Românei, mai ales în estimarea impactului care l-ar putea avea acest act asupra sorţii Imperiului Otoman. Politicieni de talia lui Palmerston, Clarendon şi Stratford de Redcliffe încercau să deducă dacă unirea Principatelor va reuşi să creeze o unitate politică viabilă în stare să stăvilească expansiunea Rusiei în direcţia respectivă, sau dacă în viitorul apropiat statul unitar românesc se va detaşa de Poartă doar pentru a deveni o posesiune şi mai mare a Imperiului Rus. În mod judicios, atunci când problema unirii este înaintată spre discuţie la Conferinţa de Pace de la Paris (martie 1856), reprezentantul Marii Britanii susţine că înainte de a lua o careva decizie în chestiunea dată urmează să fie consultată populaţia Principatelor. Aşa cum opiniile Marilor Puteri variau esenţial în problema unirii, opţiunea dată le elibera de perspectiva unei decizii imediate neacceptabile, astfel propunerea respectivă fiind acceptată de participanţii la Conferinţă.

Către acel moment, Clarendon, care deţinea poziţia de ministru de Externe, nu cunoştea dacă fiecare dintre Principate s-ar fi pronunţat pentru unire sau împotriva ei, însă, aflarea dorinţelor acestor populaţii o vedea utilă pentru a preîntâmpina resentimentele potenţiale ale românilor faţă de Poartă şi gravitaţia acestora către Rusia, care deseori era privită ca protectoare a creştinilor

din Balcani împotriva abuzurilor Porţii musulmane. În plus, această soluţie oferea timpul necesar politicienilor britanici pentru a cugeta asupra variilor aspecte ale problemei date şi a-şi cristaliza poziţia oficială, fără a respinge sau accepta imediat clauza unirii.

În esenţa sa, pledarea lui Clarendon a avut o importanţă extraordinară şi a favorizat includerea problemei unirii Principatelor Române în agenda internaţională, lansând un proces instituţionalizat de discutare a temei la cel mai înalt nivel atât în Principate, cât şi în afara lor. Mai mult ca atât, în rezultatul poziţiei engleze la Congresul de Pace, în 1856 a fost deturnată tentativa turco-austriacă de a confirma oficial separarea Principatelor ca principii fondatoare ale aranjamentelor postbelice. În ajunul Congresului, această perspectivă era destul de plauzibilă şi însuşi guvernul francez, către acel moment unicul simpatizant sonor şi cu autoritate al unirii, era moral pregătit pentru un eşec al cauzei românilor la reuniunea Marilor Puteri. În schimb, clauzele actului final stipulau consultarea Principatelor, iar după audierea raportului unei speciale Comisii Europene trimise în Principate prevedea convocarea unei noi conferinţe la Paris, pentru a emite decizia finală asupra problemei în cauză.

Chestiunea românească a beneficiat de intervenţiile lui Clarendon în timpul şedinţelor Congresului, menite să garanteze caracterul democratic al viitoarelor adunări elective a Principatelor. Fiind un adept al sistemului parlamentar, Clarendon a insistat asupra unui corp consultativ care ar reprezenta îndeaproape interesele tuturor păturilor sociale româneşti. La fel, el s-a asigurat că decretul (firmanul) ce stabilea legile electorale pentru Divanurile ad-hoc va fi elaborat în mod colectiv de reprezentanţii Marilor puteri la Constantinopol – aceste state fiind declarate puteri garante ale Principatelor de către Tratatul de Pace, dar nu va fi lăsat la discreţia exclusivă a Porţii. Clauza respectivă se va dovedi a fi utilă, în condiţiile în care Imperiul Otoman se plasa pe o poziţie hotărâtă antiunionistă şi era gata de a recurge la diverse metode pentru a împiedica un vot favorabil în Principate.

Deşi spre toamna anului 1856 Anglia îşi limpezise opinia sa în direcţia potrivnică unirii Principatelor Române, ea nu susţinuse ideea de a împiedica adunările consultative (Divanele ad-hoc) ce urmau a fi organizate în Principate în scopul discutării viitoarei organizări a statelor date şi, corespunzător, n-a fost de acord cu propunerea Austriei şi Turciei de a include în firmanul pentru convocarea Divanelor o notă restrictivă ce ar fi scos subiectul unirii în afara temelor ce urmau a fi examinate de români. În plus, în urma propunerii ambasadorului englez, a fost recunoscut dreptul ţăranilor iobagi de a participa la alegerile în Divanele ad-hoc, fapt apreciat în literatura de specialitate drept

„cea mai mare reformă" efectuată de modificările proiectului electoral. Mai târziu, după alegerile în Divanurile ad-hoc, reprezentanţii ţărănimii clăcaşe vor vota alături de alţi deputaţi liberali pentru unirea Principatelor Române.

Poziţia Marii Britanii faţă de problema evacuării trupelor austrice din Principate denotă cu elocvenţă modul în care variate calcule politice se intersectau şi modelau politica britanică. Austria demonstra intenţii vizibile de a-şi prelungi prezenţa în Principate, în scopul influenţării vocilor românilor asupra unirii, dar şi în speranţa de a-şi extinde sfera intereselor sale economice şi politice în direcţiile Dunării de Jos şi Mării Negre. Guvernul de la Viena nu făcea un secret din aversiunea sa faţă de unirea Principatelor, motivând-o prin pericolul ce le genera pentru securitatea şi integritatea Imperiului Habsburgic. Marea Britanie a rămas netulburată de ideea potenţialului pericol ce putea fi indus Austriei de unirea Principatelor, însă s-a preocupat în cel mai serios mod de interesele sale comerciale la Dunărea de Jos. Interesele economice britanice nu permiteau creşterea excesivă a Austriei pe cursul Dunării şi nici întărirea excesivă a acestui stat pe seama Principatelor Române. În mod esenţial, din cauza acestor consideraţii, Clarendon a cerut retragerea imediată a trupelor austriece din Principate, indicând că prezenţa unei armate de ocupaţie ar putea restrânge libertatea de expresie a românilor în Divanele ad-hoc. Diplomaţii britanici din Principate au respins afirmaţiile austriecilor precum că plecarea trupelor va pune în pericol pacea şi stabilitatea regională, subliniind că populaţia locală românească va saluta cu satisfacţie acea evacuare.

Totuşi, începând cu vara anului 1856, are loc o turnură bruscă în poziţia britanică faţă de problema evacuării trupelor austriece. Către acel timp, o altă mare problemă, cea a delimitării hotarului basarabean, absoarbe atenţia Londrei şi o impune să-şi mobilizeze capitalul politic pentru a obţine un rezultat intenţionat în controversele teritoriale dintre Poartă şi Rusia. Disputa dintre ultimele pentru oraşul Bolgrad a iritat nespus Marea Britanie, care mai mult ca oricând era predispusă spre confruntare şi insista ca Rusia neapărat să renunţe. O consecinţă imprevizibilă a acestui conflict a fost legătura stabilită între Austria şi Anglia, datorită faptului că ambele state reprobau poziţiile Franţei şi Rusiei vizavi de problema dată. În acest context particular avu loc o raliere a Marii Britanii şi Austriei în problema evacuării trupelor austriece, pe când o raliere similară, dar cu caracter opus, avea loc între francezi şi ruşi. În octombrie 1856, cabinetul britanic era predispus să sancţioneze prezenţa armatei austriece în timpul operaţiilor electorale, cel puţin în câteva „oraşe de importanţă secundară".

Cu toate acestea, odată ce controversa ce ţinea de hotarul basarabean a fost rezolvată (în ianuarie 1857, în baza unui acord dintre puterile garante), Foreign Office-ul a încetat să susţină poziţia sa anterioară privitoare la prelungirea prezenţei austriece în Principate, iar Austriei nu-i rămânea altceva decât să plece. În plus, Clarendon se împotrivi ideii Porţii (sfătuită de Austria) de a ocupa Principatele pe perioada alegerilor în Divanele ad-hoc sub pretextul prevenirii „dezordinilor posibile". Clarendon nu ezită să sublinieze, că agitaţiile electorale nu reprezintă genul de dezordini care necesită o intervenţie militară, reamintind Porţii că pentru orice implicare era obligatoriu de a obţine acordul tuturor părţilor semnatare ale Tratatului de la Paris.

Sprijinul englez oferit Austriei a fost de scurtă durată şi era intenţionat cu efect de pârghie într-un moment de criză politică, urmărind să împiedice fortificarea legăturilor dintre Franţa şi Rusia şi să obţină un rezultat dorit în chestiunea Bolgradului. În cele din urmă, scopul de a ţine Rusia la distanţă rămânea a fi o preferinţă mult mai mare a politicii britanice, comparată cu intenţia de a limita influenţa austriacă în sud-estul Europei. În mod obiectiv, disensiunile pe tema hotarului basarabean erau de o importanţă derizorie pe arena europeană, totuşi, reacţia violentă a Marii Britanii demonstra că comportamentul său politic este acţionat de ambiţia sa de a forţa Rusia în condiţii de „carantină" şi de a-i anihila capacitatea militară şi maritimă pentru un timp cât mai îndelungat posibil. Această politică, însă, era predestinată eşecului fără sprijinul unei alte mari puteri – Franţa.

Anglia se va exprima public împotriva unirii Principatelor Române în etapa următoare, ce include anul 1857 şi se încheie la începutul anului 1858, odată cu demisia lui Stratford de Redcliffe, ambasadorului englez de la Constantinopol. Din nou, atitudinea britanică fusese modelată de multipli factori. În parte, poziţia antiunionistă a guvernului britanic reprezenta o reacţie la apropierea franco-rusă ce se contura după congres şi care devenise clar vizibilă în cadrul acordului acestora în problema unirii. Cu timpul, ambasadorul britanic la Paris devine convins că Napoleon al III-lea era mai mult interesat în unirea Principatelor Române decât în păstrarea integrităţii Imperiului Otoman. Argumentele insistente ale Porţii precum că unirea în mod neapărat va conduce la ieşirea Principatelor de sub suzeranitatea sa şi, nu în ultimul rând, teama de o creştere excesivă a influenţei Franţei în sud-estul Europei în detrimentul Angliei, în cazul unirii Principatelor Române, au avut şi ele un rol important în convingerea oamenilor de stat britanici de a pleda împotriva unirii. Rivalitatea franco-engleză îşi găseşte o expresie clară sub forma unei rivalităţi diplomatice dintre ambasadorul francez şi cel englez la Constantinopol, culminând cu o criză internaţională în vara anului 1857.

O responsabilitate aparte pentru criza declanşată îi revine ambasadorului englez Stratford de Redcliffe, care din motive politice, dar şi personale, a ascuţit până la maximum relaţiile dintre cele două tabere pro şi antiunioniste în care se divizaseră Marile Puteri. Ambasadorul britanic s-a întâmplat să fie o personalitate cu un caracter excepţional şi o vastă experienţă diplomatică. Omul unor ambiţii remarcabile, tenace, şi hotărât, Stratford s-a bucurat de o carieră lungă şi inegalabilă, reuşind să cauzeze retragerea a trei diplomaţi francezi – Edmond de Lacour, Achille Baraguey d'Hilliers, and Vincent Benedetti – în timpul aflării sale în poziţia de ambasador. Obţinând o influenţă copleşitoare la Constantinopol, Stratford de Redcliffe însuşi, deveni intolerabil pentru turci, care încercaseră în zadar să scape de prezenţa ultra-dominantă a celui care fu supranumit „Padişahul".

Stratford, un pasionat reformator al Imperiului Otoman, personal considera că doar un stat unitar puternic, care ar fi inclus Basarabia, putea rezista încercărilor de extindere a Rusiei şi Austriei şi putea proteja hotarul de nord al Înaltei Porţi. Odată ce ajunsese la această concluzie, oricare alte opţiuni nu mai erau considerate satisfăcătoare; astfel, el prefera două Principate separate sau o unire ce ar include şi Basarabia pe lângă aceste două. Trimiterea la Constantinopol a unuia dintre cei mai talentaţi şi capabili diplomaţi francezi, Antoine Edouard Thouvenel în vârstă de doar 37 de ani, a eclipsat autoritatea nelimitată a lui Stratford la curtea otomană. Deşi permanent amiabil şi politicos cu ambasadorul britanic, Thouvenel n-a încetat să reprezinte pentru Stratford nimic altceva decât „1,90 m de intimidare galică ". Din momentul în care devenise clar că guvernul francez şi cel britanic susţineau vederi diferite în problema Principatelor, aceşti doi ambasadori s-au inclus într-o competiţie acerbă pentru a obţine predominare în influenţarea deciziilor luate la Constantinopol. Rivalitatea dată a scăpat de sub control în vara anului 1857, încinsă de evenimentele petrecute în timpul alegerilor în primul Divan ad-hoc din Moldova.

Alegerile în Divanele ad-hoc deveniseră câmpuri de luptă, în care se foloseau tertipuri, intimidări, dar şi corupţie, pentru a se obţine o componenţă dorită de forţele opuse sau favorabile unirii atât din interior, cât şi din exterior. Situaţia era mai ales tensionată în Moldova, unde partida antiunionistă condusă de Austria şi Turcia, şi cu sprijinul devotat al caimacamului Nicolae Vogoride, s-a dedat la abuzuri excesive, provocând protestul energic al Franţei, Rusiei, Prusiei şi Sardiniei. Încurajată şi presată de Stratford, Poarta insista cu încăpăţânare asupra recunoaşterii rezultatelor corupte ale alegerilor în Divanul ad-hoc din Moldova, pe când ambasadorul francez era autorizat

să ceară demiterea lui Vogoride şi revizuirea listelor electorale. În acele zile, Thouvenel se plângea superiorilor săi, că prin comportamentul afişat Stratford devenise „a şasea Putere a Europei" şi că ambasadorul britanic îşi făcuse o cauză personală din chestiunea unirii şi sprijinul lui Vogoride. Situaţia s-a soldat cu ruperea relaţiilor oficiale dintre Poartă, pe de o parte, şi celelalte patru state protestatare (Franţa, Rusia, Prusia şi Sardinia), pe de altă parte.

Este important de subliniat în acest context, că sunt lipsite de temei învinuirile aduse Angliei de unii autori precum că aceasta ar fi participat nemijlocit sau ar fi încurajat mistificările efectuate în timpul alegerilor în Moldova. Deşi guvernul englez, într-adevăr, prefera să fie menţinute rezultatele alegerii unui Divan, care şi-ar fi dat votul său împotriva unirii, aceasta nu a însemnat că diplomaţii britanici au participat la maşinaţiile austro-turce. De fapt, anume în circumstanţele alegerilor din Moldova putem observa complexitatea şi ambivalenţa poziţiei britanice vizavi de Principate, divizată în curente interne. Astfel, Stratford de Redcliffe identifica poziţia extremă antiunionistă gata să depăşească multe limite şi rigori doar pentru a-şi vedea scopul realizat. Altminteri, nu trebuie de omis cu vederea, că la baza acţiunilor energice ale ambasadorului englez la Constantinopol stăteau nu doar indicaţiile privitoare la cursul politic al guvernului britanic, ci, mai ales, lupta personală a lui Stratford cu ambasadorul francez Thouvenel.

La rândul său, Henry Bulwer, comisarul englez în Principate, personifica „glasul raţiunii" şi spiritul practic al omului de stat englez, care se vedea obligat să dezaprobe abuzurile şi falsurile ce aveau loc în Moldova şi nu ezita să se pronunţe pentru o cale sinceră şi onestă de rezolvare a problemei. Bulwer, în perioada electorală, de mai multe ori prevenea autorităţile turce şi cele moldave asupra urmărilor dezastruoase ale unei politici de intimidare şi corupere a alegătorilor, oferindu-le ca alternativă o cale „legală şi cinstită." Soluţia propusă guvernului său şi Porţii Otomane de către comisar era de a insista, oricât ar fi dorit, asupra separaţiei Principatelor la următoarea Conferinţă a Marilor Puteri, când se va decide problema românească, iar între timp, să permită aranjamentelor consimţite în timpul Congresului de Pace de la Paris să aibă loc nestingherite.

Chintesenţa politicii britanice poate fi, totuşi, mai degrabă extrasă din poziţia manifestată de ministrul de Externe Clarendon, care în acest conflict a demonstrat o abordare ce o putem califica drept „utilitară." Problema Principatelor, privită de la nivelul ministrului de Externe, avea importanţă doar în măsura în care avea repercusiuni directe asupra stabilităţii Imperiului Otoman, echilibrului de puteri în Europa sau în cazul în care evenimentele

din Principate ameninţau cu deranjarea liniştei internaţionale; considerentele intereselor locale/naţionale ale românilor veneau la urmă pe lista de priorităţi ale acestuia. Ministrul de Externe era prea puţin preocupat de fraudulenta campanie electorală din Moldova şi ar fi preferat, dacă era posibil, ca un Divan (din cele două) să se pronunţe împotriva unirii, astfel rezolvând problema. Totodată, acestuia îi displăcea ideea de a fi absorbit de un nou conflict internaţional cauzat de asemenea lucruri „neînsemnate" precum alegerile în Principate. Deşi ministrul a prezentat grave acuzaţii lui Stratford privitor la incitarea conflictului politic dat, totuşi, guvernul britanic avea grijă să nu permită predominarea Franţei la Constantinopol şi să nu creeze un precedent prin care Franţa îşi putea impune în mod unilateral, sau prin acordul cu celelalte trei puteri, o anume decizie ocolind Marea Britanie ca factor decizional. Orice soluţie urma să aibă acordul mutual al aliaţilor rivali: Franţa şi Anglia.

Rezolvarea crizei a fost posibilă datorită întâlnirii la nivel înalt a lui Napoleon al III-lea şi a reginei Victoria, care avu loc în palatul Osborne de pe insula White, între 6 şi 10 august 1857. Aceştia erau secundaţi de către miniştri de resort Walewski şi Clarendon, dar şi prim-ministrul britanic Palmerston participă la o parte din şedinţe. În rezultatul conversaţiilor întreţinute, Anglia şi Franţa au decis anularea alegerilor falsificate din Moldova, ambele state mărturisind predispunerea lor pentru conciliere şi concesii reciproce în problema unirii Principatelor Române. Deoarece acordul de la Osborne nu a fost fixat în forma unui document semnat de ambele părţi, astăzi rămâne a fi dificil de a cunoaşte în mod exact prevederile acestei înţelegeri. În pofida informaţiei contradictorii furnizate de sursele engleze şi franceze, este clar că ambele părţi erau pregătite să sacrifice interesul Principatelor în scopul salvării unui lucru mult mai important pentru ele: alianţa franco-britanică.

Este plauzibil ca la Osborne, în schimbul susţinerii alegerilor noi şi corecte în Moldova, partea britanică s-a îndârjit să obţină promisiunea Franţei de a discuta la conferinţa următoare de la Paris problema unirii Principatelor Române de pe o platformă mai restrânsă, care ar menţine guvernele acestora separate, chiar şi în cazul unei „largi uniri administrative." Concesia Marii Britanii era de natură imediată şi vizibilă pentru întreaga comunitate internaţională, pe când concesia din partea Franţei era mai opacă şi, în consecinţă, supusă multiplelor speculaţii. Partea franceză promisese aliatului său britanic că va renunţa la sprijinul unui prinţ străin la conducerea Principatelor şi a promis să meargă în întâmpinarea doleanţelor Marii Britanii în timpul conferinţei ce urma să decidă definitiv problema Principatelor. Ultima asigurare avea un caracter vag şi incert, iar francezii erau primii care au încercat să se

reasigure că aceasta nu însemna renunţarea lor la ideea unirii. În cadrul echilibrului de putere existent la acel moment în lume, era aparent pentru francezi că putea fi necesară amânarea sau realizarea graduală a Principatelor Române. Cu excepţia ideii principelui străin, Franţa încă nu decise ce anume va eradica din programul unirii complete a Principatelor şi continua să spere că, în cazul votului pozitiv în Divanurile ad-hoc, guvernul britanic va fi influenţat de opinia publică şi, în cele din urmă, îşi va schimba atitudinea acceptând unirea.

Lordul Stratford de Redcliffe nu era pregătit să se resemneze cu situaţia impusă de acordul de la Osborne şi nu se grăbea să îndeplinească ordinele de a convinge Poarta să anuleze alegerile în Divanul ad-hoc din Moldova. Frustrată de tergiversările şi zădărnicia mesajelor sale de la Londra, guvernul englez obţine anularea cerută prin ameninţarea de a rupe relaţiile cu Poarta, în cazul neacceptării cerinţei date. Cariera lui Stratford, în mod vizibil, atinse un punct de declin. Continuarea luptei personale între Stratford şi Thouvenel era în detrimentul celui mai important element al politicii externe britanice – relaţiei anglo-franceze. La începutul anului 1858, un nou cabinet acceptă cu promptitudine scrisoarea de demisie prezentată de Stratford, iar Henry Bulwer este trimis la Constantinopol în calitate de nou ambasador britanic. Spiritul moderat şi conciliator al comisarului englez corespundea mult mai bine cursului politic intenţionat al statului britanic decât spiritul recalcitrant şi ultra-patriotismul nesăbuit al fostului ambasador Stratford de Redcliffe.

Agitaţia din jurul Principatelor Române şi vocile predominante în favoarea unirii expuse în Divanele ad-hoc alese au atras atenţia publicului britanic. Este elocvent în acest sens dezbaterea asupra chestiunii româneşti, ce a avut loc în Camera comunelor a parlamentului britanic pe data de 4 mai 1858. Gladstone, politician eminent şi viitor prim-ministru, a propus o moţiune, ce chema la susţinerea cauzei naţionale a românilor. Dezbaterile au avut loc cu intervenţiile lordului Russel, Roebuck, Palmerston, Disraeli şi alţii, rezultând într-un scrutin cu 292 voturi împotriva propunerii lui Gladstone şi 114 voturi în favoarea sa. Aceste deliberări au demonstrat că mulţi oameni de stat englezi împărtăşeau opinia că Principatele sunt parte integrală a Imperiului Otoman în aceeaşi măsură ca şi alte provincii ale Turciei europene şi că orice inovare introdusă în regimul Principatelor va conduce neapărat la emanciparea acestora de sub tutela Porţii Otomane. În plus, mulţi dintre ei doreau să creadă că problema Principatelor a fost deja rezolvată prin înţelegerea obţinută la Osborne.

În ultima perioadă, ce a durat până la dubla alegere a lui A. I. Cuza, Anglia a dat dovadă de o atitudine mai rezervată în privinţa problemei Principa-

telor, guvernul său cerând de la agenţii englezi din Principate respectarea unei neutralităţi stricte. Confruntată simultan cu rebeliunea sipailor în India şi al doilea război al opiumului cu China, Marea Britanie încerca să evite declanşarea unei crize repetate în Europa, care ar destabiliza situaţia internaţională. În acelaşi timp, Marea Britanie cerea ca o neutralitate similară să fie manifestată şi de către Franţa în problema unirii Principatelor, astfel, temperând expunerile publice în favoarea cauzei române a acesteia.

La Conferinţa de la Paris din 1858, reprezentantul britanic Cowley, deşi a recunoscut că guvernul său consideră inoportună unirea Principatelor, a optat pentru o conciliere între dorinţa Imperiului Otoman şi dorinţa exprimată de români, crezând că putea fi obţinută prin careva „asimilare a instituţiilor administrative". Urmând indicaţiile noului prim-ministru Malmesbury, Cowley a renunţat să respingă direct proiectul francez privitor la viitoarea organizare a Principatelor (considerat prea unionist de către Austria şi Poartă), ci a optat pentru strategia de „a-l face inofensiv" prin numeroase amendamente. Prin această abordare, reprezentantul britanic a apărut în rolul de arbitru între puterile pro şi antiunioniste şi a călăuzit compromisul reflectat în Convenţia de la 19 august 1858. Deşi în cadrul unor şedinţe poate fi observată tendinţa reprezentantului britanic de a contribui la instaurarea unui regim mai liberal, care ar favoriza dezvoltarea economică şi socială a Principatelor, în multe cazuri Marea Britanie oferea sugestii ce beneficiau Poarta şi dăunau cauzei naţionale a românilor.

În final, Convenţia viola votul românilor şi decidea de a le păstra separate, deşi un corp legislativ comun fusese stabilit, iar o Curte de Justiţie şi o Curte de Apel fusese instituite pentru a asculta cazuri din ambele Principate. În mod oficial, Principatele primesc denumirea de „Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei", o consolare mult prea mică pentru românii care votaseră anterior unirea sub un singur guvern şi conducerea unui principe străin dintr-o dinastie europeană. Desigur, dacă Marea Britanie ar fi susţinut unirea Principatelor, consecinţele conferinţei ar fi putut fi mai favorabile românilor, însă, este la fel de adevărat că flexibilitatea şi autoritatea britanică au salvat fuziunea dintre statele ce se plasau pe poziţii diferite şi a asigurat continuitatea lucrărilor conferinţei. Graţie acelui document internaţional şi promisiunii sale vagi de unire oferite, românii nu şi-au pierdut definitiv speranţa în victorie, ci au amânat-o pentru perioada alegerilor domnitorului.

Problema Principatelor a trecut pe un plan secund odată ce Convenţia fusese semnată de Marile Puteri. Diplomaţia europeană îşi moderase zelul într-o problemă ce practic o considera rezolvată; în plus, acea diplomaţie

era grav alarmată de semnalele unei noi conflagraţii în Europa. Napoleon al III-lea şi prim-ministrul Piemontului Cavour planificau să atragă Austria într-un conflict militar în scopul desprinderii posesiunilor sale italiene şi începerea procesului de unificare a Italiei sun conducerea Piemontului. Pentru Franţa, neutralitatea binevoitoare a Marii Britanii, Rusiei şi Prusiei era crucială în scopul obţinerii izolării politice a Austriei. Guvernul de la Londra era pregătit să ofere această favoare aliatului său francez.

În pregătirile pentru alegerile viitorilor domnitori în Principate, diplomaţia britanică fusese instruită să urmărească linia unei stricte imparţialităţi şi aceştia observau cu satisfacţie, că în afară de mici excepţii, aceeaşi cale de moderare şi corectitudine era urmărită de diplomaţii francezi. Totuşi, Marea Britanie n-a ezitat să se manifeste în rolul de gardian al intereselor Imperiului Otoman, cerând o atitudine respectuoasă din partea caimacamilor din Moldova, care au rechemat reprezentantul său de la Constantinopol, considerat excesiv de devotat Porţii, şi care au interzis comisarului otoman în Moldova orice corespondenţă cifrată cu guvernul otoman. În noiembrie 1858, la ambasada britanică din Constantinopol sunt adunaţi reprezentanţii Marilor Puteri, care adoptă în unanimitate un memorandum, cerând caimacamilor ambelor Principate să manifeste respect faţă de Poartă şi să nu depăşească limitele legale stabilite de firman. Diplomaţii britanici au sfătuit şi pe caimacamii conservatori din Ţara Românească să renunţe la atitudinea de partid şi să se concentreze asupra misiunii de pregătire a alegerilor.

Cu timpul, Marea Britanie deveni tot mai nerăbdătoare în raport cu problema Principatelor Române. Către sfârşitul anului 1858, unul din scopurile principale engleze în această chestiune se reducea la stabilirea unui guvern permanent în Principate şi închiderea acestui capitol al afacerilor internaţionale. Corespunzător, ea supunea Poarta unei presiuni mai mari, sfătuind-o să neglijeze unele aspecte ale comportamentului neautorizat al caimacamilor şi să accepte rezultatele alegerilor în adunările elective ale Principatelor. Liniştea privitoare la situaţia din Principate însă n-a durat prea mult. În ianuarie 1859, comunitatea internaţională este surprinsă de dubla alegere a lui A. I. Cuza.

Marea Britanie nu se grăbi să-şi exprime părerea faţă de aceste circumstanţe extraordinare, însă prim-ministrul Malmesbury se adresă consilierilor juridici a Coroanei pentru consultaţie şi află că legal Poarta poate refuza confirmarea candidatului ales. Cu toate acestea, într-un răstimp de două săptămâni, cabinetul de la Londra se decide să valideze dubla alegere şi recomandă şi Porţii Otomane acest fapt. Un număr de factori a influenţat în mod decisiv atitudinea dată. În primul rând, informaţia pusă la îndemână de diplomaţii brita-

nici avertiza că românii vor ignora refuzul Porţii şi va fi nevoie de utilizarea forţei pentru a-l impune. Acesta era un scenariu nedorit de Marea Britanie, în condiţiile în care Austria şi Rusia aveau interese directe în Principate şi demonstrau atitudini opuse în problema dublei alegeri. Exista pericolul că ostilităţile vor începe anume în Principate, acestea fiind absorbite în cele din urmă de Austria sau Rusia.

Necesitatea salvgardării alianţei anglo-franceze, precum şi dorinţa de a evita coalizarea Franţei cu Rusia, în condiţiile pericolului unui război în Europa, a fost o altă cauză importantă luată în consideraţie de guvernul britanic. Aceşti factori, de rând cu comunicările favorabile ale agenţilor britanici din Principate, care subliniau înţelepciunea şi moderarea personalităţii domnitorului ales şi a orientărilor sale politice, au reuşit să învingă dubiile existente la Londra şi au determinat recunoaşterea lui Cuza ca domn al Principatelor Unite. Eventual, poziţia guvernului englez a înclinat în mod decisiv balanţa în favoarea recunoaşterii unirii personale a lui A. I. Cuza de către Marile Puteri.

Studiile efectuate ne-au ajutat să reconstituim rolul şi influenţa Marii Britanii asupra procesului realizării unirii Principatelor Române. Materialul empiric cercetat ne-a demonstrat că diplomaţia britanică a dat dovadă de o mobilitate excepţională, adaptându-se la modificările politice survenite pe arena internaţională. În comparaţie cu celelalte Mari Puteri, implicate în rezolvarea chestiunii unirii Principatelor Române, Marea Britanie nu era legată prin careva conexiuni culturale, istorice, economice sau politice semnificative cu Principatele Române. În lipsa intereselor nemijlocite în aceste ţări, guvernul englez de cele mai frecvente ori renunţă să privească chestiunea Principatelor ca un subiect în sine, ci o abordează în ansamblul contradicţiilor existente între Marile Puteri, fiind gata de a susţine sau a se opune cauzei românilor pentru a obţine anumite avantaje în rezolvarea altor probleme.

Analiza poziţiei britanice faţă de unirea Principatelor ne îndreptăţeşte să afirmăm că în perioadă cercetată Marea Britanie a exercitat o enormă influenţă asupra cursului evoluţiei problemei unirii, influenţă capabilă să concureze numai cu cea a Franţei, care îşi declarase din start susţinerea sa fermă cauzei unirii şi poseda un statut internaţional pe măsura celui deţinut de Marea Britanie. Am evidenţiat necesitatea reaprecierii poziţiei Marii Britanii, care este reprezentată, în cele mai multe cazuri, în istoriografia românească dintr-un punct de vedere preponderent negativ. Este eronat să identificăm poziţia acesteia cu cea a Austriei sau Turciei şi se cuvine de subliniat, că deosebirea esenţială va consta în aceea, că Marea Britanie, fiind lipsită de interese nemijlocite în Principate, nu recurgea la excese pentru a obţine rezultatul dorit, ci a

mers pe calea legitimităţii, punând o mare valoare pe respectarea prevederilor Tratatului de la Paris.

Distanţa enormă care despărţea Principatele Române de Marea Britanie, la propriu şi la figurat, care includea existenţa unor sisteme politice, economice şi religioase atât de deosebite ale acestor ţări, desigur că nu a facilitat în toată această perioadă o atitudine mai înţelegătoare a Angliei faţă de năzuinţele poporului român. Numeroasele demersuri pentru susţinerea cauzei românilor, efectuate la Londra de către activişti politici ca Dimitrie Brătianu, Nicolae Golescu, Vasile Alecsandri, precum şi insistenţa de care dădea dovadă poporul român în apărarea dreptului său de a-şi decide viitorul, au reuşit să impresioneze doar parţial opinia publică engleză şi cercurile politice britanice. Mai întâi de toate, Anglia rămânea în continuare credincioasă politicii sale de respectare a integrităţii Imperiului Otoman, verigă importantă pentru ea în menţinerea echilibrului de forţe în Europa.

Studiul efectuat ne-a convins că orice popor nu poate aştepta realizarea deziderateloor sale de către puterile globale, oricât de bine intenţionate n-ar fi acestea, deoarece relaţiile politice ale acestora din urmă, tendinţele lor de supremaţie, care stau la baza unor complicate strategii bazate pe recompense şi cedări, vor prima întotdeauna în raport cu dorinţele unui popor aparte. Anume prin energia proprie, prin perseverenţă şi maturitate politică şi, în cele din urmă, sprijinindu-se pe forţe politice externe, pot învinge deziderateleunui anumit popor. Forţele politice externe contează, însă doar într-o măsură anumită.

SUMMARY
GREAT BRITAIN AND THE UNION OF ROMANIAN PRINCIPALITIES (1856-1859)

Towards the middle of 19th Century Great Britain reached the zenith of its economic and political power. Possessing an unmatched navy and enormous financial capital, the Empire sought to protect its interest in various corners of the world. British foreign policy, although assessed by some experts as the policy of "splendid isolation", aimed to maintain a decisive influence on European and world affairs, and succeeded in installing a period of relative peace, labeled by historians as the century of *Pax Britannica*[1]. Confident in the supremacy of the British economic and political model, British elites supported the "world renewal" based on the principles of commerce, Christianity, education, and constitutional regime as the main vehicles through which to ensure humanity's progress. Among the central aims of British foreign policy was the intention to facilitate commerce and open foreign markets in regions that henceforth remained closed, while using the threat of force to maintain extant commercial connections[2].

While British political horizons were too wide to offer special attention to problems associated with the two Romanian Principalities of Moldova and Wallachia, during the period of 1856 to 1859 these territories came to the attention of Great Britain as a possible territorial union grew in international significance. At this time, the British Foreign Office was forced to give serious consideration to the issue, and its position was modified over a three year period, adapting to the constantly shifting conditions on the international political scene. What was primarily perceived by historians as a series of contradictory oscillations of British diplomats to the problem of the union of Romanian Principalities, in reality mirrored a constant and well thought-through political strategy, which attempted to exploit existing contradictions between the Great Powers while promoting British interests in this region.

Questions surrounding the union of the Romanian Principalities were part of a bigger problem – the fate of the Ottoman Empire – and this conditioned the attitude towards Eastern Europe and the Middle East. Russia,

---

1 James S. Olson, Robert Shadle, eds., *Historical Dictionary of the British Empire* (Westport: Greenwood Publishing Group, 1996), p.285; Andrew Porter, *The Nineteenth Century, The Oxford History of the British Empire,* Vol. III. (Oxford University Press, 1998), p. 332.

2 Andrew Porter, ed., *The Nineteenth Century, The Oxford History of the British Empire,* Vol. III. (Oxford University Press, 1998), p. 107.

although defeated in Crimean War, was still perceived as its main adversary, sharing imperial ambitions and fearsome capabilities, which could potentially endanger British dominance in India and other parts of the world. The rivalry of British-Russian interests in South-East of Europe affected two central areas of British foreign policy during this period: i) England's support to the principle of integrity of the Ottoman Empire, which was deemed the only means to bar Russia's expansion towards the Bosporus and Dardanelles; and ii) safeguarding the British-French alliance in order to avoid a possible Russian-French coalition. The problem of the union of Romanian Principalities, considered through the prism of the above mentioned factors, was of interest to London to the extent that it would both place a solid barrier on the northern border of the Ottoman Empire against Russian expansion and as a means to maintain influence in this geopolitically significant region. Great Britain's policy towards the Romanian Principalities shifted depending on the evolution of these two aspects, placing it both in the camp which supported union and the opposite camp; each shift in policy had considerable influence over the political life within and international status of the Principalities.

The activity of British diplomacy referring to the Romanian Principalities during the three years before the ultimate union passed through several consecutive stages with various content and impact. During the first phase, which occurred between the Congress of Paris (February - March 1856) and the end of 1856, there were political and diplomatic actions which supported the Romanian national cause, although this was unbeknownst to British diplomats at the time. At the Congress of Paris, for example, Great Britain pursued policies that favored territorial union: its representatives supported the convocation of consultative bodies (Divans ad-hoc) from the Romanian territories that would ensure the voice of local Romanian people in the process. British representatives also insisted, with the exception of fall of 1856, that the Austrian army depart from the Romanian territories to limit external influence on the elections to those same consultative bodies. For British politicians, the issue of the union of Principalities was relatively new and this policy can therefore be understood as a means for them to understand the situation better by learning local opinions through the consultative bodies.

Towards the beginning of 1856 there was no consensus among British statesmen on the question of the Romanian Principalities. This was especially true when officials were estimating the potential impact of this act on the fate of the Ottoman Empire. Politicians like Palmerston (Prime Minister),

Clarendon (Secretary of State for Foreign Affairs), and Stratford de Redcliffe (Ambassador in Constantinople) struggled to deduce if the union of Principalities would manage to create a viable political unit capable of impeding Russian expansion or if a united Romanian state would become an even bigger possession of the Russian Empire. Sensibly, when the problem of union of Romanian Principalities was proposed by a French plenipotentiary for discussion at the peace conference from Paris in March 1856, British Foreign Minister Clarendon, Britain's representative at the conference, suggested that before making any decision on this matter the population of the Principalities should be consulted. Given that the Great Powers' opinions differed greatly on the subject, Clarendon's position saved everybody from an unacceptable decision and gained the support of the participants at the conference.

At that moment Clarendon did not know if each of the Principalities would support the union, but he deemed useful to find out the wishes of these populations in order to prevent potential resentment of Romanians against the Ottoman Empire and potential gravitation towards Russia, since Russia was frequently identified as the protector of Christians in the Balkans against abuse by Muslim rulers. Moreover, this solution offered time to British politicians necessary to reflect upon various aspects of this complicated problem and to crystallize an official position, without immediately rejecting or accepting the union cause.

In essence, Clarendon's decision was of extraordinary importance and favored the inclusion of this issue in the agenda of the Great Powers, by launching an institutionalized process of discussion at the highest level both inside and outside the Principalities. Moreover, as a result of England's position at the peace Conference, the Turkish-Austrian plan to officially separate the Romanian Principalities as the founding principle of the post-war settlement was subverted. As the conference began, a separation of the Principalities was deemed probable, and even the French government, which was the only strong and authoritative supporter of a union, was politically prepared for this possible outcome. Instead, the congress's decision stipulated that the Principalities themselves would be consulted and, depending on that outcome, as well the outcome of a special European Committee sent to the region, a final decision on this issue would be made at a later conference in Paris.

The Romanian cause equally benefited from Clarendon's interventions at the congress, which were meant to guarantee the democratic character of the future elected assemblies of Principalities. Adept at the workings of

a parliamentary system, Clarendon insisted on electing a consultative body which would closely represent the interests of all strata of Romanian society. He also made sure that the decree (firman) establishing electoral rules for the Divans ad-hoc would be prepared in common by representatives of the Great Powers in Constantinople – these states being declared the guarantors of the Principalities by the Peace Congress in order not to leave decisions up to the Ottoman Empire's discretion. This proved especially useful under conditions when the Ottoman Empire held a staunch anti-unionist position and was prepared to go a long way in order to impede a favorable vote coming out from Principalities.

Even though towards the fall of 1856 England clarified its position on the issue of the Romanian Principalities, leaning towards an anti-unionist position, it did not support the Ottoman plan to obstruct the consultative assemblies. Correspondingly, British diplomats did not consent to the proposal of Austria and Turkey to include in the firman on the convocation of Divans a prohibitive note, which would have excluded the subject of a union from the topics to be discussed. In addition, during discussions of the draft of the firman in Constantinople, at the British ambassador's suggestion, the right of the Romanian serfs to participate in the elections in the Divans ah-hoc was recognized, a fact which has been evaluated by specialists as the "biggest reform" implemented by the modification of the electoral project. Later, after being elected to the Divans ad-hoc, the representatives of serfs together with other liberal deputies voted to unite the Principalities.

How various political calculations intertwined and shaped British policy is clearly visible in the example of Great Britain's position regarding the issue of the evacuation of the Austrian army from the Romanian Principalities. Austria displayed a noticeable intention to prolong its presence in the Principalities in order to influence Romanian opinion and to expand its economic and political interests in the direction of the Lower Danube and Black Sea. The Austrian government did not hide its aversion to a united Romania, chiefly motivated by the danger such an occurrence would have to the security and integrity of the Habsburg Empire. Great Britain was dispassionate about the potential harm that could be induced to Austria by a union, but it cared significantly about its own commercial interest on the lower Danube. British economic interests did not allow for excessive growth of Austria on the Danube and therefore opposed any strengthening of Austria at the expense of the Romanian Principalities. Primarily out of these considerations, Clarendon demanded the immediate withdrawal of Austrian troops

from the Principalities, pointing out that the presence of the occupation army could restrain the freedom of expression of Romanians in the Divans ad-hoc. British diplomats from the Principalities dismissed Austria's allegations that the departure of Austrian troops would endanger the stability and peace in the region and stressed that the local Romanian population would greet their departure with satisfaction.

However, a volte face was undertaken by the British government in the late summer of 1856. At that time a bigger problem, those of the delimitation of the Bessarabian border, captured the attention of London and forced it to redeploy its political capital. The territorial dispute between Russia and the Ottoman Empire over the town of Bolgrad considerably irritated England. More than ever the British government was in a confrontational mood and insisted required Russia renounce claims to the town. One unpredictable consequence of this conflict was a temporary bond between Austria and Great Britain, given the fact that both countries' positions coincided perfectly in the question of Bolgrad, and they were in direct disagreement with the stances held by France and Russia vis-à-vis the same issue. In this particular context, a rapprochement took place between Britain and Austria over the evacuation of the Austrian army, while a similar rapprochement was occurring between French and Russians. In October 1856, the British cabinet was ready to sanction the presence of the Austrian army during the elections in the Romanian Principalities, at least in some "towns of secondary importance".

Nevertheless, it is important to notice that once the controversy over the Bessarabian border delimitation was settled by an agreement of the Great Powers (January 1857), the Foreign Office ceased to support this earlier position of prolonging the Austrian military presence, and Austria was left with no choice except to leave Principalities. Moreover, Clarendon resisted the Ottoman idea (advised by Austria) to occupy the Romanian Principalities during the elections to the Divans ad-hoc. Clarendon did not hesitate to stress that an electoral campaign is not the kind of disorder which requires a military intervention and reminded Constantinople that any military involvement would require the approval of all signatories of the treaty of Paris.

England's support of Austria was short-lived and intended as additional leverage in a moment of political crisis, aimed to both offset the strengthening ties between France and Russia and to obtain a preferred outcome over the issue of Bolgrad. In the end, to keep Russia at bay was a much more important priority for British policy, compared to the goal of limiting Austria's influence in the south-eastern region of Europe. Objectively, debates over the Bessa-

rabian border were minor on the European stage; however, Britain's severe reaction demonstrated that its political behavior was driven by its ambition to force Russia into a "quarantine" and to annihilate its military and maritime capacity for a long time. But this policy was doomed to failure as long as it was not supported by another central power - France.

England publicly opposed the union of Romanian Principalities in the next phase, from 1857 to the start of 1858, marked by the departure of the British ambassador in Constantinople, Stratford de Redcliffe. Again, the attitude of the British government was shaped by multiple factors. In part, the anti-union position represented a reaction to the Russian-French political rapprochement, which took shape after the Congress of Paris and became clearly visible in their united pro-union position vis-à-vis the Principalities. The British ambassador in Paris, over time, had become convinced that Napoleon III was more interested in the union of Romanian Principalities than in the preservation of the Ottoman Empire. The Ottomans persuasive arguments that the union would inevitably lead to Principalities' secession from its suzerainty, accompanied by the apprehension that a union of the Principalities may cause the strengthening of France's influence in South East Europe to the detriment of England, also helped convince British statesmen to work against the union. The French-British political rivalry found clear expression in the diplomatic rivalry between the French and British ambassadors in Constantinople, culminating with a disquieting international crisis in the summer of 1857.

A special responsibility for the crisis was borne by Ambassador Stratford de Redcliffe who, being driven at once by political and personal motives, recklessly escalated the relationship between the pro and anti-unionist camps formed by the Great Powers. The Ambassador happened to be a person of extraordinary character and experience. A man of a remarkable ambition, tenacity, and willpower, Stratford had a long and unchallenged career in Constantinople, managing to force the departure of three French representatives in the Ottoman Empire: Edmond de Lacour, Achille Baraguey d'Hilliers, and Vincent Benedetti. Achieving such overwhelming influence, Stratford the Redcliffe became unbearable to the Turks themselves, who made several unsuccessful attempts to get rid of the man nicknamed "The Padishah".

Stratford, a passionate reformist of the Ottoman Empire, personally believed that only a strong unitary Romanian state, which would include the territory of Bessarabia, could resist the aggrandizement attempts of both Russia

and Austria and protect the northern border of the Ottoman Empire. Once Stratford's decision was made, he would settle for nothing less. His position was such that if he did not receive his first choice of a full union that included Bessarabia, he preferred no union at all and would support two separate Romanian Principalities. The dispatch to Constantinople of one of the most talented and bright French diplomats, thirty-seven year-old Antoine Edouard Thouvenel, overshadowed the unlimited authority of Stratford at the Turkish court. Although permanently amiable and polite with the British ambassador, Thouvenel never represented for Stratford anything more than "six feet three inches of Gallic intimidation". From the moment it became clear that the French and British governments supported opposite views on the Romanian issue, these two ambassadors competed fiercely in their attempts to influence decisions made in Constantinople. This rivalry escalated in the summer of 1857, sparked by events connected to the elections in the first Divan ad-hoc from Moldova.

The elections in the Divans ad-hoc were transformed into fields of struggle, where chicanery, intimidation, and corruption were used by both internal and external pro-union and anti-union forces, in order to achieve their desired outcome. The situation became especially tense in Moldova, where the anti-unionist faction, led by Austria and Turkey, and supported by the kaymakam Nicolae Vogoride, indulged into excessive abuses of power, which provoked energetic protests from France, Russia, Prussia, and Sardinia. Encouraged and pressed by Stratford de Redcliffe, Constantinople stubbornly insisted on recognizing the results of the fraudulent elections in the Divan ad-hoc of Moldova, while the French ambassador was authorized to ask for the dismissal of Vogoride and the revision of electoral lists. During that period, Thouvenel complained to his superiors that Stratford's behavior became "the sixth Power of Europe" and that the British ambassador made a personal cause out of the union question and the support of Vogoride. The situation ended up with the breaking off of diplomatic relations between the Ottoman Empire and the other four protesting states (France, Russia, Prussia, and Sardinia).

Yet, it is important to emphasize that the accusations launched by some 20th Century Romanian historians regarding England's direct participation in and/or encouragement of pro-unionist schemes during the Moldovan elections proved to be groundless. In spite of the fact that the British government preferred to maintain the results of the election of the Moldovan Divan, which would have probably voted against the union, this did not mean that the British diplomats participated to the Austrian-Turkish machinations. In fact,

the circumstances of rigged elections from Moldova offers a perfect example of the complexity and the ambivalence of the British position vis-à-vis Romanian Principalities and the nuances of opinions that existed among different currents of British politicians. Stratford de Redcliffe, for example, was identified with an extreme anti-unionist position, ready to overcome many reasonable limits and rigors in order to see this goal accomplished. However, one should not disregard the fact that the energetic actions of the British ambassador in Constantinople were prompted not only by indications referring to the political course of the British government, but especially by the personal fight of Stratford with the French ambassador Thouvenel.

On the other hand, Henry Bulwer, the British Commissar in the Principalities embodied "the voice of reason" and the pragmatic spirit of the English statesman, who felt obliged to condemn the abuses and frauds taking place in Moldova and who did not hesitate to openly press for an honest and sincere way to solve this thorny problem. During the electoral period, Henry Bulwer warned both Turkish and Moldovan authorities several times against the disastrous consequences of a policy of intimidation and corruption of the electoral process, suggesting as a better alternative "an honest and legal way". The solution suggested to the British government and Ottoman Empire by this Bulwer was to insist as much they would like on the separation of the Principalities at the future forum of Great Powers but to allow the arrangements agreed during Paris Peace Conference to take place without disruption.

The essence of British policy was still formulated by Clarendon, who demonstrated an approach that can be classified as "utilitarian". The issue of the Romanian Principalities, considered at the level of the British Foreign Office, had an importance only to the extent it had direct repercussions on the stability of the Ottoman Empire, the balance of power in Europe, and international peace; considerations of Romanians' local and national interests came at the end of Clarendon's list of priorities. The Minister of Foreign Affairs had little concern over the fraudulent Moldovan elections and, if possible, would have preferred a Divan that would vote against the union. At the same time, he did not want to be engulfed by international complications caused by such 'insignificant' matters as the elections in the Principalities. Although the Minister presented Stratford with serious accusations for inciting this political conflict, the British government nevertheless was wary not allow the predominance of France in Constantinople and not to create a precedent of France imposing a decision (unilaterally, or in concert with other powers) that circumvented Great Britain as a decisive factor. The solu-

tion, London believed, should be achieved by mutual agreement between the rivaling allies of France and Britain.

The crisis was kept under control as a result of personal meeting between Napoleon III and Queen Victoria, at Osborne House on the Isle of Wight. These were accompanied by their Ministers for Foreign Affairs, Walewski and Clarendon, and Prime Minister Palmerston was also present during the discussions which took place between August 6 and 10, 1857. As a result of long and intense negotiations, France and Great Britain agreed on the cancelation of the fraudulent Moldovan elections, both states displaying predispositions for conciliation and reciprocal concessions regarding the problems associated with the union of the Romanian Principalities. Since the negotiations at Osborne House were kept secret and the agreement was not formulated in any written documents signed by both parties, it remains difficult to accurately assess the terms of the compromise. Despite various contradictory information provided by French and English sources, it is clear that the two sides were prepared to sacrifice the interests of those within the Principalities to save the Franco – British alliance.

England's concession at Osborne House was immediate and visible to the international community, while France's concession was more opaque and therefore subjected to numerous speculations. France did promise it would renounce to the idea of a foreign prince ruling the Principalities and assured Britain it would agree to her requests during the next conference dedicated to the issue of Romanian Principalities. This promise had a vague and uncertain character and the French were the ones who first tried to convince themselves that this did not mean renouncing the idea of a Romanian union. It is plausible that, in exchange for the support for new and fair elections in Moldova, the British side tried to obtain France's promise to support a narrower platform at the next conference, such as preserving separate governments within the Principalities, even in the case of a "large administrative union". France may have agreed to this to this for, within the framework of the existing balance of power in international relations, it was apparent even for the French government that it might be necessary to delay or accomplish only a gradual union of the Romanian Principalities. With the exception of the idea of a foreign prince, France had not yet decided what exactly it would eradicate from the program of complete union. It also continued to hope that in the case of a positive voice expressed by the Divans ad-hoc, the British government, influenced by public opinion, could ultimately change its mind and accept the union.

Lord Stratford de Redcliffe was not prepared to put up with the situation imposed by the Osborne accord and he did not rush to fulfill his orders to convince the Ottomans to annul the elections to the Moldovan Divan ad-hoc. Frustrated by tergiversations and the futility of messages from London, the Foreign Office achieved the desired annulment by threatening to cease its official ties with Constantinople if the Ottomans did not accept this demand. Clearly, after the Osborne accord, Stratford's career was coming to a close. The continuation of the personal fight between Stratford and Thouvenel in Constantinople was detrimental for one of the most important elements of Britain's foreign policy: the Anglo-French relationship. At the beginning of 1858, a new cabinet was swift to accept Stratford's letter of resignation and Henry Bulwer, the British Commissar in the Principalities, was sent to Constantinople as the new British Ambassador. The moderate and conciliatory spirit of Bulwer was much more suitable to the British political course than the recalcitrance and ultra-patriotism of Redcliffe.

The controversy over the issue of the Romanian Principalities and the overwhelmingly pro-unionist voices within the elected Divans ad-hoc attracted the attention of the British public. The debates that took place over the issue in the House of Commons on May 4th, 1858 are quite evocative. A prominent politician and future Prime Minister, Gladstone, put forward a motion that asked for support of the Romanian national cause. The vigorous deliberations that followed involved Lord Russell, Roebuck, Palmerson, Disraeli, and others, resulting in 292 votes against Gladstone's proposal and 114 in support. These debates demonstrated that many English statesmen shared the opinion that the Romanian Principalities were an integral part of the Ottoman Empire to the same extent as other provinces of European Turkey, and concern that any status changes of the Principalities could ultimately lead to their secession from direct rule by Constantinople. In addition, many wanted to believe that this problem had already been resolved with the Osborne accords.

In the final phase of British diplomacy vis-à-vis the Romanian Principalities, from the Conference of Paris (1858) until the double elections as the head of both Principalities of Alexandru Ioan Cuza, England demonstrated more reticence regarding the issue, with Westminster demanding that its representatives on the ground maintain a strict principle of neutrality. Confronted simultaneously with the Rebellion of Sepoys in India and the second opium war with China, Great Britain was trying to avoid triggering a repeated crisis in Europe, which could destabilize the international situation.

At the same time, the British government requested an analogous neutrality to be displayed by France regarding the Principalities, thus tempering France's official expression of support for the Romanian cause.

At the Conference of Paris in May 1858 the British representative, Cowley, while accepting that his government was unenthusiastic about the idea of a Romanian union, opted for a compromise between the wishes of the Ottoman Empire and the desire expressed by the Romanians in the elections; he believed such a compromise could be achieved through some sort of "assimilation of administrative institutions". Following the advice of the new Prime Minister, Malmesbury, Cowley avoided directly rejecting the French proposal on the future organization of the Principalities (deemed too unionist by Austria and Turkey), and instead embarked on a strategy of "making it inoffensive" through the inclusion of numerous amendments. Through this approach, the British representatives adjudicated among the pro- an anti-unionist powers and guided the compromise that was ultimately reflected in the Convention of August 19, 1858. Although during some of the meetings of the Conference there was a notable tendency of British representatives to contribute to the instauration of a more liberal regime which would favor the economical and social development of the Principalities, in many cases England offered suggestions which give preference to the interests of Constantinople and damaged the Romanian national cause.

In sum, the Convention violated the plea of Romanians by keeping the Principalities separate, although a common legislative body was established as well as a higher Court of Justice and Court of Appeal to deal with cases from both Principalities. Officially, the Principalities received the name of "United Principalities of Moldova and Walachia", but this was a small consolation for the Romanians who had voted for a union under one government with leadership from a foreign prince from a European dynasty. Certainly, had Great Britain supported the union of the Principalities, the consequence could have been much more favorable for the Romanian cause. However, is equally true that British authority and flexibility saved the cordial atmosphere at the conference among the Great Powers, several of which had threatened to desert the conference as a result of escalating tensions. It is due to the agreement that emerged from this conference, and its vague promise of union, that the pro-unionist Romanians did not lose hope, and delayed their energies until elections of a new prince were scheduled.

The issue of Romanian Principalities was temporarily sidelined once the Paris Convention was signed by the Great Powers. European diplomatic acti-

vity related to the issue moderated as the problem was perceived to be effectively resolved. In addition, European diplomacy was already preoccupied with alarming signals of a new conflagration on the continent. Napoleon III and the Prime Minister of Piedmont Cavour were planning to draw Austria into a military conflict in order to seize its Italian possessions and start the unification of Italy. For France, the benevolent neutrality of Great Britain, Russia, and Prussia were crucial to achieve Austria's political isolation.

In preparation for elections for the heads of the Principalities, British diplomats were instructed to follow a line of strict impartiality and were pleased to observe that, with minor exceptions, French diplomats were pursuing a moderate path. Still, England did not hesitate to manifest itself as the guardian of Ottoman interests, demanding respect from the disobedient kaymakams from Moldova. The kaymakams recalled their representative to Constantinople, considered to be overly submissive to the Ottomans, and prohibited the Ottoman commissar to Moldova from engaging in any encoded correspondence between him and his government. In November 1858 representatives of the Great Powers gathered at the British embassy in Constantinople and unanimously adopted a memorandum asking the kaymakams from both Principalities to demonstrate respect towards the Ottomans and not to bypass legal limits established by firman. British diplomats also advised the conservative kaymakams from Walachia to renounce its partisanship attitude and to focus on the entrusted mission of preparing for the elections.

With time, Great Britain grew increasingly impatient over the Romanian Principalities issue. Towards the end of 1858, one of the main goals of British diplomacy was to establish a regular government in the Principalities and close this chapter of the international affairs. Correspondingly, it put more pressure on the Ottoman authorities, asking it to disregard the unauthorized behavior of kaymakams and to accept the results of the elections. But the tranquility over the issue did not hold for long. In January 1859 the international community was caught by the surprise of the election of Alexandru Ioan Cuza in each Principality.

Great Britain did not rush to express its opinion concerning this extraordinary occurrence, but Prime Minister Malmesbury addressed the crown lawyers for legal consultancy and found that the Ottomans could legally refuse the confirmation of Cuza. However, just two weeks later, the cabinet from London came to the conclusion that the double election was acceptable and consequently advised the Ottoman's to recognize it. A number of factors

influenced London's position. First, information provided by British diplomats based in the Principalities warned that the Romanians would disregard the Ottoman's rejection and that it would then be necessary to use force to impose its decision. This was an utterly unpleasant scenario for Great Britain. Second, both Austria and Russia had direct interests in the Principalities and had demonstrated conflicting opinions on double election issue, and this meant a danger that hostilities could start in the Principalities, with Russia or Austria eventually absorbing them into one of their spheres. Third, London wanted to safeguard the Franco-British alliance given the possibility of an imminent European war.

These factors, coupled with the favorable communications London received from its agents in the Principalities who emphasized that the elected prince was balanced, wise, and politically moderate, managed to supersede persistent doubts and determined their recognition of Cuza as the ruler of the United-Principalities. Eventually, England's position decisively tipped the balance in favor of international recognition of the personal union of Principalities by Alexandru Ioan Cuza.

The research contained in this book helps us to reestablish the role and influence of Great Britain in the process of realization of the union of the Romanian Principalities. Empirical information revealed that British diplomacy demonstrated an exceptional flexibility, adjusting to new political modifications occurring on the international stage. Compared to the other Great Powers involved in the resolution of the Romanian question, Great Britain was not connected by any significant cultural, historical, economical, or political ties with the Romanian Principalities. Absent of any direct interests in these territories, the British government frequently refused to look at the question as a matter in itself, but instead treated it within the ensemble of larger regional and global issues. Maneuvering successfully between the contradictions of the Great Powers, England was prepared to support or oppose the unionist cause in order to obtain certain advantages in settling other more important problems for itself.

This analysis of British position towards the union of the Romanian Principalities allows us to assert that during the period of 1856-1859, Great Britain exerted an enormous influence on evolution of the union issue. This influence was only superseded by that of France, the country which declared, from the very beginning, its firm support for the Romanian national cause. This book has highlighted the necessity to reassess the Great Britain's position, which in most cases of Romanian historiography is pictured negatively.

It seems erroneous to identify England's position with that of Austria's or Turkey's, and it is worth emphasizing that the main distinction between these players is that that Great Britain, lacking direct interests in the Romanian Principalities, followed a legal path towards a solution, placing great value on abiding by the regulations as laid out in the Treaty of Paris.

The immense distance that separated the Romanian Principalities from Great Britain, both literally and figuratively, including the existence of different political systems, traditions, economic and religious mores, did not facilitate a more considerate attitude form England's side towards the national aspirations of Romanians. The numerous pleads in favor of the unionist position, expressed in London by eminent politicians such as Dmitrie Brătianu, Nicolae Golescu, and Vasile Alecsandri, along with the persistence displayed by the Romanian people who were defending their right to decide their future, managed to only partially impress British public opinion and its political circles. Primarily, the British Empire remained continuously faithful to its policy of preserving the integrity of the Ottoman Empire, as an important link in maintaining the balance of power in Europe and the world.

Simultaneously, the present study demonstrates the degree to which needs of global powers trump the preferences of smaller states and lay people. Despite national aspirations expressed by a clear majority of Romanians for a united state, the union of the Principalities only occurred when such actions aligned with the interests of Europe's Great Powers. Then, as today, the political relations between of these Great Powers, and their tendency for decisions based on complicated strategies of compensation and concessions have priority over the desiderata of a given people. Nevertheless, this analysis also identified the relevance of popular voices and the role that such a majority opinion can play in global affairs. The free elections that took place in the Principalities influenced the decisions of the Great Powers, ever-conscious of the complications and conflict that could arise by going against popular opinion. In the end, it was the confluence of both Great Power interests and the mature, genuine expression of the will of the majority that led to Romania's initial territorial union.

BIBLIOGRAFIE

A. IZVOARE

A.1. MATERIALE DE ARHIVĂ

Arhivele Naţionale ale României,
Colecţia microfilme Anglia, rola 50.
Colecţia microfilme Anglia, r. 51.
Colecţia microfilme Franţa, rola 83.
Colecţia microfilme Franţa, rola 137.
Fond Divanul ad-hoc al Ţării Româneşti, Nr. 11/1860.
Fond familial Brătianu, dosar 597.
Fond Ion Manu, dosar 69.
Fond Ion Manu, dosar 72.
Fond Ştirbei, dosar 74.
Fond Tell Cristian, dosar 19.
Fond Tell Cristian, dosar 48/1858.
Deutsche Zentralarchiv Berlin
Fond Nr.720.
Fond Nr. 721.
Fond Nr. 723.
Fond Nr. 734.

A.2. DOCUMENTE

Acte şi documente relative la istoria renascerii României, publicate de Gh. Petrescu, D. A. Sturdza, D.C. Sturdza, Vol. I – IX (Bucureşti: Carol Gobl, 1889-1900).

Archives diplomatiques, recueil de diplomatie et d'histoire, Vol. II (Paris: Amyot, 1866).

Corespondenţa diplomatică engleză, Vol. I (1859-1862), coordonatori Beatrice Marinescu, Valeriu Stan (Bucureşti: Editura Academiei Române, 2001).

Documente externe privitoare la domnia lui Alexandru Ioan Cuza: Corespondenţa diplomatică engleză, Vol. I (1859-1862), (Bucureşti: Editura Academiei Române, 2001).

Documente privind istoria modernă şi contemporană a României, Gheorghe Sbârnă, Ion Stanciu, Silviu Miloiu, Iulian Oncescu, ed. Dan Mărgărit (Târgovişte: Cetatea de Scaun, 2006).

Documente privind unirea Principatelor, Vol. II, „Rapoartele consulatului Austriei din Iaşi (1856-1859)" (Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1959).

Documente privind unirea Principatelor, Vol. III, „Corespondenţa politică:

1855-1859" (Editura Academiei R.S.R., 1963).

Documente privind unirea Principatelor, Vol. IV, „Rapoartele consulatului Austriei din Bucureşti (1856-1859)" (Bucureşti: Editura Academiei Române, 1997).

Documente privind unirea Principatelor, Vol. V, „Documente interne (1858-1859)" (Bucureşti: Editura Academiei Române, 2007).

Documente privind unirea Principatelor, Vol. VI, „Corespondenţa diplomatică franceză (1856-1859)" (Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1980).

Documente privind unirea Principatelor, Vol. VII, „Corespondenţa diplomatică engleză (1856-1859)" (Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1984).

Independența României. Documente, Vol. II, partea I „Corespondenţa diplomatică străină (1853-1877 mai)" (Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1977).

Protocoalele conferinţelor ţinute la Paris de la 22 mai până la 19 august 1858 (Bucureşti, f. a.).

România: Documente străine despre români, ediţia a II-a (Bucureşti: Direcţia Generală a Arhivelor Statului din România, 1992).

Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană. Documente externe, ed. Ardeleanu, Ion, Arimia, Vasile, Gal, Ionel, Muşat Mircea, Vol. I (Bucureşti: Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1984).

Unirea Principatelor Române 5-24 ianuarie Iași – București 1859: Desbaterile oficiale din adunările elective însoțite de ore-cari documente ale timpului (Bucureşti: Editura Societăţii „Carpaţi", 1886).

A.3. PRESA PERIODICĂ

Gazeta Transilvaniei (Braşov)
L'Etoile du Danube (Bruxelles).
Romanul (Bucureşti)
Secolul
Telegraful român (Sibiu).
Zimbrul şi Vulturul (Iaşi).

B. LITERATURA

Adăniloaie, Nichita, „Țărănimea şi unirea", în *Studii privind Unirea Principatelor* (Bucureşti: Ed. Acad. R.P.R., 1960).

Adăniloaie, Nichita, Petric Aron, *Unirea Principatelor Române (1859)* (Bucureşti: Editura Politică, 1966).

Ancel, Jacques, *Manuel historique de la question d'Orient, (1792-1925)* (Paris: Delagrave, 1926).

Anglo-Romanian Relations after 1821 (Iaşi: Editura Academiei R.S.R, 1983).

Ardeleanu, Constantin, „Marea Britanie si încercările de instituire si de permanentizare a Comisiei Europene a Dunării (1855-1858)", *Analele Universităţii Dunărea de Jos Galaţi*, *Istorie*, tom. IV, 2005, p. 115-126.

Ardeleanu, Constantin, *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)* (Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2008).

Bartlett, C. J., *Defense and diplomacy. Britain and the Great Powers, 1815–1914* (Manchester, New York: Manchester University Press, 1993).

Berindei, Dan, „Constituirea statului național român în context european", în *Cuza Vodă. In memoriam* (Iaşi: Junimea, 1973).

Berindei, Dan, „Unirea de la 1859", *Academica*, 2006, nr. 46, p. 31-32.

Berindei, Dan, „Unirea Principatelor – împlinire şi început de drum", *Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologice. Academia Română*, 2004-2005, nr. 29-30, pp.193-196.

Berindei, Dan, „Unirea Principatelor prima etapă a împlinirii Statului Naţional Român", *Academica*, 2005, 15, nr. 34, p.7-8.

Berindei, Dan, *Diplomația românească modernă* (Bucureşti, 1995).

Berindei, Dan, *Epoca Unirii* (Bucureşti: Editura Corint, 2000).

Berindei, Dan, *L'Union des Principautés Roumaines* (Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1963).

Berindei, Dan, Zub, Alexandru, Edroiu, Nicolae, Ivănescu, Dumitru, „Unirea Moldovei cu Țara Românească", *Academica*, 2004, 14, nr. 22, p.20-33.

Berstein, Serge, Milza, Pierre, *Istoria Europei*, Vol. IV, (Iaşi: Institutul European, 1998).

Black, Jeremy, *Trade, Empire and British Foreign Policy, 1869-1815: The Politics of a Commercial State* (New York: Routlegde, 2007).

Boicu, Leonid, „Anul 1859 în istoria raporturilor politice internaţionale ale Țărilor Române", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom XXVI, 1989, p. 1-14.

Boicu, Leonid, „Încercări franceze de pătrundere în economia Moldovei în epoca războiului Crimeii şi a Unirii (1853-1859)", *Studii privind unirea Principatelor* (Bucureşti: Ed. Acad. R.P.R., 1960).

Boicu, Leonid, *Din istoria diplomaţiei europene: anul 1859 la români* (Iaşi: Institutul European, 1996).

Boicu, Leonid, *Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859*) (Iaşi: Junimea, 1978).

Boicu, Leonid, *Geneza „chestiunii române" ca problemă internaţională* (Iaşi: Junimea, 1975).

Bossy, Raoul V., *L'Autriche el les Principautés – Unies* (Bucarest,1938).

Brătescu, Liviu, „I. C. Brătianu şi problema prinţului străin", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XLI, 2004, p. 263-276.

Breahnă, Iakobake, *Diplomaţia Europei faţă de Unirea Principatelor Române* (Bucureşti: Tipografia Curţii Regale, 1898).

Bucure, Marin, „Pagini inedite din arhiva lui Dumitru Brătianu privitoare la Unire", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XXVI, 1989, p. 131-146.

Cane P. J., Hopkins A.G., *British Imperialism, 1688-2000*, 2nd edition (Harlow, 2002).

Carpentier, Jean, Lebrun, François, *Istoria Europei* (Bucureşti: Humanitas, 1997).

Carter, Alice M. C., „New Light on the Pact of Osborne, 9 August 1857", *Cambridge Historical Journal*, Vol. V, 1936, Nr. 2, p. 215-223.

Case, Lynn M., „A Duel of Giants in Old Stambul. Stratford versus Thouvenel", *The Journal of Modern History*, Vol. 35, nr. 3 (September 1963), p. 262-273.

Căpuşan, Andrei, „Congresul de pace de la Paris, Tratatul de la Paris şi consecinţele sale pentru Principatele Române", în *Identitate naţională şi spirit European* (Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2003), p. 385-391.

Ceauşu, Mihai-Ştefan, „Austria şi sud-estul Europei în perioada războiului Crimeii", în *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 37-46.

Cernovodeanu, Paul, *Relaţiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878*) (Cluj-Napoca: Dacia, 1986).

Charles-Roux, François, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoléon III* (Paris: Plon, 1913).

Ciachir Nicolae, Bercan Gheorghe, *Diplomaţia europeană în epoca modernă* (Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984).

Ciachir, Nicolae *, Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin*. Ediţia a 2-a (Bucureşti: Oscar Print, 1998).

Ciachir, Nicolae, *Marile puteri şi România. 1856-1947* (Bucureşti: Albatros, 1996).

Ciobanu, Veniamin, „Diplomaţia suedeză şi Unirea Principatelor Române", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XLVI, 2009, p. 19-46.

Ciobanu, Veniamin, „Informaţii documentare privind politica orientală a Angliei (1786-1791)", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XXXVII, 2000, p. 223-248.

Cioflâncă, Adrian, „Naţionalism şi parohialism în competiţie. Note pe marginea dezbaterilor politice privind unirea Principatelor Române", *Vârstele Unirii: de la conştiinţa etnică la unitatea naţională*, ed. Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec (Iaşi: Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 2001), p. 109-134.

Cliveti, Gheorghe, „Tratatul din 30 martie 1856, de la Paris. Problema garanţiilor", *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 87-99.

Cliveti, Gheorghe, „Un conflict european: „războiul Crimeii" (1853-1856)", partea a II-a, în *Cercetări istorice* (Serie nouă), Vol. XVI, Iaşi, 1996, p.205-229.

Cliveti, Gheorghe, „Unirea Principatelor Române şi concertul european", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XLVI, 2009, p. 7-18.

Cliveti, Gheorghe, *Concertul European. Un experiment în relaţiile internaţionale din secolul XIX* (Bucureşti, 2006).

Cliveti, Gheorghe, *Prolegomene la studiu relaţiilor internaţionale. Epoca modernă* (Bucureşti: Academiei române, 2009).

Cliveti, Gheorghe, *România şi crizele internaţionale. 1853-1913* (Iaşi: Axis, 1997).

Cliveti, Gheorghe, *România şi Puterile Garante:1856-1878* (Iaşi: Universitatea „Al. I. Cuza", 1988).

Cliveti, Gheorghe, „Un conflict european: „războiul Crimeii" (1853-1856)", partea I, în *Cercetări istorice*, Vol. XII-XIII, Iaşi, 1981-1982, p.403-424.

Codrescu, Teodor, *Protocolul Conferinţelor de la Viena relative la chestia Orientului* (Iaşi, 1855).

Cojocariu, Mihai, *Partida naţională şi constituirea Statului Român: (1856-1859)* (Iaşi: Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 1995).

Cojocariu, Mihai, *Zimbrul şi Vulturul: cercetări privitoare la unirea Principatelor* (Iaşi: Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza, 2010).

Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006).

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român* (Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic, 1997).

Corivan, Nicolae „La question de l'union dans les projets européens d'organisation des Principautés roumaines (1855-1857)", *Revue roumaine d'histoire,* 1970, nr. 6, p. 963-974.

Corivan, Nicolae „Lupta diplomatică pentru recunoaşterea dublei alegeri a lui A. I. Cuza*",* în *Studii privind unirea Principatelor* (Bucureşti, 1960).

Corivan, Nicolae, „Les étapes de la politique du Royaume de Sardaigne concernant l'Union des Principautés (1856-1859)", *Revue Roumaine d'Histoire*, 1968, nr. 4, p. 525-541.

Corivan, Nicolae, „Unirea Ţărilor Române în cadrul politicii Europene", în *Studii* XII, 1 (1959), p. 159-190.

Corivan, Nicolae, *La politica orientale di Napoleone III e l'unione dei Principati Romeni* (Iaşi, 1937).

Cottrell, Philip, Pohle, Monika, Fraser, Iain, *East Meets West: Banking, Commerce and Investment in the Ottoman Empire* (Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2008).

Craiova şi Oltenia în sprijinul Unirii. Simpozion naţional Craiova, 23 ianuarie 2009 (Craiova: Arves, 2009).

Craven, Augustus, *Lord Palmerston. Sa correspondance in time pour servir a l'histoire diplomatique de l'Europe de 1830 à 1865*, deuxième partie 1848-1865 (Paris: Librairie académique, 1879).

Cristian, Vasile*,* „Epoca Unirii în istoriografia străină", în *Unirea Principatelor şi puterile europene* (Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1984), p. 248-280.

Damé, Frédéric, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822-1900)* (Paris: F. Alcan, 1900).

Debidour, Antonin, *Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du Congrès de Vienne jusqu'à la clôture du Congrès de Berlin 1814-1878* (Paris: F. Alcan, 1891).

Diplomaţie şi diplomaţi români, coord. Gheorghe Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu, Vol. I (Focşani: Ed. DM Press), 2001.

Diplomaţie şi diplomaţi români, coord. Gheorghe Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, Horia Dumitrescu, Vol. II (Focşani: Editura Pallas, 2002).

Dogaru, Petre, Insula Şerpilor străvechi pământ românesc în bazinul Mării Negre (Bucureşti: Semne, 1996).

Driault, Edouard, *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à nos jours* (Paris: F. Alcan, 1914).

Droz, Jacques, Genet, Lucien, Vidalenc, Jean, *Restaurations et révolutions*

(1815-1871). Série „Epoque contemporaine, 1815-1919", Vol. I (Paris: P.U.F., 1953).

Droz, Jacques, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919* (Paris, 1952).

Duroselle, Jean-Baptiste, *L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales* (Paris, 1964).

Duzinschi, Tudor, „Marea Britanie şi 'chestiunea română' (1855-1859)", în *Toţi în unu: Unirea Principatelor la 150 de ani*, coord. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2009), p. 225-250.

East, W. G. (William Gordon), *The Union of Moldavia and Wallachia, 1859; an Episode in Diplomatic History* (Cambridge: The University Press, 1929).

Emerit, Marcel, *Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'union* (Bucureşti: Institutul de arte grafice „E. Marvan", 1931).

Europa centrală. Nevroze, dileme, utopii, (coordonatori) Babeti, Adriana, Ungureanu, Cornel (Iaşi: Polirom, 1998).

Filimon, Aurel, „Relaţiile româno-belgiene în perioada premergătoare Unirii şi în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XXVI, 1989, p. 15-28.

Florescu, Radu, The Struggle against Russia in the Romanian Principalities: 1821-1854 (Iaşi, 1999, prima ediţie Munich, 1962).

Georgescu, Titu, *România în istoria Europei* (Bucureşti: Holding reporter, 1997).

Giurescu, Constantin C., *Viaţa şi opera lui A. I. Cuza* (Chişinău: Universitas, 1992).

Glück, Eugen, „Presa germană despre formarea statului naţional modern român", *Revista de istorie militară modernă*, 2000, nr. 1, p. 4-6.

Gonţa, Alexandru, „Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc şi problema unirii Principatelor Române", în *Studii privind Unirea Principatelor*, p. 281-297.

Grunwald, Constantin (de), *Trois siècles de diplomatie russe* (Paris, 1945).

Guedalla, Philip, *Palmerston, 1784-1865* (New York, London: G.P. Putnam's sons, 1927).

Henry, P., *Napoléon III et les peuples. A propos d'un aspect de la politique extérieure du Second Empire* (Paris, 1943).

Hitchins, Keith, *Românii. 1774-1866* (Bucureşti: Humanitas, 1998).

Hope, Trevor, „British Publicists and the Romanian National Cause, 1848-1859", *Studii şi materiale de istorie modernă. Institutul „N. Iorga"*, 1999, nr. 13, p.83-102.

Hübner (Compte), Alexander, *Neuf ans des souvenirs d'un ambassadeur*

d'Autriche à Paris sous le second empire, 1851-1859, Vol. I (Paris: Plon-Nourrit et cie, 1905).

Ingram, Edward, *The British Empire as a World Power* (London: Frank Cass Publishers, 2001).

Iorga, Nicolae, *A History of Anglo-Roumanian Relations*, with a preface by Robert William Seton-Watson (Bucureşti, 1931).

Iorga, Nicolae, *Chestiunea Dunării* (Iaşi: Institutul European, 1998).

Iorga, Nicolae, *Istoria românilor,* Vol. IX. „Unificatorii" (Bucureşti, 1938).

Ivănescu, Dumitru „Costache Negri şi Unirea Principatelor Române", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XLVI, 2009, p. 77-82.

Ivănescu, Dumitru, „Constituirea statului român modern în context european", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tomul XXXIV, 1997, p. 61-94.

Ivănescu, Dumitru, „Diplomatul francez Adolph d'Avril despre Unirea Principatelor şi Al. I. Cuza", în *Izvoare străine pentru istoria românilor. Românii în istoria universală, III* (Iaşi: 1988), p.197-228.

Ivănescu, Dumitru, „Informaţii din arhivele franceze despre Unirea Principatelor Române", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XXVI, 1989, p. 87-94.

Ivănescu, Dumitru, „Principatele Române în raporturile franco-ruse, 1853-1861", *Unirea Principatelor: momente, fapte, protagonişti* (Jaşi: Junimea, 2005), p. 73-83.

Ivănescu, Dumitru, „Rolul lui Alexandru Ioan Cuza în înfăptuirea unirii", în *Toţi în unu: Unirea Principatelor la 150 de ani*, coord. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2009), p. 31-44.

Ivănescu, Dumitru, *Alexandru Ioan Cuza în conştiinţa posterităţii* (Iaşi: Editura Junimea, 2001).

Ivănescu, Dumitru, *Unirea Principatelor: momente, fapte, protagonişti* (Jaşi: Junimea, 2005).

Jelavich, Barbara „Russia, the Great Powers and the Recognition of the Double Election of Alexander Cuza: the Letters of A. P. Lobanov-Rostovskii to N. K. Giers, 1858-1859", *Rumanian Studies: An International Annual of the Humanities and Social Sciences*, ed. Keith Hitchins, vol. I (Leiden: E. J. Brill) 1970, p. 3-34.

Jelavich, Barbara, *A Century of Russian Foreign Policy, 1814-1914* (Philadelphia, Lippincott, 1964).

Jelavich, Barbara, *Russia and the Formation of the Romanian National State, 1821-1878* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).

Jelavich, Barbara, *Russia and the Rumanian National Cause, 1858-1859* (Bloomington: Indiana University Publication, Slavic and East-European Series, v.17, 1959).

Kellogg, Frederick, *O istorie a istoriografiei române* (Iaşi: Institutul European, 1996).

Lavisse, Ernest, Rambaud, Alfred, *Histoire générale du IVe siècle à nos jours.* Tome XI. „Révolution et guerres nationales. 1848-1870" (Paris: Arman Colin, 1899).

Lowe, John, *Britain and Foreign Affairs, 1815-1885* (London, N.Y.: Routlegde, 1998).

Malcolm-Smith, Elizabeth F., *The Life of Stratford Cunning (Lord Stratford de Redcliffe)* (London: Ernest Benn, 1933).

Malmesbury (Lord), *Mémoires d'un ancien ministre (1807-1869*) (Paris: Ed. „Paul Ollendorff', 1885).

Mantran, Robert, *Histoire de la Turquie* (Paris: Presses Universitaire de France, 1961).

Marinescu Beatrice, Stan, Valeriu, „Ecouri ale domniei lui Alexandru Ion Cuza în presa engleză", *Studii şi materiale de istorie modern,* Vol. XII, 1998, p. 141-182.

Marinescu, Beatrice, „Economical Relations Between Romanian Principalities and Great Britain (1848-1859), *Revue Roumaine d'Histoire*, XVIII, 2 (1969).

Marinescu, Beatrice, „La position des diplomates et émissaires britanniques envers le mouvement unioniste des Principautés", *Revue Roumaine d'Histoire*, XI, Nr. 2, (1970), p. 265-279.

Marinescu, Beatrice*, Romanian-British Political Relations, 1848-1877* (Bucureşti: Editura Academiei R.P.R., 1983).

Marinescu, Beatrice, Wagner, Gabriela, „The Union of the Romanian Principalities in the Concerns of Stratford Canning as Ambassador in Constantinople. 1853-1858", *Revue Roumaine d'Histoire*, tome IX, Nr. 2 (1970), p. 261-269. Marţincu, Monica, „Conferinţa diplomatică de la Viena (1855) şi „chestiunea română", în *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 27-36.

Mărieş, Stela, „Diplomaţia prusiană şi unirea Principatelor Române. Noi consideraţii pe marginea unor surse germane inedite", *Unirea Principatelor: momente, fapte, protagonişti* (Jaşi: Junimea, 2005), p.85-103.

Mărieş, Stela, „Mărturii inedite din arhivele germane privind Unirea Principatelor Române", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, vol. 26, 1989, p. 49-85.

Michelson, Paul E., *Romanian Politics 1859-1871. From Prince Cuza to Prince Carol* (Iaşi– Oxford-Portland, 1998).

Miroiu, Andrei, „Evoluţia sistemului internaţional până la 1914", în *Manual de relaţii internaţionale,* coord. Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (Iaşi, 2006).

Mitrea, Ioan, „Unirea Principatelor Române. 24 ianuarie 1859", *Ateneu*, Vol. 27, 1990, nr. 1, p.1-17.

Moraru, Anton, *Unirea Moldovei cu Ţara Românească în 1859 şi problema Basarabiei* (Chişinău: Labirint, 2009).

Muşat, Mircea, „Poziţia marilor puteri europene faţă de Unirea Principatelor", în *Unirea Principatelor şi puterile europene*, p. 125-146.

Nandriş, Grigore, „Napoléon III et le „pacte" d'Osborne (1857)", *Revue des études roumaines* VII-VIII (1961), pp. 115-129.

Napoleon al III-lea şi Principatele Române, coord. David Guillet, Emmanuel Starcky, Marie Lionnet, Roxana Teodorescu (Bucureşti, 2008).

Netea, Vasile, „Le relations de Ion Ghica avec certains diplomates anglais, ces missions et ses fonctions à Londres", în *Revue Roumaine d'Histoire*, XI, nr. 1, 1972, p. 91-107.

Olson, James S., Shadle, Robert, eds., *Historical Dictionary of the British Empire* (Westport: Greenwood Publishing Group, 1996).

Oncescu, Iulian, „Napoleon III, Europe, and the formation of the Romanian national state (1853-1870)", *Valahian Journal of Historical Studies*, 2009, nr.11, pp. 15-34.

Oţetea, Andrei „Însemnătatea istorică a Unirii", în *Studii* XII, 1959, nr. 1, pp. 21-42.

Oţetea, Andrei, „*L'accord d'Osborne (9 aout 1857)"*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, III (1964), 3, p. 525–537

Oţetea, Andrei, „Unirea Principatelor", în *Studii privind Unirea Principatelor* (Bucureşti: Editura Academiei R.P.R., 1960), p.11-31.

Petrovschi, Nina, *Unirea Principatelor în istoriografia din România* (Chişinău, 1993).

Platon, Gheorghe, „Unirea Principatelor şi Belgia", în *Unirea Principatelor şi puterile europene* (Bucureşti: Editura Academiei, 1984), p. 100-125.

Platon, Gheorghe, „4 ianuarie 1859 („Unirea mică") moment hotărâtor pe calea luptei românilor pentru desăvârşirea unităţii naţionale", *Memoriile secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologice*, Seria IV, tom XVII, 1992, p. 97-105.

Platon, Gheorghe, „Diplomaţia europeană şi unirea Principatelor Române. O încercare de reevaluare", *Vârstele Unirii: de la conştiinţa etnică la unitatea naţi-*

onală, ed. Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec (Iaşi: Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 2001), p. 59-75.

Platon, Gheorghe, „La problème roumaine dans la politique européenne dans les années de la lutte pour union (1856-1859)", *Revue Roumaine d'Histoire*, 14 (1975), nr.1, p.25-38.

Platon, Gheorghe, *De la constituirea naţiunii la Marea Unire,* Vol. I, „Studii de istorie modernă" (Iaşi: Ed. Universităţii „A. I. Cuza", 1995).

Platon, Gheorghe, *Lupta românilor pentru unitatea naţională. Ecouri în presa europeană. (1855-1859)* (Iaşi: Junimea, 1974).

Platon, Gheorghe, *Românii în jocul politic al Marilor Puteri. Determinism Politic şi acţiune naţională* (Bucureşti: Editura Academiei Române, 1995)

Poole, S. Lane, *Life of Lord Stratford de Redcliffe*, 2 vols. (London, 1888).

Porter, Andrew, *The Nineteenth Century, The Oxford History of the British Empire,* Vol. III (New York: Oxford University Press, 1998).

Rieber, Ioana, *Prusia şi Unirea Principatelor Române* (teză de doctorat, Iaşi: Universitatea Alexandru Ioan Cuza, 2009).

Riker, T.W. (Thad Weed), *The Making of Roumania; a Study of an International Problem, 1856-1866* (London: Oxford University Press, 1931), traducere în limba română de Alice Bădescu „*Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale, 1856-1866*", (Bucureşti, 1944).

Riker, T.W., „The Pact of Osborne: A Controversial Episode in the Making of Rumania," *The American Historical Review*, Vol. 34, nr. 2 (1929), p. 237-249.

Robinson, Howard, *The Development of the British Empire* (Boston: Houghton Mifflin, 1992).

România în relaţiile internaţionale 1699-1939 (Iaşi: Junimea, 1980).

Ruzé, Alain, „D'Adrianople à Focşani (1829-1859)", în *Identitate naţională şi spirit European* (Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2003), p. 347-355.

Santonocito, Carlo, *Il contributo della diplomazia e del governo piemontese alla causa dell'unita rumena* (Napoli: Conte, 1964).

Seton-Watson, Hugh, *The Russian Empire. 1801-1917* (Oxford: Clarendon Press, 1967).

Seton-Watson, R.W. (Robert William), *A History of the Roumanians, from Roman Times to the Completion of Unity* (Cambridge: Archon Books, 1963).

Seton-Watson, R.W., *Britain in Europe, 1789 to 1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 1938).

Seton-Watson, R.W., *Histoire de Roumains, de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité* (Paris, P.U.F., 1937).

Slătineanu, Irineu, „Contextul european al unirii principatelor", *Mitropolia Olteniei*, 2002, 54, nr. 5-8, p. 132-136.

Stan, Valeriu, „Aspecte ale luptei revoluţionarilor paşoptişti exilaţi pentru Unirea Principatelor (1853-1857)", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. V, nr. 5-6, 1994, p. 387-406.

Stan, Valeriu, „Precizări şi completări la corespondenţa Alexandru Ioan Cuza –Costache Negri", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XXVI, 1989, p. 95-130.

Statomir, Ioan, „Epoca Adunărilor ad-hoc ca laborator de reflecţie constituţionale", *Analele Universităţii Bucureşti. Ştiinţe politice*, 2000, nr. 2, p.35-67.

Stroia, Marian, „Rusia şi românii de la războiul din Crimeii la Unirea Principatelor. Sinteza unei atitudini", *Revista istorică*, 2005, tom. XVI, nr. 1-2, p. 69-86.

Stroia, Marian, *Românii în contextul politic european. De la unirea Principatelor la căderea lui Cuza-Vodă (1859-1866)* (Bucureşti: Semne, 2007).

Suciu, Dumitru, *From the Union of the Romanian Principalities to the Creation of Greater Romania, 1859-1918* (Cluj-Napoca, The Romanian Cultural Foundation), 1973.

Tarle, E.V., *Războiul Crimeii,* Vol. I-II (Bucureşti: Editura de Stat pentru Literatură Ştiinţifică ,1952).

Tatu, Alexiu, *150 de ani de la Unirea Principatelor Române: 24 ianuarie 1859– 24 ianuarie 2009* (Sibiu: Techno Media, 2009).

Taylor, Alan J., *The Struggle for Mastery in Europe. 1848-1918* (Oxford: Oxford University Press, 1971).

Temperley, Harold, „More Light in the Pact of Osborne, 9 August 1857," *Cambridge Historical Journal,* vol. V, Nr. 3 (1937), p. 315-323.

Temperley, Harold, „The Last Phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8," *The English Historical Review*, vol. 47, nr. 186 (April 1932), p. 216-259.

Temperley, Harold, „The Union of Roumania in the Private Letters of Palmerston, Clarendon, and Cowley, 1855-1857", *Revue historique du Sud-est Européen*, 1937, nr. 7-9.

Temperley, Harold, *England and the Near East: The Crimea* (New York: Longmans, Green and Co., 1936).

Tomi, Raluca, „Diplomaţi italieni din Constantinopol şi unirea Principatelor Române (1856-1859)", *Revue Roumaine des Sciences Economiques*, 2005, nr. 1, p.197-209.

Tomi, Raluca, „Români şi italieni în timpul războiului Crimeii (1853-1856)", *Studii şi materiale de istorie modernă*, tom. XV, 2002, p.237-255.

Topor, Claudiu Lucian, „Acţiuni antiunioniste ale consulatului austriac la Iaşi după Congresul de la Paris (1856-1858)", în *Congresul de pace de la Paris*

(1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 47-85.

Toţi în unu: Unirea Principatelor la 150 de ani, coord. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2009).

Trois années de la question d'Orient, d'après les papiers inédits de M. Thouvenel, Thouvenel, Louis (ed.), (Paris: C. Lévy, 1897).

Turliuc Cătălin, „Ideea naţională şi realizarea unirii din 1859", *Unirea Principatelor: momente, fapte, protagonişti* (Jaşi: Junimea, 2005), p. 35-39.

Turliuc, Cătălin, „Principiul naționalităților în tratatul de la Paris (1856)", *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 10

Ubicini, M. A. (Abdolonime), *Question des Principautés devant l'Europe*, *exposé sommaire des faits, accompagné de la collection complète des documents officiels, notes et circulaires diplomatiques, procès-verbaux, etc. depuis les conférences de Vienne (1855) jusqu'à la clôture des divans moldo-valaques (janvier 1858)* (Paris, 1858).

Vârstele Unirii: de la conştiinţa etnică la unitatea naţională, ed. Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec (Iaşi: Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 2001).

Vitcu, Dumitru, "România' anilor 1854-1856: mărturii străine adnotate", *Istorie şi societate în spaţiul est carpatic (secolul XIII-XX),* ed. Dumitru Ivănescu, Marius Chelcu (Iaşi: Junimea, 2005), p. 93-103.

Vitcu, Dumitru, „The Treaty of Paris (1856) and the Bolgrad Crisis of its Execution", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, vol. XLIII-XLIV, 2006-2007, p. 335-354.

Vitcu, Dumitru, „Tratatul de la Paris (1856) şi avatarurile delimitării hotarului european între Rusia şi Turcia", în *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicaţii româneşti*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu (Iaşi: Junimea, 2006), p. 113-143.

Vitcu, Dumitru, „Unionişti şi separatişti în faza confruntărilor decisive (1856-1857)", *Vârstele Unirii: de la conştiinţa etnică la unitatea naţională*, ed. Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec (Iaşi: Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 2001), p. 93-107.

Xenopol, Alexandru, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Ediţia a III-a, Vol. XII, „Revoluţia din 1848" (Bucureşti: Cartea românească, 1930).

Zub, Alexandru, „Generaţia Unirii şi dialectica duratei", *Unirea Principatelor: momente, fapte, protagonişti*, ed. Dumitru Ivănescu (Jaşi: Junimea, 2005), p. 9-13.

Zub, Alexandru, „Unitatea românilor – serie istorică fundamentală", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"*, tom. XLVI, 2009, p. 1-6.

Варта, И. С., *Проблема объединения Дунайских княжеств в 1855-1859 гг. во внешней политике Франции* (Кандидатская диссертация, Москва, 1989).

Виноградов, В. Н., „Дипломатическая борьба вокруг объединения Дунайских Княжеств (1856 – 1859 гг.)", *Вопросы истории*, 1986, № 8, с. 57-73.

Виноградов, В. Н., „Лорд Пальмерстон в европейской дипломатии", *Новая и новейшая история*, 2006, № 5.

Виноградов, В. Н., *Британский лев на Босфоре* (Москва: Наука, 1980).

Виноградов, В. Н., *Великобритания и Балканы: от Венского конгресса до Крымской войны* (Москва: Наука; 1985).

Виноградов, В.Н., *Россия и объединение Румынских княжеств* (Москва: Изд. АН СССР, 1961).

Гинзбург, Ф. П., *Внешняя политика России в Дунайских княжествах Молдавии и Валахии в период борьбы за их объединение (1856-1859 гг.).* (Диссертация, МГУ, 1953).

Дебидур, А., *Дипломатическая история Европы,* т. II, „Священный союз" (Москва: Изд. ин. лит., 1947).

Дрио, Э., *История Европы в конце XIX века* (СПб, 1901).

Татищев, С. С., *Император Александр II. Его жизнь и царствование*, 2-е изд., т. I (СПб: Суворов, 1911).

Тэйлор, А. Д., *Борьба за господство в Европе. 1848-1918* (Москва: Издательство иностранной литературы, 1958).

Файфъ, Ч. А., *История Европы XIX века*, т. III «С 1848 по 1878 г.» Перевод со 2-го англ. изд. М. В. Лучицкой (Москва: Рихтер, 1890).

Формирование национальных независимых государств на Балканах. Конец XVIII – 70-е годы XIX в.) Отв. ред. И.С. Достян (Москва: Наука, 1986).

Чихачев, П. А., *Великие державы и Восточный вопрос* (Москва: Наука, 1970).

INDICE DE NUME

A

Adunarea Naţională a Franţei din 1789, 63, 66, 67, 68, 69
Adunările ad-hoc ale Moldovei şi Ţării Româneşti, 46, 54, 57, 64, 116
Afif Bei, comisar otoman, 128
Albert, prinţ al Marii Britanii, 100
Alecsandri, Vasile, ministru al afacerilor externe ale Moldovei, 139, 153
Alexandru al II-lea, ţar al Imperiului Rus, 109
Ali (Aali) paşa, Mehmed Emin, mare vizir al Porţii Otomane, ministru al afacerilor externe, 37, 49, 47,
Alison, Charles, secretar al Ambasadei Marii Britanii la Constantinopol, 29, 82, 90, 91
Anglia, 9, 10, 12, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 34, 36, 40, 42, 43, 44, 47, 75, 76, 79, 82, 86, 94, 96, 98, 99, 100, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 116, 112, 113, 115, 116, 118, 123, 124, 125, 126, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 148, 149, 153
Aristarchi, Miltiade, capuchehaie al Ţării Româneşti la Constantinopol, 127, 128, 129
Asia, 40,43
Austria, 8, 11, 12, 13, 17, 19, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 61, 62, 66, 67, 69, 71, 72, 75, 76, 79, 81, 83, 86, 96, 104, 107, 108, 109, 110, 116, 118, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 129, 130, 133, 135, 136, 137, 140, 143, 144, 145, 146, 150, 151, 152
d'Azeglio, Massimo, marchiz, ambasadorul Sardiniei la Londra, 30

B

Balcani, 14, 19, 143
Balş, Teodor, caimacam al Moldovei, 47, 56, 83
Balta Liman, Convenţia de la Balta Liman (1849), 56
Basarabia, 27, 29, 47, 50, 67, 68, 70, 146
Basily, Constantin, comisar al Rusiei în Comisia europeană a Puterilor garante, 78, 81, 109
Bălăceanu, Ion, prefect al poliţiei Bucureşti, 103, 109, 111
Băleanu, Emanuil, ministru de interne, membru al căimăcămiei celor tei al Ţării Româneşti, 128
Béclard, Léon Philippe, consul general al Franţei la Bucureşti,
Belgia, 10, 62, 113, 119, 121
Benedetti, Vincent, conte, secretar la congresul de pace de la Paris (1856), director al afacerilor politice în Ministerul de externe de la Paris, 28, 74, 82, 146
Benzi, Raffaelo, comisar al Sardiniei în Comisia europeană a Puterilor garante, 81
Berlin, 21, 86, 110, 140
Bibescu, Gheorghe, domn al Ţării Româneşti, deputat în Adunarea ad-hoc şi cea electivă, 66
Blondel, ambasadorul Belgiei la Constantinopol, 79
Bolgrad, 48, 49, 51, 53, 62, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 86, 98, 118, 144, 145
Bosfor, 41, 42, 50, 51, 52, 141
Brăila, 43
Brătianu, Dimitrie, deputat în Adunarea ad-hoc şi Adunarea electivă a Ţării Româneşti, ministru al afacerilor externe, 113, 116, 153

Bucureşti, 29, 61, 20, 29, 34, 45, 52, 56, 57, 78, 79, 81, 82, 89, 96, 99, 104, 109, 113, 114, 119, 121, 127, 128, 129, 131, 133, 135
Bulwer, Henry Lytton, comisar al Marii Britanii în Comisia europeană Puterilor garante, ambasador la Constantinopol, 20, 21, 63, 64, 66, 72, 78, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 95, 103, 107, 108, 112, 116, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 147, 149
Buol, Karl Ferdinand, conte, ministru al afacerilor externe al Austriei, prim-ministru plenipotenţiar la Congresul de la Paris (1856), 41, 42, 44, 47, 49, 52, 102, 108, 109, 118, 120, 121
Burna Sola (Burnaz), lac, 68
Buteniev (Boutenieff), A. P., trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Rusiei la Constantinopol, 58

C

Catargiu, Costin, ministrul al justiţiei şi de interne al Moldovei, 85
Catargiu, Ştefan, membru al Căimăcămiei de Trei a Moldovei, 128, 129
Caucaz, 27
Canalul Suez, 51, 56, 98
Circasia, 67
Cavour, Camillo Benzo, conte, ministru al afacerilor externe al Sardiniei, prim-ministru plenipotenţiar al Sardiniei la Congresul de pace de la Paris (1856), 30, 31, 109, 125, 151
China, 99, 106, 113, 150
Churchill, Henry, consul al Marii Britanii la Iaşi şi consul gerant la Constantinopol, 11, 15, 126, 129, 133, 135
Clarendon, George William Frederick Villiers al patrulea conte, ministru secretar de stat pentru afaceri externe, ministru plenipotenţiar la Congresul de pace de la Paris (1856), 17, 20, 25, 26, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 47, 51, 52, 54, 56, 57, 59, 60, 64, 66, 69, 71, 72, 73, 80, 82, 84, 86, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 99, 100, 101, 102, 106, 107, 108, 109
Colquhoun, Robert, consul general al Marii Britanii la Bucureşti, 45, 46, 56, 57, 59, 61, 62, 78, 79, 127, 133, 135
Comisia europeană a Puterilor garante, 21, 63, 79, 81, 84, 87, 88, 116, 129, 143
Conferinţa de la Constantinopol,
Conferinţa de la Paris (1856), 18, 22, 23, 24, 26, 31, 36, 39, 96, 142
Conferinţa de la Paris (1858), 16, 17, 98, 105, 113, 115, 124, 131, 150
Conferinţa de la Paris (1859), 140
Conferinţa de la Viena, 14, 26, 32, 49
Congresul de la Paris (1856), 10, 11, 14, 16, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 53, 54, 60, 67, 68, 70, 88, 109, 113, 115, 116, 123, 142, 143, 147
Constantinopol, 22, 27, 28, 29, 32, 35, 36, 37, 38, 40, 44, 49, 50, 54, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 69, 71, 73, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 88, 91, 92, 93, 94, 96, 99, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 114, 119, 122, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 151
Cowley, Henry Richard Charles, ambasadorul extraordinar al Marii Britanii la Paris, 30, 72, 81, 82, 99, 102, 103, 115, 116, 117, 118, 119, 20, 121, 122, 130, 150
Crimeea, 141
Crimeea, războiul, 9, 13, 16, 27, 28, 33, 40, 41, 53, 73, 125
Cuza, Alexandru Ioan, domnitor al

Principatelor Unite, 15, 21, 23, 34, 115, 124, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 140, 149

D

„Daily News", publicaţie, 79
Dalyell, Robert, gerant al Marii Britanii la Bucureşti, 96
Dardanele, 141
Divanul (Divanurile) ad-hoc din Moldova şi Ţara Românească,vezi Adunările ad-hoc, 14, 20, 21, 23, 24, 34, 38, 39, 41, 42, 50, 52, 53, 55, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 71, 90, 77, 78, 81, 86, 92, 94, 96, 99, 101, 102, 104, 110, 111, 112, 117, 119, 128, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149
Dunărea, 11, 14, 27, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 49, 68, 70, 71, 76, 98, 122, 125, 144
Dunărea de jos, 30, 37, 45, 48, 53, 70, 71, 75, 76, 144

E

Eder, Karl, von, agent şi consul general al Austriei la Bucureşti, 66, 78, 79, 128
Ehdem paşa, ministru de externe al Porţii Otomane, 84
„Etoile du Danube", ziar,
Europa, 8, 15, 16, 17, 18, 19, 35, 37, 45, 57, 76, 86, 93, 96, 100, 124, 125, 129, 131, 138, 145, 147, 152, 153

F

Filipescu, Ion A., membru al Căimăcămiei de Trei a Ţării Româneşti, preşedinte al Consiliului de Miniştri, 27, 128
Finlanda,
Firmanul de convocare a Adunărilor ad-hoc,
Focşani, 116
Franţa, 8, 10, 11, 13, 16, 17, 18, 20, 23, 25, 28, 32, 35, 36, 40, 42, 48, 49, 50, 51, 53, 55, 58, 59, 60, 62, 64, 66, 68, 69, 73, 76, 78, 79, 81, 82, 86, 89, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 117, 120, 121, 122, 125, 126, 127, 129, 132, 134, 136, 138, 139, 140, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152
Fuad paşa Mahomed (Mehmed), ministru de externe al Porţii Otomane, ministru plenipotenţiar la Conferinţa de la Paris (1858), mare vizir, 47, 50, 121

G

Galaţi, 43, 68, 109
Gardner, Samuel, consul al Marii Britanii la Iaşi, 45, 83, 84
Germania, 110
Ghica, Alexandru D., domn al Ţării Româneşti şi caimacam, 66
Ghica, Grigore Alexandru, domn al Moldovei, 56, 88
Ghica, Ion, prinţ de Samos, prim-ministru al Moldovei, 94, 103
Giers, Nikolai K., consul general al Rusiei la Bucureşti, 16
Gladstone, om politic englez, 112, 113, 149
Golescu, Alexandru G., vicepreşedinte al Adunării elective a Moldovei, 46
Golescu, Nicolae, candidat la domnie în Ţara Românească, ministru de interne, 116, 117, 118, 153
Gorceakov, Alexandr M, prinţ, vicecancelar al Rusiei, 48, 75, 100, 104, 110, 126
Gödel Lannoy, Rudolf Oscar, consul general al Austriei la Iaşi, 83, 109
Grecia, 35, 98

H

Harris, Games, om politic şi diplomat englez, 49

Hilliers, Achille Baraguey, conte, ambasador al Franţei la Constantinopol (1853-1855), 28, 29, 38, 146
Hübner, Alexander, ambasador al Austriei la Paris, 22, 86, 87, 98, 117

I

Iaşi, 20, 35, 85, 86, 90, 93, 109, 120, 126, 129, 133
Ialpug, 69, 70, 71, 76
Imperiul Britanic, 8
Imperiul Habsburgic, 23, 40, 41, 43, 144
Imperiul Otoman (turc), 8, 11, 12, 13, 14, 23, 26, 27, 28, 33, 44, 47, 56, 80, 82, 100, 104, 121, 123, 128, 136, 139, 141, 143, 145, 146, 147, 151, 153
Imperiul Rus, 43, 80, 142
India, 10, 86, 99
Insula Şerpilor, 51, 68, 69, 71, 73, 75, 76
Ismail, 72
Italia, 34, 125, 151

J

„Le Journal de Debats", 108

K

Kars, 48, 72
Kiselev (Kisseleff) Pavel D., general, ambasadorul extraordinar al Rusiei la Paris, 100, 117, 121, 122
Koller, August, baron, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Austriei la Berlin, reprezentant în Comisia europeană a Puterilor garante în Principate, 140

L

Lacour, Edmond, ambasador al Franţei la Constantinopol (1853), 28, 146
Lallemand, Albert, conte, însărcinat cu afaceri al Franţei la Constantinopol, 127
Londra, 13, 22, 29, 37, 48, 50, 52, 58, 60, 69, 71, 72, 75, 77, 92, 93, 95, 98, 99, 102, 107, 108, 110, 111, 132, 133, 134, 139, 142, 149, 151, 152, 153
Lyndhurst, John Singleton Copley, lord cancelar, şeful Camerei Lorzilor în parlamentul britanic, 66
Lyons, Edmond, lord, amiral al flotei Marii Britanii, 50
Leihmann von Palmrode, comisar al Austriei, 81

N

Napoleon al III-lea, Charles Louis Napoleon Bonaparte, împăratul Franţei, 8, 26, 30, 35, 36, 72, 95, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 109, 110, 112, 120, 121
Neapole, 98
Nesselrode, Karl Robert, conte, ministru al afacerilor externe al Rusiei,
Nistru, 38, 43

M

Malmesbury, James, Harris, lord, ministru secretar de stat pentru afaceri externe al Marii Britanii, 22, 72, 11, 112, 118, 119, 120, 126, 127, 128, 130, 132, 133, 134, 136, 138, 139, 150, 151
Manteuffel, Otto Theodor von, prim ministru şi ministru de externe al Prusiei, 45, 75
Manu, Ioan, membru al Căimăcămiei de Trei a Ţării Româneşti şi deputat în Adunarea electivă, 129
Marea Britanie, 8, 9, 11, 12, 14, 17, 18, 21, 23, 26, 27, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 43, 48, 53, 55, 57, 60, 67, 68, 69, 71, 72, 75, 76, 77, 80, 82, 86, 94, 95, 96, 106, 113, 114, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 144,

145, 148, 150, 151, 152, 153
Marea Baltică, 67
Marea Neagră, 40, 50, 52, 68, 76, 144
Meusebach, baron, consulul general al Prusiei pentru Principate la Bucureşti, 34, 45, 79, 96
Modena, 26
Moldova, 20, 23, 24, 33, 35, 41, 46, 47, 48, 49, 51, 56, 59, 60, 65, 67, 68, 71, 75, 76, 77, 79, 81, 83, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 118, 122, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 136, 140, 146, 147, 148, 149, 151
„Le Moniteur Universel", ziar editat la Paris, 66, 79, 80
„The Morning Post", ziar conservator editat la Londra, 51, 79
Moscova, 19
Muntenia, 79
Muntenegru, 98

O

Ongley, Henry, gerant al consulatului Marii Britanii la Iaşi, 126, 127
Orient, 19, 27, 40, 126, 139
Orientul apropiat, 27, 51
Orlov, Alexei Fiodorovici, plenipotenţiarul Rusiei la Congresul de pace de la Paris, 33
Osborne, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 112, 113, 126, 131, 138, 148, 149
Osborne, Acordul de la, 14, 16, 23, 96, 94, 97, 98, 100, 101, 107, 108
„Österreichische Zeitung", ziar editat la Viena, 37

P

Paar, E., conte, general austriac, 45
Palmerston, Henry John Temple, vicconte, prim-ministru al Marii Britanii, 30, 31, 36, 43, 48, 51, 72, 73, 74, 80, 95, 98, 99, 100, 101, 112, 113, 116, 123, 125, 142, 148
Panu, Anastasie, membru al Căimăcămiei de Trei, 66, 68, 128, 129, 130
Paris, 20, 29, 34, 35, 38, 40, 50, 51, 52, 55, 57, 78, 79, 82, 98, 99, 66, 68, 72, 73, 74, 75, 103, 105, 106, 110, 114, 115, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 130, 132, 134, 139, 140
Parma, 26
Persia, 106
Petersburg (Sanct Petersburg), 49, 71, 73, 103, 110
Piemont, 39, 151
Place, Victor, consul general al Franţei la Iaşi, 46, 47, 105, 109, 119, 126
Poarta, 24, 29, 32, 36, 37, 38, 39, 43, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 65, 66, 69, 70, 71, 75, 76, 80, 81, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 93, 94, 98, 99, 101, 106, 107, 108, 110, 113, 116, 121, 122, 125, 128, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 152
Polonia, 27
Principatele Unite (Principate), 11, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 74, 75, 78, 79, 81, 106, 111, 115, 119, 120, 122, 124, 126, 131, 136, 134, 140, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 152
Principatele Române, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 34, 41, 48, 51, 53, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 86, 91, 95, 97, 98, 101, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 131, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 151, 152, 153
Prokesch-Osten, Anton von, inter-

nunţiu provizoriu al Austriei la Constantinopol, 38, 41, 44, 47, 50, 51, 57, 58, 64, 72, 84, 89, 91, 92, 107
Prusia, 10, 13, 21, 23, 34, 42, 45, 56, 58, 59, 75, 79, 86, 89, 91, 93, 94, 118, 120, 125, 129, 137, 138, 140, 146, 147, 151

R

Regulament Organic, 115, 116, 117, 118, 121
Reni, 72
Reşid paşa, Mustafa, mare vizir, 75, 82, 92, 93, 94, 111
Richthofen, Emil von, consul general al Prusiei la Iaşi, 81, 89, 91
Roebuck, John Arthur, lord, parlamentar britanic, 113, 149
România, 13, 14, 15, 16, 21, 35
Rosetti, Constantin A., deputat şi secretar al Adunării ad-hoc şi celei elective din Ţara Românească,
Rusia, 8, 10, 11, 13, 16, 18, 19, 23, 24, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 43, 55, 58, 59, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 89, 91, 93, 106, 109, 110, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 126, 129, 132, 134, 136, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 147, 151, 152
Russel, John, lord, ministru secretar de stat pentru afaceri externe al Marii Britanii, 113, 149

S

Sardinia, 10, 23, 31, 33, 34, 42, 55, 58, 59, 81, 86, 89, 91, 93, 118, 119, 120, 134, 140, 146, 147
Savfet (Safvet) efendi, Mehmed Esad, comisar al Porţii otomane în Comisia europeană a Puterilor garante, 86, 88, 89
Seymour, George Hamilton, ambasador al Marii Britanii la Viena, 49, 52
Stanley, Henry J., secretarul lui Henry Bulwer, 85
Stanton, Edward, lt. col, comisar englez, 70
Stratford de Redcliffe, lord, ambasador al Marii Britanii la Constantinopol, 15, 16, 20, 21, 27, 28, 29, 30, 38, 48, 49, 50, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 71, 72, 76, 78, 81, 82, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 107, 108, 11, 112, 114, 116, 142, 145, 146, 147, 148, 149
Sturdza, Vasile, mare vornic, membru al Căimăcămiei de Trei a Moldovei, 128, 129, 130
Stuttgart, 109, 110
Surina, 47, 70, 71

Ş

Ştirbei, Barbu, domn al Ţării Româneşti, deputat în Adunarea electivă, pretendent la domnie, 29, 37, 39, 56

T

Talleyrand-Périgord, Charles-Angélique, baron, comisar al Franţei în Comisia europeană a Puterilor garante, 63, 64, 81, 85, 88, 103
Tell, Cristian, membru al guvernului provizoriu al Ţării Româneşti, 46
Thouvenel, Edouard-Antoine, ambasador al Franţei la Constantinopol (1855-1860), 22, 28, 29, 30, 32, 49, 50, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 71, 73, 75, 78, 82, 86, 91, 94, 95, 96, 100, 103, 105, 111, 112, 132, 146, 147, 149
„Times", ziar editat la Londra, 69, 70, 72, 74, 80, 124, 136, 37, 107, 112
Torino, 58, 107, 109, 110, 139
Tratatul de pace de la Paris (1856), 40, 43, 47, 48, 50, 52, 66, 67, 68, 118, 121, 131, 145, 153

Turcia (Imperiul Otoman, Poartă), 11, 12, 17, 19, 27, 31, 32, 33, 34, 36, 40, 42, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 71, 75, 76, 79, 81, 96, 99, 109, 113, 118, 119, 121, 123, 125, 134, 136, 140, 143, 146, 152

Ţ

Ţara Românească, 20, 24, 29, 35, 39, 41, 56, 60, 65, 88, 89, 110, 111, 116, 122, 126, 128, 129, 131, 135, 140, 151
Ţările Baltice, 27, 3

U

Unirea Principatelor, 22

V

Valahia, 33, 52, 65, 71, 79, 81, 88, 90, 91, 92, 150, 104, 108, 122, 127
Valul lui Traian, 68, 69
Victoria, regină a Marii Britanii, 31, 100, 148
Viena, 29, 39, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 58, 71, 76, 86, 96, 108, 109, 110, 120, 138
Vogoride-Conache, Nicolae, prinţ de Samos, caimacam al Moldovei, 77, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 110, 139, 146, 147

W

Walewski, Alexandre-Florian Joseph Colona, conte, ministru al afacerilor externe al Franţei, prim-ministru plenipotenţiar la Congresul de la Paris (1856) şi la Conferinţa de la Paris (1858), 25, 31, 32, 39, 42, 43, 44, 50, 52, 54, 57, 58, 60, 69, 71, 73, 74, 75, 94, 97, 100, 101, 102, 103, 112, 115, 117, 118, 148
„Wanderer", ziar din Viena, 53
Wildenbruck, L. von,general, ambasadorul Prusiei la Constantinopol, 58, 75